

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ - ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟΣ

Η οικονομία των αγαθών
μέσα από την Παραβολή του Άδικου Οικονόμου
(Λκ. 16,1-8)

Λουκάς Δομέστιχος
A.M. 576

ΕΡΓΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΛΗΨΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΕΩΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
Κωνσταντίνος Μπελέζος, Αναπληρωτής Καθηγητής ΕΚΠΑ

ΑΘΗΝΑ 2019

Η οικονομία των αγαθών
μέσα από την Παραβολή του Άδικου Οικονόμου (Λκ. 16,1-8)

«Non qui parum habet, sed qui plus cupit pauper est»
(=Φτωχός δεν είναι αυτός που έχει λίγα, αλλά αυτός που επιθυμεί περισσότερα)
Seneca, *Ad Lucilium epistulae morales*. (Επιμ.-εκδ.: W. Heinemann, μτφρ.-R.
Grummere, Τόμ. Α', London 1925, Επιστολή Β', 7-8).

«Πλούσιός ἐστιν οὐχ ὁ πολλὰ κεκτημένος, ἀλλ' ὁ πολλὰ διδούς»
Ἰωάννης ο Χρυσόστομος, *Προς τον λαό της Αντιόχειας- Β' Ομιλία*, PG 49, 40.

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ - ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟΣ

**Η οικονομία των αγαθών
μέσα από την Παραβολή του Άδικου Οικονόμου
(Λκ. 16,1-8)**

Λουκάς Δομέστιχος
Α.Μ. 576

ΕΡΓΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΛΗΨΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΕΩΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
Κωνσταντίνος Μπελέζος, Αναπληρωτής Καθηγητής ΕΚΠΑ

ΑΘΗΝΑ 2019

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το νέο, από το ακαδημαϊκό έτος 2015/2016, μάθημα του Τομέα Ερμηνευτικής Θεολογίας με τίτλο “Οικονομική θεωρία και Ευαγγέλιο”, το οποίο επιμελείται ο Αναπληρωτής Καθηγητής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ) κ. Κωνσταντίνος Μπελέζος, αποτέλεσε για εμένα την κύρια πηγή έμπνευσης ώστε να ασχοληθώ με την Παραβολή του Οικονόμου της Αδικίας, μία από τις πολλές Παραβολές που διασώζει μόνο ο Ευαγγελιστής Λουκάς. Το *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο* είναι το σύγγραμμα το οποίο ασχολείται, κατά κόρων, με τη διαχείριση των οικονομικών αγαθών. Μέσα από τα οικονομικά παραδείγματα που ο Ιησούς προσφέρει για να διδάξει τους μαθητές του περί των μυστηρίων της Βασιλείας του Θεού και, κατ' επέκτασιν, ο Λουκάς για να νουθετήσει τους αναγνώστες του, διαφαίνεται η σημασία της ανθρώπινης διαχείρισης των αγαθών σε αυτήν την επίγεια ζωή και η σχέση αυτής της επίγειας διαχείρισης με τη μελλοντική ουράνια και αιώνια ζωή που υφίσταται κατά τα ευαγγελικά κείμενα. Η Παραβολή του Άδικου Οικονόμου-Διαχειριστή (ή αλλιώς του Πονηρού Οικονόμου) αποτελεί ένα μικρό παράδειγμα αυτής της οικονομικής ιδιαιτερότητας του τρίτου Ευαγγελιστή.

Ξεκίνησα να μελετώ το συγκεκριμένο θέμα κατά τα τέλη του Μαρτίου του 2017. Στη συνέχεια, ένα μήνα αργότερα, ξεκίνησα τη βιβλιογραφική αναζήτηση πηγών και βοηθημάτων, κυρίως, στις βιβλιοθήκες του ΕΚΠΑ, του Ελληνικού Βιβλικού Κολεγίου, του Άρτου Ζωής και της Πανελληνίας Ένωσης Θεολόγων. Οι υπεύθυνοι των συγκεκριμένων βιβλιοθηκών μου παρείχαν τα απαραίτητα βιβλιογραφικά στοιχεία που χρειαζόμουν ώστε να ξεκινήσω τη συγγραφή της εργασίας αυτής και θα ήθελα με τη σειρά μου να τους ευχαριστήσω θερμά για αυτή τους την πολύτιμη αρωγή, στην πρόοδο αυτής της εργασίας.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους Καθηγητές του Ερμηνευτικού Τομέα της Θεολογικής Σχολής του ΕΚΠΑ, για τη συνεργασία τους και για τις γνώσεις που μετέδωσαν, με φιλικό και διδακτικό πνεύμα, στους συμφοιτητές μου και σε εμένα, αυτά τα δύο χρόνια σπουδών. Θεωρώ ότι όλοι μας έχουμε ως κοινό χαρακτηριστικό ότι μοιραζόμαστε την ίδια αγάπη και το ίδιο ενδιαφέρον για τα κείμενα της *Αγίας Γραφής*. Με κοινό πνεύμα, λοιπόν, η συνεργασία φοιτητών και Καθηγητών υπήρξε αρτιότατη μέσα σε ένα όμορφο και ζεστό περιβάλλον. Στην παρούσα εργασία χρησιμοποίησα πολλές πληροφορίες που συνέλεξα από όλα τα μαθήματα, τα οποία διδαχθήκαμε αυτά

τα δύο χρόνια του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών (Ιστορία Καινής Διαθήκης, Βιβλική Θεολογία, Εισαγωγή στην Παλαιά και την Καινή Διαθήκη, Πατερική Ερμηνευτική κ.ά.). Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον κ. Κωνσταντίνο Μπελέζο, ο οποίος δέχτηκε αναλάβει την ευθύνη της επίβλεψης μου και να κατευθύνει προς τη σωστή κατεύθυνση τη βιβλική μου έρευνα, χωρίς να περιορίσει την ελευθερίας της.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω, για τη στήριξη τους, τους γονείς μου, τη σύζυγό μου, Γεωργία, από την οποία αισθάνομαι ότι της έκλεψα κάποιον χρόνο κατά την έρευνα μου αλλά θα ήθελα επίσης να απευθύνω θερμές ευχαριστίες στον καλό μου φίλο Παναγιώτη Γαζή, ο οποίος με τις γνώσεις του πάνω στους υπολογιστές κατάφερε να διασώσει αρχεία που περιείχαν όλη τη βιβλιογραφία της εργασίας μου ψηφιοποιημένη, μέσα από έναν σκληρό δίσκο που καταστράφηκε αφού είχα συλλέξει τα πολύτιμα αυτά αρχεία της βιβλιογραφίας της εργασίας μου. Χωρίς αυτή την παρέμβαση του Παναγιώτη θα έπρεπε να ξεκινήσω τη χρονοβόρα και κοπιώδη διαδικασία συλλογής και ψηφιοποίησης της βιβλιογραφίας από το μηδέν.

Σήμερα, λίγους μήνες μετά, αισθάνομαι ιδιαίτερα χαρούμενος, διότι όλο αυτό το εγχείρημα έχει ολοκληρωθεί. Ευελπιστώ πως η συγκεκριμένη εργασία θα προσθέσει ένα ακόμα λιθαράκι στην έρευνα της Παραβολής του Οικονόμου της Αδικίας, μιας Παραβολής που αν και έχει γίνει αντικείμενο μελέτης σε πολλά πανεπιστημιακά ιδρύματα του εξωτερικού δεν έχει μελετηθεί εκτενώς στο χώρο μας.

Λουκάς Δομέστιχος,

Δεκέμβριος 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	7
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	9

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Σκοπός και μέθοδος έρευνας της εργασίας	11
2. Οικονομία, βασικοί οικονομικοί όροι	12
3. Ιστορική εξέλιξη της οικονομίας από την αρχαιότητα έως την εποχή της Καινής Διαθήκης	14
α) Η εποχή της Καινής Διαθήκης, οι Ιουδαίοι	19
β) Το διοικητικό-οικονομικό σύστημα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.....	22
γ) Οι επιρροές αυτού του συστήματος πάνω στις ιουδαϊκές κοινότητες.....	25
δ) Το οικονομικό σύστημα της Παλαιστίνης κατά την εποχή του Ιησού.....	25
4. Θεία Οικονομία-ανθρώπινη οικονομία	27

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Η ΓΕΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ

Εισαγωγικά	29
1. Αναγνωστικό κοινό, χρόνος συγγραφής.....	30
2. Περίοδος 65-105 μ.Χ.: Τα σημαντικά γεγονότα	33
3. Γενικά χαρακτηριστικά του Ευαγγελίου- Γενικά χαρακτηριστικά της πηγής L	37
4. Παραβολές στο Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον- Παραβολές της πηγής L	40
5. Η διαχείριση των αγαθών μέσα από το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον και η σχέση αυτής με τη σωτηριολογία και την εσχατολογία της Καινής Διαθήκης. Η γενική οικονομική θεωρία του Κατά Λουκάν Ευαγγελίου	45
6. Συμπεράσματα πρώτου κεφαλαίου	60

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Η ΠΑΡΑΒΟΛΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΤΗΣ ΑΔΙΚΙΑΣ (Λκ.16,1-8): ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Εισαγωγικά	63
1. Το κεντρικό νόημα της Παραβολής	64

2. Η ερμηνεία της Παραβολής (16,1-8).....	66
3. Λουκάς, ο πρώτος ερμηνευτής της Παραβολής	83
4. Η Παραβολή του “Οικονόμου της Αδικίας” μέσα από την ερμηνεία των Πατέρων	94
α) Αποστολικοί Πατέρες	95
β) Αλεξανδρινοί εκκλησιαστικοί συγγραφείς	96
γ) Καππαδόκες Πατέρες.....	100
δ) Αντιοχειανοί εκκλησιαστικοί συγγραφείς - Ιωάννης ο Χρυσόστομος	101
ε) Δυτικοί εκκλησιαστικοί συγγραφείς	104
στ) Ανατολικοί εκκλησιαστικοί συγγραφείς - Εφραίμ ο Σύρος	106
ζ) Η περίοδος του Μεσαίωνα σε Δύση και Ανατολή έως και τη Μεταρρύθμιση	107
5. Συμπεράσματα δεύτερου κεφαλαίου	110

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΒΟΛΗΣ. Η ΓΕΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΑΥΤΗΣ ΜΕ ΤΙΣ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

Εισαγωγικά	115
1. Κοινωνική και κοινωνικό-οικονομική προσέγγιση της Παραβολής του Οικονόμου της Αδικίας	118
2. Η γενική οικονομική θεωρία της Καινής Διαθήκης	123
3. Η σχέση της οικονομικής θεωρίας της Καινής Διαθήκης με τα διάφορα οικονομικά συστήματα που αναπτύχθηκαν ανά τους αιώνες στα χριστιανικά κράτη	127
α) Οι Σχολαστικοί	131
β) Οι Μερκαντλιστές	132
γ) Οι Φυσιοκράτες	135
δ) Οικονομικός φιλελευθερισμός- Adam Smith κ.ά.....	136
ε) Κομμουνισμός και καπιταλισμός	141
4. Η σύγχρονη αγορά και ο “μαμωνάς της αδικίας”	145
5. Η Ελλάδα σήμερα.....	147
6. Συμπεράσματα τρίτου κεφαλαίου	150
ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	153
ΣΥΝΟΨΗ.....	159
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	163
I. Συγκριτικός πίνακας Α΄ εκφράσεων της παραβολής που απαντούν γενικότερα στο κατά Λουκάν και στα λοιπά Ευαγγέλια.	163
II. Συγκριτικός πίνακας Β΄ οικονομικών αναφορών εντός του Κατά Λουκάν Ευαγγελίου και παράλληλων χωρίων αυτών στα Ευαγγέλια Κατά Ματθαίον και Μάρκον	164
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	165

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

α) Βιβλιογραφικές

- FC *Fathers of the Church- A New Translation*, Washington D.C. 1947.
 ICC *International Critical Commentary* (εκδ. T&T Clark), Edinburgh.
 PG J.-P. Migne (εκδ.), *Patrologia Cursus Completus, Series Graeca*, Paris 1857-1869.
 WSA Rotelle, J., *The Works of St. Augustine: A Translation for the Twenty-First Century*, New York 1990~.
 ΔΒΜ *Δελτίο Βιβλικών Μελετών*, Αθήνα 1971~.
 ΕΚΔ *Ερμηνεία Καινής Διαθήκης* (εκδ. Πουρναράς), Θεσσαλονίκη.
 ΕΠΕ *Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας* (Πατερικές εκδόσεις: “Γρηγόριος ο Παλαμάς”), Θεσσαλονίκη.
 ΘΗΕ *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, Αθήνα 1962-1968.
 Φ.Θ.Β. *Φιλοσοφική και Θεολογική Βιβλιοθήκη* (εκδ. Πουρναράς), Θεσσαλονίκη.

β) Τεχνικές

βλ.	βλέπε
εκδ.	εκδόσεις/εκδότης
επιμ.	επιμέλεια
κ.ά./ κ.α.	και άλλα, και άλλοι/ και αλλού
κ.ο.κ.	και ούτω καθεξής
κλπ.	και λοιπά
λ.χ.	λόγου χάρη
μ.Χ.	μετά Χριστού
Μτφρ.	Μετάφραση/ Μεταφραστής/ Μεταφραστές
ό.π.	όπως παραπάνω
Ο΄	Η μετάφραση των Εβδομήκοντα
π.Χ.	προ Χριστού
π.χ.	παραδείγματος χάριν
περ.	περίπου
πρβλ.	παράβαλε
Τόμ.	Τόμος
τχ	τεύχος
χ.σ.	χωρίς σελίδα
χ.τ.	χωρίς τόπο έκδοσης
χ.χ.	χωρίς χρονολογία έκδοσης

γ) Αγίας Γραφής

Γν.	Γένεση	Ακ.	Το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον
Έξ.	Έξοδος	Ιω.	Το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον
Λτ.	Λευιτικό	Πρ.	Πράξεις των Αποστόλων
Αρθ.	Αριθμοί	Ρμ.	Η Επιστολή προς Ρωμαίους
Δτ.	Δευτερονόμιον	Α' Κρ.	Η πρώτη Επιστολή προς Κορινθίους
Ισ. Ν.	Ιησούς του Ναυή	Β' Κρ.	Η δεύτερη Επιστολή προς Κορινθίους
Κρτ.	Κριτές	Γαλ.	Η Επιστολή προς Γαλάτας
Α' Βσ.	Α' Βασιλέων= Α' Σαμουήλ	Εφ.	Η Επιστολή προς Εφεσίους
Β' Βσ.	Β' Βασιλέων= Β' Σαμουήλ	Φλ.	Η Επιστολή προς Φιλιπησίους
Γ' Βσ.	Γ' Βασιλέων= Α' Βασιλέων	Κλ.	Η Επιστολή προς Κολοσσαείς
Δ' Βσ.	Δ' Βασιλέων= Β' Βασιλέων	Α' Θσ.	Η πρώτη προς Θεσσαλονικείς Επιστολή
Α' Χρν.	Α' Χρονικών= Α' Παραλειπόμενων	Β' Θσ.	Η δεύτερη προς Θεσσαλονικείς Επιστολή
Εσθ.	Εσθήρ	Α' Τμ.	Η πρώτη Επιστολή προς Τιμόθεο
Ψλμ.	Ψαλμοί	Β' Τμ.	Η δεύτερη Επιστολή προς Τιμόθεο
Πρμ.	Παροιμίες	Ττ.	Η Επιστολή προς Τίτον
Ησ.	Ησαΐας	Φλμ.	Η Επιστολή προς Φιλήμονα
Ισ. Ν.	Ιησούς του Ναυή	Εβρ.	Η Επιστολή προς Εβραίους
Ιρ.	Ιερεμίας	Ικ.	Η Επιστολή του Ιακώβου
Ιζ.	Ιεζεκιήλ	Α' Πτ.	Η πρώτη Επιστολή του Πέτρου
Δν.	Δανιήλ	Β' Πτ.	Η δεύτερη Επιστολή του Πέτρου
Ωσ.	Ωσηέ	Α' Ιω.	Η πρώτη Επιστολή του Ιωάννου
Μτ.	Το Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον	Β' Ιω.	Η δεύτερη Επιστολή του Ιωάννου
Μκ.	Το Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον	Γ' Ιω.	Η τρίτη Επιστολή του Ιωάννου
		Απ.	Αποκάλυψη Ιωάννου

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Σκοπός και μέθοδος έρευνας της εργασίας

Η εργασία αυτή έχει σαν θέμα την οικονομία των αγαθών μέσα από τη δυσερμηνευτη Παραβολή του Οικονόμου της Αδικίας (Λκ. 16,1-8). Η ερμηνευτική δυσκολία της συγκεκριμένης Παραβολής, το γεγονός ότι στο χώρο μας υπήρξαν ελάχιστες ερμηνευτικές προσπάθειες προσέγγισης αυτής καθώς επίσης και η δύσκολη οικονομική εποχή που διανύουμε αποτέλεσαν κίνητρα, ώστε να ασχοληθούμε με το συγκεκριμένο θέμα που είναι σχετικό με την οικονομία. Μέσα από αυτή την εργασία επιχειρούμε να εντοπίσουμε το πραγματικό μήνυμα της συγκεκριμένης Παραβολής, μελετώντας, κυρίως, το ιστορικό, κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο της εποχής που αυτή γράφτηκε, χωρίς να παραλείπουμε και διάφορα άλλα στοιχεία της Παραβολής, όπως τη γλώσσα του Ευαγγελιστή, το σκοπό του συντάκτη, το γενικό μήνυμα των οικονομικών Παραβολών του Λουκά, τον τρόπο συγγραφής του, το ιδιαίτερο υλικό που είχε στη διάθεσή του αυτός ο τρίτος Ευαγγελιστής (πηγή L) καθώς επίσης και την ερμηνεία των Πατέρων και των σύγχρονων υπομνηματιστών πάνω σε αυτήν την Παραβολή.

Η ιστορικοκριτική και η κοινωνιολογική μέθοδος ερμηνείας έχουν πολλά κοινά στοιχεία, αλλά διαφοροποιούνται στο γεγονός ότι η πρώτη δίνει έμφαση στο ιστορικό πλαίσιο της εποχής που γράφτηκε ένα κείμενο¹, ενώ η δεύτερη χρησιμοποιεί μεθόδους και από άλλες επιστήμες (π.χ. κοινωνική ανθρωπολογία)² κατά την έρευνα. Εμείς χρησιμοποιήσαμε στην έρευνά μας, κυρίως, ιστορικές μεθόδους έρευνας, έτσι αναπτύξαμε την εργασία μας με βάση την ιστορικοκριτική ερμηνευτική προσέγγιση. Ωστόσο, στις αρχές του τρίτου κεφαλαίου (115-117) γίνεται λόγος και περί των κοινωνικών ερμηνειών της Παραβολής, διότι η ερμηνευτική δυσκολία που παρουσιάζει η συγκεκριμένη Παραβολή, σχετικά με τον έπαινο του Ιησού προς έναν άδικο οικονόμο, την κατέστησε σαν αντικείμενο μελέτης ορισμένων κοινωνιολόγων ερμηνευτών στην προσπάθεια αναζήτησης του πραγματικού νοήματος της Παραβολής.

1. Περί της ιστορικοκριτικής μεθόδου, βλ. Κ. Μπελέζος, *Χρυσόστομος και Απόστολος Παύλος*, Αθήνα 2008³(1998), 115-116.

2. Βλ. P. Gooder, *Αναζητώντας το Νόημα: Μία Εισαγωγή στην Ερμηνεία της Καινής Διαθήκης*, επιμ.: Α. Τσαλαμπούνη- Χ. Ατματζίδης, Θεσσαλονίκη 2011, 32 (= *Searching for Meaning: An Introduction to Interpreting the New Testament*, 2008).

Το ερώτημα, πώς ο αναμάρτητος Ιησούς θα μπορούσε να επαινέσει έναν ‘απατεώνα’ είναι αυτό που προσπάθησαν να ερμηνεύσουν ορισμένοι κοινωνιολόγοι-θεολόγοι, ανατρέχοντας σε διάφορες κοινωνικές μεθόδους ερμηνείας, μη μπορώντας να επαναπαυτούν στην παραδοσιακή ερμηνεία της Παραβολής, την οποία ακολούθησαν ο ίδιος ο Λουκάς, δια του Ιησού (Λκ. 16,9-13), οι Πατέρες της Εκκλησίας και πολλοί σύγχρονοι ερμηνευτές.

Στη συνέχεια του τρίτου κεφαλαίου, επιχειρούμε να εντοπίσουμε πώς σχετίζεται η ιδιαίτερη γενική οικονομική θεωρία του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου* (δείγμα της οποίας αποτελεί και η Παραβολή του Οικονόμου της Αδικίας) με τη γενική οικονομική θεωρία όλης της *Καινής Διαθήκης*, και έπειτα θα δούμε πώς (και αν) όλες αυτές οι ιδέες σχετίστηκαν 1) με τα οικονομικά συστήματα των κρατών που αναπτύχθηκε ο χριστιανισμός ανά τους αιώνες αλλά και 2) με την οικονομική σκέψη των μεγάλων οικονομικών μυαλών της ανθρωπότητας που έδρασαν σε αυτά τα κράτη. Τέλος, με την ολοκλήρωση κάθε κεφαλαίου θα βρίσκονται συγκεντρωμένα όλα τα πορίσματα κάθε ενότητας, ώστε να μην αποπροσανατολίζεται ο αναγνώστης της εργασίας.

2. Οικονομία, βασικοί οικονομικοί όροι

Προτού ξεκινήσουμε την ανάλυση μας πάνω στην Παραβολή του Οικονόμου της Αδικίας, θεωρούμε απαραίτητο να εισαγάγουμε τον αναγνώστη στις βασικές έννοιες του τίτλου της εργασίας μας, ώστε να επιτυγχανθεί ευκολότερα η κατανόηση της. Σε αυτό το σύντομο, πλην απαραίτητο, εισαγωγικό σημείωμα θα αναφέρουμε λίγα λόγια σχετικά με τις βασικές επιστημονικές έννοιες της οικονομικής επιστήμης και της διαχείρισης των αγαθών, ενώ στη συνέχεια θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε πώς σχετίζονται αυτές οι έννοιες με την *Αγία Γραφή*.

Σύμφωνα με την οικονομική επιστήμη, η *Οικονομία* χωρίζεται σε τρεις κύριες κατηγορίες: 1) Την *Πολιτική Οικονομία*, η οποία σαν έννοια εισήχθη από τον Αριστοτέλη, όπως θα δούμε στη συνέχεια, αλλά θεμελιώθηκε σαν επιστήμη πολύ αργότερα από τον οικονομολόγο Adam Smith (1723-1790 μ.Χ.) και πλέον μελετά τα οικονομικά φαινόμενα που παρουσιάζονται σε μια κοινωνία³, 2) τη *Δημόσια*

3. Βλ. Θ. Λιανός- Α. Παπαβασιλείου- Α. Χατζηανδρέου, *Αρχές Οικονομικής Θεωρίας*, Αθήνα 2009, 9.

Οικονομία, η οποία εξετάζει τη διαχείριση του κρατικού πλούτου και 3) την *Ιδιωτική Οικονομία*, η οποία μελετά την πρωτοβουλία ιδιωτών και των εταιριών να αποκτήσουν κέρδος. Σε ορισμένα, ενδεχομένως μη δημοκρατικά, καθεστώτα η *Ιδιωτική Οικονομία* ελέγχεται εντονότερα από το κράτος, δηλαδή, τη *Δημόσια Οικονομία* (λ.χ. Β. Κορέα) παρότι σε άλλα δημοκρατικότερα (λ.χ. Η.Π.Α.)⁴.

Ο Καθηγητής Βασίλειος Γιούλτσης παραθέτει έναν ανθρωπολογικό ορισμό στην έννοια της *Οικονομίας*, ορίζοντας την ως «την επιστήμη που μελετά τον άνθρωπο στην προσπάθεια του για επιβίωση»⁵. Ο Καθηγητής Γιώργος Μπαμπινιώτης επικεντρώνεται σε έναν περισσότερο φιλολογικό ορισμό, όπου η σύγχρονη έννοια της *Οικονομίας* ταυτίζεται με τη «διαχείριση εσόδων και εξόδων, υλικών αγαθών και πόρων»⁶⁷. Όπως παρατηρούμε και από τους δυο αυτούς ορισμούς, η *Οικονομία* αποτελεί πράξη και συγκεκριμένα ταυτίζεται με τη διαχείριση ορισμένων αγαθών.

Τα αγαθά, λοιπόν, σύμφωνα με τις βασικές αρχές της *οικονομικής θεωρίας*, διακρίνονται στις δυο εξής κατηγορίες: 1) Τα *ελεύθερα αγαθά*, δηλαδή, αυτά που βρίσκονται ελεύθερα στη φύση (π.χ. ήλιος, αέρας κλπ.), τα οποία μπορούμε να τα εκμεταλλευτούμε ή να τα απολαύσουμε χωρίς να πληρώσουμε κάποιο αντίτιμο και 2) τα *οικονομικά αγαθά* ή προϊόντα ή εμπορεύματα, των οποίων κύριο χαρακτηριστικό αποτελεί το γεγονός ότι βρίσκονται, από τους καταναλωτές, σε περιορισμένες ποσότητες, σε σχέση με τις ανθρώπινες ανάγκες που ικανοποιούν και, επίσης, η χρήση τους προϋποθέτει κάποιο αντίτιμο. Τα οικονομικά αγαθά, τα οποία αποτελούν αντικείμενο μελέτης της οικονομικής επιστήμης, διακρίνονται σε τρεις υποκατηγορίες: 1) Στα *Υλικά και Άυλα αγαθά*, δηλαδή, αυτά που έχουν υλική υπόσταση (π.χ. ενδύματα, υποδήματα, μαγειρικά σκεύη κ.ά.) ή άυλη (π.χ. ηλεκτρικό ρεύμα, διαδίκτυο, θέρμανση κ.ά.). 2) Στα *Διαρκή και Καταναλωτά αγαθά* (ή αγαθά μιας χρήσης), δηλαδή, αυτά που μπορούν να χρησιμοποιηθούν πολλές φορές, ώστε να καλύψουν κάποια ανάγκη (π.χ. αυτοκίνητο, ψυγείο, υπολογιστής κ.ά.) ή μόνο μια φορά, καθώς για να επαναχρησιμοποιηθούν θα πρέπει να αγοραστούν από τους καταναλωτές ξανά και ξανά

4. Βλ. M. Rouge, "Private sector", *Techtarget.com*, Αύγουστος 2013 χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 11 Ιουλίου 2017] Διαθέσιμο: <http://whatis.techtarget.com/definition/private-sector>.

5. Βλ. Β. Γιούλτσης, "Οικονομία, Ανθρώπινη Ύπαρξη, Ορθόδοξη Θεολογία και Εμπειρία", *Θεολογία* 83/2(2012) 55.

6. Οι "πόροι" περιλαμβάνουν τα άυλα αγαθά, βλ. Α. Ιορδανίδου- Β. Μπατζόγλου- κ.ά. "Πόροι", *Σύγχρονο Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα 1991 565.

7. Βλ. Γ. Μπαμπινιώτης, "Οικονομία", *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα 2005²(2002), 1240.

(π.χ. βενζίνη, πετρέλαιο, κ.ά.) και γ) στα *Κεφαλαιουχικά* και *Καταναλωτικά αγαθά*. Τα *Κεφαλαιουχικά αγαθά* είναι αυτά τα οποία χρησιμοποιούνται, κατά την παραγωγική διαδικασία, για να παράγουν άλλα υλικά ή υπηρεσίες (π.χ. ο τόρνος που χρησιμοποιείται από τους τεχνίτες μηχανικούς για να διαμορφώσει ένα μέταλλο που θα πωληθεί στη συνέχεια στην αγορά). Από την άλλη, τα *Καταναλωτικά αγαθά* είναι αυτά τα οποία χρησιμοποιούνται για την άμεση κάλυψη των αναγκών του ανθρώπου (π.χ. λαχανικά, φρούτα κ.ά.). Μάλιστα, ένα αγαθό μπορεί να ανήκει συγχρόνως σε περισσότερες από μια κατηγορίες ανάλογα με την ιδιότητά του⁸.

Το κύριο χαρακτηριστικό της σύγχρονης οικονομίας είναι η διαχείριση των οικονομικών αγαθών και του ανθρώπινου δυναμικού. Η διαχείριση στην οικονομική διάλεκτο είναι γνωστή ως *Management*. Το *Management* αποτελεί “το άλφα και το ωμέγα” στην οικονομική επιστήμη και σκέψη. Συγκεκριμένα, το *Management* έχει οριστεί, σύμφωνα με την Αμερικάνικη Ένωση του *Management* (1969), ως «η δραστηριότητα με την οποία ολοκληρώνεται κάποιο έργο, μέσω άλλων ανθρώπων». Ωστόσο, το σύγχρονο *Management* του 21^{ου} αιώνα επικεντρώνεται σε τρία ακόμα βασικά σημεία, τα οποία δεν τονίζονται σε αυτόν τον ορισμό. Αυτά είναι τα εξής: 1) Το σύγχρονο *Management* δίνει μεγαλύτερη έμφαση στον ανθρώπινο παράγοντα, 2) δίνει μεγαλύτερη έμφαση στο αποτέλεσμα που πρέπει να επιτευχθεί, δηλαδή, επικεντρώνεται περισσότερο σε στόχους και λιγότερο σε πράγματα ή δραστηριότητες και 3) εισάγει την θεωρία ότι η επίτευξη των οποιονδήποτε γενικών στόχων μιας ομάδας θα πρέπει να ταυτίζεται με την επιμέρους επίτευξη στόχων των μελών της⁹.

3. Ιστορική εξέλιξη της οικονομίας από την αρχαιότητα έως την εποχή της *Καινής Διαθήκης*

Βέβαια, όλες αυτές οι οικονομικές έννοιες που αναφέραμε παραπάνω δεν προβλήθηκαν ξαφνικά από την μια στιγμή στην άλλη, αλλά είχαν σαν αφετηρία το μακρινό παρελθόν και μέσα από μια σειρά ζυμώσεων έφθασαν να διαμορφωθούν ως την σημερινή επιστήμη της οικονομίας. Η έννοια της οικονομίας εντοπίζεται σε ελληνικά χειρόγραφα από αρχαιοτάτων χρόνων, όπου σχετίζονταν με τη διαχείριση του

8. Βλ. Θ. Λιανός- Α. Παπαβασιλείου- Α. Χατζηανδρέου, *Αρχές Οικονομικής Θεωρίας*, 11-12.

9. Βλ. Κ. Τζωρτζάκης- Α. Τζωρτζάκη, *Οργάνωση και Διοίκηση*, Αθήνα 2002², 77.

οίκου¹⁰, γεγονός που σημαίνει πως η οικονομία αποτελούσε ένα στοιχείο της ζωής των αρχαίων Ελλήνων. *Η Πολιτεία, Οι Νόμοι, Ο Οικονομικός, Τα Ηθικά Νικομάχεια* είναι κάποια από τα έργα των αρχαίων φιλοσόφων της κλασικής περιόδου (499-323 π.Χ.) που αποτέλεσαν σημείο αναφοράς για την αρχαία οικονομία. Αυτά τα έργα δείχνουν την προσπάθεια των φιλοσόφων να δημιουργήσουν ένα ιδεατό οικονομικό σύστημα, το οποίο θα διόρθωνε τις κοινωνικές αδικίες που δημιουργούσε η, πάντοτε υφιστάμενη, άνιση κατανομή πλούτου και που θα βοηθούσε τους ανθρώπους της εποχής να διάγουν έναν ανετότερο βίο.

Ο Ξενοφών (περ. 430-354 π.Χ.) στο έργο του “*Οικονομικός*”, το οποίο πραγματεύεται την τέχνη της διοίκησης του οίκου, διέσωσε τον ορισμό του φιλόσοφου Σωκράτη σχετικά με την οικονομία, μέσα από τη συζήτηση του δεύτερου με τον Κριτόβουλο, σχετικά με τη χρησιμότητα του πλούτου, «*Δοκεῖ γοῦν, ἔφη ὁ Κριτόβουλος, οἰκονόμου ἀγαθοῦ εἶναι εὖ οἰκεῖν τὸν ἑαυτοῦ οἶκον*»¹¹. Το γεγονός ότι η οικονομία είναι διοίκηση και διαχείριση φαίνεται ξεκάθαρα στα λόγια του Σωκράτη, εκατοντάδες χρόνια πριν διαμορφωθεί η ορολογία του σύγχρονου *Management*. Ο ίδιος ο Ξενοφών, μάλιστα, φαίνεται ότι είχε επιχειρηματικό πνεύμα, καθότι τάχθηκε υπέρ των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, αλλά και υπέρ της επιδίωξης του ατομικού κέρδους¹².

Ο φιλόσοφος Πλάτων (περ. 424-348 π.Χ.), ο περίφημος μαθητής του Σωκράτη, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα κοινωνικά προβλήματα της εποχής του, τα οποία δημιουργούνταν από τις δυο κύριες οικονομικές ομάδες της εποχής, τους πολύ πλούσιους και τους πολύ φτωχούς, έγραψε την *Πολιτεία* και τους *Νόμους*, προτείνοντας ένα ιδεατό, για εκείνον, οικονομικό μοντέλο διοίκησης (την ιδανική πολιτεία), σύμφωνα με το οποίο τον πρώτο λόγο στη διοίκηση θα είχαν οι φιλόσοφοι, οι οποίοι θα έπρεπε να επιδιώκουν την ευημερία ολόκληρης της πόλης και όχι την επίτευξη

10. Ο “οίκος” είναι μια έννοια η οποία χρησιμοποιείται από αρχαιοτάτων χρόνων και σχετίζεται με τον τόπο κατοικίας κάποιας οντότητας ή κάποιας ομάδας ανθρώπων (λ.χ. οίκος ευγηρίας, οίκος μόδας κλπ.)· βλ. Γ. Μπαμπινιώτης, “Οίκος”, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, 1241.

11. Βλ. Ξενοφών, *Οικονομικός* 1,2· Xenophon, *Oeconomicos: With Introduction Summaries- Critical and Explanatory Notes- Lexical and Other Indices*, επιμ.: H. A. Holden, εκδ. Macmillan & Co, London 1889*(1884), 15. Αξίζει να αναφέρουμε πως οι οικονομικές ιδέες του Ξενοφώντα σχετικά με τον καταμερισμό της εργασίας, την οργάνωση και διοίκηση της παραγωγής και τους τρόπους αύξησης των δημόσιων εξόδων, θυμίζουν προτάσεις ενός σύγχρονου μοντέλου management, βλ. Σ. Δρακόπουλος- Α. Καραγιάννης, *Ιστορία της οικονομικής σκέψης: Μία επισκόπηση*, Αθήνα 2003, 19-22.

12. Βλ. S. Drakopoulou- Dodd, G. Gotsis, “Enterprise values in the New Testament and antecedent works”, *Entrepreneurship and Innovation* 10/2(2009) 108.

προσωπικών σκοπών. Η κοινωνική αστάθεια κατά τον Πλάτωνα μπορούσε να δημιουργηθεί μέσα από την οικονομική αντίθεση αυτών των δύο προηγούμενων οικονομικών ομάδων, επομένως η κοινοκτημοσύνη σαν δεύτερη καλύτερη και περισσότερο εφικτή πρόταση του φιλόσοφου, θα μπορούσε να αποτελέσει μια λύση ενάντια σε αυτόν τον κίνδυνο της κοινωνικής διάβρωσης¹³. Αυτό που επισημαίνει ο Πλάτων, μέσα από τους περίφημους πλατωνικούς διαλόγους, είναι η σημασία της ποιότητας της ζωής, η οποία δεν θα πρέπει να προέρχεται από την απληστία που φωλιάζει στην ανθρώπινη σκέψη σαν αποτέλεσμα επιδίωξης απόκτησης υπέρμετρου πλούτου¹⁴, αλλά από την υγεία και την ομορφιά της ψυχής, η οποία αποκτάται από τις ενάρετες¹⁵ πράξεις («καλὰ ἐπιτηδεύματα»)¹⁶.

Ο Αριστοτέλης (περ. 384-322 π.Χ.) τάχθηκε κατά της κοινοκτημοσύνης του Πλάτωνα και υπέρ της ατομικής ιδιοκτησίας, ωστόσο θεωρεί ότι η ύπαρξη της μεσαίας τάξης είναι απαραίτητη σε μία κοινωνία, γιατί η μεσαία τάξη αποτελεί το μέσο διανομής του πλούτου σε όλη την κοινωνία¹⁷. Ο φιλόσοφος διακρίνει την οικονομία σε

13. Βλ. Α. Κανελλόπουλος, “Ο Πλάτων και η οικονομία” *Ekivolos* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 30 Ιουλίου 2017] Διαθέσιμο: http://www.ekivolos.gr/O%20Platwn%20kai%20h%20oikonomia.htm#_ftnref4 (=Αναδημοσίευση από το βιβλίο: *Σύγχρονες οικονομικές σκέψεις των Αρχαίων Ελλήνων*, 1996).

14. Βλ. Πλάτων, *Νόμοι Η'*, 831 c-e. (Μτφρ. R. Bury, London 1926), 133-134, «[Αθηναῖος] οὐδαμῶς, ὦ μακάριε Κλεινία· δύο δὲ χρῆ φάναι τούτων αἰτίας εἶναι καὶ μάλα ἰκανάς. [Κλεινίας] ποίας; [Αθηναῖος] τὴν μὲν ὑπ' ἔρωτος πλούτου πάντα χρόνον ἄσχολον ποιοῦντος τῶν ἄλλων ἐπιμελεῖσθαι πλὴν τῶν ἰδίων κτημάτων, ἐξ ὧν κρεμαμένη πᾶσα ψυχὴ πολίτου παντὸς οὐκ ἂν ποτε δύναιτο τῶν ἄλλων ἐπιμέλειαν ἴσχειν πλὴν τοῦ καθ' ἡμέραν κέρδους· καὶ ὅτι μὲν πρὸς τοῦτο φέρει μᾶθημα ἢ καὶ ἐπιτήδευμα, ἰδίᾳ πᾶς μανθάνειν τε καὶ ἀσκεῖν ἐτοιμότητός ἐστιν, [831d] τῶν δὲ ἄλλων καταγελαῖ. τοῦτο μὲν ἐν καὶ ταύτην μίαν αἰτίαν χρῆ φάναι τοῦ μήτε τοῦτο μήτ' ἄλλο μηδὲν καλὸν κάγαθὸν ἐθέλειν ἐπιτήδευμα πόλιν σπουδάζειν, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου ἀπληστίαν πᾶσαν μὲν τέχνην καὶ μηχανὴν, καλλίω τε καὶ ἀσχημονεστέραν, ἐθέλειν ὑπομένειν πάντα ἄνδρα, εἰ μέλλει πλούσιος ἔσεσθαι, καὶ πράξιεν πράττειν ὅσιόν τε καὶ ἀνόσιον καὶ πάντως αἰσχροῦ, μηδὲν δυσχεραίνοντα, ἐὰν μόνον ἔχη δύναμιν καθάπερ θηρίῳ τοῦ [831e] φαγεῖν παντοδαπὰ καὶ πιεῖν ὡσαύτως καὶ ἀφροδισίων πᾶσαν πάντως παρασχεῖν πλησμονήν», βλ. *Νόμοι Ε'*, 742, 743, κ.α.

15. Αξίζει να σημειώσουμε ότι ο ελληνικός όρος “αρετή” αρχικά προσδιόριζε με την έννοια της ανδρείας. Κατά τον Ιταλό Καθηγητή Ιστορίας της Φιλοσοφίας Mario Vegetti (1937~), στην ομηρική γλώσσα, αρετή σημαίνει, πρωτίστως, η ικανότητα που επιδεικνύει ο ήρωας στον πόλεμο. Ο όρος ανά τους αιώνες υπέστη πολλές μεταβολές· ο Πλάτων λ.χ. αναφέρει ότι ενάρετος είναι αυτός που φροντίζει για την ψυχή του παρά για το σώμα του, ενώ ο Αριστοτέλης αναφέρει ότι ενάρετος είναι αυτός που αναπτύσσει τις γνωστικές του ικανότητες στον υπέρτατο βαθμό. Πάντως, σε κάθε περίπτωση, στην αρχαία σκέψη (σε αντίθεση με τη χριστιανική), η “αρετή” δεν χάνει ποτέ τη σημασία της εξαιρετικής επίδοσης σε οποιονδήποτε τομέα, βλ. M. Vegetti, *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*. (Μτφρ. Γ. Δημητρακόπουλος, Αθήνα 2003¹⁷), 36.

16. Βλ. Πλάτων, *Πολιτεία* 444 d. (Μτφρ. Ν. Σκουτερόπουλος, Αθήνα 2002), 333· «Ἄρετή μὲν ἄρα, ὧς ἔοικεν, ὑγεία τέ τις ἂν εἴη καὶ κάλλος καὶ εὐεξία ψυχῆς».

17. Βλ. Αριστοτέλης, *Πολιτικά* 7, 1329a, *Perseus Digital Library* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 8 Μαΐου 2017] Διαθέσιμο: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0057%3ABook%3D7>· «Εὐδαίμονα δὲ πόλιν οὐκ εἰς μέρος τι βλέψαντας δεῖ λέγειν αὐτῆς, ἀλλ' εἰς πάντας τοὺς πολίτας».

τέσσερις κλάδους, οι οποίοι σχετίζονται μεταξύ τους και αυτοί είναι: 1) Η βασιλική οικονομία, 2) η σατραπική, 3) η πολιτική και 4) η ιδιωτική και στη συνέχεια αναλύει κάθε κλάδο χωριστά¹⁸. Η αφετηρία της ορθής οικονομίας, για τον Αριστοτέλη, είναι η διαχείριση του οίκου (οικογένειας), εφόσον κάθε πόλη συγκροτείται από οικογένειες, και έπειτα η διαχείριση των προσόδων της πόλης¹⁹. Ο Αριστοτέλης γράφει για τη σημασία της νομισματικής χρήσης²⁰, για το εμπόριο²¹, για την ανταλλαγή προϊόντων, αντιτάσσεται στην τοκογλυφία²² και σχολιάζει κάθε είδους οικονομική δραστηριότητα της εποχής, όπως επίσης σχολιάζει τα προγενέστερα οικονομικά συστήματα (λ.χ. Σόλων, περ. 640-558 π.Χ.)²³.

Ο Αριστοτέλης, ο Πλάτων και οι περισσότεροι αρχαίοι φιλόσοφοι θεωρούσαν, σε αντίθεση με πολλούς σύγχρονους, πως η οικονομία σχετίζεται άμεσα με την ηθική

18. Βλ. Αριστοτέλης, *Οικονομικά*, 1345b-1346a, *Bibliotheca Augustana* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 30 Νοεμβρίου 2017] Διαθέσιμο: www.hs-augsburg.de/~harsch/graeca/Chronologia/S_ante04/Aristoteles/ari_oik2.html. «Οικονομιαί δέ εισι τέτταρες, ως εν τύπω διελέσθαι (τάς γάρ άλλας εις τοῦτο ἐμπιπτούσας εὐρήσομεν)· βασιλική, σατραπική, πολιτική, ιδιωτική. Τούτων δὲ μεγίστη μὲν καὶ ἀπλουστάτη ἡ βασιλική, <...>, ποικιλωτάτη δὲ καὶ ῥάστη ἢ πολιτική, ἐλαχίστη δὲ καὶ ποικιλωτάτη ἢ ιδιωτική. Ἐπικοινωνεῖν μὲν τὰ πολλὰ ἀλλήλαις ἀναγκαῖόν ἐστιν· ὅσα δὲ μάλιστα δι' αὐτῶν ἐκάστη συμβαίνει, ταῦτα ἐπισκεπτέον ἡμῖν ἐστιν». Συνοπτικά, κάθε οικονομία εξυπηρετούσε τους εξής σκοπούς: 1) Η βασιλική οικονομία θα έπρεπε να ασχολείται με το νόμισμα, με τις εισαγωγές, τις εξαγωγές και με τις δαπάνες. 2) Η σατραπική οικονομία αφορά έξι είδη εσόδων που αφορούν έσοδα από τη γη, από τα προϊόντα της χώρας, από το εμπόριο, από τους φόρους, από την κτηνοτροφία και από διάφορες άλλες αντίστοιχες δραστηριότητες. Όμως, τα σημαντικότερα έσοδα της σατραπικής οικονομίας προέρχονται από την καλλιέργεια της γης. 3) Στην οικονομία της πόλης (πολιτική οικονομία), την κύρια πηγή εσόδων αποτελούν τα εγχώρια προϊόντα, έπονται οι εμπορικές δραστηριότητες και οι εργασιακές σχέσεις, και τέλος οι κάθε είδους καθημερινές οικονομικές συναλλαγές. 4) Στην ιδιωτική οικονομία η κύρια πηγή εσόδων είναι η γη, ακολουθούν οι καθημερινές ασχολίες και έπεται ο τοκισμός. Ωστόσο, ανεξάρτητα από αυτά τα δεδομένα, και στα τέσσερα είδη οικονομίας, οι δαπάνες δεν θα πρέπει να ξεπερνούν τα έσοδα. Πολλοί μελετητές αρχαίων συγγραμμάτων θεωρούν το συγκεκριμένο έργο σαν ψευδοαριστοτέλειο, ωστόσο εμείς πιστεύουμε ότι διασώζει πολύ σημαντικές οικονομικές πληροφορίες της αρχαίας εποχής, ανεξάρτητα με την προέλευσή του· βλ. A. A. Trever, *A History of Greek Economical Thought*, Chicago 1916, 126.

19. Βλ. Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, 1253b, *Άπαντα-Πολιτικά*, Τόμ.1. (Μτφρ.- σχολιασμός- επιμ.: Συγγραφική ομάδα εκδόσεων Κάκτου, Αθήνα χ.χ.), 42 (=Οι Έλληνες: 191). «Ἐπει δὲ φανερόν ἐξ ὧν μορίων ἢ πόλις συνέστηκεν, ἀναγκαῖον πρῶτον περὶ οἰκονομίας εἰπεῖν· πᾶσα γὰρ σύγκειται πόλις ἐξ οἰκῶν».

20. Βλ. Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, 1257b, ό.π., 70· «πορισθέντος οὖν ἤδη νομίσματος ἐκ τῆς ἀναγκαίας ἀλλαγῆς θάτερον εἶδος τῆς χρηματιστικῆς ἐγένετο, τὸ καπηλικόν, τὸ μὲν πρῶτον ἀπλῶς ἴσως γινόμενον, εἶτα δι' ἐμπειρίας ἤδη τεχνικώτερον, πόθεν καὶ πῶς μεταβαλλόμενον πλεῖστον ποιήσει κέρδος».

21. Βλ. Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, 1256b, ό.π., 202· «οἱ μὲν οὖν βίοι τοσοῦτοι σχεδόν εἰσιν, ὅσοι γε αὐτόφυτον ἔχουσι τὴν ἐργασίαν καὶ μὴ δι' ἀλλαγῆς καὶ καπηλείας πορίζονται τὴν τροφήν, νομαδικὸς ληστρικὸς ἀλιευτικὸς θηρευτικὸς γεωργικὸς».

22. Βλ. Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, 1258b, ό.π., 77· «...εὐλογώτατα μισεῖται ἢ ὀβολοστατική...».

23. Βλ. Αριστοτέλης, *Άπαντα-Πολιτικά*, Τόμ.1. (Μτφρ.- σχολιασμός- επιμ.: Συγγραφική ομάδα εκδόσεων Κάκτου) Αθήνα χ.χ. 203, 241 (=Οι Έλληνες 191). Σχετικά με τον Σόλωνα και τις νομοθεσίες του, βλ. M. Vegetti, *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, 115-118.

και τη φιλοσοφία²⁴. Ορισμένοι μεταγενέστεροι φιλόσοφοι της μετακλασικής περιόδου (3^{ος} αιώνας π.Χ.-6^{ος} αιώνας μ.Χ.) διαμόρφωσαν την οικονομική τους σκέψη γύρω από τα ηθικά τους συστήματα. Μάλιστα, αρκετοί φιλόσοφοι όπως οι Αντισθένης, Ξενοκράτης, Πλούταρχος, Φιλόδημος κ.ά., συνέγραψαν αξιόλογα οικονομικά έργα.

Αντίθετες μεταξύ τους φιλοσοφικές ιδεολογίες, όπως αυτές των Στωικών, Κυρηναίων και Επικούρειων²⁵, αλλά με παρόμοια οικονομική βάση, κατά την οποία η ηδονή ανθρώπου δύναται να βασίζεται σε μια απλή και λιτή ζωή, διότι οι ανάγκες του ανθρώπου μπορούν να ικανοποιούνται με τον πιο απλό τρόπο (π.χ. και ο πεινασμένος πλούσιος και ο πεινασμένος φτωχός, όταν τρέφονται με το πιο απλό φαγητό σταματάνε να αισθάνονται πεινασμένοι), επομένως η απόκτηση του πλούτου είναι μάταιη, διότι, επί της ουσίας, δεν προσφέρει κάποια ιδιαίτερη απόλαυση²⁶.

Οι Κυνικοί θεωρούνται σαν πρόγονοι των Στωικών σε ό,τι αφορά τη διαχείριση των αγαθών²⁷. Ο Αντισθένης (445-365 π.Χ.), σαν κύριος εκπρόσωπος του φιλοσοφικού συστήματος των Κυνικών, εισάγει τη θεωρία ότι η προσπάθεια απόκτησης πλούτου είναι μάταιη και αυτό το οποίο έχει σημασία για τον άνθρωπο είναι αυτό που πραγματικά είναι δικό του και αυτό βρίσκεται βαθιά μέσα στη ψυχή του²⁸. Ο εκκεντρικός Διογένης ο Κυνικός (περ. 405-322 π.Χ.) πολύ νωρίτερα και αυτός από την εποχή του Ιησού, πίστευε πως ο πλούτος χωρίς αρετή είναι μάταιος, προβάλλοντας αυτή την θεωρία με τον δικό του ιδιαίτερο τρόπο²⁹. Η περίφημη φράση που είχε απευθύνει στον Μέγα Αλέξανδρο («ἀποσκότησόν μου», δηλαδή, μην μου κρύβεις τον ήλιο), όταν ο πρώτος τον είχε ρωτήσει τι χατίρι να κάνει σε αυτόν εντυπωσιασμένος από την οξυδέρκεια του, αποκαλύπτει την απλότητα της φιλοσοφίας των Κυνικών που πίστευαν ότι η πνευματική ευεξία βρίσκεται στη λιτότητα (λ.χ. στη θερμότητα του

24. Βλ. Α. Α. Trever, *A History of Greek Economical Thought*, 12, 22.

25. Οι Στωικοί συσχετίζουν την αρετή με την ευημερία, είχαν ενεργή συμμετοχή στην κοινωνία και πίστευαν σε μια ανώτερη δύναμη, η οποία οργάνωνε τη λειτουργία του σύμπαντος· βλ. Π. Δημητρόπουλος, “Στωική Φιλοσοφία”, *ΘΗΕ* 11(1967) 502-512. Οι Επικούρειοι δεν πίστευαν σε ανώτερες θεϊκές δυνάμεις ούτε στην αιωνιότητα της ψυχής και αναζητούσαν τη σωματική και πνευματική ηδονή· βλ. Ε. Θεοδώρου, “Επικουρισμός”, *ΘΗΕ* 5(1964) 777-779. Οι Κυρηναίοι θεωρούσαν ότι η πραγματική γνώση είναι η ηδονή κατ’ αίσθηση, αγαθό το ευάρεστο και κακό το δυσάρεστο· βλ. Α. Ζούμπος, “Κυρηναϊσμός”, *ΘΗΕ* 7(1965) 1140-1141.

26. Βλ. Α. Α. Trever, *A History of Greek Economical Thought*, 124-130.

27. Ό.π., 39.

28. Ό.π., 131.

29. Βλ. Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, 6,47, επιμ.-έκδ. Α. Γεωργιάδης, Τόμ. Γ’, Αθήνα 2003, 91· «τὸν ἀμαθῆ πλούσιον πρόβατον εἶπε χρυσόμαλλον» (=Βιβλιοθήκη των Ελλήνων).

ήλιου) που η φύση χαρίζει απλόχερα σε όλους τους ανθρώπους και όχι στα πλούτη οποιουδήποτε βασιλιά, ακόμα και αν αυτός ο βασιλιάς ήταν ο Αλέξανδρος³⁰.

α) *Η εποχή της Καινής Διαθήκης, οι Ιουδαίοι.*

Οι θεωρίες αυτών των οικονομικοφιλοσοφικών συστημάτων υπήρχαν φανερά κατά την εποχή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και, σαφώς, επηρέαζαν την σκέψη των κατοίκων της³¹, κάποιοι πρόγονοι των οποίων κατοίκων της, διαπιστωμένα, είχαν γοητευτεί από τον ελλητισμό³². Στο βιβλίο των *Πράξεων των Αποστόλων* διασώζεται η πληροφορία ότι ο Παύλος συνομίλησε με Στωικούς και Επικούρειους φιλοσόφους, κατά το δεύτερο ιεραποστολικό ταξίδι του³³. Επίσης, στα κείμενα της *Καινής Διαθήκης* διασώζονται κάποιες μαρτυρίες εθνικών φιλοσόφων, δια στόματος του Αποστόλου Παύλου, *Πρ.* 17,28 (Αρατος), *Α΄ Κρ.* 15,33 (Μένανδρος), *Ττ.* 1,12 (Επιμενίδης). Ωστόσο, σύμφωνα με τον Καθηγητή Γεώργιο Γαλίτη, αυτές οι παραπομπές του Παύλου είναι πενιχρές (κάποιες μάλιστα είναι δευτεροπαύλειες), ώστε να μπορέσει να στηριχθεί η ελληνική φιλολογική κατάρτιση του³⁴. Βέβαια, μέσα από την *Α΄ Επιστολή Προς Κορινθίους* (*Α΄ Κρ.* 19-31· 2,7· 3,19) και από τις πληροφορίες που έχουμε στη διάθεσή μας, σχετικά με τις σπουδές του Παύλου στην Ταρσό, που αποτελούσε σπουδαίο κέντρο ελληνικής παιδείας της εποχής³⁵, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι ο Παύλος κατείχε, τουλάχιστον μια υποτυπώδη, γνώση περί ελληνικής φιλοσοφίας, χωρίς να μπορέσουμε να προσεγγίσουμε παραπάνω το βαθμό αυτής του της γνώσης.

30. Βλ. Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, 6,38, ό.π., 85.

31. Βλ. Η. Halley, *Συνοπτική Εγκυκλοπαίδεια της Αγίας Γραφής*. (Μτφρ. Α. Κ. Διαμαντόπουλου, Αθήνα 1979²), 1052-1053.

32. Βλ. *Α΄ Μακκαβαίων* 1.

33. Βλ. *Πρ.* 17,18. Επίσης, θεωρείται πως ο στωικισμός ήταν το φιλοσοφικό κίνημα το οποίο κυριάρχησε κατά την ελληνιστική εποχή καθότι έλαχε μεγάλης κοινωνικής αποδοχής. Βέβαια, κατά εκείνη την περίοδο, διδάσκονταν, επίσης, ο πλατωνισμός, ο επικουρισμός και ο αριστοτελισμός στα μεγάλα πανεπιστημιακά κέντρα της εποχής (Ρώμη, Αλεξάνδρεια κ.α.), βλ. Μ. Vegetti, *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, 287, 349.

34. Βλ. Γ. Γαλίτη, *Η Προς Τίτον Επιστολή του Αποστόλου Παύλου*, Θεσσαλονίκη 1992, 204 (=ΕΚΔ: 12γ).

35. Βλ. Ι. Καραβιδόπουλος, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2007³(1983), 209 (=Βιβλική βιβλιοθήκη:1)· *Πρ.* 21,39.

Οι Ιουδαίοι³⁶ κατοικούσαν και αυτοί μέσα στα σύνορα³⁷ της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, από τη μια είχαν πάνω τους “κατάλοιπα” από την έντονη επιρροή του ελληνισμού³⁸ και των ανάλογων φιλοσοφικών συστημάτων³⁹, από την άλλη είχαν το δικό τους καταστατικό πίστεως το οποίο περιλάμβανε πολλές οικονομικές διατάξεις και αυτό δεν ήταν άλλο από την Τορά⁴⁰. Η Τορά, κατά τον Καθηγητή Κωνσταντίνο Σκουτέρη, ήταν το ισχυρό εθνικό και θρησκευτικό στήριγμα των Ιουδαίων και πριν την καταστροφή του ναού των Ιεροσολύμων (70 μ.Χ.), αλλά πολύ περισσότερο μετά από αυτό το γεγονός, όταν οι Ιουδαίοι μετά από την εισβολή των Ρωμαίων είχαν εξουθενωθεί σε όλους τους τομείς και η ελπίδα του προφητικού λόγου δεν υπήρχε πλέον, ώστε να τους ενδυναμώνει⁴¹.

Η Τορά περιλάμβανε τη, γνωστή στον χριστιανικό κόσμο, *Πεντάτευχο* της *Παλαιάς Διαθήκης*. Η *Πεντάτευχος*⁴² αποτελούσε για τη ζωή των Ιουδαίων το λόγο του Θεού προς αυτούς και ρύθμιζε τα πάντα μέσα στη ζωή τους είτε πνευματικά είτε υλικά είτε διαπροσωπικές σχέσεις. Όσον αφορά την οικονομία των αγαθών, μέσα στην Τορά βρίσκει κανείς πάσης φύσεως οικονομικές διατάξεις, περί τόκων και δανεισμού (Εξ.

36. Ο Ιουδαϊσμός δεν ήταν ομοιογενές θρησκευτικό σύστημα, αλλά μέσα σε αυτόν υπήρχαν πολλές θρησκευτικές τάσεις. Οι κύριοι εκπρόσωποι των τάσεων αυτών ήταν οι Φαρισαίοι, οι Σαδδουκαίοι και οι Εσσαίοι. Οι Σαδδουκαίοι και οι Φαρισαίοι δέχονταν τον νόμο, αλλά τον ερμήνευαν διαφορετικά, βλ. Ι. Καραβιδόπουλος, “Σαδδουκαίοι”, *ΘΗΕ* 10(1968) 1114. Οι Εσσαίοι ζούσαν μια ασκητική ζωή, έχοντας μία περισσότερο αυστηρή ηθική από τους υπόλοιπους Ιουδαίους, βλ. Σ. Αγουρίδης, “Εσσαίοι”, *ΘΗΕ* 5(1964) 923-924.

37. Κατά τον Καθηγητή Richard Cassidy, ο ιουδαϊκός πληθυσμός στην περιοχή της Παλαιστίνης ήταν περίπου 500.000 με 600.000, όπου ο κλήρος ήταν περίπου 20.000· βλ. R. J. Cassidy, *Jesus, Politics and Society: A study of Luke's Gospel*, USA 1986⁵ (1978), 99.

38. Σύγχρονες έρευνες αναφέρουν πως το οικονομικό σύστημα του σελευκιδίου βασιλείου (μέσα στο οποίο εντάσσονταν και οι Ιουδαίοι) κατά τον 3^ο έως τον 2^ο π.Χ. αιώνα, αποτελούσε εφαρμογή του οικονομικού συστήματος του (Ψεύδο)Αριστοτέλη. Μάλιστα, το συγκεκριμένο βασίλειο διατήρησε οικονομική συνοχή για πολλά χρόνια· βλ. Δ. Δημητριάδου- Α. Καμάρα, κ.ά. “Ιστορία των Ελλήνων: Ελληνιστικοί χρόνοι”, *Edume.myds.me* 8-9 [Ανασύρθηκε στις 19 Αυγούστου 2017] Διαθέσιμο: edume.myds.me/00_0070_e_library/10003/1005/04_documents/t04_k15.pdf

39. Οι Ιουδαίοι γνώριζαν πολύ καλά από ελληνισμό, δεν θα πρέπει να λησμονούμε το γεγονός ότι η μετάφραση των Ο΄ πραγματοποιήθηκε με σκοπό να μπορούν να μελετούν οι ελληνοιστές Ιουδαίοι την *Παλαιά Διαθήκη* σε περιοχές που η καθομιλουμένη γλώσσα ήταν η ελληνική. Οι κάτοικοι αυτών των περιοχών, προφανώς, δεν γνώριζαν καλά ή καθόλου την εβραϊκή. Αυτό αποτελεί ένα ακόμα στοιχείο σχετικά με το πόσο πολύ είχε διεισδύσει το ελληνικό πνεύμα μέσα στην ιουδαϊκή κοινωνία· βλ. Ν. Παπαδόπουλος, *Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη*, Αθήνα 2008, 162, 165. Επίσης, το πνεύμα του ελληνισμού είχε γοητεύσει πολλούς Ιουδαίους κατά το 2ο π.Χ. αιώνα, γεγονός που έδωσε ένα ακόμα κίνητρο στην εξέγερση των φανατικών Ιουδαίων, των Μακκαβαίων (φυσικά το αποκορύφωμα της κλιμάκωσης της εξέγερσης ήταν η βεβήλωση του ναού από τον Αντίοχο τον Επιφανή το 167 π.Χ.) προς τους ελληνίζοντες Ιουδαίους· πρβλ. *Α΄ Μακκαβαίων* 1.

40. Βλ. Π. Μπρατσιώτης, *Εισαγωγή εις την Παλαιά Διαθήκη*, Αθήνα 1989, 179.

41. Βλ. Κ. Σκουτέρης *Ιστορία Δογμάτων*, Τόμ. Α΄, Αθήνα 1998, 32-40.

42. Αναφερόμαστε, κυρίως, στα βιβλία της *Εξόδου*, του *Λευιτικού* και του *Δευτερονομίου*.

22,25· *Ατ.* 25,36), περί προστασίας των σκλάβων (*Εξ.* 21,1-11), περί προσφορών (*Εξ.* 35,4-35), περί θυσιών (*Ατ.* 1,1-7), περί αποκατάστασης αδικιών (*Ατ.* 6,1-6), περί ιωβηλαίου έτους⁴³ (*Ατ.* 25,8-22), περί ατομικής ιδιοκτησίας (*Ατ.* 25,23-32), περί βοήθειας των φτωχών (*Ατ.* 25,35-38), περί απελευθέρωσης των δούλων (*Ατ.* 25,39-55), περί προσφοράς δεκάτων (*Ατ.* 14,22-29), περί κληρονομικών δικαιωμάτων (*Ατ.* 21,15-17) και περί γεωργικών καλλιεργειών (*Ατ.* 22,9-26). Η Τορά αποτελούσε ένα ολοκληρωμένο σύστημα οργάνωσης και διοίκησης της ιουδαϊκής ζωής, το οποίο προέβλεπε κάθε μικρή και μεγάλη λεπτομέρεια του βίου των Ιουδαίων. Υπήρχαν διατάξεις για όλες τις κοινωνικές τάξεις, αλλά και για όλες μειονότητες, από τους άνδρες και τις γυναίκες από τους οικονομικά εύπορους ως τους άπορους, από τους Ιουδαίους ως τους αλλογενείς. Στηριζόμενοι στα λόγια του Αποστόλου Παύλου, «διότι έξ έργων νόμου ού δικαιωθήσεται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ· διὰ γὰρ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας»⁴⁴, θα θεωρήσουμε σαν ηθικό το οικονομικό σύστημα της *Πεντατεύχου*, όπως επίσης ηθικά (δηλαδή, βασιζόμενα σε αξίες, κανόνες και ενάρετες συμπεριφορές και σχέσεις) ήταν διαπιστωμένα και τα οικονομικά συστήματα των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων.

Σημαντικό ρόλο στη συνείδηση κάποιων ιουδαϊκών ομάδων διαδραματίζαν και τα βιβλία των προφητών της *Παλαιάς Διαθήκης*, τα οποία χρησιμοποιεί περισσότερο ο Ματθαίος και λιγότερο ο Λουκάς στα *Ευαγγέλια* τους σε αναφορές τους μαζί με τον Νόμο του Μωϋσέως, δηλαδή, την Τορά (*Μτ.* 7,12⁴⁵· 11,13· 22,40· *Λκ.* 16,16). Ο προφητικός λόγος καταδικάζει τη συσσώρευση του πλούτου με διαρπαγή από

43. Το ιωβηλαίο έτος καθιερώθηκε επειδή η γη ανήκει στο δημιουργό της τον Θεό, επομένως οι επίγειοι ιδιοκτήτες της γης, επί της ουσίας, είναι ενοικιαστές της για ένα μικρό χρονικό διάστημα· βλ. Κ. Γιοκαρίνης, *Οι θέσεις και ο ρόλος της Εκκλησίας για μια Δίκαιη και βιώσιμη Οικονομία*, Αθήνα 2016, 212. Το ιωβηλαίο έτος αποτελούσε ένα έτος άφεσης και ελευθερίας από τη δουλεία των δούλων. Κάθε δανειστής χάριζε ό,τι είχε δώσει στον πλησίον του. Το έτος αυτό είχε και αλληγορική σημασία, γιατί υπενθύμιζε στους Ιουδαίους την απελευθέρωση τους από τη γη της Αιγύπτου. Συγκεκριμένα, οι Ιουδαίοι θα έπρεπε να μετρούν έξι χρόνια καλλιεργώντας τη γη και το έβδομο (σαββατιαίο) θα έπρεπε να αφήσουν τη γη να αναπαυτεί, χωρίς να την πειράζουν ούτε εκείνοι αλλά ούτε οι δούλοι. Έπειτα, θα μετρούσαν 7 τέτοιες επταετίες, 7 σαββατιαία έτη και το έβδομο θα ήταν το ιωβηλαίο (50 χρόνια), κατά το οποίο η γη αναπαυόταν ξανά, οι δούλοι απελευθερώνονταν, οι ιδιοκτήσιες επιστρέφονταν στους ιδιοκτήτες, με λίγα λόγια, ακυρώνονταν όλες οι εμπορικές δραστηριότητες των προηγούμενων ετών· βλ. Β. Βοντώφ “Ιωβηλαίον”, *ΘΗΕ* 7(1965) 93-94· επίσης, βλ. *Ατ.* 25,11· *Ατ.* 15,12· *Ιζ.* 46,17, επίσης, βλ. Κ. Μπελέζος, “Η Αμφιπρόσωπη διάσταση της συγχώρεσης στην Καινή Διαθήκη”, *Η Συγχώρεση*, επιμ. Σ. Ζουμπουλάκης, εκδ. Άρτος Ζωής, Αθήνα 2014 154-155.

44. Βλ. *Ρμ.* 3,20.

45. «Πάντα οὖν ὅσα ἐὰν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτως καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς· οὗτος γὰρ ἔστιν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται».

οικονομικά ασθενέστερες ομάδες⁴⁶, αντίθετα, η έντιμη απόκτηση αγαθών και πλούτου στην *Παλαιά Διαθήκη* προβάλλεται ως ευλογία Θεού⁴⁷, δηλαδή, σαν ανταμοιβή της εργατικότητας και της αρετής των δικαίων⁴⁸.

β) Το διοικητικό-οικονομικό σύστημα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Η περίφημη Ρώμη ιδρύθηκε κατά το 753 π.Χ., με αργούς, αλλά σταθερούς, ρυθμούς κατέκτησε τον τότε γνωστό κόσμο και αναγνωρίστηκε στην ιστορία της ανθρωπότητας σαν μια παγκόσμια υπερδύναμη. Αρχικά, υπέταξε την Ιταλία το 343-272 π.Χ., έπειτα την Καρχηδόνα (σημερινή Τυνησία) το 343-272 π.Χ., την Ελλάδα με τη Μικρά Ασία το 215-146 π.Χ. και στη συνέχεια υπέταξε την Ισπανία, τη Βρετανία και τους Τεύτονες (πρόγονοι των Γερμανών) το 133-31 π.Χ. Χαρακτηριστικό στοιχείο της ρωμαϊκής κοινωνίας ήταν η ανισότητα με την οποία αντιμετωπιζόνταν οι άνθρωποι εκείνης της εποχής από τη διοίκηση της Ρώμης. Οι περισσότερες εξουσίες ήλθαν στα χέρια ενός ανθρώπου, του Καίσαρα, ο οποίος είχε στα χέρια του απόλυτη εξουσία και δύναμη και, επί της ουσίας, ήταν ένας πανίσχυρος αυτοκράτορας⁴⁹.

Ο Καίσαρας και η σύγκλητος μοιράζονταν μεταξύ τους τη διακυβέρνηση ολόκληρης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Οι φιλήσυχες επαρχίες, οι οποίες δεν δημιουργούσαν προβλήματα στους Ρωμαίους ώστε να απασχολούν λεγεωνάριους (Ρωμαίους στρατιώτες), διοικούνταν από τη σύγκλητο με τη βοήθεια ανθυπάτων, χαρακτηριστικό βιβλικό παράδειγμα αποτελεί ο Σέργιος Παύλος (*Πρ.* 13,7) στην Κύπρο και ο Ιούνιος Γαλλίωνας (*Πρ.* 18,12) στην Αχαΐα. Από την άλλη, οι επαρχίες για τις οποίες υπήρχε ανάγκη χρησιμοποίησης στρατιωτικής δύναμης διοικούνταν απευθείας από τον αυτοκράτορα.

Σε όλες τις επαρχίες ο αυτοκράτορας διατηρούσε έπαρχους, οι οποίοι ασκούσαν δημόσια διοίκηση, καθώς απασχολούνταν με τη διαχείριση των οικονομικών υποθέσεων των επαρχιών. Σε επαρχίες στις οποίες παρουσιάζονταν διάφορα διοικητικά

46. *Μχ.* 2,1: «..λογιζόμενοι κόπους και εργαζόμενοι κακὰ ἐν ταῖς κοίταις αὐτῶν και ἅμα τῇ ἡμέρᾳ συνετέλουν αὐτά, διότι οὐκ ἦσαν πρὸς τὸν Θεὸν χεῖρας αὐτῶν»· *Ησ.* 5,8: «Οὐαὶ οἱ συνάπτοντες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν και ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες, ἵνα τοῦ πλησίον ἀφέλωνται τι. μὴ οἰκήσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς».

47. *Πρμ.* 10,3-4: «Οὐ λιμοκτονήσει Κύριος ψυχὴν δικαίαν, ζῶν δὲ ἀσεβῶν ἀνατρέψει. πενία ἄνδρα ταπεινοῖ, χεῖρες δὲ ἀνδρείων πλουτίζουσιν».

48. Βλ. Κ. Γιοκαρίνης, *Οι θέσεις και ο ρόλος της Εκκλησίας για μια Δίκαιη και βιώσιμη Οικονομία*, 214.

49. Βλ. Η. Halley, *Συνοπτική εγκυκλοπαίδεια της Αγίας Γραφής*, 1053.

προβλήματα οι έπαρχοι είχαν μεγαλύτερη δικαιοδοσία και εξουσία, όμως πάντα ήταν υπόλογοι στον διοικητή κάποιας γειτονικής επαρχίας. Σε αντίθεση με τους ανθυπάτους, οι έπαρχοι ήταν άνθρωποι ταπεινής καταγωγής. Στην *Καινή Διαθήκη*, οι έπαρχοι συναντώνται με τον τίτλο “ήγεμών” (*Μτ.* 27, 2, 11, 14, 15, 21, 27· 28,14· *Ακ.* 3,1· 20,20· *Πρ.* 23,24· 26,30· 24,1). Την εποχή του Ιησού, η Ιουδαία και η Σαμάρεια διοικούνταν από έπαρχους, οι οποίοι είχαν αυξημένη δικαιοδοσία, όπως ο διαβόητος Πόντιος Πιλάτος (*Μτ.* 27,13-66· *Μκ.* 15,2-44· *Ακ.* 3,1· 13,1· 23,3-24· *Ιω.* 18,29-19,38· *Πρ.* 4,27), ο Φίληκας (*Πρ.* 23,24-26) και ο Φήστος (*Πρ.* 24,27· 26,32), ενώ η Γαλιλαία και η Περαία κυβερνούνταν από τους απογόνους της Ηρωδιανής δυναστείας, οι οποίοι ήταν υπόλογοι στις ρωμαϊκές αρχές. Η έδρα του επαρχιακού διοικητή, μόνιμη ή προσωρινή, ήταν γνωστή με την ονομασία “πραιτώριον” (*Μτ.* 27,27· *Μκ.* 15,16· *Ιω.* 18, 28, 33· *Πρ.* 23,35)⁵⁰.

Γενικότερα, το οικονομικό σύστημα της Ρώμης θεωρήθηκε από τους σύγχρονους ιστορικούς σαν μη ανεπτυγμένο, καθότι η οικονομία της μεγάλης αυτής αυτοκρατορίας δεν βασιζόταν στην παραγωγική διαδικασία, αλλά κυρίως στην είσπραξη φόρων. Χρησιμοποιώντας ένα μέρος από αυτούς τους φόρους που εισέπρατταν, οι Ρωμαίοι, πλήρωναν και τους στρατιώτες της αυτοκρατορίας, τους λεγεωνάριους, οι οποίοι ήταν πολυάριθμοι. Η πλειοψηφία του πληθυσμού της Ρώμης εργαζόταν πάνω στις αγροτικές καλλιέργειες, αλλά τα καθαρά έσοδα αυτών των εργατών αρκούσαν μόνο για τη συντήρησή τους, επομένως οι ευκαιρίες για μεγαλύτερες επιχειρηματικές δραστηριότητες ήταν λίγες. Το επιχειρηματικό ρίσκο που απαιτούσε κάποιο επενδυτικό κόστος, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η Ρώμη δεχόταν πολλά προϊόντα από εισαγωγές άλλων χωρών ήταν μεγάλο, συνεπώς κάθε επιχειρηματική προσπάθεια ανάπτυξης στις μικρές και μεσαίες τάξεις ήταν περιορισμένη⁵¹. Σε αυτό το γεγονός συνεπικουρούσε, όπως ήδη εκθέσαμε, το δεδομένο ότι οι εισφορές των υποταγμένων χωρών στη Ρώμη ήταν μεγάλες, άρα δεν υπήρχε άμεση ανάγκη είσπραξης εσόδων.

Οι εύποροι Ρωμαίοι αγόραζαν μεγάλες ιδιοκτησίες και στη συνέχεια αγόραζαν δούλους⁵², ώστε να εργάζονται σε αυτές τις ιδιοκτησίες. Η αγορά των δούλων

50. Βλ. Γ. Χατζηαντωνίου, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, Αθήνα χ.χ. 8-9.

51. Βλ. P. Esler, *The Early Cristian World*, London 2000, 14.

52. Θεωρείται ότι το 20% του πληθυσμού της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ήταν δούλοι σε όλη την επικράτεια· πρβλ. W. Scheidel, “The Roman slave supply”, *Princeton/Stanford Working Papers in Classics*(2007) 4.

θεωρούνταν επένδυση, μάλιστα υπήρχε ποικιλία στις τιμές των δούλων ανάλογα με την προσφορά και ζήτηση αυτών που καθοριζόταν σύμφωνα με τις δυνατότητες αυτών.

Στη Ρώμη εκείνης της περιόδου υπήρχαν κάποιες εμπορικές δραστηριότητες, σίγουρα, υπήρχε χρηματικός πλούτος, ωστόσο, οι βιοτεχνικές δραστηριότητες ήταν περιορισμένες⁵³. Τα αγροτικά αγαθά που καλλιεργούνταν στη Ρώμη ήταν, κυρίως, το ελαιόλαδο και το κρασί⁵⁴. Η Ρώμη εξήγαγε αυτά τα αγαθά σε άλλες χώρες, κυρίως, μέσω πλοίων, που ήταν πιο οικονομικός τρόπος μετακίνησης από τη μετακίνηση δια της ξηράς⁵⁵.

Η κοινωνική θέση των ανθρώπων που ζούσαν μέσα στην αυτοκρατορία δεν καθοριζόταν από τις δεξιότητες τους, αλλά από τα μη αξιοκρατικά κριτήρια που όριζε το κοινωνικό κατεστημένο της εποχής. Αυτά τα κριτήρια ήταν η ιδιοκτησία, η καταγωγή, το φύλο, το επάγγελμα, η μόρφωση, η προσωπική ελευθερία, η *ordo* (η δυνατότητα να ανήκει κάποιος, στη συγκλητική, την ιππική, ή τη βουλευτική τάξη, οι δύο πρώτες τάξεις σχετίζονταν με τη Ρώμη και η τρίτη με την αριστοκρατία της επαρχίας)⁵⁶.

Βάσει των παραπάνω στοιχείων συμπεραίνεται πως η κοινωνική διαστρωμάτωση της Ρώμης χωριζόταν σε ανώτερη και κατώτερη. Η ανώτερη περιλαμβάνει την αυτοκρατορική αριστοκρατία (αυτοκράτορας, σύγκλητος, δηλαδή, το ρωμαϊκό συμβούλιο και οι μεγάλοι έμποροι της εποχής- οι ιππείς), τους πλούσιους που αν και δεν είχαν κάποιας μορφής πολιτική εξουσία, εντούτοις μπορούσαν να επηρεάσουν την οικονομία και την κοινωνία της αυτοκρατορίας και τους ανώτερους υπηρέτες της αριστοκρατίας, οι οποίοι ασκούσαν διάφορες κρατικές λειτουργίες (ανώτεροι στρατιωτικοί, μεγαλογαιοκτήμονες, κλπ.). Οι ανήκοντες στην κατώτερη κοινωνική διαστρωμάτωση της αυτοκρατορίας ήταν διάφοροι μικροεπαγγελματίες, αγρότες, δούλοι, τεχνίτες, μικροέμποροι, οι οποίοι είτε λόγω κύρους είτε λόγω οικονομικής κατάστασης δεν μπορούσαν να ανήκουν στις ανώτερες τάξεις⁵⁷.

53. Βλ. Δ. Καλιτσουνάκης, "Ιστορία της Πολιτικής Οικονομίας", *Αρχείο Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών* 9(1929), 92-93.

54. Βλ. T. Frank, *An Economic History of Rome*, Kitchener 2004, 36.

55. Ο.π., 162.

56. Βλ. X. Ατματζίδης, *Ερμηνευτικές και θεολογικές προσεγγίσεις στην Καινή Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2014, 441.

57. Ο.π., 442-443.

γ) *Οι επιρροές αυτού του συστήματος πάνω στις ιουδαϊκές κοινότητες.*

Οι Ιουδαίοι πλήρωναν ένα πολύ μεγάλο μέρος του εισοδήματός τους σε φόρους (περίπου 30%). Τους άμεσους φόρους επέβαλλαν στην Ιουδαία και στη Σαμάρεια οι κρατικοί υπάλληλοι της Ρώμης, ενώ στην υπόλοιπη Παλαιστίνη οι διαβόητοι Ηρώδης και ο αδελφός του Φίλιππος, οι οποίοι, όμως, πλήρωναν και αυτοί φόρο υποτέλειας στη Ρώμη. Αυτούς τους φόρους εισέπρατταν οι Τελώνες, οι οποίοι ήταν δημόσιοι εισπράκτορες. Οι Τελώνες αγόραζαν το δικαίωμα αυτής της εργασίας τους, σε δημοπρασία. Πολλοί Τελώνες, για να εισπράξουν άμεσα τους φόρους έτσι ώστε να αποκομίσουν και αυτοί κάποια κέρδη, εκβίαζαν πολλές φορές τους πολίτες, γεγονός που τους καθιστούσε ιδιαίτερα αντιπαθείς και μισητούς στους λαϊκούς κύκλους⁵⁸. Μάλιστα, κατά τις ευαγγελικές διηγήσεις, οι Συνοπτικοί Ευαγγελιστές τοποθετούν τους Τελώνες στην ίδια κατηγορία με τις πόρνες και τους χειρότερους αμαρτωλούς (Μτ. 5,46-47· 9,11· 11,19· 18,17· 21,31-32· Μκ. 2,15-16· Λκ. 5,29-30· 7,34· 18,11).

δ) *Το οικονομικό σύστημα της Παλαιστίνης κατά την εποχή του Ιησού.*

Οι οικονομικές τάξεις της Παλαιστίνης, κατά την εποχή του Ιησού, σύμφωνα με τον Καθηγητή Σάββα Αγουρίδη, χωρίζονταν ως εξής: 1) Οι εύποροι Σαδδουκαίοι με αγροτικές πηγές εσόδων αλλά και προμήθειες που εισέπρατταν από το έσοδα του ναού (συνεισφορές πιστών κλπ.), 2) οι έμποροι και τραπεζίτες, οι οποίοι κέρδιζαν χρήματα μέσα από τις διάφορες εισαγωγές και εξαγωγές προϊόντων, 3) η μεσαία τάξη, την οποία αποτελούσαν μικροί γαιοκτήμονες και καταστηματαρχες, 4) οι εργάτες της γης, 5) οι απλοί πολίτες, που δεν είχαν κάποια αξιόλογη περιουσία στην κατοχή τους και 6) οι δούλοι, οι οποίοι ήταν στη διάθεση των αφεντικών τους, έχοντας σαν αντικείμενο εργασίας να καλύπτουν οποιαδήποτε ανάγκη αυτών των πλουσίων κυρίων τους⁵⁹.

Σύμφωνα με σύγχρονες μελέτες, το 80-90% του πληθυσμού της Παλαιστίνης κατά την εποχή του Ιησού αποτελούνταν από αγρότες, όλων των οικονομικών μεγεθών. Οι οικονομικά εύποροι αγρότες είχαν στη διάθεσή τους οικονόμους (επιστάτες), οι οποίοι φρόντιζαν για αυτούς τις αγροτικές εργασίες των ιδιοκτησιών τους με το ανάλογο αντίτιμο (Λκ. 16,1-8).

58. Βλ. Γ. Χατζηαντωνίου, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, 9-10.

59. Βλ. Σ. Αγουρίδης, *Ιστορία των Χρόνων της Καινής Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 1980, 291-292.

Οι πηγές μας σχετικά με την κτηνοτροφία είναι λίγες και δεν μας επιτρέπουν να προσδιορίσουμε αν όντως υπήρχε οργανωμένη κτηνοτροφία, ωστόσο φαίνεται ότι ιδιωτικά ορισμένοι αγρότες έτρεφαν δικά τους κοπάδια. Οι πιστοί Ιουδαίοι έκτρεφαν καθαρά ζώα, για τις προσφορές στο ναό, αλλά κάποιοι άλλοι, με ιδιωτική πρωτοβουλία, έκτρεφαν και χοίρους που, με βάση τον μωσαϊκό νόμο, ήταν ακάθαρτα ζώα (Μτ. 8,30).

Από την άλλη, η αλιεία αποτελούσε μια ανεπτυγμένη επιχειρηματική δραστηριότητα την εποχή του Ιησού. Ας μην λησμονούμε το γεγονός ότι πολλοί μαθητές του Ιησού ήταν αλιείς. Επιπλέον, μέσα στις ευαγγελικές διηγήσεις μνημονεύονται πολλά περιστατικά (Μτ. 4,18· 14,17· 15,36· Ακ. 5,2· Ιω. 6,9) που αποκαλύπτουν ότι η αλιεία διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο στη ζωή των κατοίκων της Παλαιστίνης.

Το εμπόριο φαίνεται ότι το ελέγχαν οι πλούσιοι της περιοχής, ώστε να εισάγουν στην Παλαιστίνη προϊόντα βιοτεχνίας (λ.χ. ρούχα, μεταλλεύματα κ.ά.), τα οποία ήταν απαραίτητα για τους κατοίκους της Παλαιστίνης και για την ιδιωτική τους ζωή αλλά και για την εργασία τους⁶⁰.

Τέλος, τα νομισματικά στοιχεία που αντλούμε από τις Συνοπτικές διηγήσεις, μας επιβεβαιώνουν ότι οι Ιουδαίοι βρίσκονταν υπό τριπλή νομισματική επίδραση, 1) ελληνική, 2) ρωμαϊκή, 3) ιουδαϊκή, καθότι αναφέρονται νομίσματα και των τριών προελεύσεων. Τα ελληνικά νομίσματα που παρουσιάζονται στην *Καινή Διαθήκη* είναι τα εξής: 1) Η δραχμή (Ακ. 15,8-9), 2) το δίδραχμο (Μτ. 17,24), 3) ο στατήρας (Μτ. 17,27), τα ρωμαϊκά είναι 1) ο κοδράντης (Μκ. 12,42), 2) το ασσάριο (Μτ.10,29· Ακ.12,6) και 3) το δηνάριο (Μτ. 18,28· 20,2· 22,19· Μκ. 6,37· Ακ. 7,41· Ιω. 6,7 κ.α.). Το χάλκινο λεπτό (Μκ. 12,42· Ακ. 12,59· 21,2) ενδέχεται να ήταν ιουδαϊκό νόμισμα αν και υπάρχει διχογνωμία απόψεων, όμως ιουδαϊκό νόμισμα ήταν σίγουρα το σέκελ (שֶׁקֶל) το οποίο αντιστοιχούσε σε τέσσερις δραχμές^{61 62}.

60. Βλ. Αρχμ. Δ. Μπαγκλάνης, *Η Χλωρίδα της Καίνης Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 2011, 17-27 (εργασία για την απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου ειδίκευσης).

61. Βλ. Γ. Χατζηαντωνίου, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, 10-11.

62. Η δραχμή ήταν αργυρό νόμισμα το οποίο ανά εποχή είχε κυμαινόμενη αξία. Η αττική δραχμή, η οποία έγινε παγκόσμιο νόμισμα κατά την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου, είχε βάρος 4,34 γραμμάρια. Στην εποχή των Πτολεμαίων το βάρος της μειώθηκε σε 3,54 γραμμάρια. Μια δραχμή μπορούσε να υποδιαιρεθεί σε 6 οβολούς ή δυο δυόβολα ή 336 λεπτά (το λεπτό όπως φαίνεται εδώ ήταν νόμισμα πολύ μικρής αξίας). Δυο δραχμές αποτελούσαν το δίδραχμο, τέσσερις δραχμές το τετράδραχμο ή αλλιώς στατήρα. Η μνα (μονάδα μέτρησης βάρους, βλ. Ακ. 19,13-25) είχε 100 δραχμές και 6.000 δραχμές είχε το τάλαντο (μονάδα μέτρησης βάρους, βλ. Μτ.18,24· 25,15-28). Ο κοδράντης ήταν φτιαγμένος από ορείχαλκο και ισοδυναμούσε με το ένα τέταρτο του ασσάριου. Το ασσάριο ήταν φτιαγμένο και αυτό από

4. Θεία Οικονομία-ανθρώπινη οικονομία

Μόλις εξετάσαμε το ιστορικό-οικονομικό πλαίσιο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και της Παλαιστίνης και είδαμε τον τρόπο οργάνωσης και διοίκησης των περιοχών αυτών, παρατηρώντας παράλληλα τις οικονομικές αντιλήψεις υπήρχαν τότε (φιλόσοφοι, *Παλαιά Διαθήκη*, αυτοκρατορική διοίκηση). Την εποχή εκείνη, κατά την περίοδο του πρώτου αιώνα, ταυτόχρονα με όλα αυτά τα οικονομικά και φιλοσοφικά συστήματα, λαμβάνει χώρα το πιο σημαντικό μέρος μιας διαφορετικής οικονομίας, της *Θείας Οικονομίας*. Η Οικονομία αυτή σχετίζεται με τη γέννηση, τη διακονία και τη σταύρωση του Ιησού. Τα ερωτήματα που θέτονται εδώ είναι τα εξής: 1) Τι πραγματεύεται ακριβώς η Θεία Οικονομία; 2) Πώς συνδέονται αυτές οι δυο οικονομίες, η Θεία και η ανθρώπινη, μεταξύ τους;

Ο Καθηγητής κοινωνικής ηθικής Απόστολος Νικολαΐδης θεωρεί ότι η Θεία Οικονομία είναι «*σκέψη, φροντίδα και ενέργεια του τριαδικού Θεού, ο οποίος παρέχει στον άνθρωπο τα αναγκαία για την επιβίωση, τη διαβίωση και τη σωτηρία της ψυχής του*». Βέβαια, σε αυτή την κινητικότητα του Θεού μετέχει και ο άνθρωπος, ο οποίος πρέπει να είναι δίκαιος διαχειριστής των αγαθών του Θεού⁶³, για τα οποία αγαθά ο Θεός θα ζητήσει λόγο από αυτόν, τον άνθρωπο, κάποια στιγμή. Κατά τον δογματολόγο Νίκο Ματσούκα, η Θεία Οικονομία είναι η σχέση της Αγίας Τριάδας με τον κόσμο, η οποία γίνεται φανερή με την παρουσία των ενεργειών της ως προς αυτόν. «*Η οικονομία είναι συνδεδεμένη με την κτίση, τη συνολική ιστορία της ανθρωπότητας και κάθε υπέρβαση*»⁶⁴. Επομένως, οι ενέργειες του Θεού προς τον κόσμο καθορίζονται με βάση ένα θεϊκό σχέδιο, το οποίο έχει σαν στόχο τη σωτηρία του ανθρώπου⁶⁵.

ορείχαλκο, η αξία του ήταν περίπου 7 λεπτά της δραχμής· βλ. Κολιτσάρας, Ι., *Η Καινή Διαθήκη: Κείμενο και Ερμηνευτική Απόδοση*, Αθήνα 2005³¹, 964, 968, 972. Το δηνάριο ήταν η ρωμαϊκή δραχμή, η οποία φαίνεται ότι είχε αντίστοιχη αξία με την ελληνική· βλ. Γ. Γρατσέας “Δραχμή”, *ΘΗΕ* 5(1964) 224. Την αναλογία των αγαθών με τα νομίσματα μπορούμε να την κατανοήσουμε από τις ευαγγελικές διηγήσεις των χωρίων *Μτ.*10,29 και *Λκ.*12,6, όπου στην πρώτη περίπτωση δυο στρουθία (σπουργίτια) πωλούνται για ένα ασσάριο, ενώ στη δεύτερη, παρόμοια, περίπτωση, πέντε στρουθία πωλούνται για δύο ασσάρια. Βάσει αυτής της αναλογίας καταλαβαίνουμε ότι η δραχμή, το δηνάριο ήταν πολύ ισχυρά νομίσματα.

63. Βλ. Α. Νικολαΐδης, “Από την Οικονομία στην ειδωλολατρία”, *Θεολογία* 83/4(2012), 59.

64. Βλ. Ν. Ματσούκας, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία*, Τόμ.Γ, Θεσσαλονίκη 2005, 56,81 (= Φ.Θ.Β.: 34).

65. Βλ. Κ. Αγγελάκης, *Το μυστήριο της Θείας Οικονομίας στη Γραμματεία του 13^{ου} αιώνα*, Θεσσαλονίκη 2013, 13 (διδασκαρική διατριβή).

Σχέση Θείας Οικονομίας με ανθρώπινη οικονομία

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι και οι δύο αυτές οικονομίες σχετίζονται με την έννοια της διαχείρισης. Η ανθρώπινη διαχείριση πραγματοποιείται από τον άνθρωπο και έχει σαν σκοπό την καλύτερη εκμετάλλευση των αγαθών και κάθε πόρων με σκοπό το κέρδος (ιδιωτικό, δημόσιο κλπ.) κάθε μορφής (χρήματα, αγαθά κλπ.), το οποίο βοηθάει τον άνθρωπο να αποκτήσει μια καλύτερη ποιότητα ζωής. Η θεία διαχείριση επιτελείται από την Αγία Τριάδα, η οποία διαχειρίζεται και αυτή αγαθά και ανθρώπινους πόρους, αλλά με διαφορετικό τρόπο διότι έχει σαν τελικό στόχο τον ίδιο τον άνθρωπο και τη σωτηρία του. Η σωτήρια αυτή δεν προέρχεται μέσα από την ιδιοτέλεια του ανθρώπου, αλλά μέσα από την αγάπη του Θεού προς τον άνθρωπό και μέσα από την ανιδιοτελή προσφορά πάσης φύσεως (υπηρεσίας, αγαθών κλπ.), του ανθρώπου προς τον πλησίον του.

Θεωρούμε πως οι δύο αυτές οικονομίες συνδέονται αντιστρόφως ανάλογα μεταξύ τους, όπως φαίνεται μέσα από την *Καινή Διαθήκη*. Η *Καινή Διαθήκη*, η οποία μπορεί να θεωρηθεί ως ένα πολύ μεγάλο κεφάλαιο της *Θείας Οικονομίας*, δεν συνέστησε ποτέ κάποιο συστηματοποιημένο οικονομικό σύστημα, αλλά χρησιμοποιεί την αγάπη ώστε να επιδράσει στην ανθρώπινη οικονομία, γειμίζοντας παράλληλα τον άνθρωπο με την ελπίδα της σωτηρίας. Συνεπώς, η *Θεία Οικονομία* χρησιμοποιεί την ανθρώπινη οικονομία, μέσα από την *Καινή Διαθήκη*, για να επιτελέσει τους σωτηριακούς, προς τον άνθρωπο, σκοπούς της.

Η *Καινή Διαθήκη* διδάσκει την αυτάρκεια, την κοινοκτημοσύνη, την ευσπλαχνία, την αγάπη, τη συγχώρεση, την ελεημοσύνη, τη σημασία της εργασίας, την υποταγή στις επίγειες εξουσίες, την προσφορά στον πλησίον, την ακτημοσύνη και φέρεται εναντίον της πλεονεξίας, δηλαδή, του μάταιου πλουτισμού και της ματαιοδοξίας⁶⁶.

Φρονούμε ότι ο συγγραφέας που εντοπίζει (ή τονίζει) καλύτερα το κοινό σημείο ανάμεσα στις δύο οικονομίες, δεν είναι άλλος από τον τρίτο Ευαγγελιστή, ο οποίος έχοντας γνώση των φιλοσοφικών συστημάτων της εποχής, της κοινωνικής κατάστασης και φυσικά της *Παλαιάς Διαθήκης*, επεξεργάζεται το υλικό του με τέτοιο τρόπο, ώστε να συνδέσει κατάλληλα τη *Θεία Οικονομία* με την επίγεια όπως θα δούμε στη συνέχεια.

66. Βλ. εκτενέστερα στο 3^ο κεφάλαιο, 2^η ενότητα, 123-127.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

**Η ΓΕΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ
ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ**

Οι απαντήσεις των ερωτημάτων ποιος έγραψε, πότε έγραψε, πού έγραψε και γιατί έγραψε θεωρούνται βασικές κατά τη μελέτη ενός βιβλίου της *Αγίας Γραφής*, διότι οι απαντήσεις αυτές αποτελούν τη βάση μελέτης κάθε χωρίου της *Αγίας Γραφής*, συνιστώντας το γενικό ιστορικό πλαίσιο της εποχής που αυτό γράφτηκε. Μέσα από αυτό το σύντομο εισαγωγικό σημείωμα θα επιχειρήσουμε να δώσουμε απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα, τα οποία θα αποτελέσουν την ερμηνευτική βάση της εργασίας μας.

Η αρχαία Εκκλησία⁶⁷ αλλά και διάφορες άλλες αρχαίες μαρτυρίες⁶⁸ απέδωσαν τη συγγραφή του τρίτου Ευαγγελίου στον Λουκά, τον πιστό συνεργάτη του Αποστόλου Παύλου, “τον αγαπητό γιατρό”⁶⁹. Πολλοί μελετητές συμφώνησαν με αυτή τη θέση της αρχαίας Εκκλησίας, θεωρώντας ότι το πρώτο πρόσωπο πληθυντικού που αναφέρει ο συγγραφέας των *Πράξεων*⁷⁰ (*Πρ.* 16,10-17· 20,5-16· 21,1-18· 27,1-28) περιλαμβάνει και τον Λουκά, διότι από τους υπόλοιπους συνεργάτες του Παύλου (Τίτος, Δημάς, Κρήσκης, Ιησούς Ιούστος, Επαφράς και Επαφρόδιτος), οι οποίοι δεν μνημονεύονται στα αποστολικά ταξίδια του Παύλου, κατά τις αφηγήσεις του βιβλίου των *Πράξεων*, θεωρήθηκε ότι ο Λουκάς ήταν ο μόνος, λόγω ελληνιστικής (εθνικής) παιδείας, και όχι μόνο, ο οποίος θα μπορούσε να συγγράψει το τρίτο *Ευαγγέλιο*. Άλλοι μελετητές διαφώνησαν με αυτή τη θέση, θεωρώντας ότι υφίσταται ουσιαστική διαφορά ανάμεσα στον Παύλο των *Επιστολών* και τον Παύλο των *Πράξεων*, θέση που υπαινίσσεται ότι ο πραγματικός συγγραφέας των *Πράξεων* και του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου* δεν

67. Βλ. Ειρηναίος, *Κατά Αιρέσεων*, 3,1.1· 13,1.3· 15,30-35· Τερτυλλιανός, *Κατά Μαρκίωνος*, 4,2.2-5.3· Κλήμης ο Αλεξανδρεύς, *Στρωματεῖς*, 1,21· Ευσέβιος Καισαρείας, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 3,4,2.

68. Αντι-Μαρκιωνικός πρόλογος, κανόνας του Μουρατόρι, πάπυρος του Bodmer p⁷⁵ (175-225 μ.Χ.)· βλ. Μ. Keown, *New Testament Introduction*, New Zealand χ.χ. 112.

69. Βλ. *Κλ.* 4,11-14· *Φλμ.* 24· *Β΄ Τμ.* 4,11.

70. Οι λεκτικές ομοιότητες που έχει εντοπίσει ο Παναγιώτης Τρεμπέλας στα βιβλία των *Πράξεων των Αποστόλων* και του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*, κατά τον αείμνηστο Καθηγητή, αποκαλύπτουν την κοινή προέλευση των δύο συγγραμμάτων· βλ. Π. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1995⁴, 8-9.

συνόδευσε τον Παύλο στα αποστολικά ταξίδια του, αλλά ήταν κάποιος εύγλωττος εξελληνισμένος και εκχριστιανισμένος Ιουδαίος αγνώστων λοιπών στοιχείων⁷¹.

Αν δεχτεί ο βιβλικός μελετητής ότι ο συγγραφέας του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου* ήταν πράγματι ο Λουκάς, τότε θα πρέπει να ασχοληθεί και με τις αναφορές σχετικά με τον τόπο καταγωγής του. Ορισμένοι μελετητές θεώρησαν σαν τόπο καταγωγής του Ευαγγελιστή την Αντιόχεια⁷², βασιζόμενοι στον Αντι-Μαρκιωνικό πρόλογο⁷³ που διασώζει την πληροφορία ότι ο Λουκάς καταγόταν από την Αντιόχεια και έγραψε το *Ευαγγέλιο* του στην Αχαΐα⁷⁴, αλλά και στην αναφορά του Ευσέβιου Καισαρείας ο οποίος υποστήριξε, επίσης, την Αντιόχεια ως τόπο καταγωγής του Λουκά⁷⁵. Άλλοι ερμηνευτές, εξετάζοντας διακειμενικά τα *Ευαγγέλια* και παραμερίζοντας τις αρχαίες πηγές, εντόπισαν κοινά χαρακτηριστικά των πηγών του Λουκά και του Ιωάννη και έτσι προσπάθησαν να αποδώσουν αυτό το εύρημα στο γεγονός ότι τα δύο αυτά *Ευαγγέλια* γράφτηκαν σε κοινό τόπο (Εφεσος). Γενικότερα, σαν τόπος συγγραφής του τρίτου Ευαγγελίου έχει προταθεί η Καισαρεία, η Ρώμη, η Έφεσος, η Βοιωτία, η Αχαΐα κ.ά.⁷⁶

Βέβαια, στην παρούσα εργασία δεν θα μας απασχολήσει τόσο ο τόπος συγγραφής του τρίτου *Ευαγγελίου*, όσο το κοινό που απευθύνεται. Συνεπώς, για να προσεγγίσουμε αυτό το κοινό του Λουκά θα πρέπει να προσεγγίσουμε τον χρόνο συγγραφής του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*, διότι στη ρωμαϊκή επικράτεια υπήρχαν σημαντικές κυβερνητικές αναταραχές, οι οποίες, χρόνο με τον χρόνο, επηρέαζαν πολυτρόπως τις κοινωνικές και οικονομικές δομές, όχι μόνο της Ρώμης, αλλά και των υποτελών σε αυτήν κρατών.

1. Αναγνωστικό κοινό, χρόνος συγγραφής

Ο πρόλογος του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου* θεωρούμε ότι σκιαγραφεί το πορτραίτο των παραληπτών του Λουκά. Ο τίτλος «κράτιστε» που αποδίδει ο

71. Βλ. Μ. Keown, *New Testament Introduction*, 112-114.

72. Βλ. Β. Ιωαννίδης, *Εισαγωγή εις την Καινήν Διαθήκην*, Αθήνα 1960, 95.

73. «Ἔστιν ὁ Λουκάς Ἀντιοχεὺς Σύρος, ἰατρὸς τῆ τέχνη»· επίσης, πρβλ. Ε. Gutwenger, “The Antimarkionite Prologues”, *Theological Studies* 7(1946) 394.

74. Βλ. Μ. Keown, *New Testament Introduction*, 114.

75. Βλ. Ευσέβιος Καισαρείας, *Εκκλησιαστική Ιστορία* 3,4,4, *Remacle* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 28 Αυγούστου 2017] Διαθέσιμο: <http://remacle.org/bloodwolf/historiens/eusebe/histoire3.htm>· «Λουκάς δὲ τὸ μὲν γένος ὦν τῶν ἀπ' Ἀντιοχείας, τὴν ἐπιστήμην δὲ ἰατρὸς».

76. Βλ. Ι. Καραβιδόπουλος, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, 157.

συγγραφέας σε κάποιον Θεόφιλο, όπως και όλο το ύφος του χωρίου *Λκ. 1,4* ενίσχυσε την πεποίθηση ορισμένων ερευνητών ότι ο Λουκάς απευθύνεται σε κάποιον εθνικό με ιδιαίτερο αξίωμα και βιβλικά κατηχημένο⁷⁷. Απευθυνόμενος σε αυτόν, τον Θεόφιλο, ο Λουκάς θεωρήθηκε ότι απευθύνεται σε μια αντίστοιχη ομάδα εθνικών σαν τον Θεόφιλο. Κατά τον θεολόγο James Metzger, ο τίτλος «κράτιστε» περιλαμβάνει και την οικονομική επιφάνεια του Θεόφιλου και ίσως αυτό να αποτελεί ένα στοιχείο σχετικά με τις πολλές οικονομικές αναφορές και διδασκαλίες (38 καταγεγραμμένες) του Ιησού μέσα στο *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*⁷⁸. Η άλλη θεωρία που έχει αναφερθεί, κατά καιρούς, ότι ο Θεόφιλος δεν είναι κάποιος άνθρωπος, αλλά είναι ένα λογοπαίγνιο του Λουκά (Θεός-φίλος), δηλαδή ότι το *Ευαγγέλιο* αυτό αναφέρεται σε φίλους του Θεού, δεν έλαχε ισότιμης αποδοχής, άλλωστε ο ίδιος ο Λουκάς δεν συνηθίζει να χρησιμοποιεί αυτές τις ρητορικές τεχνικές συγγραφής των λογοπαιγνίων⁷⁹.

Το γεγονός ότι το *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον* απευθύνεται σε εθνικό κοινό φαίνεται, όχι μόνο από τον πρόλογο του *Ευαγγελίου*, αλλά και από την εσωτερική μαρτυρία αυτού, όπως θα δούμε στη συνέχεια. Μεγάλο μέρος των Ιουδαίων της διασποράς ήταν διεσπαρμένο στη Συρία, την Αλεξάνδρεια και τη Σελεύκεια, αλλά υπήρχαν και μικρότερες ιουδαϊκές κοινότητες σε όλα τα μήκη και πλάτη της Μεσογείου (*Πρ. 2,9-11· Ικ. 1,1· Α' Πτ. 1,1*). Επίσης, δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός ότι οι Ιουδαίοι της διασποράς συνάντησαν ελληνικές αποικίες, όπου και αν εγκαταστάθηκαν⁸⁰.

Ο χρόνος συγγραφής του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*, σύμφωνα με θεωρίες ορισμένων βιβλικών ερμηνευτών, κυμαίνεται από το 60 μ.Χ. έως και τις αρχές του δεύτερου αιώνα μ.Χ.⁸¹. Οι μελετητές-ερευνητές των δύο επικρατέστερων θεωριών προτείνουν σαν χρόνους συγγραφής δύο περιόδους: 1) Την περίοδο μετά το 70 μ.Χ., χωρίς να είναι σε θέση να προσδιορίσουν ακριβέστερα την ακριβή χρονολογία, με σημαντικότερα επιχειρήματα τα εξής: α) Οι πληροφορίες σχετικά με την πτώση της

77. «ἵνα ἐπιγνῶς περὶ ὧν κατηχήθης λόγων τὴν ἀσφάλειαν».

78. Βλ. J. Metzger, *Consumption and wealth in Luke's Travel narrative*, Boston 2007, 4. Επίσης βλ. πίνακας Β', 164 της παρούσης.

79. Βλ. D. Gurthie, *New Testament Introduction*, New York, 1990⁴ (1961), 68. Περί της εκφραστικής μορφής και ρητορικής δομής των κειμένων της *Καινῆς Διαθήκης* βλ. Θ. Ιωαννίδης, *Η γλώσσα της Καινῆς Διαθήκης*, Αθήνα 2014, 97-103.

80. Βλ. D. Desilva, "Jews in the diaspora", *The world of the New Testament*, Grand Rapids 2013 274.

81. Τις θεωρίες περί συγγραφής του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου* στις αρχές του 2^{ου} αιώνα π.Χ. καταρρίπτουν πρωτοχριστιανικά και μη κείμενα, τα οποία χρονολογούνται στις αρχές του 2^{ου} αιώνα π.Χ. και περιλαμβάνουν αναφορές σχετικές με το *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο* (Παπίας, Ειρηναίος, κ.ά.): βλ. Β. Ιωαννίδης, *Εισαγωγή εις την Καινήν Διαθήκην*, 99.

Ιερουσαλήμ είναι πολύ συγκεκριμένες, επομένως είναι πολύ πιθανόν ότι το γεγονός της καταστροφής αυτής της ιερής πόλης να είχε ήδη συμβεί (Λκ. 19,43· 21,20-24)⁸², β) ο Λουκάς χρησιμοποίησε σαν πηγή και τον Μάρκο, συνεπώς είχε κάποιο χρόνο στη διάθεση του ώστε να επεξεργαστεί το υλικό του Μάρκου και να το αποδώσει σε μια ανώτερη γλωσσική μορφή από τον Μάρκο και γ) η χρήση της πηγής Q, των λογίων, είναι κοινή στον Ματθαίο και τον Λουκά, άρα είναι πιθανό τα *Ευαγγέλια* αυτά να έχουν γραφτεί σε κοντινές χρονολογίες⁸³. 2) Μια άλλη μερίδα μελετητών υποστηρίζει ότι το *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον* γράφτηκε πριν από το 65 μ.Χ. με επιχειρήματα όπως, α) τη φιλική προς τη Ρώμη περιγραφή του Λουκά, που σημαίνει πως δεν έχει έλθει ακόμα η πτώση της Ιερουσαλήμ και ο διωγμός του Νέρωνα, β) το γεγονός ότι ο Λουκάς δεν εκθέτει σημαντικότερα γεγονότα που πραγματοποιήθηκαν στα μέσα της δεκαετίας του 60 μ.Χ., όπως ο θάνατος του Ιακώβου (πιθανόν το 62 μ.Χ.), του Παύλου και του Πέτρου (64 μ.Χ.- 65 μ.Χ.) και γ) το απότομο τέλος του βιβλίου των *Πράξεων* (χωρίς επίλογο) που συμπίπτει χρονικά με τη φυλάκιση του Παύλου στη Ρώμη (60-62 μ.Χ.)⁸⁴.

Ο Καθηγητής *Καινής Διαθήκης* Joseph Fitzmyer (1920-2016) έγραψε ότι θα πρέπει να διακρίνουμε μέσα από το *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον* και τις *Πράξεις των Αποστόλων* τρεις διαδοχικές και σημαντικές περιόδους της *Θείας Οικονομίας*. Η πρώτη χρονική περίοδος (1-33 μ.Χ.) αναφέρεται στην επίγεια διακονία του Ιησού, από τη γέννηση έως τη σταύρωση του. Η δεύτερη χρονική περίοδος (33-65 μ.Χ.), η οποία αναφέρεται στην ιεραποστολική δράση των μαθητών του Ιησού και ιδιαίτερα στα σωτηριακά κηρύγματα αυτών προς εθνικούς και Ιουδαίους και η τρίτη (65-95 μ.Χ.) που αφορά τη συγγραφή έργων από τους μαθητές του Ιησού πάνω στην ιεραποστολική δράση του Ιησού της δεύτερης χρονικής περιόδου⁸⁵. Αυτή η θέση του J. Fitzmyer παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ο Fitzmyer διακρίνει μέσα από τα έργα του Λουκά ολόκληρη την εκκλησιαστική δραστηριότητα του πρώτου αιώνα, αφήνοντας παράλληλα ανοιχτό το ερώτημα σχετικά με την ταυτότητα του συγγραφέα του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*, αλλά και του χρόνου συγγραφής αυτού.

82. Γνωστή αυτή η βιβλική θεωρία με την ορολογία “Vaticinium ex Eventu”, όπου σύμφωνα με αυτό συγγραφικό φαινόμενο, ο συγγραφέας (ή ο ήρωας του συγγραφέα) αναφέρεται σε κάποιο μελλοντικό γεγονός. Όμως, ο συγγραφέας αυτός έχει ήδη στη διάθεσή του τις πληροφορίες περί των γεγονότων των οποίων “προφητεύει”, επομένως τα γεγονότα τα οποία προφητεύει και αναφέρει σαν μελλοντικά αποτελούν ήδη γεγονότα· πρβλ. Σ. Αγουρίδης, *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη*, Θεσσαλονίκη 2004³, 572-578.

83. Βλ. M. Keown, *New Testament Introduction*, 115.

84. Ο.π., 114.

85. Βλ. J. Fitzmyer, *To Advance The Gospel*, New York, 1998² (1981), 250.

Θεωρούμε ασφαλέστερο να προχωρήσουμε στην ‘περπατημένη οδό’, ξεκινώντας από την υπόθεση ότι το τέταρτο *Ευαγγέλιο (Κατά Ιωάννην)* γράφτηκε κοντά στα τέλη του πρώτου αιώνα μ.Χ.⁸⁶ και συμπεραίνοντας μέσα από την εσωτερική μαρτυρία αυτού, ότι ο συγγραφέας γνώριζε τη Συνοπτική Παράδοση (τουλάχιστον το *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον* και το *Κατά Μάρκον*, διότι για το *Κατά Ματθαίον* έχουν εκφραστεί αντίθετες απόψεις)⁸⁷, επίσης φρονούμε ότι θα ήταν επιστημονικότερο να τοποθετήσουμε τη συγγραφή του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου* μέσα σε ένα ευρύ χρονικό διάστημα από το 65 μ.Χ., δηλαδή λίγο πριν την καταστροφή του ναού, έως το 105 μ.Χ., όπου ξεκινούν να εμφανίζονται ορισμένα πρωτοχριστιανικά κείμενα. Επίσης, όπου αναφέρουμε το όνομα του Λουκά θα εννοούμε τον συγγραφέα του τρίτου *Ευαγγελίου*, άσχετα με το αν πιστεύουμε ότι αυτός ήταν (ή δεν ήταν) ο αγαπητός συνεργάτης του Αποστόλου Παύλου.

2. Περίοδος 65-105 μ.Χ.: Τα σημαντικά γεγονότα

Μέσα σε αυτό το χρονικό διάστημα συνέβησαν αρκετά δυσάρεστα γεγονότα στους κόλπους της αυτοκρατορίας, τα οποία είχαν άμεση επίδραση σε όλους τους κατοίκους της και κυρίως στους Ιουδαίους και τους χριστιανούς, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι βρισκόμαστε ακόμα εντός περιόδου της Ρωμαϊκής Ειρήνης (*Pax Romana* ή *Pax Augustus*, γιατί καθιερώθηκε από τον Καίσαρα Αύγουστο)⁸⁸. Αρχικά, η διοίκηση της αυτοκρατορίας άλλαξε πολλές φορές χέρια⁸⁹. Οι διωγμοί κατά των χριστιανών που ξεκίνησαν από τον Κλαύδιο⁹⁰ (41-54 μ.Χ.), συνεχίζονταν από τους διαδόχους του πολλές φορές σε ακραίο βαθμό. Ο Νέρωνας (54-68 μ.Χ.), εφόσον, σύμφωνα με φήμες,

86. Βλ. D. Gurthie, *New Testament Introduction*, 210-211. Επίσης, ο Καθηγητής Χρήστος Καρακόλης επισήμανε πως ορισμένες από τις διηγήσεις των θαυμάτων στο *Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* ίσως αποκαλύπτουν τον χρόνο συγγραφής αυτού, πρβλ. Χ. Καρακόλης, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο*, Θεσσαλονίκη 1996, 427-428 (διδασκαρική διατριβή).

87. Βλ. D. Gurthie, *New Testament Introduction*, 209-214.

88. Γενικότερα, περίοδος απόλυτης ειρήνης δεν υπήρξε κατά αυτά τα 200 περίπου χρόνια της ρωμαϊκής ειρήνης (περίπου 27 π.Χ.- 180 μ.Χ.). Όμως, ακόμα και έτσι, η συνθήκη αυτή ευνόησε το εμπόριο, την άνθηση των γραμμάτων και των τεχνών αλλά και τις εμπορικές συναλλαγές της Ρώμης· βλ. Κ. Καλοκαιρινού, *Ιστορία Ρωμαϊκή και Μεσαιωνική*, Αθήνα 1965, 57-60.

89. Νέρωνας (54-68 μ.Χ.)- εκτέλεσε τον Παύλο, Γαλβιάς (68-69 μ.Χ.), Όθων, Βιτέλλιος (69 μ.Χ.), Βεσπασιανός (69-79 μ.Χ.)- κατέστρεψε την Ιερουσαλήμ, Τίτος (79-81 μ.Χ.), Δομιτιανός (81-96 μ.Χ.), Νερβάς (96-98 μ.Χ.), Τραϊανός (98-117 μ.Χ.)· βλ. Η. Halley, *Συνοπτική εγκυκλοπαίδεια της Αγίας Γραφής*, 1053.

90. Πρ. 18,4: «καὶ εὐρών τινα Ἰουδαῖον ὀνόματι Ἄκυλαν, Ποντικὸν τῷ γένει προσφάτως ἐλληλυθότα ἀπὸ τῆς Ἰταλίας καὶ Πρίσκιλλαν γυναῖκα αὐτοῦ, διὰ τὸ διατεταχέναι Κλαύδιον χωρίζεσθαι πάντας τοὺς Ἰουδαίους ἀπὸ τῆς Ῥώμης, προσῆλθεν αὐτοῖς».

πυρπόλησε τη Ρώμη καταστρέφοντας περίπου το 70% αυτής⁹¹, επέρριψε την ευθύνη αυτού του συμβάντος στους χριστιανούς και έπειτα, σαν τιμωρία, έκαψε με πίσσα όσους περισσότερους χριστιανούς εντόπισε διάσπαρτους, ενώ άλλους τους έριξε στα σκυλιά, για να τους διαμελίσουν (64-68 μ.Χ.). Ο Δομιτιανός (81-96 μ.Χ) διέταξε να φονεύσουν τον ανιψιό του, Φάβιο Κλήμεντα, μαζί με άλλους χριστιανούς προσάπτοντας σε αυτούς κατηγορίες περί αθεΐας και περί ιουδαϊσμού που οι (πολύάριθμοι) παγανιστές Ρωμαίοι θεωρούσαν ότι ήταν μείγμα απιστίας και ιουδαϊκής δεισιδαιμονίας, μάλιστα φαίνεται πως εξόρισε τον συγγραφέα της *Αποκάλυψης*⁹². Ο Δομιτιανός, χρησιμοποιώντας σαν αφορμή τον φόρο του διδράχμου που δεν πλήρωναν οι χριστιανοί (επειδή έπαυσαν να είναι Ιουδαίοι), ξεκίνησε εκδικητικά να καταδιώκει τους χριστιανούς. Επί Δομιτιανού μαρτύρησαν οι Τιμόθεος και Διονύσιος Αρεοπαγίτης⁹³. Ο Νερβάς (96-98 μ.Χ.), από την άλλη, φαίνεται ότι ησύχασε λίγο τα πνεύματα, καθώς υπερασπίστηκε τους χριστιανούς και απαγόρευσε τις κατηγορίες εναντίον τους, αυτές που αφορούσαν την αθεΐα και τον ιουδαϊσμό⁹⁴. Όμως, ο Τραϊανός, λίγο αργότερα, συνέχισε τους διωγμούς κατά των χριστιανών, βασιζόμενος σε επώνυμες ή ανώνυμες καταγγελίες κατά αυτών⁹⁵, αν και γενικότερα κρίθηκε σαν καλός διοικητής της Ρώμης⁹⁶.

Όμως, το σημαντικότερο ιστορικό γεγονός για τους Ιουδαίους, της περιόδου που μελετάμε, θεωρούμε ότι είναι η καταστροφή του ναού του Ηρώδη από τον στρατιωτικό διοικητή και μετέπειτα αυτοκράτορα της Ρώμης, Τίτο, στις 28 Αυγούστου του έτους 70 μ.Χ.⁹⁷. Ο ναός αποτελούσε για τους Ιουδαίους σημαντικό κέντρο πολιτικής αλλά και θρησκευτικής δραστηριότητας⁹⁸, μάλιστα οι ραβίνοι συνήθιζαν να διδάσκουν πως ο ναός είναι ένα από τα επτά πράγματα για τα οποία δημιουργήθηκε ο

91. Βλ. R. Andrews, *Book of the Roman Empire*, Australia 2016, 76.

92. Βλ. Απ. 1,9· βλ. H. Halley, *Συνοπτική εγκυκλοπαίδεια της Αγίας Γραφής*, 1053.

93. Ορισμένοι σύγχρονοι ιστορικοί αμφισβητούν τα γεγονότα των διωγμών των χριστιανών από τον Δομιτιανό επικαλούμενοι πηγές από τους αρχαίους ιστορικούς Κάσσιο και Σουητώνιο που αναφέρουν ότι οι διωγμοί του Δομιτιανού στρέφονταν κυρίως κατά των Ιουδαίων· πρβλ. N.T.Wright, *The New Testament and the people of God*, Τόμ. Α', Minneapolis 1992, 344-356.

94. Βλ. Α. Κυριακός, *Εκκλησιαστική Ιστορία, από της ιδρύσεως της Εκκλησίας μέχρι των καθ' ημάς χρόνων*, Τόμ. 1^{ος}, Αθήνα 1881, 74-76.

95. Βλ. Β. Φειδάς, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 121.

96. Βλ. H. Halley, *Συνοπτική εγκυκλοπαίδεια της Αγίας Γραφής*, 1053.

97. Λίγο νωρίτερα, συγκεκριμένα το 68 μ.Χ., ο πατέρας του Τίτου, ο Βεσπασιανός, είχε καταλάβει την Ιερικό· βλ. Γ. Χατζηαντωνίου, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, 121-122.

98. Βλ. S. Goldhill, *Ο Ναός της Ιερουσαλήμ*. (Μτφρ. Θ. Κοντάκης, Αθήνα 2006), 11.

κόσμος⁹⁹, επομένως αν καταστρεφόταν ο ναός, λογικό επακόλουθο θα ήταν να καταστραφεί και ο κόσμος¹⁰⁰. Είναι απόλυτα λογικό ότι η καταστροφή του ναού συγκλόνισε του Ιουδαίους, οι οποίοι στηρίχθηκαν στην πίστη, όπως εκθέσαμε στην εισαγωγή, μετέπειτα με την Τορά. Ο Λουκάς διασώζει, μάλιστα, δυο αναφορές σχετικές με την καταστροφή του ναού, *Λκ.* 19,41-43· 21,5-6, γεγονός που επικαλούνται όσοι θεωρούν πως ο Λουκάς γνώριζε και έγραψε μετά τα γεγονότα της καταστροφής του ναού¹⁰¹. Όμως, δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός ότι εθνικιστές Ιουδαίοι, οι σικάριοι¹⁰², υποκινούμενοι από εθνικιστικά κίνητρα, φόνευσαν πολλούς Ρωμαίους στρατιώτες στο φρούριο της Μασαδάς (מַסְאָדָא), λίγο νωρίτερα χρονικά από την καταστροφή του ναού, δηλαδή, κατά το έτος 66 μ.Χ.¹⁰³ και στο φρούριο της Αντωνίας πλησίον του ναού της Ιερουσαλήμ, γεγονός που δημιούργησε απέχθεια στη Ρώμη προς τους Ιουδαίους. Επομένως, η καταστροφή του ναού φαίνεται ότι αποτέλεσε πράξη εκδίκησης των Ρωμαίων, για τις βίαιες πράξεις των Ιουδαίων ξιφομάχων¹⁰⁴. Το 74 μ.Χ. το φρούριο της Μασαδάς κατέπεσε ολοκληρωτικά¹⁰⁵. Εν τω μεταξύ, ο νέος στρατιωτικός διοικητής των Ρωμαίων, Φλάβιος Σίλβα, ο οποίος διοίκησε από το 73 έως το 81 μ.Χ., είχε ήδη εκπορθήσει άλλα δύο οχυρά, πριν πέσει η Μασάδα, το Ηρώδειο και τη Μαχαιρούς¹⁰⁶. Ο Λουκάς, όπως φαίνεται, γνώριζε αυτά τα γεγονότα και ίσως αυτός να είναι ένας από τους λόγους που ορισμένοι βιβλικοί ερμηνευτές εντοπίζουν αντιιουδαϊκά στοιχεία μέσα στο *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*. Βέβαια δεν θα θέλαμε σε καμία περίπτωση να υποστηρίξουμε πως ο Λουκάς επιδοκίμασε τα αντίποινα των Ρωμαίων, αλλά σίγουρα δεν επιδοκίμασε ούτε τις εξεγέρσεις των Ιουδαίων¹⁰⁷. Μάλιστα

99. Τα άλλα έξι ήταν: 1) Ο θρόνος της δόξης, 2) οι τρεις πατριάρχες, 3) ο Ισραήλ, 4) η Τορά, 5) ο κήπος της Εδέμ και 6) το όνομα του Μεσσία · βλ. M. Alshich (=ραβίνος), *Commentary on the book of Proverbs*, Τόμ. 1^{ος}, Jerusalem 2006, 255.

100. Βλ. Π. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις το Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1951, 242.

101. Βλ. M. Keown, *New Testament Introduction*, 115.

102. Οι οποίοι, κατά το βιβλίο των *Πράξεων* (21,38), φαίνεται να είχαν σχέση και με μια άλλη εξέγερση.

103. Βλ. Π. Μπρατσιώτης, “Μασαδά”, *ΘΗΕ* 8(1966) 812· η αρχική κατασκευή, κατά τον Ιώσηπο (βλ. *Ιουδαϊκός πόλεμος*, 7,3), ανάγεται στον Ιωνάθαν (161-143 π.Χ.) μάλιστα εκεί φαίνεται να είχε ζητήσει καταφύγιο ο Δαβίδ (*Α' Βσ.* 24,1). Το οχυρό χρησίμευε ως καταφύγιο στον Ηρώδη τον Μέγα. Το 42 π.Χ. με 800 άτομα, εκτός από γυναίκες, ήταν ο Ηρώδης ήταν αυτός που θα αγωνιζόταν κατά των Πάρθων και λίγα έτη αργότερα το φρούριο μετατράπηκε σε οχυρό ανάκτορο.

104. Βλ. Φλάβιος Ιώσηπος, *Ιουδαϊκός Πόλεμος*, 2,19,533-545· 2,17,430-432· 7,8,275-294.

105. Ο.π., 7,7-8,250-406.

106. Βλ. Κ. Ζάρρας, *Ιστορία των Χρόνων της Καινής Διαθήκης 515 π.Χ.-135 μ.Χ.*, Αθήνα 2012, 572.

107. Εδώ θα πρέπει να επισημάνουμε ότι ο Βεσπασιανός, ο οποίος ήταν αυτοκράτορας κατά την καταστροφή του ναού της Ιερουσαλήμ, γενικότερα, κρίθηκε από την ιστορία σαν ειρηνικός αυτοκράτορας· βλ. R. Andrews, *Book of the Roman Empire*, Australia 2016, 75.

η θέση του Ιησού του Λουκά απέναντι στη βία και τις σφαγές φαίνεται στα χωρία *Λκ.* 9,54-55¹⁰⁸, όταν οι μαθητές θέλησαν να προσευχηθούν ώστε να καταπέσει φωτιά από τον ουρανό, για να εξολοθρεύσει τους Σαμαρείτες που απέρριψαν το ευαγγελικό μήνυμα της σωτηρίας.

Επίσης, την περίοδο όπου ερευνάμε, το ευαγγέλιο της σωτηρίας είχε γίνει ήδη γνωστό σε σημαντικό μέρος των εθνών¹⁰⁹ μέσα από τις αποστολικές περιοδείες και τις *Επιστολές* του Παύλου¹¹⁰. Ο χριστιανισμός διαδόθηκε στην Παλαιστίνη σε αστικές και αγροτικές περιοχές, ενώ στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία η διάδοση πραγματοποιήθηκε κυρίως στις πόλεις. Αντίθετα, η ύπαιθρος παρέμεινε για αρκετό χρονικό διάστημα ειδωλολατρική, ίσως, εξαιτίας της άρνησης των ανθρώπων της υπαίθρου να εναγκαλίζονται από φόβο ό,τι αφορά κάτι το καινούριο, όπως παρατηρεί ο Καθηγητής Γιώργος Μαντζαρίδης¹¹¹.

Σε αυτό το μήκος κύματος κινείται και ο τρίτος Ευαγγελιστής, ο οποίος τονίζει, σύμφωνα με τον Καθηγητή Χρήστο Βούλγαρη, τον «πανανθρώπινο χαρακτήρα» της νεοσύστατης Εκκλησίας που συνίσταται στο γεγονός ότι η σωτηρία απευθύνεται και στους Ιουδαίους, αλλά και στους εθνικούς. Μάλιστα η σωτηρία των εθνών αποτελεί έναν από τους «αντικειμενικούς σκοπούς» της ιστορίας της Θείας Οικονομίας¹¹². Το αντιουδαϊκό πνεύμα φαίνεται έντονα στις *Πράξεις των Αποστόλων*, στις *Επιστολές* του Παύλου, αλλά και στο *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, ωστόσο τα επιχειρήματα των συγγραφέων της *Καινής Διαθήκης* κατά του ιουδαϊσμού στηρίζονται με την άρτια βιβλική κατάρτιση αυτών πάνω στον Νόμο και τους Προφήτες, διότι επιχειρείται μια ύστατη προσπάθεια ένωσης εθνικών και Ιουδαίων σε μια κοινή πίστη στο πρόσωπο του Ιησού¹¹³. Σύμφωνα με τον Καθηγητή Ιωάννη Καραβιδόπουλο, ο Λουκάς εισάγει τη

108. Βλ. *Λκ.* 9,54-55: «54 ἰδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης εἶπαν, Κύριε, θέλεις εἰπωμεν πῦρ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀναλῶσαι αὐτούς; 55 στραφεὶς δὲ ἐπετίμησεν αὐτοῖς». Μάλιστα, σε κάποια χειρόγραφα έχει βρεθεί και η προσθήκη: «καὶ εἶπεν· οὐκ οἶδατε οἶον πνεύματός ἐστε ὑμεῖς· ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἤλθε ψυχὰς ἀνθρώπων ἀπολέσαι, ἀλλὰ σῶσαι»· η οποία προσθήκη ερμηνεύει τη δυσaréσκεια του Ιησού εκτενέστερα.

109. Αν και σύμφωνα με τον Καθηγητή Jonathan Smith, αυτή είναι μια ψευδαίσθηση που δημιουργείται από τις *Πράξεις των Αποστόλων*, μέσα από όπου ο Λουκάς αφήνει να εννοηθεί ότι η ιεραποστολική δράση των αποστόλων κατέλαβε όλα τα μήκη και πλάτη της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, βλ. O. Umurhan- T. Penner, “Luke and Juvenal at the crossroads: space, movement, and morality in the roman empire”, *Christian Origins and Greco-Roman Culture* (2013) 184.

110. Βλ. Γ. Χατζηαντωνίου, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, 121-122.

111. Βλ. Γ. Μαντζαρίδης, *Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού*, Θεσσαλονίκη 1999⁵, 52-53.

112. Βλ. Χ. Βούλγαρη, *Η περί Σωτηρίας Διδασκαλία του Ευαγγελιστού Λουκά*, Αθήνα 1971, 188.

113. Βλ. *Λκ.* 7,9· 10,33· *Πρ.* 1,8· 2,14· 10,28· 10,45· 11,1· 13,46· 15,7· 15,14· 16,3· 18,2· 18,6· 19,17· 26,23· *Ρμ.* 1,16· 2,10· 3,29· 9,30· 10,12· 15,10· *Α΄ Κρ.* 1,24· 10,32-33· *Γλ.* 2,15· 3,28· 3,14. κ.ά.

θέση ότι η σωτηρία που προήλθε από τη γέννηση, τη σταύρωση και την ανάσταση του Ιησού απευθύνεται σε όλους τους ανθρώπους¹¹⁴.

3. Γενικά χαρακτηριστικά του *Ευαγγελίου*

Ο Λουκάς επικεντρώνεται στα εξής ζητήματα, τα οποία αποτελούν χαρακτηριστικά γνωρίσματα του τρίτου *Ευαγγελίου*: 1) Χρησιμοποιεί τη λεγομένη “θεολογική γεωγραφία”, δηλαδή το *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο* αρχίζει και τελειώνει στον ναό της Ιερουσαλήμ, επομένως η Ιερουσαλήμ αποτελεί σημείο αναφοράς στη γραφίδα του τρίτου Ευαγγελιστή. Κατά τον Καθηγητή Ιωάννη Μούρτζιο, η Ιερουσαλήμ, στον Λουκά, αποτελεί θεολογικό όρο που σχετίζεται με την απιστία του Ισραήλ (*Ακ.* 13,34)¹¹⁵. Επιπλέον, ο Λουκάς χρησιμοποιεί ιστορικά στοιχεία και πρόσωπα, επιδιώκοντας να τονίσει τον πραγματικό χαρακτήρα των γεγονότων που εκθέτει¹¹⁶. 2) Σε όλο το *Ευαγγέλιο* υπάρχει έντονα η παρουσία του Αγίου Πνεύματος¹¹⁷, το οποίο επιτελεί διαρκώς το έργο της *Θείας Οικονομίας*. 3) Ο Λουκάς δίνει έμφαση στην προσευχή, στην ευχαριστία, στη χαρά, στο έλεος και στη σωτηρία¹¹⁸, 4) χρησιμοποιεί έντονα το φιλολογικό είδος της Παραβολής, περισσότερο από όσο το χρησιμοποιεί κάθε άλλος Ευαγγελιστής. Οι Παραβολές του Λουκά εστιάζουν στη μετάνοια, τη συγχώρεση, τη χρήση του πλούτου και της ατομικής ιδιοκτησίας¹¹⁹. Επιπροσθέτως, στο *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο* διασώζονται οι δημοφιλέστερες Παραβολές της *Καινής Διαθήκης* (λ.χ. ο Καλός Σαμαρείτης, ο Άσωτος υιός, κλπ.). 5) Ο Ευαγγελιστής εστιάζει,

114. Βλ. Ι. Καραβιδόπουλος, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, 170.

115. Βλ. Ι. Μούρτζιος, *Ερμηνευτικές Μελέτες στην Παλαιά Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2000, 335.

116. Βλ. *Ακ.* 1,5: «ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρώδου βασιλέως τῆς Ἰουδαίας»· 2,1: «ἐξῆλθεν δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην»· 3,1: «Ἐν ἔτει δὲ πεντεκαιδεκάτῳ τῆς ἡγεμονίας Τιβερίου Καίσαρος, ἡγεμονεύοντος Ποντίου Πιλάτου τῆς Ἰουδαίας, καὶ τετραρχούντος τῆς Γαλιλαίας Ἡρώδου, Φιλίππου δὲ τοῦ ἀδελφοῦαυτοῦ τετραρχούντος τῆς Ἰτουραίας καὶ Τραχωνίτιδος χώρας, καὶ Λυσανίου τῆς Ἀβιληνῆς τετραρχούντος».

117. Βλ. *Ζαχαρίας και Ελισάβετ*: 1,67· 2,26, *Ιωάννης ο Βαπτιστής*: 1,15· 3,16, *Ιησούς*: 3,22· 4,18, κ.ο.κ.

118. Βλ. *Ακ.* 1,12· 1,50· 1,54· 1,69· 1,71· 2,10· 2,30· 6,12· 9,28· 10,17· 10,21· 10,37· 11,2· 15,10· 17,16· 18,11· 19,6· 19,9· 19,46· 22,17· 22,19· 22,45· 24,52, κ.ο.κ.

119. Κατά το ρωμαϊκό δίκαιο, η λέξη ιδιοκτησία ταυτιζόταν με την κτήση υλικών αγαθών, ο κάτοχος των οποίων μπορούσε να τα χρησιμοποιήσει ελεύθερα προς δική του απόλαυση ή να τα διαθέσει κατά τη βούληση του, όπου αυτός επιθυμούσε. Η αυτή έννοια της ιδιοκτησίας ίσχυε στον ελληνικό και στον ρωμαϊκό κόσμο. Επίσης, η ίδια θεωρία περί ιδιοκτησίας υπήρχε και στον ιουδαϊκό κόσμο με τη διαφορά ότι εκεί τα αγαθά ανήκουν κατά κυριότητα στον Θεό (*Εξ.* 19,5). Πάνω σε αυτή την οικονομική βάση της *Παλαιάς Διαθήκης*, ο Λουκάς στηρίζει τη διδασκαλία του περί πλούτου και περί ατομικής ιδιοκτησίας· βλ. Π. Δημητρόπουλος, “Ιδιοκτησία”, *ΘΗΕ* 6(1965) 737.

γενικότερα, σε όλες τις κοινωνικά αποκλεισμένες μειονότητες της εποχής, αρρώστους, Σαμαρείτες, φτωχούς, μοναχικούς, γυναίκες¹²⁰, αλλογενείς, παιδιά και αμαρτωλούς¹²¹. Επίσης, κάνει νύξη σε μια μελλοντική δίκαιη ανταπόδοση από τον Θεό προς αυτές τις κοινωνικά εκτοπισμένες ομάδες, αλλά και σε μια μελλοντική κρίση των οικονομικά εύρωστων ομάδων που καταπιέζουν και αδιαφορούν για αυτές τις ασθενέστερες¹²². 6) Ακόμα, επικεντρώνεται στην κοινοκτημοσύνη και τη φιλοξενία, γεγονός το οποίο φαίνεται μέσα από πολλά περιστατικά, όπου ο Ιησούς συντρώει με τους μαθητές του, αλλά και σε άλλα σπίτια πιστών ή αμαρτωλών^{123 124}. 7) Τέλος, οι ρωμαϊκές αρχές δεν καταδιώκουν τον χριστιανισμό, αλλά είναι ανεκτικοί απέναντι στους χριστιανούς, μάλιστα η ευθύνη για τον θάνατο του Ιησού φαίνεται να βαραίνει τους Ιουδαίους και όχι τους Ρωμαίους¹²⁵.

Γενικά χαρακτηριστικά της πηγής L

Ο Λουκάς φαίνεται ότι άντλησε το υλικό του έργου του μέσα από τρεις πηγές. Η πρώτη πηγή είναι το *Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, το οποίο θεωρείται από τους σύγχρονους ερμηνευτές, ως το αρχαιότερο ευαγγελικό σύγγραμμα. Η δεύτερη είναι η πηγή των λογίων (ή Q), δηλαδή, το κοινό υλικό Ματθαίου-Λουκά, το οποίο εμφανίζεται και στους δυο Ευαγγελιστές με ελάχιστες λεκτικές ή νοηματικές παραλλαγές και η τρίτη πηγή είναι η γνωστή πηγή με την ονομασία L. Με τον όρο πηγή L, η σύγχρονη βιβλική επιστήμη ονομάζει το σύνολο των γραπτών παραδόσεων που είχε στα χέρια του ο τρίτος Ευαγγελιστής¹²⁶, τις οποίες χρησιμοποίησε κατά τη συγγραφή του *Ευαγγελίου* του. Αυτό το υλικό της πηγής L έχει την ιδιαιτερότητα ότι δεν εμφανίζεται σε κανέναν άλλο Συνοπτικό Ευαγγελιστή¹²⁷.

120. Βλ. *Ακ.* 1,28· 1,42· 4,26· 7,44· 7,50· 13,12· 17,35· 24,22· 24,24· κ.α.

121. Βλ. *Ακ.* 4,18· 5,15· 5,32· 6,20· 7,22· 7,32· 9,42· 9,48· 10,33· 14,13,21· 15,17· 16,20,22· 17,16· 18,16· 19,7· 21,2-3· κ.α.

122. Βλ. *Ακ.* 6, 20-26, βλ. παράλληλο χωρίο του Ματθαίου 5,3-12.

123. Βλ. *Ακ.* 3,17· 4,38· 5,29· 7,6· 7,34-36· 7,44· 9,4· 9,17· 10,5-8· 15,8· 22,30· 24,43· κ.α.

124. J. Felix, "The Gospel according to Luke and the Acts of the Apostles", *Catholic-resources.org*, Νοέμβριος 2013 3. [Ανασύρθηκε στις 28 Αυγούστου 2017] Διαθέσιμο: <http://catholic-resources.org/CBI-Orange/2013-11-02-Handouts-LukeActs.pdf>

125. Βλ. Ι. Καραβιδόπουλος, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, 169.

126. Τα 2/7 του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου* αποτελεί ιδιαίτερη πηγή του Λουκά, βλ. Π. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1983³, 16.

127. Βλ. D. Carson- D. Moo- L. Morris, *An Introduction to the New Testament*, Michigan 1992, 114-116.

Συγκεκριμένα, από τα 650 χωρία του *Κατά Μάρκον Ευαγγελίου*, ο Λουκάς έχει χρησιμοποιήσει μόνο τα 350, παραλείποντας αυστηρά ιουδαϊκά θέματα. Κατά τη διήγηση του *Ευαγγελίου* ο τρίτος Ευαγγελιστής ακολουθεί τον Μάρκο, στο κοινό τους υλικό μέχρι τη διήγηση του πάθους, όπου ο Λουκάς παρουσιάζει ομοιότητες με τον τέταρτο Ευαγγελιστή. Επίσης, εικάζεται ότι η πηγή L περιλαμβάνει πληροφορίες από κύκλους του Ιακώβου του αδελφόθεου στην Καισάρεια και την Αντιόχεια¹²⁸.

Συγκεκριμένα, στην πηγή L συναντούμε κάποια θαύματα του Ιησού που δεν διασώζονται αλλού¹²⁹, επίσης παρατηρούμε περιστατικά και λόγους του Ιησού σχετικά με τη μετάνοια¹³⁰, διακρίνουμε την έννοια του Ιησού προς τους Σαμαρείτες¹³¹, τις διδασκαλίες περί διαχείρισης του πλούτου¹³², την έμφαση που δίνει ο Ιησούς στην προσευχή¹³³, καθώς επίσης και πολλά περιστατικά με γυναίκες που υπηρέτησαν τον Ιησού ή ευεργετήθηκαν από εκείνον¹³⁴. Επιπροσθέτως, στο *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο* εντοπίζονται δεκατέσσερις Παραβολές, οι οποίες δεν απαντούν σε κανέναν άλλο Ευαγγελιστή¹³⁵.

Όσον αφορά τη χρήση της *Παλαιάς Διαθήκης*, ο Λουκάς φαίνεται πως χρησιμοποιεί μοτίβα από την *Παλαιά Διαθήκη*¹³⁶, χωρίς ωστόσο να παραπέμπει διαρκώς χωρία της, όπως πράττει ο Ματθαίος. Ο Καθηγητής Greg Forbes και ο

128. Βλ. Σ. Δεσπότης, *Ο Κώδικας των Ευαγγελίων*, Αθήνα 2007, 223.

129. Η ανάσταση του υιού της χήρας της Ναϊν (*Ακ.* 7,11-17), η θεραπεία της κυρτωμένης γυναίκας (13,10-17), η θεραπεία του υδρωπικού (14,1-6), η θεραπεία των δέκα λεπρών (16,11-19).

130. Το κήρυγμα του Ιησού στη Ναζαρέτ (4,16-30), το κάλεσμα στον Πέτρο (5,1-11), η μετάνοια της αμαρτωλής με το μύρο (7,36-50), η Παραβολή της Χαμένης Δραχμής (15,8-10) και του Ασώτου Υιού (15,11-32), η Παραβολή του Τελώνη και του Φαρισαίου (18,9-14), η ιστορία του Ζακχαίου (19,1-10).

131. Βλ. *Ακ.* 9,51-56· 10,25-37.

132. Βλ. Παραβολή του Άφρονος Πλουσίου (12,13-21), του Οικονόμου της Αδικίας (16,1-13), του Πλούσιου και του Λάζαρου (16, 19-31) κ.α.

133. Βλ. Παραβολή του Προσκαλούντος Φίλου (11,5-8), του Άφρονος Πλουσίου (12,13-21), του Τελώνη και του Φαρισαίου (18,9-14).

134. Βλ. Η ανάσταση του υιού της χήρα της Ναϊν (7,11-7), η μετάνοια της αμαρτωλής με το μύρο (7,36-50), οι γυναίκες που υπηρετούν τον Ιησού (8,1-3), Μάρθα και Μαρία (10,38-42), η θεραπεία της κυρτωμένης γυναίκας (13, 10-17), οι λόγοι στις γυναίκες της Ιερουσαλήμ (23,27-32).

135. Βλ. Του Δανειστή (7,41-43), του Καλού Σαμαρείτη (10,25-37), του Προσκαλούντος Φίλου (11,5-8), του Άφρονος Πλουσίου (12,13-21), της Άκαρπης Συκής (13,6-9), της Οικοδομής του Πύργου (14,28-35), των Καλεσμένων στον Γάμο (14,7-14), της Χαμένης Δραχμής (15, 8-10), του Ασώτου Υιού (15,11-32), του Οικονόμου της Αδικίας (16,1-13), του Πλούσιου και του Λάζαρου (16,19-31), του Αφέντη και του Δούλου (17,7-10), της Χήρας και του Άδικου Κριτή (18,1-8), του Τελώνη και του Φαρισαίου (18,9-14).

136. Λ.χ. 1) Παρόμοια περιγραφή γέννησης του Σαμουήλ με του Ιησού (*Ακ.* 2,52 και *Α΄ Βσ.* 2,26), 2) παρόμοιες προσευχές ευχαριστίας της Άννας και της Μαριάμ (*Ακ.* 1,46-55 και *Α΄ Βσ.* 2,1-10), 3) η αναφορά και σύγκριση με τον Ηλία (*Ακ.* 9,54 και *Α΄ Βσ.* 1, 10,12), 4) ο προλογισμός του Ιησού, κατά τον προφήτη Ησαΐα, σύμφωνα με τον Ιησού του Λουκά (*Ησ.* 53,12 και *Ακ.* 22,37).

πάστορας Dieter Reinstorf αναγνωρίζουν χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Θεού της *Παλαιάς Διαθήκης* μέσα από τις Παραβολές του Λουκά. Ο Ιησούς έρχεται για να θεραπεύσει τους αρρώστους (Ιρ. 30,17), να ελευθερώσει τους καταπιεσμένους (Εξ. 2,23-25)¹³⁷, να παρηγορήσει τους φτωχούς και να ελευθερώσει τους δούλους (Ησ. 61,1). Επίσης, ο Λουκάς φαίνεται να διαχωρίζει τον Θεό της *Παλαιάς Διαθήκης* από τη λανθασμένη αντίληψη που είχαν για αυτόν οι σύγχρονοι Ιουδαίοι. Συγκεκριμένα, αντιτάσσεται στις εθνικιστικές τάσεις των Ιουδαίων (Παραβολή του Καλού Σαμαρείτη, 10,25-37, κλπ.), δεν απορρίπτει τον αμαρτωλό και τον περιθωριακό (λ.χ. Παραβολή του Ασώτου Υιού, Ακ. 15,11-32 κλπ.), δεν εμφανίζει πουθενά την έννοια της εκλογής δια της καταγωγής, αλλά αναφέρεται στη Θεία Χάρη που έρχεται με τη μετάνοια (π.χ. Παραβολή του Τελώνη και του Φαρισαίου, 18,9-14). Ακόμα, η συσσώρευση του πλούτου αποτελεί βδέλυγμα στον Θεό (Παραβολή του Πλούσιου και του Λάζαρου 16,19-31, του Οικονόμου της Αδικίας 16,1-13 κλπ.) αν και κατά την *Παλαιά Διαθήκη*, ο πλούτος φαίνεται ότι αποτελούσε ευλογία και ευμένεια του Θεού¹³⁸. Ο Θεός είναι πάντοτε κοντά στον άνθρωπο και προσεγγίζεται, δια της προσευχής, οποιαδήποτε στιγμή, και όχι μόνο τρεις φορές την ημέρα (Αν. 6,10)¹³⁹.

Ο Ιησούς είναι ο απόλυτος ερμηνευτής των Γραφών και το πρόσωπο για το οποίο γράφουν οι συγγραφείς της *Παλαιάς Διαθήκης* (Ακ. 24,25-49), είναι ο άξιος διάδοχος του Δαβίδ (Ακ. 1,30-32·68-71) και του Αβραάμ (1,54-55· 72-73), κατά τις υποσχέσεις του Θεού στην *Παλαιά Διαθήκη* προς αυτές τις δυο μεγάλες προσωπικότητες του Ιουδαϊσμού (Β' Βσ. 7,16· Γν. 12,1-3).

4. Παραβολές στο Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον-Παραβολές της πηγής L

Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος ορίζει την Παραβολή ως εξής: «Ἔστι τοίνυν παραβολή λόγος ὡς περὶ γενομένου, μὴ γενομένου μὲν κατὰ τὸ ῥητόν, δυναμένου δὲ

137. Βλ. D. Reinstorf, *Luke's parables and the purpose of Luke's Gospel*, Pretoria 2002, 1290.

138. Στις 12 από τις 15 φορές που εμφανίζεται λέξη σχετική με τον πλούτο (ή με κάποιον πλούσιο), δεν υπάρχει κάποιο θετικό παράδειγμα προς μίμηση είτε η ιστορία που αφηγείται ο Λουκάς είναι Παραβολή είτε είναι κάποια ιστορία από τη δράση του Ιησού (ακόμα και ο Ζακχαίος, που βέβαια μετανόησε, αναφέρεται σαν πρώην άδικος πλούσιος, ο οποίος είχε συσσωρεύσει τον πλούτο του με διαρπαγές και αδικίες). Η μόνη ιστορία που ο πλούσιος ήρωας διαδραματίζει ουδέτερο ρόλο στην εξέλιξη της ιστορίας είναι η Παραβολή που μελετάμε, αυτή του Οικονόμου της Αδικίας. Ωστόσο, δύο φορές (12,21· 16,11) ο Λουκάς αναφέρεται σε πνευματικό ουράνιο και αιώνιο πλούτο και όχι σε επίγειο φθαρτό και μάταιο.

139. Βλ. D. Reinstorf, *Luke's parables and the purpose of Luke's Gospel*, 1291-1293.

γενέσθαι, τροπικῶς δηλωτικὸς πραγμάτων ἐκ μεταλήψεως τῶν ἐν τῇ παραβολῇ λελεγμένων»¹⁴⁰.

Ο Καθηγητής Alexander Bruce (1831-1899) διαχώρισε τις Παραβολές της *Καινῆς Διαθήκης* σε τρεις κατηγορίες, 1) τις διδακτικές Παραβολές, κατά τις οποίες ο Ιησούς αναφέρεται με ένα γενικό τρόπο στη Βασιλεία του Θεού (λ.χ. η Παραβολή του Σπορέα κ.ο.κ.). 2) Στις ευαγγελικές Παραβολές, όπου ο Ιησούς μιλάει για αγάπη, μετάνοια και συγχώρεση (λ.χ. η Παραβολή του Χαμένου Πρόβατου, κ.ο.κ.) και 3) στις Παραβολές της Τελικῆς Κρίσης (λ.χ. η Παραβολή των 10 Παρθένων, κ.ο.κ.), όπου ο Ιησούς αναφέρεται σε μια μελλοντική κατάσταση, εκεί που ο καθένας μας θα κριθεί κατά τα πεπραγμένα του¹⁴¹, δηλαδή, ὅ,τι ἐπραξε ὅσο καιρό ζούσε ἐπάνω στη γη¹⁴².

Συνολικά, στο *Κατὰ Λουκᾶν Ευαγγέλιον* διασώζονται τουλάχιστον 28 Παραβολές¹⁴³, περισσότερες από κάθε άλλο Ευαγγέλιο. Οι 14 Παραβολές, ὅπως ἤδη εκθέσαμε, ἀνήκουν στην πηγὴ L, οι 5 στην πηγὴ Q και οι υπόλοιπες ἀπαντῶν και στον Μάρκο και στον Ματθαῖο. Μάλιστα, περισσότερο από το 1/3 της διδασκαλίας του Ιησού στην *Καινὴ Διαθήκη* ειπώθηκε δια Παραβολῶν.

Ο Ιησούς φαίνεται να χρησιμοποιούσε έντονα το φιλολογικό εἶδος της Παραβολῆς, επειδὴ ἐπιθυμούσε να ἀπευθυνθεῖ σε ἕνα ἀπλό κοινὸ χωρὶς κάποια ιδιαίτερη μὀρφωση. Επιπλέον, οι εἰκόνες μιας ιστορίας ἀποτυπώνονται καλύτερα στον νου του ἀνθρώπου και κατανοοῦνται καλύτερα ἀπὸ τις ἔννοιες και τους ορισμούς. Επιπροσθέτως, οι ραβῖνοι της εποχῆς για να ἀποσαφηνίσουν τα δυσνόητα χωρία του νόμου, χρησιμοποιούσαν και ἐκεῖνοι το φιλολογικό εἶδος της Παραβολῆς, μάλιστα

140. Βλ. Ἰωάννης ο Χρυσόστομος, *Εἰς Ψαλμούς*, PG 55, 225.

141. Βλ. A. Bruce, *The Parabolic Teaching of Christ*, London χ.χ., 8-9.

142. Επίσης, ο Καθηγητής Klyne Snoggrass (1944~) παρατηρεῖ ὅτι στην *Καινὴ Διαθήκη* μια Παραβολὴ μπορεί να χρησιμοποιηθεῖ σαν παροιμία (*Λκ.* 4,24), σαν αἶνιγμα (*Μκ.* 3,23· *Μτ.* 12,26), σαν παρομοίωση (*Μτ.* 13,33), σαν μοτίβο περιγραφῆς μιας ἔντονης ἀντίθεσης (*Λκ.* 13,1-8), σαν περιγραφὴ μιας ἀπλῆς (*Λκ.* 13,6-9) ἢ μιας σύνθετης ιστορίας (*Μτ.* 22,1-14), χωρὶς να ἀποκλείεται και η ἀλληγορικὴ προσέγγιση της Παραβολῆς (*Μκ.* 4,3-9), πρβλ. K. Snoggrass, "Prophets- Parables and Theologians", *North park theological seminary* (2008) 57.

143. Αυτὴ η καταμέτρηση εἶναι σχετικὴ ἀνάλογα με το τι ορίζει ο κάθε ἐρμηνευτὴς ως Παραβολὴ (π.χ. ορισμένοι ἐρμηνευτὲς ἐπιθυμοῦν να ἔχει ορίσει ο Ευαγγελιστὴς την ιστορία που περιγράφει ως Παραβολὴ, ἐνῶ ἄλλοι θέλουν να ὑπάρχει οπωσδήποτε η ἐρμηνεία του Ευαγγελιστῆ στον πρόλογο ἢ στον ἐπίλογο κάθε Παραβολῆς κλπ.). Ἄλλοι μελετητὲς ἐντοπίζουν πάνω (ἢ κάτω) ἀπὸ 28 Παραβολές στο *Κατὰ Λουκᾶν Ευαγγέλιο*. Εμεῖς θεωροῦμε ως Παραβολὴ, αὐτὸ που ἔχει ορίσει ο μὀγάλος βιβλικὸς ἐρμηνευτὴς της ἀρχαιότητος ο Ἰωάννης ο Χρυσόστομος και ἔτσι καταμετροῦμε μια ιστορία ως Παραβολὴ. Ωστόσο, ὅποια και να εἶναι η σωστὴ καταμέτρηση των Παραβολῶν η ουσία εἶναι ὅτι το *Κατὰ Λουκᾶν Ευαγγέλιο* εἶναι πλῆρες τέτοιων ιστοριῶν, βλ. M. Ringe, "Luke's artistic Parables: Narratives of Subversion, Imagination and Transformation" 403.

ορισμένες Παραβολές εντοπίζονται και σε βιβλία της *Παλαιάς Διαθήκης*¹⁴⁴. Τέλος, ενώ οι Παραβολές αποκαλύπτουν τα μυστήρια της Βασιλείας του Θεού (Μτ. 13,11· Μκ. 4,11· Λκ. 8,10) από τη μία, από την άλλη αποκρύπτουν την πραγματική μεσσιανική ταυτότητα του Ιησού σε αυτούς τους Ιουδαίους που είχαν λανθασμένη αντίληψη περί αυτού και περίμεναν, ίσως, κάποιον επίγειο Μεσσία-βασιλιά που θα κυρίευε τον κόσμο, με την έννοια που εκείνοι είχαν κατά νου (Μτ. 13,10-17· Μκ. 4,10-12· Λκ. 8,9-10)¹⁴⁵.

Η Παραβολή, λοιπόν, ήταν ένας διαδεδομένος τρόπος αφήγησης μιας ιστορίας στους ιουδαϊκούς κύκλους κατά τους χρόνους του Ιησού. Αυτή η ιστορία θα μπορούσε να δώσει κάποιο μήνυμα στον αναγνώστη ή τον ακροατή μέσα από απλά παραδείγματα της φύσης ή της καθημερινής ζωής¹⁴⁶. Ο δεύτερος διαδεδομένος τρόπος αφήγησης, ο οποίος ήταν, χρησιμοποιούμενος, κυρίως, στους ελληνιστικούς κύκλους, ήταν η αλληγορία¹⁴⁷. Κατά το είδος της αλληγορίας, η κάθε λέξη μέσα στην αφήγηση έχει συμβολικό και νοηματικό χαρακτήρα¹⁴⁸. Εξαιτίας αυτής της ιδιαιτερότητας της αλληγορίας ορισμένοι ερμηνευτές παγιδεύτηκαν στην προσπάθεια τους να ερμηνεύσουν αλληγορικά μια Παραβολή, χωρίς να εξετάσουν το ιστορικό υπόβαθρο της Παραβολής και εξήγαγαν αστήρικτα συμπεράσματα κατά τις ερμηνείες τους¹⁴⁹. Ωστόσο, θεωρούμε ότι στην περίπτωση του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*, λόγω του

144. Βλ. Β' Βσ. 12, 1-14· Γ' Βσ. 20, 35-41· Ησ. 5,1-7· Ιζ. 17,1-10· 19, 2-9.

145. Βλ. Ι. Καραβιδόπουλος, "Παραβολή", *ΘΗΕ* 10(1966) 20.

146. Ο Matthew Ringe παρατηρεί ότι οι Παραβολές του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου* έχουν στοιχεία από την καθημερινή ζωή των Ιουδαίων και κατά περίπτωση των εθνικών ανθρώπων της εποχής του 1^{ου} μ.Χ. αιώνα. Συγκεκριμένα, οι Παραβολές περιλαμβάνουν παραδείγματα από την κοινωνική, αγροτική, εμπορική, οικονομική, οικιακή και εργατική ζωή των ανθρώπων της εποχής, βλ. M. Ringe, "Luke's artistic Parables: Narratives of Subversion, Imagination and Transformation", *Interpretation: A Journal of Bible and Theology* 68, Washington 2014, 414.

147. Υπήρχαν και άλλοι συνήθεις τρόποι μετάδοσης ενός μηνύματος συνήθως στους ελληνικούς κύκλους (παρακλάδια της αλληγορίας), όπως ήταν ο μύθος, ο οποίος προσπαθούσε να εξηγήσει πραγματικότητες που ήταν δύσκολο να κατανοηθούν απλά, για εκείνη την εποχή (π.χ. φυσικά φαινόμενα). Επίσης, υπήρχαν και άλλοι είδους μύθοι (σε ρωμαϊκούς, ελληνικούς και αραβικούς κύκλους κλπ.), μέσα από τους οποίους, μέσα από μια υπερβολική ιστορία, ο αφηγητής ήθελε να διδάξει ένα ηθικό μήνυμα. Η *Παλαιά Διαθήκη* διασώζει ελάχιστους τέτοιους μύθους (π.χ. το γαϊδουράγκαθο που θέλει να παντρευτεί τη θυγατέρα του Λίβανου: Β' Βσ. 14,9-15· η Ελιά, η Συκιά και η Άμπελος: Κρ. 9,8-15)· βλ. R. Badenas, *Teaching through Parables: following Jesus*, Möckern 2003, 3.

148. Βλ. Ι. Καραβιδόπουλος, *Το Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο*, Θεσσαλονίκη 1988, 163.

149. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της αστοχίας είναι η μελέτη των Παραβολών του Ματθαίου, ο οποίος απευθυνόμενος σε ιουδαϊκό κοινό χρησιμοποιεί την Παραβολή με τον τρόπο που τη χρησιμοποιούσαν οι Ιουδαίοι αφηγητές, δηλαδή, επιθυμεί να εξάγει ένα γενικό μήνυμα και δεν εστιάζει σε αλληγορικές ερμηνείες. Η Παραβολή των Δέκα Παρθένων (Μτ. 25, 1-13), η οποία δέχτηκε κατά καιρούς πολλές αλληγορικές ερμηνείες αποτελεί ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αυτής της αστοχίας· πρβλ. Σ. Αγουρίδης, *Ματθαίος ο Ευαγγελιστής*, Αθήνα 2000, 220-222.

ελληνιστικού υποβάθρου του *Ευαγγελίου*, ορισμένες Παραβολές του θα μπορούσαμε να τις δούμε και με μια αλληγορική ματιά.

Ο Καθηγητής Χρήστος Καρακόλης υποστηρίζει ότι μια Παραβολή ενδέχεται να είναι διαμορφωμένη με τέτοιο τρόπο από τον συντάκτη της, ώστε να επιδέχεται πολλές ερμηνείες ακόμα και αλληγορικές, χωρίς να παρεκκλίνει από το αρχικό αναγνώσιμο της νόημα¹⁵⁰. Επίσης, ο θεολόγος Ben Chenoweth εντοπίζει αρκετές αναφορές μέσα σε Παραβολές του Ιησού οι οποίες ερμηνεύονται αλληγορικά (λ.χ. *Μτ.* 25,14-30), αλλά επισημαίνει ότι αυτές οι αναφορές δεν είναι τόσο ισχυρές, ώστε να καταστήσουν την Παραβολή ως αλληγορία¹⁵¹. Ο Λουκάς επεξεργάζεται το υλικό των πηγών με τέτοιο τρόπο, ώστε τα μηνύματα των Παραβολών που διασώζει να γίνουν αντιληπτά και από ιουδαϊκό αλλά και από εθνικό κοινό, το οποίο ήταν καταρτισμένο πάνω στην αλληγορία. Ωστόσο, η άρτια ρητορική τεχνική του Λουκά αν και δεν υποτάσσεται πλήρως στους κανόνες αφήγησης μιας Παραβολής, δεν αφήνει ερωτηματικά και κρυφά νοήματα στους αναγνώστες. Ακόμα κι αν κάποιο νόημα δεν γίνεται άμεσα αντιληπτό κατά την Παραβολή, ο Λουκάς το εξηγεί είτε στον πρόλογο είτε στον επίλογο της Παραβολής¹⁵². Άλλωστε, κατά τον θεολόγο Earl McQuay, οι αφηγηματικές τεχνικές που χρησιμοποιεί ο κάθε Ευαγγελιστής είναι αυτές που καθορίζουν το πώς θα πρέπει να ερμηνευτεί η κάθε Παραβολή¹⁵³.

Σε ό,τι αφορά τα φιλολογικά χαρακτηριστικά συγγραφής των Παραβολών του Λουκά, παρατηρείται ότι ο Λουκάς χρησιμοποιεί ανώτερη ελληνιστική κοινή, πλούσιο λεξιλόγιο, διορθώνει τα γραμματικά και συντακτικά λάθη των πηγών του (Μάρκος) και χρησιμοποιεί έντονα τη μετάφραση των Ο΄¹⁵⁴. Επίσης, κατά την αφήγηση των Παραβολών, ο Λουκάς χρησιμοποιεί έντονα τον αριθμό τρία (3). Για παράδειγμα, σε τρεις υπηρέτες εμπιστεύονται οι 10 μνες (*Λκ.* 19,11-26), τρεις άνθρωποι είδαν τον ημιθανή άνθρωπο στον δρόμο προς την Ιεριχώ, ένας μόνο σταμάτησε να τον βοηθήσει και εκείνος ήταν Σαμαρείτης (10,30-36), τρία χρόνια ανέμενε ο αμπελουργός τη

150. Βλ. Χ. Καρακόλης, «Η Παραβολή του Ασώτου Υιού. Μια αλληγορική προσέγγιση στην ιστορία της σωτηρίας;» στη συλλογή μελετών του ιδίου, *Θέματα Ερμηνείας και Θεολογίας της Καινής Διαθήκης*. Θεσσαλονίκη: εκδ. Π. Πουρνάρας 2002 [=Βιβλική βιβλιοθήκη: 24], 131-132.

151. Βλ. B. Chenoweth, "Identifying the Talents: Contextual clues for the interpretation of the Parable of the Talents (Matthew 25:14-30)", *Tyndale Bulletin* 56.1(2005) 62.

152. Βλ. J. Metzger, *Consumption and wealth in Luke's Travel narrative*, 16-17.

153. Βλ. E. McQuay, *Keys to Interpreting the Bible*, USA 1993, 67.

154. Βλ. Θ. Ιωαννίδης, *Η γλώσσα της Καινής Διαθήκης*, 247· περισσότερα σχετικά με τη χρήση της γλώσσας των Ο΄ από τον Λουκά πρβλ. W. D. Litke, *Luke's knowledge of the Septuagint: A Study of the citations in Luke-Acts*, Ontario 1993 (διδαστορική διατριβή).

βλάστηση της συκής (13,6), τρεις ήταν οι αναφερόμενοι σαν καλεσμένοι στο μεγάλο δείπνο (14,15-24), τρία τα παραδείγματα που αφορούν τη νέα διδασκαλία (5,36-39) και τρεις ήταν οι πρωταγωνιστές στην αφήγηση της Παραβολής του Ασώτου Υιού (15,25-32)¹⁵⁵. Ακόμα, ο Λουκάς χρησιμοποιεί έντονα τους εσωτερικούς μονόλογους των ηρώων των Παραβολών του, (ο Άφρων Πλούσιος: *Ακ.* 12,16-20, ο Κύριος του Αμπελώνα: 20,14, ο Άσωτος Υιός: 15,17, ο Τελώνης και ο Φαρισαίος: 18,12, ο Οικονόμος της Αδικίας: 16,3) και όχι μόνο στις Παραβολές αλλά και κατά τη δράση του Ιησού, ο Ιησούς διαβάζει, πολλές φορές, ακόμα και τη σκέψη και τους εσωτερικούς μονόλογους των μαθητών του (9,46).

Σε ό,τι αφορά τις τεχνικές αφήγησης των Παραβολών του Λουκά, ο M. Ringe παρατηρεί πως ο Λουκάς συντάσσει τις Παραβολές με τέτοιο τρόπο, ώστε ο αναγνώστης να μπορέσει να θέσει τον εαυτό του στη θέση του ήρωα της Παραβολής. Για να στηρίξει αυτή τη θέση, ο Ringe, τοποθέτησε τις αναφορές του Λουκά δίπλα στο ιστορικό πλαίσιο κάθε Παραβολής αλλά μελέτησε, επίσης, και την εσωτερική μαρτυρία των Παραβολών. Για παράδειγμα, στην Παραβολή του Ασώτου Υιού (15,25-32) βλέπουμε γύρω από τον Ιησού ένα πλήθος ανθρώπων τελωνών, Φαρισαίων και αμαρτωλών (όπως ήταν και ο Άσωτος), οι οποίοι επιθυμούσαν να ακούσουν τα λόγια του Ιησού (*Ακ.* 15,1-2), ο καθένας για τους λόγους του. Αν θα μπορούσαν να αποδοθούν ρόλοι από τους παρευρισκόμενους ακροατές της Παραβολής στον καθένα ήρωα αυτής της ιστορίας, τότε ο σπλαχνικός πατέρας θα μπορούσε να ήταν ο Ιησούς, οι τελώνες και οι αμαρτωλοί θα μπορούσαν να ταυτιστούν με τον Άσωτο Υιό και οι Φαρισαίοι με τον πρεσβύτερο υιό. Επίσης, η τεχνική των ερωτήσεων, πάντα κατά τον M. Ringe, βοηθούν τον αναγνώστη να τοποθετήσει τον εαυτό του βαθύτερα μέσα στη Παραβολή. Για παράδειγμα, η ερώτηση του εσωτερικού μονολόγου του πλουσίου (*Ακ.* 12,17), «Τί ποιήσω, ὅτι οὐκ ἔχω ποῦ συνάξω τοὺς καρπούς μου;», ακολουθούμενη από μια παύση, ωθεί τον αναγνώστη-ακροατή να τοποθετήσει τον εαυτό του στη θέση του πλουσίου αυτού και να επινοήσει μια δική του λύση πάνω στο πρόβλημα που αντιμετωπίζει ο πρωταγωνιστής της Παραβολής. Ακόμα, το γεγονός ότι δεν αναφέρεται κάποιο συγκεκριμένο τέλος σε κάποιες Παραβολές της πηγής L (λ.χ.

155. Μια παρόμοια αφηγηματική τεχνική εφαρμόστηκε από τον Όμηρο στα ομηρικά έπη. Ο ποιητής κλιμακώνει την αφήγηση προχωρώντας από το πρώτο και λιγότερο σημαντικό θέμα, στο τρίτο και πιο σπουδαίο. Η τεχνική αυτή που λέγεται «νόμος των τριών», θεωρούμε ότι ομοιάζει με τον τρόπο που αναπτύσσει ο Λουκάς τη δράση σε ορισμένες Παραβολές του· βλ. Μ. Χατζή, “Βασικοί όροι της επικής ποίησης”, *eposiliada* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 28 Αυγούστου 2017] Διαθέσιμο στον ιστότοπο: eposiliada.blogspot.gr/2011/11/blog-post.htm

Παραβολή του Άφρονος Πλουσίου, Ασώτου Υιού κ.α.) ίσως να αφήνει τον αναγνώστη να αναλογιστεί μόνος του, ποιο μπορεί να είναι το τέλος της Παραβολής είτε αυτό είναι θετικό για τον πρωταγωνιστή της Παραβολής είτε αρνητικό και να εξάγει τα ανάλογα συμπεράσματα. Για παράδειγμα, κατά την Παραβολή του Πλουσίου και του Λαζάρου (16,19-29), παρατηρούμε ότι ο πλούσιος είχε ακόμα 5 αδέρφια τα οποία, βάσει της αγωνίας που τον διακατέχει, ενδεχομένως να ήταν πλούσια και αυτά (16,28) και να είχαν την ίδια μοίρα με τον πλούσιο αδελφό τους αν έπρατταν στον επίγειο βίο τους, υποκινούμενοι εγωκεντρικά από τη φιλαυτία τους, όπως έπραξε αυτός. Οποιοσδήποτε πλούσιος ακροατής αυτής της Παραβολής θα μπορούσε να ταυτίσει τον εαυτό του με αυτά τα αδέρφια και να αποφύγει στο μέλλον να ενεργήσει ιδιοτελώς και εγωκεντρικώς, όπως έπραξε ο καταδικασμένος πλούσιος αδελφός τους. Επιπροσθέτως, αξίζει να σημειωθεί ότι ο Ιησούς του Λουκά συνηθίζει να απαντάει στις ερωτήσεις με ερωτήσεις και απαντήσεις δεν δίνει, παρά μόνο επάνω στις απαντήσεις των ατόμων που συνομιλεί (π.χ. Παραβολή του Καλού Σαμαρείτη, *Ακ.* 10,37). Πανομοιότυπη ρητορική τεχνική ακολούθησε και ο προφήτης Νάθαν, όταν μέσα από μια παραβολική ιστορία αποκάλυψε στον βασιλιά Δαβίδ την αμαρτία του, ο οποίος Δαβίδ, μέσω μιας πλεκτάνης, οδήγησε στον θάνατο τον επίλεκτο αξιωματικό του, Ουρία, ώστε να κλέψει τη σύζυγό του¹⁵⁶, Βηθ-σαβεέ¹⁵⁷.

5. Η διαχείριση των αγαθών μέσα από το *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον* και η σχέση αυτής με τη σωτηριολογία και την εσχατολογία της *Καινής Διαθήκης*. Η γενική οικονομική θεωρία του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*

Όπως αναφέραμε πιο πάνω, ένα από τα πολλά στοιχεία που επικεντρώνεται το *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο* είναι η οικονομία των αγαθών. Υπάρχουν τρεις συγκεκριμένες Παραβολές μέσα από την ιδιαίτερη πηγή του Λουκά, που αντιτίθενται στη συσσώρευση του πλούτου αυτές είναι: 1) Του Άφρονος Πλουσίου (12,13-21), 2) του

156. Βλ. *Β΄ Βσ.* 12,1-4: «1 ΚΑΙ απέστειλε Κύριος τὸν Νάθαν τὸν προφήτην πρὸς Δαβίδ, καὶ εἰσῆλθε πρὸς αὐτὸν καὶ εἶπεν αὐτῷ· δύο ἦσαν ἄνδρες ἐν πόλει μιᾷ, εἷς πλούσιος, καὶ εἷς πένης· 2 καὶ τῷ πλουσίῳ ἦν ποιμνία καὶ βουκόλια πολλὰ σφόδρα, 3 καὶ τῷ πένητι οὐδὲν ἄλλ' ἢ ἄμνός μία μικρά, ἦν ἐκτήσατο καὶ περιεποίησατο καὶ ἐξέθρεψεν αὐτήν καὶ ἠδρύνθη μετ' αὐτοῦ καὶ μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό, ἐκ τοῦ ἄρτου αὐτοῦ ἤσθιε καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου αὐτοῦ ἔπινε καὶ ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ ἐκάθευδε καὶ ἦν αὐτῷ ὡς θυγάτηρ· 4 καὶ ἦλθε πάροδος τῷ ἀνδρὶ τῷ πλουσίῳ, καὶ ἐφείσατο λαβεῖν ἐκ τῶν ποιμνίων αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν βουκολίων αὐτοῦ τοῦ ποιῆσαι τῷ ξένῳ ὄδιπόρῳ τῷ ἐλθόντι πρὸς αὐτὸν καὶ ἔλαβε τὴν ἄμνάδα τοῦ πένητος καὶ ἐποίησεν αὐτήν τῷ ἀνδρὶ τῷ ἐλθόντι πρὸς αὐτόν».

157. Βλ. M. Ringe, "Luke's artistic Parables: Narratives of Subversion, Imagination and Transformation", 408-413.

Οικονόμου της Αδικίας (16,1-13) και 3) του Πλούσιου και του Λάζαρου (16,19-31). Επίσης, υπάρχουν δύο συγκεκριμένες Παραβολές με παραδείγματα από την καθημερινή οικονομική ζωή, 1) του Δανειστή (7,41-43), 2) της Χαμένης Δραχμής (15, 8-10), καθώς επίσης και πληθώρα ηθικών λόγων του Ιησού περί διαχείρισης των αγαθών και του πλούτου.

Κατά τον Καθηγητή David Cowan, οι οικονομικές Παραβολές του Ιησού δεν συστήνουν κάποιο νέο εναλλακτικό οικονομικό ή πολιτικό σύστημα ούτε ο Ιησούς αναζητά την τελειοποίηση της ανθρώπινης κοινωνίας μέσα από αυτές, αλλά οι Παραβολές αυτές βοηθούν τον αναγνώστη να λάβει αποφάσεις σε αυτή τη ζωή, οι οποίες θα τον ακολουθούν στην αιωνιότητα¹⁵⁸.

Η οικονομική θέση του τρίτου *Ευαγγελίου* εισάγεται ευθύς εξαρχής από το κήρυγμα του Ιωάννη του βαπτιστή με τις (οικονομικής φύσεως) κατευθύνσεις που δίνει στον όχλο, στους στρατιώτες και τους τελώνες¹⁵⁹, μέσα από τις οποίες θα φανεί η ειλικρινή τους μετάνοια από τα πονηρά τους έργα (Ακ. 3,3-14). Η μετάνοια μέσα στο *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο* πιστοποιείται μέσα από τα έργα του ανθρώπου και εξασφαλίζει τη σωτηρία του ανθρώπου από τη μέλλουσα οργή του Θεού¹⁶⁰.

Στη συνέχεια βρίσκουμε τον Ιησού σε μια πεδιάδα της Γαλιλαίας, να έχει συγκεντρώσει και να ομιλεί προς την αποστολική ομάδα των 12 μαθητών¹⁶¹, φερόμενος κατά των πλουσίων (Ακ. 6,24)¹⁶², διότι χρησιμοποιούν τον πλούτο τους μονάχα για τη δική τους προσωπική ευχαρίστηση, χωρίς να ενδιαφέρονται για τους κακοπαθόντες συνανθρώπους τους. Ο Ιησούς επισημαίνει ότι αυτή η ομάδα των πλουσίων έχει ήδη “εξασφαλίσει” την παρηγοριά της με την απόλαυση του πλούτου

158. Βλ. D. Cowan, *Economic Parables*, Illinois 2006, 194.

159. Βλ. Ακ. 3,10-14: «Καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν οἱ ὄχλοι λέγοντες, Τί οὖν ποιήσωμεν; ἀποκριθεὶς δὲ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ὁ ἔχων δύο χιτῶνας μεταδότω τῷ μὴ ἔχοντι, καὶ ὁ ἔχων βρώματα ὁμοίως ποιείτω. ἦλθον δὲ καὶ τελῶναι βαπτισθῆναι καὶ εἶπαν πρὸς αὐτόν, Διδάσκαλε, τί ποιήσωμεν; ὁ δὲ εἶπεν πρὸς αὐτούς, Μηδὲν πλέον παρὰ τὸ διατεταγμένον ὑμῖν πράσσετε. ἐπηρώτων δὲ αὐτὸν καὶ στρατευόμενοι λέγοντες, Τί ποιήσωμεν καὶ ἡμεῖς; καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Μηδένα διασεῖσητε μηδὲ συκοφαντήσητε, καὶ ἀρκεῖσθε τοῖς ὀψωνίοις ὑμῶν». Η παραγγελία του Ιωάννη προς τον όχλο να απέχει από το ψεύδος και τη συκοφαντία θυμίζει τις αντίστοιχες εντολές της Πεντατεύχου (Εζ. 23,1· Ατ. 19,11).

160. Βλ. Ακ. 3,7-8: «Ἐλεγεν οὖν τοῖς ἐκπορευομένοις ὄχλοις βαπτισθῆναι ὑπ’ αὐτοῦ, Γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας».

161. Ο Λουκάς διασώζει την πληροφορία ότι ο Ματθαῖος ακολούθησε τον Ιησού, αφήνοντας τα πάντα (Ακ. 5,27-29), γεγονός που δεν αναφέρουν οι άλλοι δύο Συνοπτικοί Ευαγγελιστές, αλλά που συνεχίζει να στηρίζει την οικονομική θεωρία του Λουκά, την εξέλιξη της οποίας θα παρατηρήσουμε στη συνέχεια της έρευνάς μας.

162. «Πλὴν οὐαὶ ὑμῖν τοῖς πλουσίοις, ὅτι ἀπέχετε τὴν παράκλησιν ὑμῶν».

των, επομένως δεν βρίσκεται σε θέση να προσμένει τίποτα από τον Θεό στο μέλλον (μνεία του Ιησού για μια μελλοντική αιώνια ζωή, κατά την οποία ο Θεός θα αποκαταστήσει τις αδικίες του παρόντος βίου). Κατά τον θεολόγο Paul Butler, το συγκεκριμένο χωρίο δείχνει ότι τα πλούτη του κόσμου τούτου “μεταφέρονται” στον αιώνιο κόσμο, μαζί με τον διαχειριστή τους, μόνο αν χρησιμοποιηθούν για τη δόξα του Θεού, ενώ αν χρησιμοποιηθούν μονάχα για τους προσωπικούς ιδιοτελείς σκοπούς του ανθρώπου, τότε παραμένουν εδώ και ο διαχειριστής τους (όπως θα δούμε πιο μετά) δεν πρόκειται να έχει καλή συνέχεια (Τελική Κρίση)¹⁶³.

Στην ίδια ομιλία, ο Ιησούς διδάσκει τον όγλο για ανιδιοτελή αγάπη προς όλους τους ανθρώπους, ακόμα και προς τους εχθρούς. Η αγάπη αυτή αποδεικνύεται με τον δανεισμό αγαθών χωρίς την προσμονή έντοκης απολαβής¹⁶⁴ ή έστω ανταπόδοσης¹⁶⁵. Ο Ιησούς σε αυτό το χωρίο δεν υπενθυμίζει μόνο, εμμέσως πλην σαφώς, τις εντολές περί δανεισμού της *Παλαιάς Διαθήκης* (Λτ. 15,2· 15,8· 23,19· κ.α.) στον (Ιουδαίο) έχοντα ανάγκη δανείου, αλλά επεκτείνει την εντολή αυτή και στον ξένο, τον εθνικό, πράγμα που δεν ήταν υποχρεωτικό στην *Παλαιά Διαθήκη* (Λτ. 23,19-20), όμως δεν μένει ούτε εκεί ο Ιησούς, αλλά συνεχίζει και φθάνει μέχρι και τον εχθρό. Επιπροσθέτως, οι συνετοί δανειστές θα ανταμειφθούν από τον ίδιο τον Θεό με μεγάλο μισθό και θα ονομαστούν «υιοί ύψιστου», δηλαδή, υιοί του Θεού, στην επερχόμενη Βασιλεία του Θεού, για την οποία ο Ιησούς κηρύττει από την αρχή αυτής της ομιλίας (Λκ. 6,20). Ο μισθός που υπόσχεται ο Ιησούς στους μαθητές του θα είναι η ανταπόδοση για τις ενάρετες πράξεις αυτής της φθαρτής ζωής στην άλλη, την αιώνια ζωή, μάλιστα ο Ιησούς παρομοιάζει τους πάσχοντες αυτής της ζωής με τους πάσχοντες προφήτες της *Παλαιάς Διαθήκης* (Εβρ. 11,32-38), οι οποίοι προφήτες αφήνεται να εννοηθεί από τον Λουκά ότι, απολαμβάνουν τη χρονική στιγμή που ο Ιησούς κηρύττει, τη Βασιλεία του Θεού (Λκ. 6,23· Μτ. 5,11)¹⁶⁶. Δεδομένου του μεγέθους της αξίας των προφητών

163. Βλ. P. Butler, *The Gospel of Luke*, Missouri 1981, 109.

164. Ο Νόμος απαγόρευε τη χρήση του τόκου για τους Ισραηλίτες, βλ. Εξ. 22,24-26, Λτ. 25,35-37.

165. Βλ. Λκ. 6,34-35: «καὶ ἐὰν δανίσητε παρ’ ὧν ἐλπίζετε λαβεῖν, ποία ὑμῖν χάρις [ἐστίν]; καὶ ἁμαρτωλοὶ ἁμαρτωλοῖς δανεῖζουσιν ἵνα ἀπολάβωσιν τὰ ἴσα. 6,35 πλην ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν καὶ ἀγαθοποιεῖτε καὶ δανεῖζετε μηδὲν ἀπελπίζοντες· καὶ ἔσται ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς, καὶ ἔσεσθε υἱοὶ ὑψίστου, ὅτι αὐτὸς χρηστός ἐστὶν ἐπὶ τοὺς ἀχαρίστους καὶ πονηροὺς»· βλ. Μτ. 5,42.

166. Οι προφήτες κατά την εποχή της *Παλαιάς Διαθήκης* ήταν μια σημαντικότερη ομάδα στην ιστορία του ιουδαϊσμού. Θεωρούνταν σαν τους αντιπρόσωπους του Θεού, οι οποίοι μετέδιδαν το θέλημα του Θεού στον λαό του. Δεν θα πρέπει να λησμονούμε ότι ο πρώτος προφήτης της *Παλαιάς Διαθήκης* ήταν ο μεγάλος σεβαστός αντιπρόσωπος του νόμου ο Μωϋσής (Εξ. 7,1), χωρίς, επίσης, να λησμονήσουμε το γεγονός ότι υπήρξαν και άλλοι σημαντικοί προφήτες όπως ο Σαμουήλ (Α΄ Βσ. 10,6),

μπορούμε να συνειδητοποιήσουμε το μέγεθος του παραλληλισμού του Ιησού προς τους ενάρετους πάσχοντες σε σχέση τους προφήτες. Ο μεγαλύτερος των προφητών, κατά τους λόγους του Ιησού, δηλαδή, ο Ιωάννης ο Βαπτιστής, θα ακολουθεί στην ιεραρχία της Βασιλείας του Θεού μετά τον ελάχιστο πιστό της Βασιλείας (Λκ.7,28)¹⁶⁷. Επίσης, ο ίδιος ο Ιησούς αυτοπροσδιορίζεται σαν προφήτης (Λκ. 13,33) στα ειρωνικά, κατά τον βιβλικό υπομνηματιστή William Manson (1882-1958), λόγια του Ιησού που στοχεύουν την Ιερουσαλήμ και τη βδελυκτική συμπεριφορά του λαού της σε κάποιους προφήτες¹⁶⁸.

Στη συνέχεια της διήγησης και ενώ ο Ιησούς βρίσκεται ακόμα στη Γαλιλαία, τον βρίσκουμε να αφηγείται στους μαθητές του την Παραβολή του Σπορέα (Λκ. 8,9-16), αφού πριν επισημαίνει την ανιδιοτελή διακονία ορισμένων γυναικών προς τον Ιησού, μέσα από τα υπάρχοντά τους (8,2-3), Μέσα από την Παραβολή του Σπορέα διακρίνεται η διαφορετική ανταπόκριση των ανθρώπων στο άκουσμα του λόγου του Θεού. Η συγκεκριμένη Παραβολή είναι παράλληλη και στους άλλους δύο Συνοπτικούς (Μτ. 13,18-24· Μκ. 4,13-20). Σε αυτή την Παραβολή, ο σπορέας φαίνεται να είναι ο Θεός¹⁶⁹ ή οι απεσταλμένοι του (απόστολοι, μαθητές, προφήτες κλπ.) οι οποίοι κηρύττουν τον λόγο του στους ανθρώπους. Η σπορά αυτή, κατά τον Σάββα Αγουρίδη, αναφέρεται «σε έναν νέο Ισραήλ, του τέλους των καιρών, που φτεύεται από τον ίδιο Θεό»¹⁷⁰. Υπάρχουν τέσσερις ομάδες ανθρώπων που ακούν τον λόγο του Θεού, αλλά μόνο μία τον αποδέχεται πλήρως. Η πρώτη ομάδα απορρίπτει εντελώς το ευαγγελικό κήρυγμα, η δεύτερη είναι ενθουσιώδης στην αρχή αλλά μετά αποστατεί, ίσως, λόγω διωγμών και φόβου¹⁷¹, η τρίτη ομάδα, ενώ δέχεται αρχικά το ευαγγελικό κήρυγμα, μετά περιπλέκεται με βιοτικές μέριμνες και τον πλούτο και, δυστυχώς, δεν επιτυγχάνει να προχωρήσει προς τη Βασιλεία του Θεού. Τέλος, η τέταρτη ομάδα αποτελείται από εκείνους τους ενάρετους πιστούς που δέχονται τον λόγο του Θεού με χαρά και προσαρμόζουν όλη τους ζωή πάνω το θέλημα του Θεού. Ο Σ. Αγουρίδης διασώζει τη θέση του θεολόγου Charles Harold Dodd (1884-1973) ότι, η Παραβολή αυτή «αποτελεί περίληψη της ιστορίας της σωτηρίας»¹⁷². Στη παρούσα εργασία, θα θέλαμε να

ο Ηλίας, ο Ελισαίος, ο Ησαΐας, ο Δανιήλ, ο Ιερεμίας κ.ά. Ορισμένοι προφήτες είχαν ένδοξο τέλος, ενώ κάποιοι άλλοι κακοπάθησαν, ο Ιησούς σε αυτά τα χωρία, προφανώς, αναφέρεται στους δεύτερους.

167. Πολλές θεωρίες έχουν προταθεί για το συγκεκριμένο χωρίο, όμως δεν είναι σκόπιμο να αναλυθούν στην παρούσα εργασία.

168. Βλ. W. Manson, *The Moffatt New Testament Commentary: The Gospel of Luke*, 169.

169. Βλ. *Ιρ.* 31,27-28, *Ιζ.* 36,9, *Ωσ.* 2,21-23.

170. Βλ. Σ. Αγουρίδης, *Ματθαίος ο Ευαγγελιστής*, 163.

171. Ο.π., 162.

172. Ο.π., 162.

επισημάνουμε πως η τρίτη ομάδα ακροατών του λόγου του Θεού είναι εκείνη η οποία παρασύρεται από τον πλούτο, που τον ακολουθεί η μέριμνα απόκτησης αγαθών και οι ηδονές της ζωής, οι οποίες προέρχονται ως αποτέλεσμα του πλούτου. Ο πλούτος και όλα τα επακόλουθά του, όπως φαίνεται από αυτήν την Παραβολή, αποτελεί σοβαρή αιτία να τεθεί σε κίνδυνο η σωτηρία του ανθρώπου. Μάλιστα, ο Ιησούς μίλησε μέσα και από τους τρεις Συνοπτικούς σχετικά με το πόσο δύσκολο επίτευγμα είναι να εισέλθουν οι πλούσιοι στη Βασιλεία του Θεού (*Μτ.* 18,24· *Μκ.* 10,25· *Ακ.* 18,25). Ο Καθηγητής Ι. Καραβιδόπουλος θεωρεί πως ο Ιησούς δεν αποκλείει τους πλούσιους από τη Βασιλεία του Θεού, αλλά επισημαίνει τον κίνδυνο που διατρέχει ο άνθρωπος να απωλέσει την ψυχή του, όταν βρεθεί δέσμιος του πλούτου. Ένας πολύ πλούσιος άνθρωπος μπορεί να εξαγοράσει τα πάντα, αλλά η σωτηρία του ανθρώπου είναι δωρεά του Θεού, δια του Ιησού Χριστού, και φυσικά δεν εξαγοράζεται με χρήματα¹⁷³.

Στη συνέχεια των αφηγήσεων του Λουκά και ενώ ο Ιησούς και οι μαθητές βρίσκονται ακόμα στη Γαλιλαία, ο Ιησούς αποστέλλει τους 12 μαθητές του¹⁷⁴ να κηρύξουν τη Βασιλεία του Θεού από κωμόπολη σε κωμόπολη (*Ακ.* 9,6) αλλά και να θεραπεύσουν, χρησιμοποιώντας την ουράνια εξουσία που τους έχει χορηγήσει, αυτούς που ασθενούν (*Μτ.* 10,1-10· *Ακ.* 9,1-2). Κατά την αποστολική εξόρμηση των μαθητών προς τις κωμοπόλεις, ο Ιησούς παραγγέλλει στους μαθητές του να είναι λιτοί ως προς το παρουσιαστικό τους και ως προς τη συμπεριφορά τους, και να μην έχουν τίποτα στη κατοχή τους ούτε καν χρήματα¹⁷⁵ (*Ακ.* 9,3· επίσης βλ. *Μτ.* 10,9· *Μκ.* 6,8). Ο Ιησούς αναπαράγει τις ίδιες εντολές και στον ευρύτερο κύκλο των εβδομήντα μαθητών, οι οποίοι θα προετοιμάσουν το έδαφος για το κήρυγμα της Βασιλείας του Θεού στις πόλεις που ο Ιησούς σκοπεύει να μεταβεί (10,1), κατά την πορεία του προς την Ιερουσαλήμ, σε ιδιαίτερα χωρία της πηγής L¹⁷⁶. Όταν ο Ιησούς ομιλεί στους μαθητές περί λιτότητας, σύμφωνα με τον θεολόγο Geoffrey Bingham (1919-2009), υπαινίσσεται ταυτόχρονα ότι η ζωή των μαθητών πρέπει να βρίσκεται μόνο στα χέρια του Θεού και μακριά από οποιαδήποτε προσωπική φιλοδοξία (ή οικονομική εξάρτηση)

173. Βλ. Ι. Καραβιδόπουλος, *Το Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο*, Θεσσαλονίκη 1988, 344.

174. Η αποστολή των 12 μαθητών και οι εντολές του Ιησού προς αυτούς αποτελεί άλλο ένα παράλληλο χωρίο των τριών Συνοπτικών (*Μτ.* 10,9· *Μκ.* 6,8· *Ακ.* 9,3).

175. Ο Λουκάς χρησιμοποιεί τη λέξη «ἀργύριον» (9,3), ίσως επειδή τα ελληνικά νομίσματα της εποχής ήταν ασημένια, ενώ ο Μάρκος χρησιμοποιεί τη λέξη «χαλκόν» (6,8) επειδή τα ρωμαϊκά νομίσματα της εποχής ήταν κατασκευασμένα από χαλκό, βλ. F. Farrar, *The Gospel according to St Luke*, London 1890, 180. Για τα νομίσματα της εποχής βλ. υποσημείωση 62.

176. Βλ. *Ακ.* 10,1-12.

και αυτό θα πρέπει να αποτελέσει παράδειγμα για το πως θα πρέπει να είναι η ζωή του ανθρώπου σύμφωνα με το Ευαγγέλιο¹⁷⁷. Στα χωρία *Λκ.* 9,25-26, θεωρούμε ότι ο Λουκάς εισάγει συμπυκνωμένη όλη τη σωτηριολογία του με τα εξής χωρία: «24 ὅς γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔνεκεν ἐμοῦ, οὗτος σώσει αὐτήν. 25 τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος κερδήσας τὸν κόσμον ὅλον ἑαυτὸν δὲ ἀπολέσας ἢ ζημιωθείς;». Τα χωρία αυτά είναι παράλληλα και στους άλλους δυο Συνοπτικούς, ένδειξη της κοινής σωτηριολογικής τους διδασκαλίας¹⁷⁸, αλλά αξίζει να σημειωθεί ότι ο Λουκάς υπερτονίζει τη σωτηρία της ψυχής σε σχέση με την επίγεια ζωή και σε άλλα χωρία του *Ευαγγελίου* του (14,25· 17,33). Κατά τον Καθηγητή John Carroll, αν παρατηρήσουμε από διαφορετική οπτική γωνία το χωρίο 9,25, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι αυτό που προσφέρει ο Ιησούς στον άνθρωπο, δηλαδή η Βασιλεία του Θεού, είναι ανώτερο από όλα τα πλούτη του κόσμου, όλη την κτίση και τη δημιουργία μαζί¹⁷⁹.

Στο κεφάλαιο 10, ο Ιησούς εξηγεί ότι η απόκτηση της αιωνίου ζωής επιτυγχάνεται συνδυαστικά μέσα από την αγάπη προς τον Θεό, αλλά και από την έμπρακτη προσφορά στον πλησίον, όπως διδάσκει ο Ιησούς σε εκείνον τον νομικό που ήθελε να τον πειράξει (*Λκ.* 10,25), μέσα από την Παραβολή του Καλού Σαμαρείτη (*Λκ.* 10,35). Ο αλλογενής Σαμαρείτης όχι μόνο περιθάλλει με ό,τι μέσο είχε στη διάθεση του τον κακοποιημένο από ληστές και εγκαταλελειμμένο στη μέση του δρόμου, άνθρωπο, Ιουδαίο προφανώς (*Λκ.* 10,34), τον οποίο οι “ειδικοί” του νόμου αγνόησαν επιδεικτικά, αλλά δεν σταματάει εκεί και συνεχίζει την πρόνοια του μεταφέροντας τον άμεσα σε ένα πανδοχείο και χρηματοδοτώντας τον ξενοδόχο, ώστε να καλύψει οποιαδήποτε ανάγκη παρουσιαστεί κατά την απουσία του (10,35). Ο Σαμαρείτης αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα ορθής διαχείρισης χρήματος, κατά του πρότυπα του Λουκά, διότι στερείται και οικονομικά, για να σώσει τη ζωή του συνανθρώπου του. Τα δύο δηνάρια που παραχωρεί ο Σαμαρείτης στον ξενοδόχο φαίνεται πως για την εποχή του Ιησού, αποτελούσαν ημερομίσθιο δυο ημερών, για έναν εργάτη (*Μτ.* 20,2). Ωστόσο, ο Σαμαρείτης δεν περιορίζεται ούτε εκεί, αλλά είναι πρόθυμος να δαπανήσει και άλλα χρήματα σε περίπτωση που ο άνθρωπος αυτός χρειαστεί οτιδήποτε, για να

177. Βλ. G. Bingham, *The Gospel according to Mark*, Australia 1981, 39.

178. Βλ. *Μτ.* 10,38· 16,24-25· *Μκ.* 8,34-35

179. Βλ. J. Carroll, *Luke: A Commentary*, Kentucky 2012, 322.

βελτιωθεί η υγεία του (9,35)¹⁸⁰. Ο Ιησούς επιβεβαιώνει στον νομικό ότι από όλο το νόμο η αγάπη προς τον Θεό και προς τον πλησίον είναι αυτά που οδηγούν στην αιώνια ζωή (Λτ. 6,5· Λτ. 19,18· Λκ. 10,27).

Νωρίτερα, ο Ιησούς είχε εκθέσει ένα όμορφο παράδειγμα μετάνοιας χρησιμοποιώντας ξανά ένα οικονομικό παράδειγμα και ξανά την έννοια του δηναρίου, για να γίνει αντιληπτό στους ακροατές και τους αναγνώστες το μέγεθος του ελέους, του Θεού και η ευγνωμοσύνη που πρέπει αισθάνεται ο ελεημένος αμαρτωλός προς τον Θεό. Σε αυτή τη μικρή παραβολική ιστορία που διηγείται ο Ιησούς στον Πέτρο (Λκ. 7, 40) και στους κακεντρεχείς Φαρισαίους (Λκ. 7,49), οι οποίοι παρακολουθούσαν στενά τις ενέργειες του Ιησού, κάποιος δανειστής είχε δύο χρεωφειλέτες που όφειλαν σε αυτόν ο ένας 500 και ο άλλος 50 δηνάρια (σύμφωνα με αναλογία που είδαμε νωρίτερα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο ένας χρώσταγε 500 ημερομίσθια και ο άλλος 50 ημερομίσθια). Ο δανειστής αυτός αποφασίζει, γενναιόδωρα, να χαρίσει στους δύο αυτούς οφειλέτες το χρέος τους, συνεπώς, σαν λογικό αποτέλεσμα αυτής του της πράξης και οι δύο οφειλέτες θα έπρεπε να αισθανθούν ευγνωμοσύνη σε αυτόν τον δανειστή. Ωστόσο, όπως αποκρίνεται και ο Πέτρος στην ερώτηση του Ιησού, ο οφειλέτης αυτός στον οποίο χαρίστηκαν τα 500 δηνάρια θα έπρεπε να αισθανόταν περισσότερο ευγνώμων στον κύριο του, γιατί του χαρίστηκε ένα πολύ μεγάλο χρέος, δεκαπλάσιο σε σχέση με το χρέος του άλλου οφειλέτη. Ο Ιησούς χρησιμοποίησε αυτήν την απλή και λιτή παραβολική ιστορία, μέσα από ένα απλό καθημερινό οικονομικό παράδειγμα, ώστε να ερμηνεύσει τη μετάνοια μίας πολύ μεγάλης αμαρτωλής (Λκ. 7,36-50), η οποία κατακρίθηκε για το παρελθόν της από τους Φαρισαίους (Λκ. 7,39) και ίσως και από τον ίδιο τον Πέτρο. Με αυτή τη μικρή Παραβολή ο Λουκάς μας θυμίζει εμμέσως το χωρίο 5,20 της *Επιστολής Προς Ρωμαίους* του Παύλου: «νόμος δὲ παρεισηλθεν ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα· οὗ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις». Ο Ιησούς φαίνεται να τοποθετεί στη θέση του πρώτου

180. Να σημειώσουμε ότι οι Σαμαρείτες ήταν απόλυτα μισητοί και βδελυκτοί από τους Ιουδαίους. Κάπου ανάμεσα στο 9-6 π.Χ., οι Σαμαρείτες εμπόδισαν τους Ιουδαίους να γιορτάσουν τη γιορτή του περάσματος τοποθετώντας κόκκαλα στο προαύλιο του ναού του Ηρώδη. Επίσης, οι Σαμαρείτες είχαν κατασκευάσει δικό τους ναό στο όρος Γεριζείμ (τον οποίο οι Ιουδαίοι κατάστρεψαν το 126 μ.Χ.). Το μίσος μεταξύ Σαμαρειτών και Ιουδαίων ξεκινά από τη βαβυλώνια αιχμαλωσία, όταν δημιουργήθηκε το νέο γένος των Σαμαρειτών από Ιουδαίους που αναμείχθηκαν με Σύριους και Βαβυλώνιους, οι οποίοι είχαν μεταφερθεί στη Σαμάρεια μετά την πτώση της Σαμάρειας το 721 π.Χ. και με τη μετοικεσία του ακραιφνούς πληθυσμού της Σαμάρειας στη Σαργών· βλ. B. Dowel, *The Parables of Jesus*, North America χ.χ. 80· πρβλ. Γ. Κωνσταντινίδης, "Σαμαρείτες", *Νέον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Αγίας Γραφής*, Αθήνα 1985 799.

οφειλέτη που χρώσταγε τα πολλά δηνάρια, τη γυναίκα αυτή την τόσο αμαρτωλή και στη θέση του δεύτερου οφειλέτη τον κορυφαίο Απόστολο, τον Πέτρο (Λκ. 7,43-48). Κατά τον πάστορα Galen Doughty, είναι ξεκάθαρο ότι ο Ιησούς υπονοεί πως η γυναίκα αυτή, η τόσο αμαρτωλή, αγάπησε περισσότερο τον Ιησού, από τον στενό ακόλουθο, πιστό και δίκαιο μαθητή του Ιησού τον Πέτρο¹⁸¹.

Στη συνέχεια της ευαγγελικής αφήγησης, ο Ιησούς δεν θα διστάσει να κατακρίνει τους Φαρισαίους που εστιάζουν στο “φαίνεσθαι”, δηλαδή στην τήρηση των μικρών εντολών του νόμου και όχι στην ουσία του νόμου, δηλαδή, την κρίση και την αγάπη (Λκ. 11,37-42). Μάλιστα, ο Ιησούς αποκαλύπτει στους Φαρισαίους ότι το μυστικό για να εξιλεωθούν από τις αμαρτίες τους είναι να δωρίσουν στους φτωχούς τα υπάρχοντά τους, δηλαδή η ελεημοσύνη δια της ακτημοσύνης (Λκ. 11,41). Ο Ιησούς, σε αυτό το σημείο, απευθυνόμενος στους ειδικούς του νόμου μας θυμίζει το χωρίο 6,8 του προφήτη Μιχαία: «τί Κύριος ἐκζητεῖ παρὰ σοῦ ἄλλ’ ἢ τοῦ ποιεῖν κρίμα καὶ ἀγαπᾶν ἔλεον καὶ ἔτοιμον εἶναι τοῦ πορεύεσθαι μετὰ Κυρίου Θεοῦ σου;». Η αγάπη (11,42) δια της ελεημοσύνης (11,41) είναι αυτό που προέχει στην ηθική ιεραρχία του Ιησού, χωρίς ωστόσο, να παραλείπονται και τα μικρότερα του νόμου, αλλά τα μικρότερα του νόμου έχουν μικρότερη σημασία σε σχέση με την αγάπη. Την ίδια προτροπή δίνει ο Ιησούς και στους μαθητές (12,33), μάλιστα επισημαίνει ότι τα ουράνια βαλάντια¹⁸² αποτελούν μια σπουδαία επένδυση για τη Βασιλεία του Θεού. Σαν ουράνια βαλάντια θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε τη διαχείριση των επίγειων οικονομικών αγαθών προς το συμφέρον του συνανθρώπου μας. Αφορμή αυτής της διδασκαλίας του Ιησού φαίνεται να αποτέλεσε η παράκληση κάποιου από το πλήθος, που δίδασκε ο Ιησούς, προς τον Ιησού, ώστε να μεσολαβήσει μεταξύ του αυτού και του αδελφού του για μοιραστεί μαζί με τον αδελφό του κάποια κληρονομιά (Λκ. 12,13). Η απάντηση του Ιησού δείχνει ότι ο Ιησούς δεν ενδιαφέρεται καθόλου για τις ιδιοκτησίες και το προσωπικό επίγειο ιδιοτελές συμφέρον του καθενός, αλλά για το ουράνιο συμφέρον του ανθρώπου και την είσοδο του ανθρώπου στη Βασιλεία του Θεού (Λκ. 12,34). Η πλεονεξία, η οποία επέρχεται σαν αποτέλεσμα της υπέρμετρης συσσώρευση αγαθών αποτελεί βασικό

181. Βλ. G. Doughty, *A commentary on the Gospel of Luke*, Spokane 2013, 43.

182. Το βαλάντιο θα μπορούσε να θεωρηθεί σαν το πορτοφόλι της εποχής. Ήταν ένα σακίδιο (κυρίως δερμάτινο), το οποίο έκλεινε με υφασμάτινη ταινία. Σηριζόταν, κυρίως, πάνω στη ζώνη και χρησίμευε για τη φύλαξη χρημάτων, βλ. Γ. Κωνσταντινίδης, “Βαλάντιον”, *Νέον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Αγίας Γραφής* 127.

παράγοντα στην απώλεια της ψυχής του ανθρώπου¹⁸³. Μάλιστα, ο Ιησούς εξηγεί για μια ακόμη φορά, χρησιμοποιώντας ένα απλό παραβολικό παράδειγμα, τη σχέση επίγειου και επουράνιου πλούτου.

Η Παραβολή του Άφρονος Πλουσίου (Λκ. 12,13-20) αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα κακής διαχείρισης των αγαθών του Θεού. Ο πλούσιος αυτός αντί να βοηθήσει οικονομικά, με το περίσσευμα του πλούτου του, τους φτωχούς και τους απόρους συνανθρώπους του, θέλησε να διανοίξει της αποθήκες του ώστε να τις εφοδιάσει με οικονομικά αγαθά, ακόμα περισσότερο, για να απολαμβάνει τον επίγειο βίο του για πολλά χρόνια ακόμα. Ο Θεός, όμως, είχε ένα άλλο σχέδιο για αυτόν τον πλούσιο, το οποίο ο πλούσιος δεν το είχε προβλέψει ούτε μπορούσε να κάνει κάποια ενέργεια ώστε να το αποτρέψει. Το χωρίο 12,20 (εἶπεν δὲ αὐτῷ ὁ θεός, Ἐφρων, ταύτη τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν¹⁸⁴ ἀπὸ σοῦ· ἃ δὲ ἠτοίμασας, τίνι ἔσται;) δείχνει πως ο πλούσιος δεν θα μπορέσει να επιτελέσει το μελλοντικό του σχέδιο, γιατί αυτό διακόπτεται από τον αιφνίδιο θάνατό του, μέσα σε μια στιγμή (ταύτη τῇ νυκτὶ). Ο J. Carroll επισημαίνει ότι το συγκεκριμένο χωρίο είναι το μοναδικό που φαίνεται να ομιλεί ο ίδιος ο Θεός¹⁸⁵ σε ολόκληρο το *Κατὰ Λουκᾶν Ευαγγέλιον*, θέτοντας αυτό το ρητορικό ερώτημα. Για το συγκεκριμένο ερώτημα, «ἃ δὲ ἠτοίμασας, τίνι ἔσται;», η λογική απάντηση, εάν υπήρχε, θα έπρεπε να είναι “κάποιου άλλου”. Επιπλέον, στη συγκεκριμένη Παραβολή παρατηρείται, εκτός του δεδομένου ότι επέρχεται αιφνίδιος θάνατος στον πλούσιο, η αιώνια ύπαρξη της ψυχής του πλουσίου, την οποία κάποιοι απαιτούν¹⁸⁶. Αυτοί που απαιτούν την ψυχή του πλουσίου φαίνεται να σχετίζονται με αυτόν που αναφέρεται στις αρχές του κεφαλαίου στο Λκ. 12,4-5¹⁸⁷. Ο Θεός, λοιπόν,

183. Βλ. Λκ. 12,15: «εἶπεν δὲ πρὸς αὐτούς, Ὁρᾶτε καὶ φυλάσσετε ἀπὸ πάσης πλεονεξίας, ὅτι οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἔστιν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ».

184. Ορισμένοι ερμηνευτές συσχέτισαν τον πληθυντικό του ρήματος “ἀπαιτοῦσιν” με τους αγγέλους του Θεού, ἄλλοι είπαν ότι είναι χαρακτηριστικό φιλολογικό ιδίωμα του *Κατὰ Λουκᾶν Ευαγγελίου*. Παρόλα αυτά, η γενική ιδέα ότι η ψυχή ζητείται από τον Θεό δεν αλλοιώνεται, βλ. J. Owen, *A Commentary (Critical, Expository, and Practical) on the Gospel of Luke*, New York 1859, 179.

185. Εδώ θα πρέπει να μνημονεύσουμε το γεγονός ότι και ο Αβραάμ ομιλεί ο ίδιος στον πλούσιο (Λκ. 16,29-31), κατά την Παραβολή του Πλουσίου και του Λαζάρου, συστήνοντας την αυθεντία του Νόμου και των Προφητών, μέσα από μια εικόνα του μέλλοντος πνευματικού κόσμου. Το πνεύμα του Νόμου και όχι το γράμμα είναι αυτό που θα αποτρέψει τον άνθρωπο από το να καταλήξει στην αιώνια απώλεια· βλ. D. Bidnell, *A Cultural-Literary Reading of Luke's Parables*, Birmingham 2011, 168 (διδασκαρική διατριβή).

186. Βλ. J. Carroll, *Luke: A Commentary*, 267.

187. «Λέγω δὲ ὑμῖν τοῖς φίλοις μου, μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα καὶ μετὰ ταῦτα μὴ ἔχόντων περισσώτερόν τι ποιῆσαι. ὑποδείξω δὲ ὑμῖν τίνα φοβηθῆτε· φοβήθητε τὸν μετὰ τὸ ἀποκτεῖναι ἔχοντα ἐξουσίαν ἐμβαλεῖν εἰς τὴν γέενναν· ναί, λέγω ὑμῖν, τοῦτον φοβήθητε».

είναι ο μόνος ο οποίος έχει την εξουσία να θανατώσει και να “ρίξει” μέσα στη “γένναν”¹⁸⁸ την ψυχή του ανθρώπου¹⁸⁹. Ο Θεός είναι αυτός, η παντοδυναμία του οποίου επιτρέπει να γνωρίζει ακόμα και την πιο μικρή λεπτομέρεια στη ζωή του ανθρώπου, που είναι αδύνατον να γνωρίζει οποιοσδήποτε άλλος, όπως για παράδειγμα πόσες τρίχες έχει στο κεφάλι του (Λκ. 12,7), παράλληλα φροντίζει και μεριμνά για όλη την πλάση, ακόμα και για ένα μικρό και ασήμαντο σπουργίτι που η αγορά του ήταν πολύ φθηνή για την εποχή του Ιησού¹⁹⁰.

Στο ίδιο κεφάλαιο (Λκ. 12,42-48), ο Ιησούς παρομοιάζει τον κάθε μαθητή του με έναν οικονόμο (δηλαδή διαχειριστή), τον οποίο το αφεντικό του (δηλαδή ο Θεός) τον έχει θέσει προσωρινά υπεύθυνο επάνω στην ιδιοκτησία του, ώστε να τη διαχειρίζεται, λόγω της προσωρινής του απουσίας. Όταν θα επιστρέψει το αφεντικό από την απουσία του αυτή, τότε θα κρίνει τον οικονόμο αυτόν ανάλογα με το πως διαχειρίστηκε την περιουσία του, δεδομένου ότι γνώριζε ποιο ήταν το θέλημα του αφεντικού του, και θα επιβραβεύσει το συνετό διαχειριστή, αλλά και θα κατακρίνει τον διαχειριστή που προέβη σε κατάχρηση της εξουσίας που είχε δοθεί από αυτόν στον οικονόμο του (Λκ. 12,48). Η συγκεκριμένη Παραβολή είναι παράλληλη στον Ματθαίο (Μτ. 24,45), όπου, κατά τον Ματθαίο, φαίνεται να συνδέεται με την Τελική Κρίση και την προετοιμασία του ανθρώπου για την έλευση του Ιησού. Στον Λουκά φαίνεται ότι αφορά εντολή προς τους λειτουργούς της εκκλησίας (Λκ. 12,42), ώστε να διοικήσουν σωστά και συνετά το ποίμνιο του Θεού και να μην εκμεταλλευτούν το γεγονός ότι γνώρισαν προσωπικά τον Ιησού έχοντας ως σκοπό να δημιουργήσουν πυρήνες εξουσίας¹⁹¹. Κατά τον Σ. Αγουρίδη, ο Ματθαίος και ο Λουκάς έχουν διαχειριστεί διαφορετικά αυτήν την Παραβολή, ανάλογα με το μήνυμα που θέλουν να δώσουν στους αναγνώστες τους, όμως και στις δύο περιπτώσεις φαίνεται να υφίσταται η Τελική

188. Η «γένναν» μεταφορικά συμβολίζει την αιώνια κόλαση, τη λίμνη του πυρός (Μτ. 13,42· 22,13· Απ. 19,20). Στην *Παλαιά Διαθήκη*, η κόλαση περιγράφεται κατά τον ίδιο τρόπο (Ησ. 66,24). Η Γέεννα (αρχικά) ήταν ένας τόπος που συναντούμε στο βιβλίο του Ιησού του Ναυή, με το όνομα “Εννόμ” (Ισ. Ν. 15,8). Η περιοχή αυτή αποτελούσε σύνορο μεταξύ της φυλής του Βενιαμίν και της φυλής του Ιούδα, αλλά αργότερα απέκτησε άσχημο όνομα, όταν οι αποστάτες ισραηλίτες θυσίαζαν τα βρέφη τους στον θεό Μολόχ. Αυτό συνέβη κατά την περίοδο των βασιλείων Άχαζ, Μανασσή και Ιωακείμ (Α΄ Βσ. 16,3-4· 21,1-6· Ιρ. 7,31). Ο βασιλιάς Ιωσίας τερμάτισε αυτές τις βδελυκτές ανθρωποθυσίες και μετέτρεψε τον τόπο αυτό, από τόπο ανθρωποθυσιών σε τόπο συσσώρευσης, πάσης φύσεως, απορριμμάτων, τον οποίο ανά τακτά χρονικά διαστήματα έκαιγε ώστε να εξαλείψει τη δυσοσμία τους. Έκτοτε, η γέεννα του πυρός ταυτίζεται με την κόλαση· βλ. Β. Ιωαννίδης, “Γέεννα”, *ΘΗΕ* 4(1964) 244.

189. Βλ. J. Carroll, *Luke: A Commentary*, 264.

190. Βλ. υποσημείωση 62.

191. Βλ. J. Owen, *A Commentary (Critical, Expository, and Practical) on the Gospel of Luke*, 185.

Κρίση¹⁹². Τέλος, ο Λουκάς ολοκληρώνει το κεφάλαιο 12 με μια ακόμη μικρή Παραβολή, η οποία δείχνει ξανά τη σχέση επίγειας και *Θείας Οικονομίας*, μάλιστα δείχνει συγκεκριμένα τη σχέση της επίγειας οικονομίας με την εσχατολογική Κρίση (Λκ. 12,58-59). Οι επίγειες διαφορές των ανθρώπων που προέρχονται, συνήθως, από επίγεια πράγματα πρέπει να λυθούν πάνω εδώ στη Γη, γιατί μετά τον θάνατο η κρίση του Θεού φαίνεται ότι θα είναι ανελέητη¹⁹³. Ο οφειλέτης όχι μόνο θα μπει στη φυλακή αλλά θα αποδώσει μέχρι και το τελευταίο ευτελές νόμισμα του λεπτού στον αδικηθέντα¹⁹⁴. Αυτή η μικρή Παραβολή είναι παράλληλη στον Ματθαίο (5,23-26) στην ομιλία του Ιησού επί του ορούς, όπου το συγκεκριμένο μήνυμα του Ιησού αναφέρεται ξεκάθαρα στη συγχώρεση και την αποκατάσταση σχέσεων μεταξύ ανθρώπων, πριν από τη μεγάλη Κρίση.

Στο κεφάλαιο 14 παρατηρείται ότι ο Ιησούς επισκέπτεται την οικία κάποιου μεγάλου και σημαντικού Φαρισαίου (14,1). Οι υπόλοιποι Φαρισαίοι, οι οποίοι ενδεχομένως να ήταν, επίσης, καλεσμένοι στο τραπέζι αυτού του σημαντικού Φαρισαίου, παρακολουθούσαν στενά τις ενέργειες του Ιησού επιχειρώντας να διακρίνουν εάν ο Ιησούς τηρούσε τον νόμο, με αφορμή τη θεραπεία που πραγματοποίησε ο Ιησούς σε έναν υδρωπικό¹⁹⁵, κατά την ιερή, για τους Φαρισαίους, ημέρα του Σαββάτου (Λκ. 14,2-5). Ο Ιησούς σε αυτό το δείπνο, μέσα από μια σειρά Παραβολών και ηθικών λόγων, διδάσκει τους παρευρισκόμενους την έννοια της ταπείνωσης (14,7-11)¹⁹⁶ και της ελεημοσύνης (14,12-14). Οι φτωχοί, οι άποροι, οι ανάπηροι και οικονομικά ασθενείς είναι αυτοί που χρειάζονται βοήθεια και επειδή δεν διαθέτουν χρήματα για να ανταποδώσουν οποιαδήποτε βοήθεια, η ανταπόδοση θα πραγματοποιηθεί σε αυτούς κατά την ανάσταση των δικαίων από τον ίδιο τον Θεό. Εάν, λοιπόν, συνδυάσουμε τους λόγους του Ιησού στο συγκεκριμένο κεφάλαιο προς τον σημαντικό αυτόν Φαρισαίο και προς όλους τους συνδαιτημόνες (14,15) καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι από τη μεριά του ανθρώπου ο συνδυασμός της ταπείνωσης και της ανιδιοτελούς και κοινωφελούς διαχείρισης της προσωπικής

192. Βλ. Σ. Αγουρίδης, *Ματθαίος ο Ευαγγελιστής*, 219.

193. Βλ. M. Ross, *The Gospel according to St. Luke*, London χ.τ., 64.

194. Για την αξία του λεπτού βλ. προηγούμενη υποσημείωση 62.

195. Η υδρωπικία είναι μια ασθένεια, η οποία προκαλείται από την αφύσικη συσσώρευση υγρών σε ανθρώπινους ιστούς η οποία προκαλεί έντονα πρήξιμο. Αυτή η ιατρική έννοια απαντά μόνο στο *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, βλ. J. Schultz, “The Gospel of Luke”, *Bible-Commentaries* 177 [Ανασύρθηκε στις 8 Σεπτεμβρίου 2017] Διαθέσιμο: <http://www.bible-commentaries.com/>

196. Βλ. J. Schultz, “The Gospel of Luke”, *Bible-Commentaries* 178 [Ανασύρθηκε στις 8 Σεπτεμβρίου 2017] Διαθέσιμο: <http://www.bible-commentaries.com/>

περιουσίας, οδηγεί προς την εσχατολογική ανάσταση των δικαίων, χωρίς να παραλείπεται ότι από τη μεριά του Θεού χρειάζεται η πρόσκληση αυτού προς τον άνθρωπο και φυσικά η Θεία Χάρη (Λκ. 14,16). Επομένως, τα μυστικά της συμμετοχής των ανθρώπων στην ανάσταση των νεκρών, βάσει του κεφαλαίου 14 είναι: 1) Η ταπείνωση του ανθρώπου, 2) η προσφορά προς τον πλησίον και 3) η χάρη και το έλεος του Θεού. Τέλος, ο Λουκάς κλείνει το κεφάλαιο αυτό με τρεις μικρές διδακτικές ιστορίες (14,25-35), οι οποίες περιλαμβάνουν λόγια του Ιησού προς τους μαθητές που αφορούν τις απαιτήσεις της γνήσιας μαθητείας. Ο Ιησούς εστιάζει, επίσης, στην αυταπάρνηση και στην ακεραιότητα, στοιχεία που πρέπει να έχουν οι αληθινοί μαθητές του Ιησού.

Στο επόμενο κεφάλαιο ο Λουκάς διασώζει τρεις Παραβολές, 1) του Χαμένου Προβάτου (15,3-7), 2) της Χαμένης Δραχμής (15,8-10) και 3) του Ασώτου Υιού (15,11-32). Οι δύο πρώτες Παραβολές θεωρούμε πως αποτελούν τον πρόλογο για την τρίτη Παραβολή, μια από τις δημοφιλέστερες Παραβολές της *Καινής Διαθήκης*, αυτής του Ασώτου Υιού. Το κεφάλαιο 15 αποτελεί ύμνο στη μετάνοια του ανθρώπου αλλά και στο έλεος του Θεού. Ακόμα και σε αυτό εδώ το σημείο, ο Ιησούς του Λουκά διασώζει ένα οικονομικό παράδειγμα, αυτό της Χαμένης Δραχμής¹⁹⁷, ώστε να ερμηνεύσει στους φιλάργυρους γραμματείς (οι οποίοι επίσης έκλεβαν, 20,47) και φαρισαίους (15,1-3), που φαίνεται να απευθύνεται, τη σημασία της μετάνοιας. Όσο σημαντική είναι η δραχμή που προσωρινά έχει παραπέσει κάπου και τελικώς βρεθεί, τόσο σημαντική είναι για τον Θεό και για τους αγγέλους η μετάνοια ενός αμαρτωλού.

Στη συνέχεια, ο Λουκάς χρησιμοποιεί δύο Παραβολές που προέρχονται, όπως και η προηγούμενη Παραβολή του Ασώτου Υιού, από την πηγή L. Η πρώτη Παραβολή, είναι αυτή του Οικονόμου της Αδικίας, η οποία θα αναπτυχθεί στο επόμενο κεφάλαιο σαν κύριο μέρος της μελέτης μας και η δεύτερη είναι η Παραβολή του Πλούσιου και του Λάζαρου (16,19-31). Ο πλούσιος αυτός άνθρωπος, της δεύτερης Παραβολής, φαίνεται να καταδικάζεται από τον Θεό, επειδή απόλαυσε την παρηγοριά του πλούτου του, χωρίς να χρησιμοποιήσει τα πλούτη αυτά για να βοηθήσει φτωχούς συνανθρώπους του, όπως ο Λάζαρος. Ο Λάζαρος ήταν ένας φτωχός και ασθενικός άνθρωπος, ο οποίος τρεφόταν από τα αποφάγια του πλούσιου (16,20-22). Μετά τον θάνατο και των δύο πρωταγωνιστών της Παραβολής, μέσα από μια μελλοντική εικόνα που δημιουργεί η αφήγηση του Ιησού του Λουκά, παρατηρείται ότι το σκηνικό αλλάζει άρδην, ο μεν

197. Για αξία δραχμής βλ. υποσημείωση 62.

πλούσιος φαίνεται να βασανίζεται στον Άδη, ο δε Λάζαρος φαίνεται να απολαμβάνει την αιώνια ζωή στους κόλπους του Αβραάμ. Αυτό που αφήνει εδώ να εννοηθεί ο Ιησούς του Λουκά είναι ότι η κατάληξη των δυο καθορίστηκε από τη διαχείριση των αγαθών του πλούσιου. Τα αγαθά αυτά ο πλούσιος τα χρησιμοποίησε αποκλειστικά και μόνο για την καλοπέραση του και όχι για να δώσει λίγη τροφή στον Λάζαρο, ο οποίος συμβίωνε μαζί με σκυλιά, τα οποία, βάσει Νόμου, ήταν ακάθαρτα ζώα. Επίσης, εφόσον εξετάσουμε προσεκτικά τα χωρία *Λκ. 16, 25-31*, διαπιστώνουμε ότι η αιώνια ζωή υφίσταται και διαμορφώνεται ανάλογα με την επίγεια. Όταν επέλθει η αιώνια ζωή, τότε δεν δύναται να μεταβληθεί η κατάσταση (είτε είναι ευμενής η κατάσταση αυτή είτε δεν είναι) του ανθρώπου (που δεν θα έχει φυσικά ανθρώπινη υπόσταση, όπως αναφέρει ο Λουκάς, 20,36) την οποία βιώνει (αισθάνεται) ως αποτέλεσμα της επίγειας ζωής του. Μάλιστα, λίγο πριν έρθει η αιώνια ζωή θα έρθει η μέρα του Υιού του ανθρώπου (17,22-25) κατά την οποία οι άνθρωποι θα χρησιμοποιούν αφειδώς και ιδιοτελώς τα οικονομικά αγαθά (17,26-28).

Παράδειγμα πρακτικής εφαρμογής της διαχείρισης των αγαθών, κατά τη διδασκαλία του Ιησού, αποτελεί ο Ζακχαίος. Ο Ζακχαίος ήταν ένας πλούσιος αρχιτελώνης, ο οποίος, όπως φαίνεται, είχε συγκεντρώσει τον πλούτο του μέσα από αδικίες (*Λκ. 19,7-8*). Ο πόθος του να αντικρύσει τον Ιησού σε συνδυασμό με την έμπρακτη μετάνοια του από τις αμαρτίες του, η οποία πιστοποιήθηκε μέσα από την προσφορά της μισής περιουσίας του στους φτωχούς και την απόδοση στο τετραπλάσιο¹⁹⁸ στους αδικηθέντες από εκείνον (19,8), έκαναν τον Ιησού να αναφωνήσει «ὅτι Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο, καθότι καὶ αὐτὸς υἱὸς Ἀβραάμ ἐστίν· ἦλθεν γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός.» (*Λκ. 19,9-10*)¹⁹⁹. Σύμφωνα με τον λουθηρανό κήρυκα David Lose, η μνεία του Ιησού στον Αβραάμ και το γεγονός ότι ο Ιησούς αποκαλεί τον Ζακχαίο τέκνο Αβραάμ δείχνει ότι οι ενέργειες του Ζακχαίου στηρίζουν την αποκατάσταση των σχέσεων μεταξύ ενός

198. Υπερβαίνοντας σε γενναιοδωρία το 1/5 (20%) που προέβλεπε ο Μωσαϊκός Νόμος για αντίστοιχες περιπτώσεις (*Αρθ. 5,7*), βλ. P. De Ambroggi, “Ζακχαίος”, *ΘΗΕ* 5(1964) 1186 [= εν EC. XII, 1761], επίσης πρβλ. *Εξ. 22,1*.

199. Η λέξη «ἀπολωλός» οδηγεί τον αναγνώστη σε μια προηγούμενη Παραβολή, αυτή του Χαμένου Προβάτου, το οποίο βρέθηκε τελικώς από τον ποιμένα του (έπειτα από συνεχή αναζήτηση) και συμβολίζει, όπως είδαμε, τη χαρά που λαμβάνει τόπο στον ουρανό από τον Θεό και τους αγγέλους, για έναν αμαρτωλό που μετανοεί (*Λκ. 15,3-7*).

τυπολατρικού ιουδαϊσμού και της διδασκαλίας του Ιησού²⁰⁰. Ο Ζακχαΐος αποτελεί την εξαίρεση στον κανόνα που ο Ιησούς του Λουκά είχε ορίσει λίγα χωρία πίσω, σχετικά με τη σωτηρία των πλουσίων (Λκ. 18,18-29). Συγκεκριμένα, αφορμή ενός πλούσιου άρχοντα που δεν μπόρεσε να αποχωριστεί τα πλούτη του, στην προτροπή του Ιησού (18,22)²⁰¹, ώστε να αποκτήσει αιώνια ζωή (18,18), ο Ιησούς μίλησε σχετικά με τη δυσκολία που αντιμετωπίζουν οι πλούσιοι ώστε να εισέλθουν στη Βασιλεία του Θεού (18,24)²⁰² (επίσης, βλ. Μτ.19,23· Μκ. 10,17). Βέβαια, στην περίπτωση του Ζακχαΐου παρατηρείται ότι ο Ζακχαΐος δεν αποχωρίζεται πλήρως την περιουσία του, όπως ζητά ο Ιησούς από τον πλούσιο άρχοντα, αλλά ακόμα και έτσι ο Ζακχαΐος δέχεται τον έπαινο του Ιησού²⁰³.

Λίγο πριν εισέλθει στην Ιερουσαλήμ, ο Ιησούς χρησιμοποιεί μια ακόμη Παραβολή από την οικονομική ζωή της τότε κοινωνίας, αυτής των 10 μινών²⁰⁴ ²⁰⁵, θέλοντας να αναιρέσει τις λανθασμένες επίγειες, κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές προσδοκίες που είχαν οι Ιουδαίοι για τον Ιησού, τον οποίο περίμεναν ως επίγειο βασιλέα και ελευθερωτή. Ο θεολόγος Charles Harold Dodd θεωρεί πως ο Λουκάς διαχειρίζεται τη συγκεκριμένη Παραβολή αλληγορικός και μάλιστα προσθέτει

200. Βλ. D. Lose, “Zacchaeus and the Reformation” *Working Preacher*, Οκτώβριος 2010 χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 28 Αυγούστου 2017] Διαθέσιμο: http://www.workingpreacher.org/dear_wp.aspx?article_id=421.

201. Ο Ματθαίος στα παράλληλα χωρία του με τον Λουκά (Μτ. 19,21), όπου εμφανίζεται κάποιος νεανίσκος και όχι κάποιος πλούσιος άρχοντας, χρησιμοποιεί τη λέξη «τέλειος» στα λόγια προτροπής του Ιησού, λέξη που δεν χρησιμοποιεί ο Λουκάς («ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Ἔτι ἔν σοι λείπει πάντα ὅσα ἔχεις πώλησον καὶ διάδος πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν [τοῖς] οὐρανοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι») αλλά ούτε ο Μάρκος (10,23), δείγμα του γεγονότος ότι η οικονομική τελειότητα είναι και για τον Ματθαίο είναι η ακτημοσύνη.

202. Βλ. B. Stoffregen, “Luke 19:1-10”, *CrossMarks Christian Resources* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 28 Αυγούστου 2017] Διαθέσιμο: <http://www.crossmarks.com/brian/luke19x1.htm>.

203. Θεωρούμε ότι στην περίπτωση του Ζακχαΐου, ο Ιησούς επιδοκιμάζει την ανθρώπινη προσπάθεια που αποτελεί ένα μικρό βήμα προς την οικονομική τελειότητα, όπου στο *Κατὰ Λουκάν Ευαγγέλιο*, φαίνεται να είναι η ακτημοσύνη (όπως και στον Ματθαίο, βλ. υποσημείωση 201). Στην περίπτωση του πλούσιου άρχοντα, ο Ιησούς μιλάει κατευθείαν για την τελειότητα της ακτημοσύνης (18,22) και για τη γνήσια μαθητεία. Βέβαια, ορισμένοι ερμηνευτές έκαναν λόγο για διαφορετικές παραδόσεις αυτών των χωρίων που ο Λουκάς είχε στη διάθεσή του· πρβλ. J. Metzger, *Consumption and wealth in Luke’s Travel narrative*, 4.

204. Υπενθυμίζουμε πως μία μνα αντιστοιχούσε σε 100 δραχμές. Κατά τη συγκεκριμένη Παραβολή ένας ευγενής μοιράζει δέκα μνες σε 10 δούλους για να τις εργαστούν, ενώ αυτός ο ευγενής θα απουσιάσει για κάποιο χρονικό διάστημα. Όταν όμως επιστρέψει ο ευγενής αυτός από την απουσία του, τότε επιθυμεί να λάβει μια προμήθεια από αυτό το προσωρινό δάνειο που είχε στον κάθε δούλο, πράγμα που δεν συμβαίνει με όλους τους δούλους. Έτσι ο ευγενής αυτός επαινεί τους συνετούς διαχειριστές και καταδικάζει τους κακοδιαχειριστές (Λκ. 19,12-26).

205. Βλ. Μτ. 25,14-30.

επιπλέον στοιχεία σε αυτή, ώστε να της προσδώσει εσχατολογικό τόνο²⁰⁶. Το τραγικό τέλος της Παραβολής (19,27) φαίνεται να υπονοεί την καταστροφή του ναού της Ιερουσαλήμ το 70 μ.Χ. από τους Ρωμαίους και τον φρικτό θάνατο που βρήκαν οι Ιουδαίοι που βρίσκονταν μέσα σε αυτόν²⁰⁷. Ο Λουκάς, μέσω της συγκεκριμένης Παραβολής, αφήνει να εννοηθεί ότι η κατάληξη των Ιουδαίων θα είναι αυτή, επειδή δεν δέχτηκαν σαν σωτήρα και Μεσσία τον Ιησού. Ο Καθηγητής Nicholas Thomas Wright (1948~) θεωρεί πως η αναφορά κάποιου ευγενούς σαν βασικό ήρωα της Παραβολής, ενέχει ένα μήνυμα με πολιτική απήχηση, λίγο πριν την είσοδο του Ιησού στην Ιερουσαλήμ, όπου τον ανέμενε ο ιουδαϊκός λαός ως απελευθερωτή²⁰⁸.

Στα επόμενα χωρία εντοπίζουμε τον Ιησού να έχει εισέλθει στην Ιερουσαλήμ και να κηρύττει μέσα στον ναό (Λκ. 19,47), αφού πρώτα έχει εκτοπίσει από εκεί τους πωλητές που επεδίωκαν να πλουτίσουν εκμεταλλευόμενοι το θρησκευτικό συναίσθημα των πιστών που μετέβαιναν στον ναό, ώστε να προσκυνήσουν (Λκ. 19,45-47)²⁰⁹. Ο Ιησούς δεν αντιτίθεται στο φορολογικό σύστημα της Ρώμης ούτε συμφωνεί να μη δίδεται φόρος στον Καίσαρα. Με τη φράση «ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ.» (Λκ. 20,24· Μκ. 12,13-17· Μτ. 22,15-22), ο Ιησούς αποστομώνει τους Φαρισαίους, οι οποίοι περίμεναν απλά ένα ναι ή ένα όχι, σαν απάντηση στην ερώτηση τους, σχετικά με το αν θα πρέπει οι Ιουδαίοι να πληρώνουν φόρο υποτέλειας στον Καίσαρα (Λκ. 20,22), για να στρέψουν τον Ιησού ενάντια στο πλήθος ή τους Ρωμαίους ανάλογα με την απάντηση του. Το δηνάριο, που αναφέρει ο Ιησούς, ήταν το νόμισμα που πλήρωνε κάθε χρόνο ένας Ιουδαίος στη Ρώμη σαν φόρο υποτέλειας. Ετησίως το τίμημα του ενός δηναρίου δεν ήταν μεγάλο, αλλά υπενθύμιζε στους Ιουδαίους το γεγονός ότι η Παλαιστίνη βρισκόταν υπό ρωμαϊκή κατοχή²¹⁰.

Στη συνέχεια, ο Λουκάς διασώζει, από τον Μάρκο (Μκ. 12,41), έναν ακόμα λόγο του Ιησού περί διαχείρισης χρημάτων. Η πενιχρή προσφορά των δυο λεπτών της χήρας, από το υστέρημά της, στο θησαυροφυλάκιο του ναού, οδηγούν τον Ιησού να επιβραβεύσει αυτή της την κίνηση, διότι αυτή η χήρα προσέφερε όλη την περιουσία της στον Θεό, ενώ οι πλούσιοι, που σίγουρα προσέφεραν δώρα άνω των δυο λεπτών, προσέφεραν από το περίσσευμα τους. Σίγουρα και η προσφορά των πλουσίων δεν ήταν

206. Βλ. B. Chenoweth, *A Critique of two recent Interpretations of the Parable of the Talents*, Victoria 2002, 14 (διδασκαρική διατριβή).

207. Βλ. J. Carroll, *Luke: A Commentary*, 379-380.

208. Βλ. B. Chenoweth, *A Critique of two recent Interpretations of the Parable of the Talents*, 40.

209. Βλ. Μτ. 21,12.

210. Βλ. J. Carroll, *Luke: A Commentary*, 397.

αμελητέα και σίγουρα η προσφορά των πλουσίων ήταν αυτή που πράγματι βοηθούσε σημαντικά στα λειτουργικά έξοδα του ναού, ωστόσο η χήρα προσέφερε ό,τι είχε και αυτό είναι το στοιχείο που εστιάζει και εκθειάζει ο Ιησούς (Λκ. 21,1-4).

Κλασικό παράδειγμα πλεονεξίας και ματαιοδοξίας αποτελεί ο Ιούδας ο Ισκαριώτης. Ο Ιούδας αντάλλαξε την επίγεια ζωή του Ιησού για 30 ασημένια νομίσματα (Λκ. 22,3-5· Μτ. 26,14· Μκ. 14,10). Ο Ιούδας, μάλιστα, είναι γνωστό ότι έκλεβε χρήματα από το γλωσσόκομο (Ιω. 12,6)²¹¹. Το επίγειο τέλος του Ιούδα ήταν φρικτό (Μτ. 27,5), καθότι αυτοκτόνησε και αν κρίνουμε από τις μεταθανάτιες-αποκαλυπτικές αναφορές του *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον* (βλ. Πλούσιος και Λάζαρος: 16,25-31) ούτε στην αιωνιότητα θα έχει καλή μοίρα ο φιλάργυρος Ιούδας.

Σύμφωνα με τον Καθηγητή Παναγιώτη Δημητρόπουλο, τα οικονομικά παραδείγματα του *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον* δεν σημαίνουν πως ο Ιησούς ευνοώντας την ακτημοσύνη αποδοκιμάζει την ιδιοκτησία. Τις πραγματικές αντιλήψεις του Ιησού σχετικά με την ιδιοκτησία μπορούμε να τις διακρίνουμε μέσα από τις σχέσεις αυτού προς τις διάφορες κοινωνικές τάξεις του περιβάλλοντος, οπού ο Ιησούς έδρασε. Σε αυτό το περιβάλλον υπήρχαν κοινωνικά καταπιεσμένοι πολίτες που ήλπιζαν ότι θα ερχόταν σύντομα η απαλλαγή τους από τα οικονομικά δεινά που τους βάρυναν. Ενδεχομένως, ο Λουκάς είχε υπόψη του αυτό το δεδομένο όταν έγραφε το τρίτο *Ευαγγέλιο*²¹².

6. Συμπεράσματα πρώτου κεφαλαίου

Το *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον* χρησιμοποιεί εκτεταμένα έννοιες και παραδείγματα μέσα από την οικονομία, είτε την πολιτική, είτε την ιδιωτική, είτε τη δημόσια. Ηθικοί λόγοι του Ιησού, διδαχές μέσα από την καθημερινή οικονομική ζωή της κοινωνίας και πληθώρα οικονομικών Παραβολών είναι τα οικονομικά στοιχεία που εντοπίζουμε σε όλο το *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*. Θεωρούμε, βασιζόμενοι α) στον πρόλογο του *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον* (και των *Πράξεων*) και β) στη γενική οικονομική εικόνα αυτού ότι το κοινό που απευθύνεται ο Λουκάς εκτός από πολυπολιτισμικό είναι και οικονομικά εύρωστο. Μέσα από το *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, ο Λουκάς θέλει να διδάξει στους αναγνώστες του, αυτούς που ζουν υπό τον ζυγό της Ρωμαϊκής

211. Ο γλωσσόκομος ήταν ένα κιβώτιο μέσα στο οποίο φυλάσσονταν χρήματα, βλ. Γ. Γαλίτης, "Γλωσσόκομον", *ΘΗΕ* 4(1964) 574.

212. Βλ. Π. Δημητρόπουλος, "Ιδιοκτησία", *ΘΗΕ* 6(1965) 736-737.

Αυτοκρατορίας (της οποίας το οικονομικό σύστημα βασιζόταν στη δυσβάσταχτη φορολογία), την ενάρτη διαχείριση των οικονομικών αγαθών, αυτή που έχει σωτηριολογική σημασία για τον άνθρωπο. Ο Ιησούς του Λουκά συνδέει την είσοδο του ανθρώπου στη Βασιλεία του Θεού μέσα από τη σχέση του ανθρώπου με τα οικονομικά αγαθά είτε είναι χρήματα, είτε είναι ιδιοκτησίες είτε είναι οτιδήποτε άλλο. Αν ο άνθρωπος δεν εστιάσει στην προσωπική του ευημερία και διαθέσει την προσωπική του περιουσία στους κακοπαθόντες (φτωχούς, άπορους, αρρώστους κλπ.) τότε θα πραγματοποιήσει ένα πολύ σημαντικό βήμα, ώστε να εισέλθει στη Βασιλεία του Θεού. Αντίθετα, η εγωκεντρική συσσώρευση του πλούτου φαίνεται ότι οδηγεί τον άνθρωπο σε απώλεια της ψυχής του, δηλαδή, σε αιώνια καταδίκη (βλ. Πλούσιος και Λάζαρος, 16,20-31). Ολοκληρωμένο το σχέδιο της σωτηρίας του ανθρώπου στο *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον* φρονούμε ότι είναι το εξής: 1) Η πρόσκληση του Θεού στον άνθρωπό, η οποία προϋποθέτει το έλεος και την αγάπη του Θεού για τον άνθρωπο (βλ. Παραβολή του Ασώτου Υιού, 15,11-32), 2) η μετάνοια του ανθρώπου και η απόρριψη των πονηρών έργων και της αμαρτίας από πάνω του, 3) η έμπρακτη πιστοποίηση της μετάνοιας αυτής, η οποία περιλαμβάνει την αγάπη προς τον Θεό και τον πλησίον και πιστοποιείται μέσα από έργα προσφοράς και θυσίας προς τον “πλησίον” (βλ. Παραβολή του Καλού Σαμαρείτη, 10,30-37), 4) η σωτηρία της ψυχής του ανθρώπου με την είσοδο του στην αιώνια Βασιλεία του Θεού, σαν αποτέλεσμα όλων των παραπάνω. Συγκεντρώνοντας όλες τις οικονομικές αναφορές (βλ. πίνακας Β’, 164) του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου* καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι, από τη μεριά του ανθρώπου, η μετάνοια μαζί με την ελεημοσύνη είναι οι αρετές που οδηγούν τον άνθρωπο στη Βασιλεία του Θεού.

Σε ό,τι αφορά τους άλλους δυο Συνοπτικούς Ευαγγελιστές παρατηρείται και σε αυτούς έντονα η ύπαρξη στοιχείων ηθικής σωτηριολογίας. Ο Λουκάς, ωστόσο, δίνει μια διαφορετικής μορφής ηθικής σωτηριολογίας, γιατί επικεντρώνεται σε όλους τους ανθρώπους ανεξαρτήτου έθνους, γένους, φυλής, φύλου, ηλικίας, συνεπώς δεν εξαιρεί καμία μειονότητα. Ο Λουκάς γράφει με έναν απολογητικό τρόπο έναντι στους Ιουδαίους, χωρίς, ωστόσο, να τους αποκλείει από την αιώνια σωτηρία. Επιπλέον, ο Λουκάς, φαίνεται να είναι πολύ καλός γνώστης της *Παλαιάς Διαθήκης* και παρουσιάζει τον Ιησού σαν τον διδάσκαλο που εξηγεί το πραγματικό πνεύμα της *Παλαιάς Διαθήκης* στους Ιουδαίους, οι οποίοι είχαν το καύχημα τους στο γράμμα του νόμου που νόμιζαν ότι ακολουθούσαν σωστά, αλλά και στην καταγωγή τους (λ.χ. τέκνα Αβραάμ, *Λκ.* 3,8). Ωστόσο, για τον Ιησού, αληθινό τέκνο Αβραάμ είναι αυτός, ο οποίος πράττει σύμφωνα

με το πνεύμα του νόμου, το οποίο περιλαμβάνει μετάνοια και ελεημοσύνη (βλ. Ζακχαίος, 19,2-9) και όχι ο τυπολάτρης εκ περιτομής (βλ. Παραβολή Φαρισαίου και Τελώνη, 18,10-14).

Σχετικά με το φιλολογικό είδος της Παραβολής, το οποίο ο τρίτος Ευαγγελιστής χρησιμοποιεί έντονα, αξίζει να σημειώσουμε πως ο Λουκάς δεν μένει απόλυτα συνεπής στον ραβινικό τρόπο αφήγησης της Παραβολής, αλλά κατά περίπτωση φαίνεται να χρησιμοποιεί και το ελληνικό στοιχείο της αλληγορίας, χωρίς ωστόσο να παρεκκλίνει από το αρχικώς αναγνώσιμο και κατανοήσιμο μήνυμα της Παραβολής. Άλλωστε, η ελληνική παιδεία του συγγραφέα του τρίτου ευαγγελίου, καθώς επίσης και το εθνικό κοινό στο οποίο απευθύνεται ο Λουκάς δικαιολογούν αυτήν τη φιλολογική παρέκκλιση. Επίσης, ο Λουκάς γράφει με έναν ιδιαίτερο τρόπο συναρμολογώντας το υλικό των πηγών του, ώστε να προσαρμόσει το ευαγγελικό μήνυμα στις ανάγκες των παραληπτών του συγκεκριμένου *Ευαγγελίου*. Επιπλέον, όσον αφορά τις τεχνικές συγγραφής των Παραβολών, ο Λουκάς χρησιμοποιεί τα δικά του ιδιαίτερα φιλολογικά τεχνάσματα, που προσδίδουν ένα γλαφυρό ύφος στις πολλές παραβολικές ιστορίες του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*.

Τα κοινωνικά μηνύματα του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*, δηλαδή η κοινοκτημοσύνη, η ακτημοσύνη, το έλεος και η βοήθεια προς όλους τους ανθρώπους, σχετίζονται όλα, άλλα λιγότερο και άλλα περισσότερο, με τη διαχείριση των αγαθών, και αναφέρονται σε μια εποχή όπου οι Ιουδαίοι και οι χριστιανοί ήταν πλήρως υποδουλωμένοι, εξαθλιωμένοι και διασπαρμένοι και που η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία εκδίωκε και φόνευε χριστιανούς και Ιουδαίους.

Η Παραβολή του Οικονόμου της Αδικίας (*Λκ.* 16,1-8), που θα επιδιώξουμε να ερμηνεύσουμε στο επόμενο κεφάλαιο, φρονούμε ότι αποτελεί απλά ένα δείγμα της γενικής θεωρίας περί διαχείρισης των οικονομικών αγαθών στο *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*. Επιπλέον, θεωρούμε ότι κάθε οικονομική αναφορά του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου* θα πρέπει να ερμηνεύεται με βάση τη γενικότερη οικονομική θεωρία αυτού, βασιζόμενοι στο γεγονός ότι για τη συγγραφή του τρίτου ευαγγελίου, ο Λουκάς φαίνεται πως έχει χρησιμοποιήσει έναν πολύ μεθοδικό τρόπο σκέψης, γραφής και οργάνωσης του υλικού του. Κατά τον τρόπο γραφής του Λουκά φαίνεται ότι ο Ευαγγελιστής θέλει να τονίσει κάποια ιδιαίτερα νοήματα μέσα στο έργο του, γιατί τα επαναλαμβάνει με άλλη μορφή (διδασκαλία, Παραβολή, κλπ.) σε σχέση με τις πηγές του (Q και Μάρκου, γιατί όσον αφορά την L δεν γνωρίζουμε το ακριβές περιεχόμενό αυτής).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

**Η ΠΑΡΑΒΟΛΗ ΤΟΥ ΑΔΙΚΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ (Λκ. 16,1-8): ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ
ΑΝΑΛΥΣΗ**

Αυτή η Παραβολή του Ιησού που διασώζει μόνο ο Ευαγγελιστής Λουκάς, αφορά έναν διαχειριστή-οικονόμο της περιουσίας κάποιου πλούσιου. Ο πλούσιος αυτός σκοπεύει να απολύσει άμεσα από την εργασία αυτή τον διαχειριστή της περιουσίας του, γιατί πληροφορήθηκε, από πηγές που δεν είναι γνωστές, ότι αυτός ο υπάλληλος του, τον κλέβει συστηματικά, σπαταλώντας δεξιά και αριστερά την περιουσία του. Ο οικονόμος από την άλλη, έχοντας επαναπαυτεί στη θέση του διαχειριστή και μη έχοντας άλλους βιοποριστικούς πόρους, ανακαλύπτει μια έξυπνη, αλλά μη ηθική λύση, η οποία όμως φαντάζει ιδανική, ώστε να εξασφαλίσει το αβέβαιο μέλλον του. Αυτό το οποίο πράττει ο οικονόμος, κρυφά από το αφεντικό του, είναι να καλέσει (ιδιοτελώς) έναν-έναν τους οφειλέτες του πλούσιου και να μειώσει, κατά πολύ, τα χρέη τους, έχοντας σαν σκοπό να κερδίσει την εύνοια αλλά και τη φιλία τους. Πονηρά σκεπτόμενος ο οικονόμος διαισθάνεται ότι η απόλυση του αποτελεί σχεδόν βέβαιο γεγονός, επομένως αυτό που επινοεί είναι να προσπαθήσει να εξασφαλίσει φιλίες με άτομα, τα οποία κατέχουν επίσης οικονομικά υψηλές θέσεις, ώστε να διασφαλίσει το δυσοίωνα μέλλον του. Το ιδιαίτερο στοιχείο της Παραβολής αυτής είναι το γεγονός ότι ο ανήθικος τρόπος με τον οποίο σκέπτεται και δρα ο οικονόμος επαινείται από τον ίδιο τον Ιησού Χριστό (16,8).

Η συγκεκριμένη Παραβολή θεωρείται από τις πιο δυσχερείς, ερμηνευτικά, Παραβολές της *Καινής Διαθήκης*. Πολλοί αναγνώστες του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου* σκανδαλίστηκαν μέσα από αυτήν την Παραβολή, θεωρώντας ότι ο συγγραφέας του *Ευαγγελίου*, χρησιμοποιώντας τα λόγια του Κυρίου, επιδοκιμάζει την αδικία, δηλαδή την αμαρτία. Άλλοι ερμηνευτές δεν δέχτηκαν πως ο Ιησούς επιδοκιμάζει κάποιον άδικο άνθρωπο και έτσι δεν στάθηκαν στο αρχικά κατανοήσιμο μήνυμα της Παραβολής, αλλά προσπάθησαν, δια μέσου διαφόρων ερμηνευτικών μεθόδων και θεωριών, να εντοπίσουν το πραγματικό νόημα των λόγων του Ιησού. Επιπλέον, το γεγονός ότι η συγκεκριμένη Παραβολή διασώζεται μόνο στην ιδιαίτερη πηγή του Λουκά και σε κανένα άλλο Συνοπτικό Ευαγγελιστή, προσθέτει μια ακόμα ερμηνευτική δυσκολία στους μελετητές, καθότι αποκλείει τη διακειμενική σύγκριση των παράλληλων χωρίων, που θα καθιστούσε περισσότερο προσεγγίσιμη την ερμηνεία της Παραβολής. Ωστόσο,

εκτιμούμε πως μια προσεκτική μελέτη ολόκληρου του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*, καθώς επίσης και μια μεθοδική επισκόπηση του ιστορικού πλαισίου της εποχής επιλύει κάθε πρόβλημα, που δημιουργείται ή που δημιουργήθηκε κατά καιρούς. Η άρτια ελληνιστική κοινή που χρησιμοποιεί ο Λουκάς, το ύφος και το πνεύμα του *Ευαγγελίου*, ο σκοπός συγγραφής του, οι θεολογικές προϋποθέσεις του και ο τρόπος αφήγησης των Παραβολών, απαντούν σε κάθε ερώτημα. Ο Λουκάς είναι ένας συγγραφέας, ο οποίος μέσα στο *Ευαγγέλιο* του, με τον συστηματοποιημένο τρόπο που γράφει, αναλύει κάθε έννοια που χρησιμοποιεί.

1. Το κεντρικό νόημα της Παραβολής

Οι σύγχρονοι βιβλικοί θεολόγοι Francois Bovon (1938-2013) και Joseph Fitzmyer θεώρησαν ότι το μήνυμα της Παραβολής είναι ξεκάθαρο και αφορά τη σύνεση με την οποία διαχειρίζεται τον πλούτο ο οικονόμος. Ωστόσο, στάθηκαν περισσότερο στην προέλευση της Παραβολής, η οποία έχει προέλθει, σύμφωνα με αυτούς, από μια πηγή την οποία είχε ο Λουκάς στη διάθεση του (την οποία γνωρίζουμε ως L, είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο τα κύρια χαρακτηριστικά αυτής) και την οποία επεξεργάστηκε και εξήγαγε το συγκεκριμένο μήνυμα²¹³.

Ο Καθηγητής βιβλικής ερμηνείας Bob Utley (1947~) προτρέπει τους αναγνώστες του να εστιάσουν στο κεντρικό μήνυμα της Παραβολής, το οποίο, στη σκέψη του, φαίνεται ότι είναι ίδιο με αυτό που αναφέρουν οι ανωτέρω μελετητές και προέρχεται μέσα από έναν ιδιαίτερο τρόπο αφήγησης μιας ιστορίας. Ο τρόπος αυτός της αφήγησης του Λουκά λέγεται “αντικρουόμενη ιστορία” και αφορά τη συναγωγή ενός θετικού συμπεράσματος μέσα από ένα αρνητικό παράδειγμα. Ο αφηγηματικός αυτός τρόπος του Λουκά συναντάται επίσης στη γνωστή Παραβολή της Χήρας με τον Άδικο Κριτή, την οποία χήρα καταδέχτηκε να βοηθήσει αυτός ο κριτής, μόνο και μόνο, για να απαλλαχτεί από την ενοχλητική της παρουσία (Λκ. 18,1-8)²¹⁴. Ο Καθηγητής Leon Morris (1914-2006) στέκεται στη ικανότητα του οικονόμου να διαχειρίζεται μια κατάσταση κρίσης άμεσα, άσχετα με το γεγονός ότι ήταν διαπιστωμένα ένας άδικος άνθρωπος. Αυτή η πράξη του οικονόμου δείχνει στους πιστούς έναν τρόπο, σχετικά με το πώς να αξιοποιήσουν τα οικονομικά αγαθά, για τον ίδιο τους τον εαυτό και για τη

213. Βλ. F. Bovon, *A Commentary on the Gospel of Luke 9:51-19:27*. (Μτφρ. D. S. Deer, Τόμ. Β': Luke 2, Minneapolis 2013), 443-445, επίσης βλ. J. Fitzmyer, *The Gospel according to Luke (x-xxiv)*, Τόμ. Β', New Haven & London 2005²(1985), 1094-1097.

214. Βλ. B. Utley, *Luke the Historian: The Gospel of Luke*, La Habra 2013, 228.

σωτηρία της ψυχής τους. Τα ίδια οικονομικά αγαθά μπορούν να χρησιμοποιηθούν για καλό, αλλά και για κακό σκοπό, αυτό που έχει σημασία είναι η προαίρεση του κάθε διαχειριστή, δηλαδή η χρήση της ελεύθερης βούλησης και όχι το οικονομικό αγαθό από μόνο του²¹⁵. Ο Καθηγητής Joseph Lightfoot (1828-1889) προσπαθεί να εντοπίσει τα κρυφά νοήματα της Παραβολής, επηρεασμένος από μια θεωρία ενός μελετητή του Ταλμούδ, του ραβίνου Kimchi (1160-1236), την οποία προσπαθεί να προσαρμόσει σε αυτή την Παραβολή. Ο Kimchi παρομοιάζει τον κόσμο με ένα σπίτι, ο παράδεισος είναι η οροφή αυτού του σπιτιού, τα αστέρια είναι τα φώτα του σπιτιού, τα υλικά της γης είναι το τραπέζι του σπιτιού, πάνω στο οποίο τραπέζι βρίσκεται το φαγητό και ο κύριος του σπιτιού είναι ο Θεός. Ο άνθρωπος είναι ο οικονόμος, ο οποίος διαχειρίζεται τα αγαθά αυτού του σπιτιού. Εάν ο οικονόμος διαχειρίζεται σωστά την περιουσία του κυρίου του, τότε θα κερδίσει την εύνοια του, διαφορετικά θα απολυθεί από την επιστασία αυτή²¹⁶. Ο θεολόγος Matthew Henry (1662-1714) παρατηρεί μέσα από αυτήν την Παραβολή, ένα πλήρες σωτηριολογικό μήνυμα και ταυτίζει τον πλούσιο με τον Θεό και τον οικονόμο με τον άνθρωπο. Ο άνθρωπος είναι απλός διαχειριστής της περιουσίας του Θεού και δεν μπορεί να είναι τίποτα άλλο, γιατί πολύ απλά τίποτα δεν ανήκει στην ιδιοκτησία του. Επιπροσθέτως, ο M. Henry πιστεύει ότι ο Λουκάς θέλει να δείξει στους αναγνώστες του πως 1) ο άνθρωπος είναι παροδικός, συνεπώς δεν θα είναι πάντοτε διαχειριστής των αγαθών που ο Θεός έχει προσφέρει σε αυτόν, ότι 2) ο άνθρωπος είναι απλός διαχειριστής της περιουσίας του Θεού και όχι ιδιοκτήτης²¹⁷, οπότε δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να οικειοποιηθεί την ιδιοκτησία του Θεού και πως 3) όταν η παροδική αυτή διαχείριση ολοκληρωθεί, τότε λαμβάνει τόπο η τελική αξιολόγηση, δηλαδή, η “Κρίση”, κατά την οποία ο διαχειριστής-άνθρωπος αμείβεται αναλόγως με τις πράξεις του²¹⁸.

Τέλος, η Παραβολή αυτή ερμηνεύτηκε, από ορισμένους μελετητές, καθαρά εσχατολογικά, δηλαδή, ο οικονόμος προετοιμάζεται γρήγορα για την “Τελική Κρίση” που θα επέλθει άμεσα από τον Θεό, συνεπώς οι πιστοί θα πρέπει να πράξουν με ανάλογο τρόπο και να προετοιμαστούν για την “Τελική Κρίση”, ρυθμίζοντας κάθε πνευματική τους έλλειψη. Άλλοι μελετητές, δια μέσου διάφορων κοινωνικών μεθόδων

215. Βλ. J. Schultz, “The Gospel of Luke”, *Bible-Commentaries*, 189-191 χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 8 Μαΐου 2017] Διαθέσιμο: <http://www.bible-commentaries.com/>

216. Βλ. M. Henry, *Commentary on the Whole Bible*, Τόμ. Ε', Grand Rapids 2000, 1083.

217. Βλ. *Ψλμ.* 23,1: “Του Κυρίου ή γη και τὸ πλήρωμα αὐτῆς”.

218. Βλ. M. Henry, *Commentary on the Whole Bible*, 1083.

ερμηνείας, που θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, θεώρησαν ότι ο οικονόμος δεν έδρασε τελείως άδικα, απλά εξάλειψε τους τόκους που είχε προσθέσει ο πλούσιος κύριος του στους οφειλότες του, ωστόσο αυτές οι εικασίες-έρευνες δεν έλαχαν μεγάλης απήχησης²¹⁹.

2. Η ερμηνεία της Παραβολής (16, 1-8)

Για να ανακαλύψουμε το μήνυμα της Παραβολής θα εξετάσουμε προσεκτικά ολόκληρη την Παραβολή, χωρίο επί χωρίο, χρησιμοποιώντας τη βοήθεια ορισμένων εκ των κορυφαίων βιβλικών θεολόγων, υπομνηματιστών και φιλολόγων της *Καινής Διαθήκης* και του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*.

«16.1 Ἔλεγεν δὲ καὶ πρὸς τοὺς μαθητάς, ἄνθρωπός τις ἦν πλούσιος ὃς εἶχεν οἰκονόμον, καὶ οὗτος διεβλήθη αὐτῷ ὡς διασκορπίζων τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ. 2 καὶ φωνήσας αὐτὸν εἶπεν αὐτῷ· τί τοῦτο ἀκούω περὶ σοῦ; ἀπόδος τὸν λόγον τῆς οἰκονομίας σου, οὐ γὰρ δύνη ἔτι οἰκονομεῖν. 3 εἶπεν δὲ ἐν ἑαυτῷ ὁ οἰκονόμος· τί ποιήσω, ὅτι ὁ κύριός μου ἀφαιρεῖται τὴν οἰκονομίαν ἀπ’ ἐμοῦ; σκάπτειν οὐκ ἰσχύω, ἐπαιτεῖν αἰσχύνομαι. 4 ἔγνων τί ποιήσω, ἵνα ὅταν μετασταθῶ ἐκ τῆς οἰκονομίας δέξωνταί με εἰς τοὺς οἴκους ἑαυτῶν. 5 καὶ προσκαλεσάμενος ἓνα ἕκαστον τῶν χρεοφειλετῶν τοῦ κυρίου ἑαυτοῦ ἔλεγεν τῷ πρώτῳ· πόσον ὀφείλεις τῷ κυρίῳ μου; 6 ὁ δὲ εἶπεν, ἑκατὸν βάτους ἐλαίου. ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ· δέξαι σου τὰ γράμματα καὶ καθίσας ταχέως γράψον πενήκοντα. 7 ἔπειτα ἑτέρῳ εἶπεν· σὺ δὲ πόσον ὀφείλεις; ὁ δὲ εἶπεν· ἑκατὸν κόρους σίτου. λέγει αὐτῷ· δέξαι σου τὰ γράμματα καὶ γράψον ὀγδοήκοντα. 8 καὶ ἐπήνεσεν ὁ κύριος τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας ὅτι φρονίμως ἐποίησεν· ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου φρονιμώτεροι ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτός εἰς τὴν γενεὰν τὴν ἑαυτῶν εἰσιν.»

«Ἔλεγεν δὲ καὶ πρὸς τοὺς μαθητάς,»: Ἔλεγεν: Ο Λουκάς συνήθιζε να χρησιμοποιεῖ παρατατικό ή αόριστο κατά τις αφηγήσεις του, κυρίως, όταν αναφερόταν σε λόγους του Ιησού. Μάλιστα, επέλεγε τον παρατατικό για την αφήγηση μιας μακροσκελούς διηγήσεως, όπως ακριβώς συμβαίνει στην περίπτωση της συγκεκριμένης Παραβολής²²⁰. Επιπλέον, χαρακτηριστικό ιδίωμα των ανώτερων ελληνικών του Λουκά αποτελεί η σύνδεση των προτάσεων με το μόριο «δὲ», σε

219. Ο βιβλικός υπομνηματιστής Ian Marshall (1934-2015) αναφέρει επιγραμματικά όλες τις ερμηνείες της συγκεκριμένης Παραβολής, πρβλ. I. H. Marshall, *New Bible Commentary*, Michigan 1970³(1953), 912.

220. Βλ. F. Bovon, *A Commentary on the Gospel of Luke 9:51-19:27*, 445.

αντίθεση με την απλή παράταξη που χρησιμοποιεί η βασική πηγή του, δηλαδή, ο Μάρκος²²¹. Στο προηγούμενο κεφάλαιο του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου* (Λκ. 15,1-2) παρατηρείται ότι ο Ιησούς απευθύνεται σε ένα μεγάλο πλήθος ανθρώπων, τελωνών, αμαρτωλών και Φαρισαίων²²². Στο επόμενο κεφάλαιο, ο Λουκάς, χρησιμοποιώντας τον σύνδεσμο «καὶ»²²³ μαζί με την πρόθεση «πρὸς», δείχνει στον αναγνώστη ότι το κοινό του Ιησού, εκείνη τη δεδομένη χρονική στιγμή, δεν αποτελούνταν μόνο από τους δώδεκα μαθητές του, αλλά και από άλλους ακροατές²²⁴. Μια ομάδα μελετητών υποθέτει ότι τα λόγια αυτά του Ιησού απευθύνονταν στο κοινό, το οποίο είχε ακούσει από το στόμα του Ιησού, την προηγούμενη Παραβολή του Ασώτου Υιού (Λκ. 15), ενώ μια άλλη ομάδα μελετητών υποστηρίζει ότι αυτήν την Παραβολή ο Ιησούς την αφηγήθηκε μόνο για να την ακούσουν οι μαθητές του²²⁵. Ο Καθηγητής Παναγιώτης Τρεμπέλας (1886-1977) τονίζει τη θέση του θεολόγου John Bengel (1687-1752), ο οποίος έγραψε πως η συγκεκριμένη Παραβολή του Ιησού δεν απευθυνόταν στην αποστολική ομάδα των δώδεκα μαθητών ούτε στους υπόλοιπους παρευρισκόμενους²²⁶, ίσως, γιατί οι Φαρισαίοι ήταν σκληροκάρδιοι και διαχειρίζονταν τον πλούτο αποκλειστικά και μόνο για τον εαυτό τους, οπότε δεν θα μπορούσαν να κατανοήσουν το βαθύτερο νόημα των λόγων του Ιησού, αλλά τα λόγια απευθύνονταν προς τον ευρύτερο κύκλο των μαθητών του Ιησού για κατηχητικούς λόγους²²⁷. Ο William Manson, αφού εξετάζει ολόκληρο το αφηγηματικό πλαίσιο της Παραβολής, παρατηρεί την παρουσία Φαρισαίων και στο χωρίο Λκ. 16,14 και φυσικά τη δυσαρέσκειά τους, επομένως καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η Παραβολή αυτή απευθύνεται προς όλους τους παρευρισκόμενους²²⁸.

«Ὁ ἄνθρωπος τις ἦν πλούσιος ὃς εἶχεν οἰκονόμον, καὶ οὗτος διεβλήθη αὐτῷ ὡς διασκορπίζων τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ.»: Στο σημείο αυτό ξεκινάει η αφήγηση της

221. Βλ. Θ. Ιωαννίδης, *Η γλώσσα της Καινής Διαθήκης*, Αθήνα 2014, 247.

222. Βλ. A. T. Robertson, *A Translation of Luke Gospel with Grammatical Notes*, New York 1923, 206.

223. Ο Καθηγητής Θωμάς Ιωαννίδης παρατηρεί στο Λκ.18,9 ότι ο σύνδεσμος «καὶ» έχει προσθετική σημασία, θεωρούμε ότι συμβαίνει ακριβώς το ίδιο και εδώ, διότι υπάρχει παρόμοια συντακτική μεθοδολογία από τον Ευαγγελιστή, βλ. Θ. Ιωαννίδης, *Η γλώσσα της Καινής Διαθήκης*, Αθήνα 2014, 250.

224. Βλ. A. Plummer, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel to St. Luke*, Edinburgh 1913⁴, 381.

225. Βλ. D. Flemming, *Bridgeway Bible Commentary*, Australia 2005³(1988), 467.

226. Βλ. Π. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1983³, 465.

227. Βλ. Π. Τρεμπέλας, *Η Καινή Διαθήκη Μετά Συντόμου Ερμηνείας*, Αθήνα 2009⁵³, 315.

228. Βλ. W. Manson, *The Moffatt New Testament Commentary: The Gospel of Luke*, Edinburgh 1930, 182.

Παραβολής, στην οποία εισάγονται οι δυο βασικοί της χαρακτήρες. Ο πρώτος είναι κάποιος πλούσιος άνθρωπος, για τον οποίο δεν γνωρίζουμε τίποτα, παρά το δεδομένο ότι ήταν πλούσιος, έχοντας πολλά χωράφια στην κατοχή του (όπως υπονοείται από τη συνέχεια της Παραβολής) και ο δεύτερος είναι ο διαχειριστής της περιουσίας του πλουσίου αυτού, ένας υπάλληλος του, ο οικονόμος. Η λέξη “πλούσιος” μαζί με τα παράγωγα της εμφανίζεται δεκαπέντε φορές μέσα στο *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο*, πολύ περισσότερες από οποιοδήποτε άλλο βιβλίο της *Καινής Διαθήκης* (βλ. *Ακ.* 1,53· 6,24· 8,14· 12,16· 12,21· 14,12· 16,1· 16,11· 16,19· 16,21-22· 18,23,25· 19,2· 21,1, επίσης βλ. υποσημείωση 138). Επίσης, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός, ότι όπου υπάρχει η λέξη “πλούσιος”, στο *Ευαγγέλιο* αυτό, υφίσταται ταυτόχρονα και μια ηθική ιστορία του Ιησού, μια Παραβολή ή ένας ταλανισμός ενάντια στην πλεονεξία που προέρχεται από τη συσσώρευση αγαθών, ιδιοκτησίας και χρημάτων, δηλαδή, του πλούτου²²⁹.

Σχετικά με την ταυτότητα αυτού του “πλουσίου” έχουν δοθεί κατά καιρούς διάφορες ερμηνείες. Άλλοι ταύτισαν τον πλούσιο με τον Θεό, άλλοι με τον Σατανά, άλλοι με τους Ρωμαίους και άλλοι με τον μαμωνά (*Ακ.* 16,9)²³⁰. Ο οικονόμος από την άλλη, δεν γνωρίζουμε αν βρισκόταν υπό καθεστώς δουλείας ή αν ήταν κάποιο εξέχων άτομο στον κύκλο του πλουσίου που να ανήκε σε κάποια ανώτερη κοινωνική τάξη από αυτές που είδαμε κατά την εισαγωγή της εργασίας μας. Αυτό όμως που φαίνεται μετά βεβαιότητας είναι ότι ήταν ο διαχειριστής της περιουσίας του πλουσίου, άλλωστε το δηλώνει καταφανώς η λέξη “οικονόμος”²³¹. Ο θεολόγος John Darby (1800-1882) θεώρησε πως ο οικονόμος αντιπροσωπεύει το γένος των Ιουδαίων, οι οποίοι δεν διαχειρίστηκαν κατάλληλα την κληρονομιά του Θεού που τους δόθηκε στο πρόσωπο του Χριστού και απορρίπτοντας αυτόν είναι σαν να σπατάλησαν την περιουσία του Θεού, την οποία ο Θεός είχε εμπιστευτεί σε αυτούς²³².

229. Ο “πλούτος” στην *Καινή Διαθήκη* σχετίζεται με την υπέρμετρη και ανεξέλεγκτη αφθονία και χρησιμοποιείται από τους συγγραφείς των βιβλίων της *Καινής Διαθήκης* είτε έχοντας θετική σημασία, όταν αναφέρεται σε πνευματικό πλούτο (π.χ. *Β' Κρ.* 8,2· *Φλ.* 4,19 κ.α.) είτε με αρνητική έννοια, όταν αναφέρεται σε επίγειο, υλικό πλούτο (*Μτ.* 13,22· *Μκ.* 4,19 κ.α.). Για τη βιβλική έννοια του όρου “πλούτος”, βλ. James Strong, "Strong's Greek: 4149. πλοῦτος (Ploutos)", *Biblehub.Com*, 2017 Διαθέσιμο: <http://biblehub.com/greek/4149.htm>. Επίσης, βλ. υποσημείωση 138.

230. Βλ. A. Plummer, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel to St. Luke*, 381.

231. Βλ. A.T. Robertson, *A Translation of Luke Gospel with Grammatical Notes*, 206. Σε άλλα βιβλία της *Καινής Διαθήκης* βλέπουμε την ταύτιση της έννοιας του οικονόμου με τους επισκόπους των εκκλησιών (*Α Κρ.* 4,1-2· *Ττ.* 1,7) ή με τους χριστιανούς γενικότερα (*Α' Πτ.* 4,10).

232. Βλ. J. Darby, *The Man of Sorrows*, London χ.τ., 179.

Ο Θεοφύλακτος Αχρίδος, πολύ πριν την εποχή της σύγχρονης ερμηνευτικής, θεώρησε ότι δεν θα πρέπει να μας απασχολήσει αν αυτά τα δυο πρόσωπα είναι υπαρκτά ή όχι, πιστοί ή μη, πόσο μάλλον η αλληγορική ταυτότητά τους, άλλωστε η συγκεκριμένη αφήγηση ανήκει στο φιλολογικό είδος της Παραβολής. Αυτό που έχει σημασία, κατά το συγκεκριμένο φιλολογικό είδος, όπως τονίζει ο Θεοφύλακτος, είναι το κεντρικό μήνυμα το οποίο η διήγηση μεταφέρει στον ακροατή των λόγων του Ιησού και κατ' επέκτασιν στον αναγνώστη του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*²³³. Επιπλέον, ο W. Manson αναφέρει ότι δεν θα πρέπει να εξετάσουμε αλληγορικά τη συγκεκριμένη Παραβολή, μολοντί παρατηρεί συνοχή μεταξύ των κεφαλαίων 15-16 του *Λουκά* με το χωρίο *Ακ.* 12,41-46, όπου φαίνεται η εξουσία που δίνει ο Χριστός στους μαθητές του, με στόχο την απόκτηση της αιώνιας ζωής²³⁴. Τα κεφάλαια 15-16, αν μελετηθούν προσεκτικά, φαίνεται ότι αποτελούν παραβολική ερμηνεία των χωρίων 12, 41-46.

Στη συνέχεια της αφήγησης, παρατηρείται ότι ο διαχειριστής της περιουσίας του πλουσίου κατηγορήθηκε ότι διασκόρπιζε την περιουσία του πλουσίου. Δεν γνωρίζουμε ποιος ή ποιοι ήταν αυτοί, οι οποίοι τον κατηγορήσαν. Ωστόσο, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το ρήμα «**διεβλήθη**» (το ρήμα χρησιμοποιείται σε παθητικό αόριστο από τον *Λουκά*). Το ρήμα «**διεβλήθη**» και η λέξη “διάβολος”, ετυμολογικά, έχουν κοινή προέλευση η οποία προέρχεται από το ρήμα “διαβάλλω”²³⁵. Συνεπώς, η συγκεκριμένη λέξη, ίσως, δηλώνει ότι ο οικονόμος δεν κατηγορήθηκε αδίκως και ίσως ο διάβολος παρενέβη στη βουλή του²³⁶, όπως άλλωστε δρα συστηματικά, κατά τα κείμενα της *Καινής Διαθήκης*²³⁷. Δεν θα πρέπει να λησμονήσουμε το γεγονός ότι ο *Λουκάς*, όπως και ο *Ματθαίος*, διασώζουν επιθέσεις του διαβόλου στις διάνοιες όχι μόνο των ανθρώπων, αλλά και του ίδιου του Κυρίου²³⁸. Ο βιβλικός θεολόγος Alfred Plummer (1841-1926) παρατηρεί ότι το μόριο «**ώς**» χρησιμοποιείται γραμματικώς αρτιότατα από τον *Λουκά*, με σκοπό να καταδείξει την υπαιτιότητα του οικονόμου²³⁹.

233. Βλ. Θεοφύλακτος Αχρίδος, *Ερμηνεία εις τα Τέσσαρα Ιερά Ευαγγέλια*, 379.

234. Βλ. W. Manson, *The Moffatt New Testament Commentary: The Gospel of Luke*, 212.

235. Το ρήμα «διεβλήθη», με την έννοια της κατηγορίας, εντοπίζεται μόνο μια φορά σε ολόκληρη την *Καινή Διαθήκη* και αυτή η φορά είναι σε αυτό το συγκεκριμένο χωρίο. Η πρόθεση «διά» δίπλα από το ρήμα «βάλλω», στην προκειμένη περίπτωση, δηλώνει τρόπο. Στην *Παλαιά Διαθήκη* βρίσκεται στα χωρία *Αν.* 3,8· 6,24, βλ. James Strong, “Strong's Greek: 1225. διαβάλλω (diaballo)”, *Biblehub.Com*, 2017 Διαθέσιμο: <http://biblehub.com/greek/1225.htm>.

236. Βλ. A. T. Robertson, *A Translation of Luke Gospel with Grammatical notes*, 206.

237. Βλ. *Μτ.* 4,1-11· 13,39· *Ακ.* 4,2-13· 8,12· *Ιω.* 13,2· *Εφ.* 4,27· *Ικ.* 4,7· κ.α.

238. Βλ. *Ακ.* 4,2-8· 4,13· 8,12· 22,31.

239. Το μόριο «**ώς**» κατά τον A. Plummer δεν σημαίνει, σε καμία περίπτωση, ότι η κατηγορία που αντιμετώπισε ο οικονόμος ήταν ψευδής. Ο Plummer στηρίζει αυτή τη θέση, με τη σύγκριση κειμένων

Κατά τον J. Fitzmyer, η πληροφορία ότι ο οικονόμος δεν προσπάθησε να δικαιολογηθεί απέναντι στον εργοδότη του δηλώνει την ενοχή του και παραβάει μια αντίθετη εικόνα, αυτή με πρωταγωνιστή τον δούλο της Παραβολή των Μυρίων Ταλάντων (Μτ. 18,24), ο οποίος αποδέχτηκε αρχικά το λάθος του και παρακάλεσε για έλεος τον κύριο του²⁴⁰. Ο ιεροκήρυκας Owen Johnston θεώρησε ότι ο πλούσιος δεν εντόπισε δολιότητα στις πράξεις του οικονόμου, αλλά απλή άγνοια σχετικά με τη διαχείριση της περιουσίας του πλουσίου και για αυτό το λόγο δεν έστειλε τις αρχές να τον συλλάβουν, αλλά απλά θέλησε να τον απομακρύνει από την περιουσία του²⁴¹.

Επί της ουσίας, ό,τι και να συνέβη στη διάνοια του οικονόμου, ένα είναι σίγουρο και αυτό είναι ότι ο οικονόμος δεν ήταν πλέον ο έμπιστος διαχειριστής, εκείνος στον οποίο ο πλούσιος άνθρωπος εμπιστεύτηκε με κλειστά μάτια τη διαχείριση της περιουσίας του, αλλά ένας υπάλληλος αμφιβόλου ηθικής, ο οποίος, όπως θα δούμε στη συνέχεια, θα προσπαθήσει να αποκαταστήσει τη φήμη του και να αποφύγει τις οποιεσδήποτε συνέπειες αυτής της εκούσιας (ή μη) διαφθοράς του.

«2 Καὶ φωνήσας αὐτὸν εἶπεν αὐτῷ· τί τοῦτο ἀκούω περὶ σοῦ; ἀπόδος τὸν λόγον τῆς οἰκονομίας σου, οὐ γὰρ δύνῃ ἔτι οἰκονομεῖν.»: Οι κατηγορίες περί διαφθοράς του οικονόμου φθάνουν στα αυτιά του πλουσίου, ο οποίος αποφασίζει να μιλήσει ευθέως στον υπάλληλο του. Σύμφωνα με τον J. Bengel, η ερώτηση του πλουσίου φανερώνει στον αναγνώστη, ότι το συμβάν ήταν εντελώς απροσδόκητο για τον πλούσιο²⁴². Το ρήμα «ἀπόδος» είναι προστακτικής εγκλίσεως (αορίστου χρόνου, ενεργητικής φωνής του ρήματος “ἀποδίδω”)²⁴³ και τονίζει την ένταση, μαζί με τη στεναχώρια, που υπήρχε από τη μεριά του πλουσίου προς τη μεριά του οικονόμου. Είναι γεγονός! Ο πλούσιος πιστεύει ότι ο οικονόμος κλέβει την περιουσία του, συνεπώς θέλει να τον απομακρύνει άμεσα από αυτήν. Ο “λόγος τῆς οἰκονομίας” ερμηνεύεται από τον Παναγιώτη Τρεμπέλα, σαν λογαριασμός της διαχείρισης που χρεώθηκε στον

δεινών συγγραφέων της εποχής, αντίστοιχων του Λουκά, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν το «ὡς» μετά το «διαβάλλειν» ή μετά το «κατηγορεῖν», βλ. A. Plummer, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel to St. Luke*, 381.

240. Βλ. J. Fitzmyer, *The Gospel according to Luke (x-xxiv)*, Τόμ. Β', New Haven & London 2005²(1985), 1097.

241. Ανυπόστατη αυτή η θέση, επειδή δεν προκύπτει μέσα από τα νοήματα της Παραβολής, βλ. O. Johnston, *A Layman's Commentary on the Gospel of Luke*, Lake city 2006, 146.

242. Όπως αναφέρεται μέσα από το κλασσικό υπόμνημα του Παναγιώτη Τρεμπέλα· βλ. Π. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 466.

243. Βλ. A.T. Robertson, *A Translation of Luke Gospel with Grammatical Notes*, 206.

οικονόμο²⁴⁴. Ο συγγραφέας-εκδότης Lyman Abbott εικάζει ότι η αρνητικού περιεχομένου πρόταση «**οὐ γὰρ δύνη ἔτι οἰκονομεῖν**» (=δεν μπορείς πια να είσαι διαχειριστής) αναφέρεται στην εσχατολογική Κρίση, όπου δεν υπάρχει ανθρώπινη δίκη, αλλά ξεκινά η θεία καταδίκη για τους κακούς διαχειριστές της κληρονομίας του Θεού²⁴⁵. Ο Καθηγητής John Carroll, αφού εξετάζει ολόκληρο το *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον* και συγκρίνει όλες τις Παραβολές μεταξύ τους, καταλήγει ότι η Παραβολή του προηγούμενου κεφαλαίου, του Ασώτου Υιού (Λκ. 15) παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με αυτή την Παραβολή και ότι ο οικονόμος ομοιάζει, κάπως, με τον Άσωτο Υιό. Για να στηρίξει αυτή τη θέση παραθέτει τα χωρία Λκ. 16,1· 15,13 που εισάγουν μια παρόμοια περίπτωση σπατάλης περιουσίας του ιδιοκτήτη, καθώς επίσης και τα χωρία 15,17–19· 16,3–4, τα οποία έχουν κοινή ροή εξέλιξης των γεγονότων. Οι έξυπνες ενέργειες του υιού και του οικονόμου, το έλεος του ανθρώπου που έχασε την περιουσία του (είτε ήταν ο σπλαχνικός πατέρας είτε ο πλούσιος) και η απρόσεκτη διαχείριση της ξένης ιδιοκτησίας, είναι κάποια από τα κοινά στοιχεία που παρατηρεί ο J. Carroll²⁴⁶. Ο καθολικός κληρικός Bernard Ward (1857-1920) έγραψε ότι η Παραβολή του “Ασώτου Υιού” αποτελεί έναν πρόλογο, ώστε η αμέσως επόμενη Παραβολή, αυτή που μελετάμε, να γίνει περισσότερο κατανοητή. Ο Άσωτος Υιός, σαν χαρακτηριστικό παράδειγμα κακοδιαχειριστή, σπαταλά την περιουσία του πατέρα του, το ίδιο πράττει και ο οικονόμος στο αφεντικό του. Το κεντρικό μήνυμα του Ιησού, από τα χέρια του Λουκά, είναι ότι όλοι είμαστε διαχειριστές και κανένας δεν είναι ιδιοκτήτης, κάποια μέρα η διαχείριση αυτή θα ολοκληρωθεί και θα ζητηθεί λογαριασμός από τον κάθε έναν μας ξεχωριστά²⁴⁷.

«3 Εἶπεν δὲ ἐν ἑαυτῷ ὁ οἰκονόμος· τί ποιήσω, ὅτι ὁ κύριός μου ἀφαιρεῖται τὴν οἰκονομίαν ἀπ’ ἐμοῦ; σκάπτειν οὐκ ἰσχύω, ἐπαιτεῖν αἰσχύνομαι.»: Σε αυτό το χωρίο παρατηρούμε τον εσωτερικό μονόλογο (ἐν ἑαυτῷ) του οικονόμου, ο οποίος συνειδητοποιεί ότι το ενδεχόμενο να μείνει άνεργος αποτελεί σχεδόν²⁴⁸ βέβαιο γεγονός. Ο οικονόμος φαίνεται ότι είχε επαναπαυτεί σε όλη αυτή τη χρόνια κατάσταση σπατάλης του ξένου χρήματος· και έτσι δεν φρόντισε να μάθει κάποια χειρωνακτική

244. Βλ. Π. Τρεμπέλας, *Η Καινή Διαθήκη μετά συντόμου ερμηνείας*, Αθήνα 2009⁵³, 315.

245. Βλ. L. Abbott, *The Gospel according to Luke*, New York· Chicago and New Orleans 1878, 100.

246. Βλ. J. Carroll, *Luke: A Commentary*, 322.

247. Βλ. B. Ward, *The Gospel according to St. Luke*, London 1897, 188.

248. Το ρήμα “ἀφαιρεῖται”, στη γραμματική κατάσταση που βρίσκεται (τρίτο πρόσωπο, ενικού αριθμού, μέσης φωνής του ρήματος ἀφαιρέω-ᾶ), δείχνει ότι η διαδικασία της αφαιρέσεως της διαχείρισης δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα, αλλά επίκειται να πραγματοποιηθεί πολύ σύντομα.

εργασία ή είναι πλέον πολύ μεγάλος σε ηλικία για να το κάνει. Επίσης, ο J. Fitzmyer υποθέτει ότι η μεσαία τάξη στην οποία ενδέχεται να ανήκει ο οικονόμος δεν του επιτρέπει να υποβιβάσει τον εαυτό του στο στάδιο της επαιτείας²⁴⁹. Ο Π. Τρεμπέλας, μάλιστα, χαρακτηρίζει σαν οκνηρό τον οικονόμο, διότι το «σκάπτειν οὐκ ἰσχύω» (=δεν έχω τη δύναμη να σκάβω) κρύβει μέσα του το “οὐ θέλω” (δεν θέλω να σκάβω), επειδή αν ο πλούσιος κύριος του οικονόμου τον έθετε δούλο σε κάποιο χωράφι που είχε στην κατοχή του (όπως αποκαλύπτεται από τα επόμενα χωρία της Παραβολής, ο πλούσιος, ίσως, ήταν μεγαλογαιοκτήμονας), τότε θα μάθαινε και να σκάπτει, αλλά αυτός φαίνεται ότι δεν ήθελε²⁵⁰. Ο William Trollope (1798-1863) επισημαίνει ότι για την εποχή που αναφέρεται ο Λουκάς, το «σκάπτειν» και το «ἐπαιτεῖν» ήταν αντίστοιχα οι πιο επώδυνοι και υποτιμημένοι τρόποι βιοπορισμού²⁵¹ (όπως είδαμε, αυτές οι δύο ενέργειες αποτελούσαν χαρακτηριστικά στοιχεία της κατώτερης κοινωνικής τάξης), επομένως αυτός, ο οικονόμος, θα πρέπει άμεσα να επινοήσει κάποια λύση, ώστε να μην καταλήξει χωρίς εργασία. Ο εσωτερικός μονόλογος, για τον J. Carroll, είναι ένα χαρακτηριστικό, το οποίο ο Λουκάς χρησιμοποιεί συχνά στις Παραβολές του. Συγκεκριμένα, στο *Λκ.* 12,17, ο J. Carroll παρατηρεί τον εσωτερικό μονόλογο του Άφρονος Πλουσίου, «καὶ διελογίζετο ἐν ἑαυτῷ λέγων», στην Παραβολή του Ασώτου Υιού υπάρχει ένας αντίστοιχος μονόλογος του Ασώτου (*Λκ.* 15,17), «εἰς ἑαυτὸν δὲ ἐλθὼν ἔφη, Πόσοι μίσθιοι τοῦ πατρός μου περισσεύονται ἄρτων, ἐγὼ δὲ λιμῶ ὧδε ἀπόλλυμαι.», επίσης στην Παραβολή του Άδικου Κριτή (*Λκ.* 18,4), «καὶ οὐκ ἤθελεν ἐπὶ χρόνον, μετὰ δὲ ταῦτα εἶπεν ἐν ἑαυτῷ, Εἰ καὶ τὸν θεὸν οὐ φοβοῦμαι οὐδὲ ἄνθρωπον ἐντρέπομαι», όπως επίσης και στην Παραβολή του Κληρονόμου (*Λκ.* 20,14), «ιδόντες δὲ αὐτὸν οἱ γεωργοὶ διελογίζοντο πρὸς ἀλλήλους λέγοντες, Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· ἀποκτείνωμεν αὐτόν, ἵνα ἡμῶν γένηται ἡ κληρονομία.» και τέλος, ας μη λησμονήσουμε και τον εγωιστικό μονόλογο του Φαρισαίου που δικαίωσε τον εαυτό συγκρίνοντας τις πράξεις του με αυτές του αμαρτωλού τελώνη (*Λκ.* 18,12)²⁵². Επίσης, οι A. Plummer και F. Bovon επισημαίνουν την καταφανή ύπαρξη ομοιότητας στο «σκάπτειν οὐκ ἰσχύω»

249. Βλ. F. Bovon, *A Commentary on the Gospel of Luke 9:51-19:27*, 447.

250. Βλ. Π. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις το Κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον*, 467.

251. Βλ. W. Trollope, *A Commentary on the Gospel of St. Luke with Examination Questions*, Cambridge 1856, 162.

252. Βλ. J. Carroll, *Luke: A Commentary*, 322-323.

του Λουκά, με το «τί γὰρ παθῶ, σκάπτειν οὐκ ἐπίσταμαι», του Αριστοφάνη^{253 254}.

«4 Ἐγνων τί ποιήσω, ἵνα ὅταν μετασταθῶ ἐκ τῆς οἰκονομίας δέξωνταί με εἰς τοὺς οἴκους ἑαυτῶν.»: Ο εσωτερικός μονόλογος του οικονόμου συνεχίζεται και σε αυτό το χωρίο. Ξαφνικά ο οικονόμος επινοεί μια λύση η οποία ενδέχεται να φέρει εις πέρας το πρόβλημα του. Το ρήμα «ἔγνων» σε χρόνο αόριστου β' δηλώνει το απροσδόκητο του γεγονότος²⁵⁵, δηλαδή, τη ξαφνική λύση που έρχεται στο νου του οικονόμου. Ο οικονόμος εκτιμά ότι με αυτή τη λύση θα επιχειρήσει να συνεχίσει την εργασία του σε κάποιο άλλο σπίτι, χωρίς να υποβαθμιστεί κοινωνικά. Ο Plummer αναφέρει ότι το ρήμα «δέξονται» έχει ως αντικείμενο τους χρεοφειλέτες του πλουσίου, οι οποίοι εμφανίζονται στο επόμενο χωρίο²⁵⁶. Το σχέδιο του οικονόμου αρχίζει να ξεδιπλώνεται και να αποκαλύπτεται. Σε πρώτη φάση φαίνεται να περιλαμβάνει την επικείμενη «κίνηση» του οικονόμου προς το μέρος των χρεοφειλετών του πλουσίου, με πιθανό σκοπό την ανεύρεση μια νέας εργασίας, αντίστοιχης της προηγούμενης, ώστε να διασφαλιστεί το μέλλον του.

«5 Καὶ προσκαλεσάμενος ἕνα ἕκαστον τῶν χρεοφειλετῶν τοῦ κυρίου ἑαυτοῦ ἔλεγε τῷ πρώτῳ· πόσον ὀφείλεις τῷ κυρίῳ μου; 6 ὁ δὲ εἶπεν, ἑκατὸν βάρτους ἐλαίου. ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ· δέξαι σου τὰ γράμματα καὶ καθίσας ταχέως γράψον πεντήκοντα.»: Στα χωρία Λκ. 16,5-6 λαμβάνουν τόπο οι άμεσες ενέργειες του οικονόμου, προκειμένου να διαφύγει από τη δύσκολη κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει. Έτσι λοιπόν, ο οικονόμος επιδιώκει να συναντηθεί με κάθε έναν από τους χρεοφειλέτες του πλουσίου. Για τον Καθηγητή John Owen (1816-1883), οι χρεοφειλέτες αυτοί ήταν ενοικιαστές του πλουσίου, οι οποίοι νοίκιαζαν ένα τμήμα γης από εκείνον, ώστε να καλλιεργούν το προϊόν τους και πλήρωναν σε είδος, ανάλογα με το προϊόν που καλλιεργούσαν, το ενοίκιο τους στον πλούσιο²⁵⁷.

Ενώ λοιπόν ο οικονόμος έχει καλέσει σε συζήτηση τον πρώτο χρεοφειλέτη, τον

253. Βλ. Αριστοφάνης, *Όρνιθες*, 1432· βλ. F. Bovon, *A Commentary on the Gospel of Luke 9:51-19:27*, 447· βλ. A. Plummer, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel to St. Luke*, 383.

254. Γνωρίζουμε σχετικά με την ανώτερη μόρφωση του συγγραφέα του τρίτου *Ευαγγελίου*, η οποία άλλωστε πιστοποιείται εύκολα μέσα από τον γραμματικό και συντακτικό τρόπο συγγραφής του *Ευαγγελίου*. Ωστόσο, δεν επιχειρούμε να αποφανθούμε με σιγουριά ότι, στο συγκεκριμένο χωρίο, ο Λουκάς έχει δανειστεί στοιχεία από τον Αριστοφάνη, διότι δεν έχουμε καμία άλλη ένδειξη, σαν εικασία βέβαια έχει ενδιαφέρον.

255. Βλ. A. T. Robertson, *A Translation of Luke Gospel with Grammatical Notes*, 207.

256. Βλ. A. Plummer, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel to St. Luke*, 383.

257. Βλ. J. Owen, *A Commentary (Critical, Expository, and Practical) on the Gospel of Luke*, New York 1859, 253.

ρωτάει σχετικά με το ποσό οφειλής του, ως προς τον πλούσιο. Ο πρώτος χρεοφειλέτης ενημερώνει τον οικονόμο πως οφείλει στον πλούσιο «**έκατὸν βάτους²⁵⁸ ἐλαίου**». Όπως θα δούμε και στη συνέχεια, οι χρεοφειλέτες πράγματι χρωστάνε και πληρώνουν σε είδος²⁵⁹, μάλιστα ο υπομνηματιστής George Bliss (1816-1893) παρατηρεί, σε αντίθεση με τον J. Owen, ότι ο πρώτος οφειλέτης χρωστάει σε ελαιόλαδο, αλλά δεν κατέχει περιουσία-ιδιοκτησία σε ελιές ή λάδι, γεγονός που δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο τη θέση του ως προς τον οικονόμο²⁶⁰.

Το ελαιόλαδο στην περιοχή της Παλαιστίνης θεωρούνταν πολύ σημαντικό οικονομικό αγαθό και αποτελούσε βασική τροφή των ανθρώπων εκείνης της εποχής. Εκατό βάτοι ελαίου ισοδυναμούν περίπου με 4.500 λίτρα ελαιόλαδου. Αυτή η ποσότητα ελαιόλαδου που χρωστούσε ο πρώτος οφειλέτης στον πλούσιο ήταν αρκετά μεγάλη. Αν αναλογιστούμε ότι ένα λίτρο ελαιόλαδου αντιστοιχεί περίπου σε 916 γραμμάρια λαδιού²⁶¹ και ότι η τιμή του ελαιόλαδου σήμερα (με στοιχεία του 2017) αντιστοιχεί περίπου σε 3,8 ευρώ²⁶², ανά κιλό (όχι ανά λίτρο), τότε με απλούς υπολογισμούς μπορούμε να συμπεράνουμε ότι αν η Παραβολή αυτή γραφόταν στις μέρες μας, τότε ο οφειλέτης θα χρώσταγε περίπου 15.700 σημερινά ευρώ. Τη σημερινή εποχή, μία αντίστοιχη συγκομιδή, με τη συνδρομή μηχανημάτων υψηλής τεχνολογίας, είναι εφικτό να επιτευχθεί μέσα σε ελάχιστες μέρες, ωστόσο, κατά την εποχή του Ιησού, αυτά τα ειδικά μηχανήματα δεν υπήρχαν, ούτε φυσικά τα αντίστοιχα αγροτικά οχήματα συγκομιδής και μεταφοράς του καρπού προς τα σημεία επεξεργασίας του, ούτε τα σύγχρονα ελαιοτριβεία που παράγουν άκοπα, ακατάπαυστα και καθημερινά, δεκάδες τόνους ελαιόλαδου. Οι εργάτες συνέλεγαν τους καρπούς με τα ίδια τους τα χέρια. Στη συνέχεια, αφού γέμιζαν με τους καρπούς αυτούς μεγάλα τσουβάλια, τα κουβαλούσαν στις πλάτες τους για να τα μεταφέρουν στα σημεία παραγωγής

258. Οι βάτοι ήταν εβραϊκή μονάδα μέτρησης των υγρών, κατά τους Bovon και Plummer. Εκατό βάτοι ελαίου ισοδυναμούν περίπου με 4.500 λίτρα λαδιού, ποσότητα που παράγεται περίπου από 140 γεμάτα ελαιόδεντρα. Αντίστοιχα, η ποσότητα αυτή θα μπορούσε να εξαγοραστεί με εξακόσια ημερομίσθια εργασίας ενός απλού εργάτη· βλ. F. Bovon, *A Commentary on the Gospel of Luke 9:51-19:27*, 448· βλ. A. Plummer, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel to St. Luke*, 383.

259. Τον καιρό εκείνο, στην πλειοψηφία τους, οι συναλλαγές στις ανατολικές χώρες πραγματοποιούνταν σε είδος, ανάλογα με το προϊόν που παρήγαγε η κάθε περιοχή (κρασί, καλαμπόκι, σιτάρι, λάδι κλπ.)· βλ. B. Stevens, *The Parables of New Testament*, Philadelphia 1887, 130.

260. Βλ. G. Bliss, *Commentary on the Gospel of Luke*, Philadelphia 1884, 249.

261. Βλ. Αγνωστού, “litre to Kilos”, *Endmemo* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 13 Απριλίου 2017] Διαθέσιμο: <http://www.endmemo.com/cconvert/kg1.php>.

262. Βλ. Π. Αλεξανδρής, “ελαιόλαδο”, *agro24* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 13 Απριλίου 2017] Διαθέσιμο: <http://www.agro24.gr/ελαιόλαδο>

ελαιόλαδου. Επιπλέον, για την παραγωγή ελαιόλαδου απαιτούνταν πολλές επιμέρους χειρωνακτικές εργασίες (διαλογή, άλεσμα, πλύσιμο, τριβή ελαιόκαρπου κλπ.), οι οποίες για να περαιωθούν χρειαζόνταν πολλά εργατικά χέρια, καθώς επίσης και εργάτες με μεγάλη σωματική αντοχή²⁶³. Αυτά τα λίγα ιστορικά στοιχεία τα εκθέτουμε για να επισημάνουμε ότι η συγκεκριμένη ποσότητα ελαιόλαδου που όφειλε ο πρώτος οφειλέτης στον πλούσιο, αναλογικά με τα δεδομένα της εποχής, ήταν υπερβολικά μεγάλη. Κατά τον B. Utley, ο Ιησούς χρησιμοποιούσε πολύ συχνά το στοιχείο της υπερβολής στις αφηγήσεις των Παραβολών του, με σκοπό να δώσει έμφαση στο μήνυμά του²⁶⁴.

Όσον αφορά τις οφειλές, δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε αν αυτές ήταν οφειλές μόνο προς το πρόσωπο του πλουσίου ή συμπεριλαμβανόταν σε αυτές και ο μισθός του οικονόμου²⁶⁵. Θεωρούμε, πιθανά και τα δυο ενδεχόμενα, διότι όπως θα δούμε στη συνέχεια της αφήγησης, μέσα από τις ενέργειες του οικονόμου, ο πλούσιος φαίνεται να μην γνωρίζει τι χρωστάει ο καθένας σε αυτόν. Σε αυτή την περίπτωση, θα πρέπει να αναρωτηθούμε ποιο ήταν το ποσοστό του μεριδίου του οικονόμου επί του συνόλου των οφειλών, ωστόσο η συγκεκριμένη Παραβολή, δεν μας αφήνει τέτοια περιθώρια. Αυτό το “κενό” της Παραβολής, βέβαια, έδωσε το κίνητρο σε πολλούς ερμηνευτές, ώστε να συναγάγουν διάφορα συμπεράσματα χρησιμοποιώντας διάφορες ερμηνευτικές μεθόδους, πέραν της ιστορικοκριτικής, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Το ρήμα «δέξαι»²⁶⁶ και το επίρρημα «ταχέως» φανερώνουν τις άμεσες ενέργειες του οικονόμου, ο οποίος αστραπιαία μειώνει κατά το ήμισυ τα χρέη του πρώτου οφειλέτη, εφόσον πρώτα, απευθυνόμενος σε αυτόν, τον παροτρύνει “να δεχθεί τα γράμματα”. Μάλιστα, το επίρρημα «ταχέως» ενέχει τον φόβο του οικονόμου, ώστε να μην συλληφθεί επ’ αυτοφώρω από το αφεντικό του, κατά την παραποίηση των εγγράφων²⁶⁷. Κατά τον G. Bliss, η παραποίηση ήταν πολύ απλή, γιατί αν υποτεθεί ότι

263. Βλ. Κ. Νικολαντωνάκης-Β. Αμοιρίδου, “Παραγωγή Ελαιολάδου – Αρχαία Ελαιοτριβεία”, *Ελιά & λάδι*, Ιούνιος 2011, χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 19 Απριλίου 2017] Διαθέσιμο: <http://www.tmt.h.gr/sciencelated/64-archaia-elliniki-technology/413-paragogi-elaioladou>

264. Βλ. B. Utley, *Luke the Historian: The Gospel of Luke*, 230.

265. Η εικασία περί προμήθειας του οικονόμου, η οποία στηρίζεται κατά τους κοινωνιολόγους ερμηνευτές (βλ. M. L. Soads, *The New Oxford Annotated Bible*, Oxford 2001³, 1860.) θα αναπτυχθεί στο επόμενο κεφάλαιο, 118-121.

266. Προστακτική έγκλιση, αορίστου χρόνου, μέσης φωνής, δευτέρου προσώπου του ρήματος δέχομαι.

267. Βλ. Π. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 468.

η συναλλαγή έγινε στα εβραϊκά, τότε το μόνο που έπρεπε να αλλαχτεί-παραποιηθεί ήταν ένα γράμμα, το εβραϊκό εκατό (ק) θα έπρεπε να αντικατασταθεί με το εβραϊκό πενήντα (נ), όπως και στην επόμενη περίπτωση θα έπρεπε να αλλαχτεί πάλι το ק με το εβραϊκό ογδόντα (ח)²⁶⁸. Τι ακριβώς σημαίνουν, ερμηνευτικά, τα «**γράμματα**», δυστυχώς, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε. Οι εικασίες του F. Βονοπ και του Π. Τρεμπέλα συνδέουν τα γράμματα αυτά με συμβόλαια παραποίησης των χρεών του οφειλέτη²⁶⁹. Χωρίς λοιπόν να μπορούμε να προσδιορίσουμε τι ακριβώς ήταν αυτά τα γράμματα, μελετώντας προσεκτικά το κείμενο, υποθέτουμε ότι ίσως ήταν κάποια ιδιωτικά συμφωνητικά μεταξύ του οικονόμου και των οφειλετών, τα οποία πράγματι ο οικονόμος παραποιεί. Ο οικονόμος, διαπιστωμένα, είχε απόλυτη δικαιοδοσία σαν διαμεσολαβητής ανάμεσα στον οφειλέτη και στον πλούσιο κύριο του, διότι όχι μόνο ρύθμιζε τις συμφωνίες μεταξύ αυτών, αλλά κατείχε και τα αντίστοιχα συμφωνητικά, για τα οποία ο πλούσιος κύριος του φαίνεται να αγνοούσε την ύπαρξη τους.

«7 Ἐπειτα ἑτέρω εἶπεν· σὺ δὲ πόσον ὀφείλεις; ὁ δὲ εἶπεν· ἑκατὸν κόρους σίτου. λέγει αὐτῷ· δέξαι σου τὰ γράμματα καὶ γράψον ὀγδοήκοντα.»:

Στη συνέχεια της Παραβολής, ο οικονόμος ακολουθεί ακριβώς την ίδια διαδικασία, την οποία ακολούθησε και με τον πρώτο χρεοφειλέτη. Ο δεύτερος οφειλέτης όφειλε εκατό «**κόρους**» σιτάρι, πριν τη νέα συμφωνία με τον οικονόμο, όπου δέχεται (σιωπηρά) μια μείωση της τάξεως του 20%. Λογικά, ο οικονόμος θα ακολούθησε την ίδια τακτική με όλους τους οφειλέτες του πλουσίου, οι οποίοι, ίσως, χάριν συντομίας της Παραβολής δεν αναφέρονται από τον Λουκά, αν και η ύπαρξή τους υπονοείται στο *Λκ. 16,7* («**ἓνα ἕκαστον τῶν χρεοφειλετῶν**»). Κατά τον καθολικό επίσκοπο και συγγραφέα Bernard Ward (1857-1920), το γεγονός ότι ο οικονόμος προέβη σε διαφορετικές μειώσεις οφειλών, στον έναν από τον άλλο οφειλέτη, είναι το μόνο υπαινικτικό στοιχείο ότι αυτή η Παραβολή ίσως να είναι μια αληθινή ιστορία, καθότι στην πραγματικότητα θα μπορούσαμε να φανταστούμε ευκολότερα κάποιον άνθρωπο να προβαίνει σε τέτοιου είδους συναλλαγές οικονομικού ρίσκου, παρότι σε μια υποθετική ιστορία²⁷⁰. Δεν γνωρίζουμε αν ο οικονόμος εντόπισε κάποια αντιστοιχία

268. Βλ. G. Bliss, *Commentary on the Gospel of Luke*, 249.

269. Βλ. F. Βονοπ, *A Commentary on the Gospel of Luke 9:51-19:27*, 448· βλ. Π. Τρεμπέλας, *Η Καινή Διαθήκη μετά συντόμου ερμηνείας*, 315. Εδώ θα πρέπει να επισημάνουμε πως η αρχαιολογία, δια των ευρημάτων της στην περιοχή της Μεσοποταμίας, μας πληροφορεί σχετικά με την ύπαρξη αρχαίων τιμολογίων και αποδείξεων εξοφλήσεως συναλλαγών, από το 2000 π.Χ. έως και τον 1^ο π.Χ. αιώνα· πρβλ. Ι. Χριστιανίδης, *Θέματα από την Ιστορία των Μαθηματικών*, Κρήτη 2012³, 35.

270. Βλ. B. Ward, *The Gospel according to St. Luke*, London 1897, 187.

ανάμεσα στους πενήντα βάτους ελαίου και στους είκοσι κόρους σιταριού ή έκρινε ανά περίπτωση και ανά οφειλέτη. Πάντως, αυτό που φαίνεται μέσα από τη αφήγηση του Λουκά, είναι ότι παρά τη ψυχολογική πίεση και τον φόβο της άμεσης απόλυσης με τον οποίο διακατέχεται ο οικονόμος, αυτός βρίσκει το σθένος και την ψυχραιμία να διαπραγματευτεί, και μάλιστα, με διαφορετικούς όρους στον κάθε οφειλέτη, ώστε να κερδίσει από τον καθένα το μέγιστο που μπορεί.

Ο δεύτερος οφειλέτης όφειλε στον πλούσιο εκατό κόρους σιταριού. Ο ένας κόρος²⁷¹ σίτου ισοδυναμεί περίπου με 272 κιλά σιταριού, οπότε οι εκατό κόροι ισοδυναμούν με την τεράστια ποσότητα των περίπου²⁷² 27.200 κιλών σιταριού (27 τόνοι και λίγα κιλά). Η μείωση της τάξεως του 20% στα χρωστούμενα διευκολύνει τον οφειλέτη περίπου κατά 5.440 κιλά, ο οποίος χρωστάει, με τα νέα δεδομένα, περίπου 21.700 κιλά σίτου²⁷³.

Το σιτάρι ήταν ένα πολύ σημαντικό φυτό της αρχαιότητας για τον κόσμο και μια από τις βασικότερες τροφές του Ισραήλ (*Ρουθ* 2,23· *Κρτ.* 6,11, κ.α.). Από τους κόκκους του σίτου κατασκευαζόταν το αλεύρι και από το αλεύρι παρασκευαζόταν ο άρτος. Η Βαβυλωνία, η Συρία και η Παλαιστίνη ήταν φημισμένες για την παραγωγή σίτου και μάλιστα μεγάλης ποσότητας²⁷⁴. Η σπορά, η συλλογή και η επεξεργασία του σίτου δεν ήταν τόσο επίπονη όσο αυτής της ελιάς, όμως απαιτούσε λεπτομερή και χρονοβόρα εργασία. Παρότι οι οφειλούμενες ποσότητες ελαιόλαδου και σίτου που αναφέρονται στην Παραβολή είναι υπερβολικά μεγάλες, οι αναλογίες παραγωγής ελαιόλαδου σε σχέση με αυτή του σίτου, για τον J. Owen, φαίνονται να είναι ακριβείς, ως προς την παραγωγική διαδικασία της εποχής²⁷⁵.

271. Σχετικά με τους “κόρους” στην *Παλαιά Διαθήκη*, βλ. *Ιζ.* 45, 14.

272. Χρησιμοποιούμε τη λέξη “περίπου” σε όλες τις περιπτώσεις των μέτρων, γιατί δεν συναντήσαμε τις ίδιες αντιστοιχίες μέτρων και σταθμών σε όλους τους υπομνηματιστές. Το πανεπιστήμιο βιβλικών σπουδών της Οξφόρδης μέσα από την επίσημη ηλεκτρονική σελίδα του (πρβλ. W. R. F. Browning, “Measures, Weights, and Values” *In A Dictionary of the Bible, Oxford Biblical Studies Online*, χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 21 Απριλίου 2018] Από: <http://www.oxfordbiblicalstudies.com/article/opr/t94/e2205>) αναφέρει πως είναι αδύνατο να προσεγγιστούν επακριβώς οι αντιστοιχίες των βιβλικών μονάδων μέτρησης σε σχέση με τις σημερινές, αν και παραθέτει έναν πίνακα μονάδων μέτρησης. Αυτό βέβαια δεν επηρεάζει καθόλου το μήνυμα της Παραβολής και το βέβαιο γεγονός ότι οι ποσότητες των οφειλετών προς το πρόσωπο του πλούσιου ήταν υπερβολικά μεγάλες για τη συγκεκριμένη εποχή· βλ. J. Fitzmyer, *The Gospel according to Luke (x-xxiv)*, 1101.

273. Για τις μετατροπές των μονάδων, πρβλ. A. M. Jones, “Metric Conversions”, *Iowa State University*, χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 21 Απριλίου 2017] Από: www.extension.iastate.edu/agdm/wholefarm/html/c6-80.html.

274. Βλ. Γ. Ζ. Κωνσταντινίδης, “Σίτος”, *Νέον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν της Αγίας Γραφής*, Αθήνα 1985 844.

275. Βλ. J. Owen, *A Commentary (Critical, Expository, and Practical) on the Gospel of Luke*, 253.

Ο L. Abbott, μέσα από τα χωρία της Παραβολής, επιπλέον, διάφορα πολιτιστικά στοιχεία της εποχής. Συγκεκριμένα, με αφορμή το ρήμα «γράφον»²⁷⁶, αναφέρει ότι εκείνη την εποχή λίγοι άνθρωποι ήταν εκπαιδευμένοι πάνω στη γραφή και την ανάγνωση και αυτοί θεωρούνταν σαν τους μορφωμένους της εποχής. Συνεπώς, ο Abbott εικάζει πως ο οικονόμος κατείχε κάποια μόρφωση σίγουρα ανώτερη από τον μέσο άνθρωπο της εποχής. Επιπλέον, τα υλικά τα οποία χρησιμοποιούσαν για να γράφουν, αυτοί που γνώριζαν γραφή εκείνη την εποχή, ήταν το μαύρο ινδικό μελάνι, το οποίο ήταν αρωματισμένο από το δέντρο “κόμμι”, από το οποίο κατασκευάζονταν και οι γόμες της εποχής (πολλοί συνδέουν το φυτό “κόμμι” με κάποιο είδος μαστιχόδεντρου). Η γραφίδα ήταν φτιαγμένη από ένα είδος καλάμου, η μύτη του οποίου ήταν κομμένη πλαγίως²⁷⁷. Τέλος, η γραφή πραγματοποιούνταν, κυρίως, από δημόσιους αντιγραφείς, οι οποίοι κρατούσαν το χειρόγραφο²⁷⁸ στο αριστερό τους χέρι και έγραφαν πάνω σε αυτό²⁷⁹.

« 8 Καὶ ἐπήνεσεν ὁ κύριος τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας ὅτι φρονίμως ἐποίησεν· ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου φρονιμώτεροι ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτός εἰς τὴν γενεὰν τὴν ἑαυτῶν εἰσιν.»: Το τελευταίο εδάφιο της Παραβολής αποτελεί ταυτόχρονα και το πόρισμα αυτής της ιστορίας, από το οποίο όμως γεννούνται πολλά ερωτήματα, τα οποία απασχόλησαν πολλούς ερμηνευτές των Γραφών, ανά τους αιώνες. Αυτά είναι τα εξής: 1) Ποιος είναι αυτός «ὁ κύριος», ο οποίος επαίνεσε τον «οἰκονόμον τῆς ἀδικίας»; 2) Γιατί μέσα στα πλαίσια μια ηθικής διδασκαλίας, αυτής του *Ευαγγελίου του Λουκά*, αυτός «ὁ κύριος» επαίνεσε τον «οἰκονόμον τῆς ἀδικίας», εφόσον ἤξερε ότι ήταν άδικος και συνεπώς αμαρτωλός; 3) Ποιοι είναι «οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου»; 4) Ποιος είναι “τούτος ο αἰώνας”; 5) Γιατί αυτοί «οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου» είναι «φρονιμώτεροι ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτός» στη γενεά τους; ε) Ποιοι είναι οι «υἱοὶ τοῦ φωτός» και 6) ποια είναι αυτή η «γενεὰν τὴν ἑαυτῶν εἰσιν»;

Ας εξετάσουμε προσεκτικά το χωρίο, για να προσπαθήσουμε να δώσουμε μια απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα.

Το «ἐπήνεσεν» είναι ρήμα, χρόνου αορίστου, ενεργητικής φωνής²⁸⁰, το οποίο

276. Προστακτική έγκλιση, αορίστου χρόνου, ενεργητικής φωνής, δευτέρου προσώπου, ενικού αριθμού του ρήματος γράφω.

277. Βλ. Γ' Ιω. 1,13: «Πολλὰ εἶχον γράφειν, ἀλλ' οὐ θέλω διὰ μέλανος καὶ καλάμου σοι γράψαι».

278. Το οποίο ήταν κατασκευασμένο από περγαμινή ή από πάπυρο, βλ. Ι. Καραβιδόπουλος, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2007³(1983), 32-35.

279. Βλ. L. Abbott, *The Gospel according to Luke*, 101.

280. Του ρήματος επαίνέω-ω, ενεργητική φωνής, τρίτου προσώπου, ενικού αριθμού.

σημαίνει “επιδοκίμασε” και δέχεται σαν υποκείμενο τη λέξη «κύριος» και σαν αντικείμενο «τὸν οἰκονόμον». Εδώ φαίνεται καθαρά το θετικό στοιχείο του χωρίου, δηλαδή, η επιδοκιμασία του κυρίου αυτού προς το πρόσωπο του οικονόμου.

«**Κύριος**»: Σύμφωνα με τον Βονοπ, αν ταυτίσουμε τον κύριο του χωρίου *Λκ.* 16,8 με τον κύριο των χωρίων 16,3,5, τότε θα πρέπει να εκπλαγούμε με την αντίδρασή του. Είναι παράδοξο κάποιος να επαινεί έναν υπάλληλό του, ο οποίος ουσιαστικά τον κλέβει. Ίσως, ο κύριος αυτός να επαινεί την οξυδέρκεια του οικονόμου, σαν να του λέει σε ελεύθερη μετάφραση «Είσαι πραγματικά έξυπνος με αυτό που σκαρφίστηκες!». Ωστόσο, η τελική υπόθεση του F. Βονοπ είναι ότι εφόσον ο κύριος αυτός επαινεί, ονομάζοντας τους πιστούς²⁸¹ «υἱοὺς τοῦ φωτός», προβαίνοντας ουσιαστικά σε έναν διαχωρισμό μεταξύ δικαίων και αδίκων, τότε αποκαλύπτει την ταυτότητά του σαν αυτή του Θεού, ο οποίος είναι ο μόνος που μπορεί να προβεί σε τέτοιους διαχωρισμούς, κατά τις ευαγγελικές αφηγήσεις²⁸². Η αντίθετη άποψη στηρίζει τη θέση ότι το χωρίο αυτό διχοτομείται σε δύο επιμέρους χωρία. Το σημείο διαχωρισμού των χωρίων είναι το αναφορικό μόριο «ὅτι» (το δεύτερο ότι του χωρίου). Στο πρώτο χωρίο, ο πλούσιος ιδιοκτήτης επιδοκιμάζει τον οικονόμο για την προνοητικότητα του και μόνο, ενώ στο δεύτερο ομιλεί ο Ιησούς, ο οποίος είναι ο αφηγητής της Παραβολής. Ο Ιησούς φαίνεται να επαινεί και αυτός τον οικονόμο για την οξυδέρκεια του, χωρίς να δικαιολογεί την ανηθικότητα του οικονόμου, χαρακτηρίζοντας τον σαν «οἰκονόμον τῆς ἀδικίας»²⁸³.

Ο A. Plummer φρονεί ότι ο “οἰκονόμος τῆς ἀδικίας” και ο «μαμωνᾶς τῆς ἀδικίας», στο χωρίο που ακολουθεί (*Λκ.* 16,9), θα πρέπει να ληφθούν υπόψιν σαν κοινές έννοιες, διότι και στις δύο περιπτώσεις παρατηρείται μια γενική προσδιοριστική (αντικειμενική), η οποία προσδιορίζει το ίδιο αντικείμενο, δηλαδή, την αδικία (αυτός που οικονομεί-διαχειρίζεται την αδικία). Επομένως, ο μαμωνᾶς και ο οικονόμος σχετίζονται μεταξύ τους με κύριο χαρακτηριστικό στοιχείο την αδικία²⁸⁴.

Η λέξη “ἀδικία” μαζί με τα παράγωγα της εμφανίζεται πολλές φορές στο *Κατὰ Λουκᾶν Ευαγγέλιον* (6,37· 13,27· 18,6· 20,47· 23,40· 24,20). Μάλιστα μέσα από την

281. Πιστούς Ιουδαίους που γνώριζαν τα μυστήρια της Βασιλείας του Θεού ή πιστούς μαθητές, οι οποίοι άκουγαν την Παραβολή και είχαν ιδιαίτερη αποκάλυψη από τον Ιησού; Ερώτημα αναπάντητο κατά τον W. Manson· βλ. W. Manson, *The Moffatt New Testament Commentary: The Gospel of Luke*, Edinburgh 1930, 183, που φρονούμε, ότι ο Λουκάς απαντάει στη συνέχεια της αφήγησής του.

282. Βλ. F. Βονοπ, *A Commentary on the Gospel of Luke 9:51-19:27*, 449.

283. Βλ. J. Fitzmyer, *The Gospel according to Luke (x-xxiv)*, 1105, επίσης, βλ. Π. Τρεμπέλας, *Η Καινή Διαθήκη μετά συντόμου ερμηνείας*, 468.

284. Βλ. A. Plummer, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel to St. Luke*, 383.

εγωκεντρική προσευχή του Φαρισαίου (Λκ.18,11), στην γνωστή παραβολή με τον αμαρτωλό Τελώνη (18,9-14), βλέπουμε πως ο Φαρισαίος αυτός, δια του Λουκά, τοποθετεί στην κατηγορία των αμαρτωλών μαζί τους αμαρτωλούς Τελώνες, τους μοιχούς, τους άρπαγες και τους άδικους. Συνεπώς, θεωρούμε πως στην σκέψη του Λουκά η αδικία είναι μια πολύ σοβαρή αμαρτία και άδικος μπορεί να είναι κάποιος είτε μέσα από την οικονομία (όπως ο οικονόμος), είτε μέσα από την ανθρώπινη εξουσία (όπως ο άδικος κριτής, Λκ.18,6), είτε μέσα από τον Νόμο (όπως οι Γραμματείς, Λκ.20,46). Αδικώ, στην ελληνιστική κοινή γλώσσα, σημαίνει βλάπτω κάποιον²⁸⁵, στην προκειμένη περίπτωση, ο οικονόμος βλάπτει τον κύριο του, εφόσον τον κλέβει κατά συρροή, σπαταλώντας την περιουσία του και, επίσης, τον εξαπατά, παραποιώντας έγγραφα που ανήκαν σε αυτόν. Όμως, ο οικονόμος αυτός που χαρακτηρίζεται γεμάτος από αδικία, έπραξε κάτι “φρονίμως”.

Στα βιβλία της *Καινής Διαθήκης*, ο φρόνιμος φαίνεται να είναι ο συνετός (Μτ. 10,16· 24,45· 25,2· Μκ.12,34· Λκ.12,42) και υπάρχει σε ζεύγη αντιθέσεων με τη λέξη “μωρός” που σήμαινε και σημαίνει ανόητος (Μτ. 25,2· Α' Κρ. 4,10). Ο οικονόμος δεν χαρακτηρίζεται από τον Κύριο σαν φρόνιμος, αλλά σαν άδικος που έπραξε κάτι συνετά, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι μετατράπηκε αυτόματα σε συνετό. Παραμένει ο Άδικος Οικονόμος, ο οποίος έπραξε μια συνετή πράξη. Ο Καθηγητής Θωμάς Ιωαννίδης θεωρεί πως το συγκεκριμένο χωρίο εντάσσεται στην κατηγορία των οξύμωρων σχημάτων²⁸⁶, δηλαδή, των αντιθετικών σχημάτων της *Καινής Διαθήκης* που έχουν σαν στόχο να οξύνουν το νόημα των λεγομένων. Στην προκειμένη περίπτωση παρατηρείται «η συνετή πράξη ενός άδικου ανθρώπου υπό το φάσμα του καθημερινού πνευματικού αγώνα»²⁸⁷. Ο θεολόγος Eduard Lohse (1924-2015) πιστεύει ότι το επίρρημα «φρονίμως» αποτελεί το ερμηνευτικό κλειδί της συγκεκριμένης Παραβολής. Συγκεκριμένα θεωρεί πως η συγκεκριμένη λέξη περιγράφει μια σωστή και αποφασιστική ενέργεια για το μέλλον του οικονόμου η οποία φυσικά συνδέεται με την πρόσκληση του Θεού προς τον άνθρωπο, μέσα από το ευαγγελικό κήρυγμα της θείας βασιλείας, και με την άμεση ανταπόκριση του ανθρώπου σε αυτή την πρόσκληση²⁸⁸.

285. Βλ. Γ. Γαλίτης, “Αδικώ”, *ΘΗΕ* 1(1962) 432.

286. Άλλα ρητορικά σχήματα που συναντούμε στην *Καινή Διαθήκη* είναι: α) Το παράδοξο, β) η υπερβολή, γ) η ρητορική ερώτηση, δ) το λογοπαίγνιο και ε) η ειρωνεία· βλ. Θ. Ιωαννίδης, *Η γλώσσα της Καινής Διαθήκης*, 97-105.

287. Ο.π., 100.

288. Βλ. E. Lohse, *Επίτομη Θεολογία της Καινής Διαθήκης*. (Μτφρ. Σ. Αγουρίδη, του γερμανικού πρωτοτύπου *Grundriß der neutestamentlichen Theologie*, Stuttgart 1974), Αθήνα 2010⁵, 41-43.

Ωστόσο, η απόκτηση της σύνεσης κατά τις Ευαγγελικές διηγήσεις είναι πορεία ζωής, η οποία απαιτεί κόπο, θυσίες και υπομονή (Λκ. 21,19) και όχι την εκτέλεση μια μεμονωμένης πράξης.

«Οι υιοί του αιώνας τούτου φρονιμώτεροι»: Ο Α. Plummer εξηγεί ότι οι άνθρωποι, οι οποίοι δεν είναι πιστοί στον Χριστό και τις διδασκαλίες του *Ευαγγελίου*, πολλές φορές είναι συνετότεροι, δηλαδή «φρονιμώτεροι», στις συναλλαγές μεταξύ τους, αυτές που αφορούν υλικά πράγματα, σε σχέση με τις συναλλαγές των πιστών. Οι πιστοί, λοιπόν, θα πρέπει να παραδειγματιστούν από αυτή τη διαχείριση των υλικών πραγμάτων και να διαχειρίζονται με αντίστοιχο τρόπο οτιδήποτε πνευματικό²⁸⁹. Και στον Λουκά οτιδήποτε υλικό, ανάλογα με τη χρήση του, μπορεί να μετατραπεί σε πνευματικό. Επιπλέον, κατά τον F. Bovon, η έννοια των “υιῶν τοῦ αἰῶνος τούτου”, η οποία εμφανίζεται αυτούσια, ενέχει αποκαλυπτικά στοιχεία, επειδή με την αναφορά ενός παροντικού αιώνα υπονοείται ταυτόχρονα και η ύπαρξη ενός αιώνα μελλοντικού (η ίδια έννοια απαντάει και στο Λκ. 20,34)²⁹⁰. Κατά τον αρχαίο ιουδαϊσμό θεωρούνταν δυο κόσμοι και δυο χρονικές περίοδοι, ο “αἰὼν τούτος” και ο “μέλλον αἰὼν” ή ο “ἐρχόμενος” (Λκ. 20,35) στον οποίο ο Θεός επρόκειτο να βασιλεύσει. Αυτή η θεώρηση στηρίχθηκε από τους συγγραφείς της *Καινῆς Διαθήκης* σαν διδασκαλία και του Χριστιανισμού²⁹¹.

Στην *Καινή Διαθήκη* υπάρχουν πολλές αναφορές στους “δύο αιώνες”. Ο “αἰὼν τούτος”, ο οποίος σύμφωνα με τους συγγραφείς της *Καινῆς Διαθήκης* είναι η χρονική περίοδος που αναφέρεται στη μάταιη επίγεια ζωή του ανθρώπου, η οποία περίοδος χαρακτηρίζεται από φθορά, πονηρία, αμαρτία καθώς επίσης και την παρουσία του κακού και του διαβόλου²⁹². Όταν παρέλθει αυτός ο αιώνας, τότε θα ακολουθήσει μια νέα περίοδος, αυτή του μελλοντικού αιώνα, κατά την οποία θα βασιλεύσει ο Χριστός μαζί με τους αγίους, δηλαδή, με αυτούς που, κόντρα στο ρεύμα του παρόντα πονηρού αιώνα, έζησαν μια ενάρετη ζωή σύμφωνα με τους λόγους του ευαγγελίου και την πίστη τους στον Χριστό²⁹³.

289. Βλ. Α. Plummer, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel to St. Luke*, 384.

290. Βλ. F. Bovon, *A Commentary on the Gospel of Luke 9:51-19:27*, 450.

291. Ο.π., 449.

292. Βλ. *Μτ.* 13,22· *Μκ.* 4,19· *Α΄ Κρ.* 1,20· *Β΄ Κρ.* 4,4· *Γλ.* 1,4· *Εφ.* 2,2· *Α΄ Τμ.* 6,17· *Β΄ Τμ.* 4,10· *Ττ.* 2,12.

293. Βλ. *Μκ.* 10,30· *Λκ.* 18,30· 20,35· *Εφ.* 1,21· 2,7· βλ. J.Strong, “Strong’s Greek: 165. αἰὼν (aión)”, *Biblehub.Com*, 2017, στον ιστότοπο: <http://biblehub.com/greek/165.htm>.

«Υιοὶ τοῦ φωτός»: Συναντούμε αυτή την έννοια ξανά στο *Ακ.* 20,36, στο *Ιω.* 12,36, στο *Α΄ Θσ.* 5,5. Επίσης, συναντούμε και στην *προς Εφεσίους Επιστολή* την ταυτόσημη έννοια «τέκνα φωτός» (*Εφ.* 5,8). Η συγκεκριμένη έννοια αποτελεί μια κοινή έννοια σε χωριά του Λουκά του Παύλου και του Ιωάννη. Κατά πολλούς ερευνητές, το *Ευαγγέλιο του Λουκά* με αυτό του *Ιωάννη* έχουν πολλά κοινά στοιχεία, τα οποία μαρτυρούν ίδιο τόπο συγγραφής (Εφεσος- όπως αναφέραμε κατά την εισαγωγή του πρώτου κεφαλαίου)²⁹⁴. Στην “Ιωάννεια” σκέψη, ο Ιησούς είναι το “φως του κόσμου”, το οποίο προϋπήρχε όλης της δημιουργίας (*Ιω.* 1,1) και είναι ο ίδιος ο Θεός (*Ιω.* 1,4· 3,19· 8,12· 9,5· 10,30,38· 14,10 κ.α.). Επίσης, ο Λουκάς ήταν συνεργάτης του Παύλου (*Φλμ.* 1,24). Αν υποθεθεί ότι ο Λουκάς επηρεάστηκε από τις ιδέες του Παύλου (καθότι συνεργάτης) ότι είναι συγγραφέας του *τρίτου Ευαγγελίου* και ότι αυτό γράφτηκε στην Έφεσο, τότε το “φως”, θα μπορούσαμε να εικάσουμε (εξαιτίας της κοινής ορολογίας) πως σχετίζεται και σε αυτό το *Ευαγγέλιο* με τον Θεό. Επομένως, οι «υιοὶ τοῦ φωτός» είναι οι “υιοὶ του Θεού”.

Ποιοι είναι όμως αυτοί οι «υιοὶ τοῦ Θεού» στο *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*; Μόνο ο συγγραφέας του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου* μπορεί να ερμηνεύσει αυτό το χωρίο και φρονούμε ότι το πράττει στο *Ακ.* 20,35-38, «οἱ δὲ καταξιοθέντες τοῦ αἰῶνος ἐκείνου τυχεῖν καὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν οὔτε γαμοῦσιν οὔτε γαμίζονται· 36 οὐδὲ γὰρ ἀποθανεῖν ἔτι δύνανται, ἰσάγγελοι γὰρ εἰσιν, καὶ υἱοὶ εἰσιν θεοῦ, τῆς ἀναστάσεως υἱοὶ ὄντες 37 ὅτι δὲ ἐγείρονται οἱ νεκροὶ καὶ Μωϋσῆς ἐμήνυσεν ἐπὶ τῆς βάρου, ὡς λέγει κύριον τὸν θεὸν Ἀβραὰμ καὶ θεὸν Ἰσαὰκ καὶ θεὸν Ἰακώβ· 38 θεὸς δὲ οὐκ ἔστιν νεκρῶν ἀλλὰ ζώντων, πάντες γὰρ αὐτῷ ζῶσιν». Η έννοια των «Υίων τοῦ φωτός» έχει εντοπισθεί, επίσης, στα χειρόγραφα της νεκρῆς θάλασσας, όπου έρχεται σε νοηματική αντίθεση με την έννοια των “Υίων τοῦ σκότους”²⁹⁵, οι οποίοι, προφανώς, πράττουν πονηρά έργα.

«Εἰς τὴν γενεὰν τὴν ἑαυτῶν εἰσιν»: Για τον A. Plummer, η πρόταση αυτή αναφέρεται και στους “υἱοὺς τοῦ αἰῶνος τούτου” αλλά και στους “υἱοὺς τοῦ φωτός” και όχι αποκλειστικά και μόνο στους δεύτερους, όπως φαίνεται αρχικά από το κείμενο. Ο οικονόμος ἤξερε με ποιους ανθρώπους έπρεπε να συνεργαστεί και φαίνεται ότι αυτοὶ φρονούσαν σαν όφελος τους να τον βοηθήσουν, εξαιτίας της βοήθειας που προσέφερε

294. Βλ. I. Καραβιδόπουλος, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, 190-191.

295. Βλ. M. L. Soads, *The New Oxford Annotated Bible*, 1860.

ο οικονόμος σε αυτούς. Οι «υἱοὶ τοῦ φωτός»²⁹⁶, από την άλλη, θα πρέπει να πράξουν παρομοίως και να εκμεταλλευτούν τις αντίστοιχες πνευματικές ευκαιρίες που θα τους δοθούν. Επιπλέον, ας μην λησμονούμε το γεγονός πως όλοι οι χαρακτήρες, οι οποίοι εμφανίζονται στην Παραβολή είναι παιδιά του «αἰῶνος τούτου» και αυτής της παροντικής γενεάς, στην οποία αναφέρεται ο Ιησούς.

Η λέξη “γενεά” μαζί με τα παράγωγα της, με την έννοια της παροντικής γενεάς, εμφανίζεται δεκατρείς φορές στο *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον* περισσότερες από κάθε άλλο βιβλίο της *Καινῆς Διαθήκης*, επομένως είναι ένα ακόμα στοιχείο της “Λουκάνειας” ορολογίας²⁹⁷. Ενδιαφέρουσα η εικασία του J. Owen, ο οποίος πιστεύει ότι η φράση που μελετάμε είναι μια πολύ σημαντική προσθήκη του Λουκά, η οποία τονίζει το προσωρινό καλό στοιχείο της πράξης του οικονόμου και συνδέεται με την αποφασιστικότητα του. Επίσης, ερμηνευμένη σωστά, η περίοδος αυτή, αποκλείει κάθε άλλου εικασίες περί ανηθικότητας. Ο βιβλικός ερμηνευτής Philip Coghlan φρονεί ότι η λέξη «γενεάν» προσδιορίζει την προ-Μεσσιανική εποχή, η οποία χαρακτηρίζεται από πνευματικό σκοτάδι, αμαρτία και ανηθικότητα στην οποία εμπλέκονται άμεσα οι «υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου» με τις πράξεις τους²⁹⁸.

3. Λουκάς, ο πρώτος ερμηνευτής της Παραβολής

Ο πρώτος ερμηνευτής της Παραβολής αυτής δεν είναι άλλος από τον συγγραφέα του τρίτου *Ευαγγελίου*, ο οποίος, δια του Ιησού, ερμηνεύει την Παραβολή αυτή μέσα από τα επόμενα χωρία:

«16.9 Καὶ ἐγὼ ὑμῖν λέγω, ἑαυτοῖς ποιήσατε φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα ὅταν ἐκλίπη δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς 10 ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ καὶ ἐν πολλῷ πιστὸς ἐστίν, καὶ ὁ ἐν ἐλαχίστῳ ἄδικος καὶ ἐν πολλῷ ἄδικός ἐστιν. 11 εἰ οὖν ἐν τῷ ἀδίκῳ μαμωνᾶ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ἀληθινὸν τίς ὑμῖν πιστεύσει; 12 καὶ εἰ ἐν τῷ ἀλλοτρίῳ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ὑμέτερον τίς δώσει ὑμῖν; 13 Οὐδεὶς οἰκέτης δύναται δυοῖς κυρίοις δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἓνα μισήσει καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ ἐνὸς ἀνθῆξεται καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. οὐ δύνασθε θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ.»

296. Η χρήση της έννοιας του “φωτός” αποτελεί χαρακτηριστικό στοιχείο της γραφίδας του Λουκά, *Ακ.* 2,32· 8,16· 11,33,35· 12,3. Ωστόσο, υπάρχουν και αναφορές μέσα στην *Παλαιά Διαθήκη* κατά τις οποίες εμφανίζεται το φως μαζί με τον εκλεκτό λαό του Θεού, βλ. *Εξ.* 10,23· *Ατ.* 24,2· *Εσθ.* 8,16· *Πρμ.* 4,18· *Δν.* 2,22.

297. Βλ. *Ακ.* 1,48· 1,50· 7,31· 9,41· 11,29· 11,30-32· 11,50-51· 16,8· 17,25· 21,32.

298. Βλ. P. Coghlan, *The Parables of Jesus*, New York 1919, 196.

Αυτό που φαίνεται ξεκάθαρα μέσα από αυτά τα χωρία είναι η προτροπή του Ιησού προς τους ακροατές, και κατ' επέκταση του Λουκά προς τους αναγνώστες του, να δημιουργήσουν φιλίες μέσα από τη χρήση «**μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας**», γιατί θα είναι ωφέλιμο για αυτούς σε μεγάλο βαθμό στο μέλλον. Η διαχείριση του “μαμωνά” φαίνεται ότι αποτελεί σωτηριολογικό βαρόμετρο στη θεολογία του Λουκά. Η διαχείριση του “μαμωνά” ενδέχεται να εξασφαλίσει στον διαχειριστή είτε αιώνια ζωή είτε αιώνια καταδίκη. Ποιος είναι όμως αυτός ο “μαμωνᾶς”; Ο “μαμωνᾶς”, λοιπόν, είναι η ελληνική μετάφραση μιας σημιτικής (συριακής πιθανώς) λέξης, η οποία ενδέχεται να σημαίνει “αυτό το οποίο κάποιος εμπιστεύεται”, στην προκειμένη περίπτωση πιθανώς να αναφέρεται στον πλούτο²⁹⁹.

Ο Ιησούς του Λουκά, με τη φράση «**καὶ ἐγὼ ὑμῖν λέγω**» απευθύνεται στο αναγνωστικό κοινό του, θέλοντας παράλληλα να εξηγήσει την πράξη αυτή του οικονόμου³⁰⁰. Τη φράση «**καὶ ἐγὼ**» τη χρησιμοποιεί, επίσης, στην Παραβολή του Ἀδικου Κριτή (Λκ. 11,9) και εισάγει την ερμηνεία της Παραβολής μέσα από τα λόγια του Ιησού³⁰¹. Ο Λουκάς συνηθίζει να χρησιμοποιεί παρόμοιες εκφράσεις με τις οποίες εισάγει λόγους του Ιησού (Λκ. 5,24· 6,27· 11,9). Σύμφωνα με τον L. Abbott, αυτή η φράση του Ιησού είναι η εισαγωγή της ερμηνείας της παραβολής και η αρχή της επίλυσης των νοηματικών προβλημάτων που παρουσιάστηκαν κατά καιρούς³⁰².

«**Ἐαυτοῖς ποιήσατε φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας**»: Ο Ιησούς προτρέπει τους ακροατές του να συνάψουν φιλικές σχέσεις με τους συναθρώπους τους, όπως ακριβώς έπραξε ο οικονόμος με τους οφειλέτες του πλουσίου, δια μέσου του «**μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας**». Οι φίλοι, κατά τον A. Plummer, είναι οι φτωχοί, αυτοί που μπορούν να ευεργετηθούν από τους έχοντες, χωρίς να ανταποδώσουν, αλλά και αυτοί που έχουν αδικηθεί από την άνηση διαχείριση του πλούτου³⁰³. Οι φτωχοί, σύμφωνα με τον Ματθαίο, ταυτίζονται με τον Κύριο (Μτ. 25,40)³⁰⁴, επομένως όπου υπάρχει μια πράξη ελεημοσύνης σε ένα φτωχό άνθρωπο, εκεί δύναται να αναπτυχθεί μια καλή

299. Βλ. M. L. Soads, *The New Oxford Annotated Bible*, 1860.

300. Βλ. Βλ. G. Bliss, *Commentary on the Gospel of Luke*, 250.

301. Βλ. A. Plummer, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel to St. Luke*, 385.

302. Βλ. L. Abbott, *The Gospel according to Luke*, 101.

303. Ο Καθηγητής Markus Dods έγραψε ότι οι φίλοι δεν είναι απαραίτητα κάποια άτομα· απλώς η έννοια αυτή χρησιμοποιείται εδώ σαν ανάλυση των νοημάτων της Παραβολής από τον Ιησού. Το μήνυμα της Παραβολής απευθύνεται προς τους αναγνώστες του Λουκά και αυτό είναι να επενδύουν σε ότι έχει θετικό πρόσημο στην προσπάθεια απόκτησης αιώνιας ζωής, πρβλ. M. Dods, *The Parables of our Lord*, Philadelphia 1904, 375.

304. Βλ. A. Plummer, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel to St. Luke*, 385.

σχέση μεταξύ Θεού και ανθρώπου³⁰⁵.

Η φιλία, για τον Ευάγγελο Θεοδώρου, είναι ο ιδιαίτερος σύνδεσμος που καλύπτει την ανάγκη του ανθρώπου να συνδεθεί στενότερα με άτομα, με τα οποία μπορεί να επικοινωνήσει πνευματικά. Βασικό στοιχείο της φιλίας είναι ο σεβασμός της προσωπικής ελευθερίας των συνδεόμενων μεταξύ τους³⁰⁶. Χαρακτηριστικό βιβλικό παράδειγμα φιλίας ήταν ο Δαβίδ και ο γιος του Σαούλ, ο Ιωνάθαν. Μάλιστα, τα λόγια του Δαβίδ, μετά το θάνατο του Ιωνάθαν αποτελούν σημείο αναφοράς στην *Παλαιά Διαθήκη* και χαρακτηριστικό παράδειγμα του πνευματικού δεσμού των δύο αυτών αντρών³⁰⁷. Η έννοια της φιλίας εμφανίζεται έντονα στα περισσότερα βιβλία της *Καινής Διαθήκης*, μάλιστα τις περισσότερες φορές τη συναντούμε στο *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον* (Μτ. 20,13· 22,12· Ακ.7,34· 12,4· 14,10· 23,12· Ιω. 3,29· 11,11· 15,14-15· Πρ. 10,24· Γ' Ιω. 1,14· κ.α.). Ο ίδιος ο Ιησούς (Ιω. 15,14-15) αποκαλεί τους μαθητές του φίλους, εκτινάσσοντας τη σημασία της λέξης στα ύψη. Σύμφωνα με τη μεταπτυχιακή διατριβή της Αναστασίας Αργυριάδου, ο Λουκάς χρησιμοποιεί την έννοια της φιλίας σε όλο το μήκος και πλάτος του *Ευαγγελίου*, 1) στα θαύματα (Ακ. 7,6), 2) σε αναφορές και παραβολές του Ιησού με αμαρτωλούς, όπως αυτές του Καλού Σαμαρείτη (10,25-37), του Ασώτου Υιού (15,11-32), του μεγάλου δείπνου (14,15-24) και του Πλούσιου και του Λάζαρου (16,19-31), γ) στους εσχατολογικούς λόγους του Ιησού (12,4· 21,16), δ) στο χώρο των δείπνων (14,10-12), αλλά χρησιμοποιεί αυτήν την έννοια και ε) σαν έκφραση κοινωνικότητας (15,6)³⁰⁸. Σύμφωνα με την ενδοκειμενική μελέτη της Kelly Walsh πάνω στο *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, η έννοια της φιλίας συνδέεται είτε με τη φιλοξενία είτε με την αλληλεγγύη ή και με τα δυο μαζί³⁰⁹. Ο Παύλος συνδέει την αγάπη, τη στοργή και την τιμή μεταξύ των αδελφών με μια έννοια που ετυμολογικά προέρχεται από τη λέξη “φιλία” και αυτή είναι η “φιλαδέλφια”³¹⁰, η οποία “φιλαδέλφια” στη σκέψη του συγγραφέα της *Β' Επιστολής*

305. Βλ. Πρμ. 19,17: «δανείζει Θεῶ ὁ ἐλεῶν πτωχόν, κατὰ δὲ τὸ δόμα αὐτοῦ ἀνταποδώσει αὐτῷ».

306. Βλ. Ε. Θεοδώρου, “Φιλία”, *ΘΗΕ* 11(1967) 1074-1076.

307. Βλ. Α' Βσ. 18,3.

308. Βλ. Α. Αργυριάδου, *Η έννοια της φιλίας και του φίλου στα κείμενα του ελληνορωμαϊκού κόσμου και της Καινής Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη χ.χ., 153-166 (εργασία για την απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου ειδίκευσης).

309. Βλ. Κ. Walsh, *A Study of Friendship in the Greek Novels of the Roman Period and Luke-Acts*, Queens University: Canada 1999, 90 (εργασία για την απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου ειδίκευσης).

310. Βλ. Α' Θσ. 4, 9: «Περὶ δὲ τῆς φιλαδελφίας οὐ χρεῖαν ἔχετε γράφειν ὑμῖν· αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοὶ ἐστε εἰς τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους»· Ρμ.12,10: «τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι, τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι».

Πέτρον, τοποθετείται ένα βήμα πριν από την αγάπη³¹¹, η οποία αγάπη, με τη σειρά της, αποτελεί την ουσία του μηνύματος της *Καινής Διαθήκης*³¹², διότι είναι ο σύνδεσμος της τελειότητας (Κλ. 3,14). Τέλος, ας μνημονεύσουμε την εμφάνιση του Ιησού στους μαθητές, στη θάλασσα της Τιβεριάδας, και την επίμονη ερώτηση αυτού προς τον Πέτρο³¹³ «ἀγαπᾷς με πλεῖον τούτων;» αλλά και την απάντηση του Πέτρου «φιλῶ σε». Είναι προφανές ότι ετυμολογικά η λέξη «ἀγαπῶ» με τη λέξη «φιλῶ» δεν έχει κοινή προέλευση. Όμως, ερμηνευτικά, το ρήμα «φιλῶ» έχει μεταφραστεί από πολλούς θεολόγους, φιλόλογους και υπομνηματιστές σαν «ἀγαπῶ» και μάλιστα, αυτή η ερμηνεία του ρήματος «φιλῶ» ως «ἀγαπῶ», θεωρούμε ότι προσδίδει εννοιολογικά ισότιμη βαρύτητα μεταξύ των λέξεων και των εννοιών αυτών³¹⁴.

“Ο μαμωνάς”: Όπως ήδη εκθέσαμε, ο “μαμωνᾶς” είναι λέξη σημιτικής προέλευσης, η οποία άρχισε να χρησιμοποιείται κατά την εποχή της *Καινής Διαθήκης*. Ορισμένοι σπουδαίοι φιλόλογοι της *Παλαιάς Διαθήκης* αναφέρουν ότι η συριακή αυτή λέξη ܡܡܘܢܐ (mamona) προέρχεται από την λέξη ܐܡܢ (aman) την οποία συναντούμε πολλές φορές στην *Αγία Γραφή* με την παρόμοια μορφή της λέξης «αμὴν», δηλαδή ως λόγος συμφωνίας σε μια προσευχή ή σε κάποιο επικείμενο γεγονός και χαρακτηρίζεται από την πίστη του αναφωνήσαντος (ή του γράψαντος αυτής της λέξης) ότι το γεγραμμένο θα πραγματοποιηθεί (*Ψλμ.* 41,13· 72,19· *Μτ.* 6,13· *Μκ.* 16,20· *Ακ.* 24,53· *Ιω.* 21,25 κ.α.). Στο *Γν.* 43,23 συναντούμε μια παρόμοια λέξη, τη λέξη ܡܡܘܢܐ

311. Βλ. *Β' Πτ.* 1, 5-7: «καὶ αὐτὸ τοῦτο δὲ σπουδὴν πᾶσαν παρεισενέγκαντες ἐπιχορηγήσατε ἐν τῇ πίστει ὑμῶν τὴν ἀρετὴν, ἐν δὲ τῇ ἀρετῇ τὴν γνῶσιν, ἐν δὲ τῇ γνώσει τὴν ἐγκράτειαν, 6 ἐν δὲ τῇ ἐγκρατείᾳ τὴν ὑπομονήν, ἐν δὲ τῇ ὑπομονῇ τὴν εὐσέβειαν, 7 ἐν δὲ τῇ εὐσεβείᾳ τὴν φιλαδελφίαν, ἐν δὲ τῇ φιλαδελφίᾳ τὴν ἀγάπην».

312. Βλ. *Ιω.* 13,35: «ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις»· 15,10: “ἐὰν τὰς ἐντολάς μου τηρήσετε, μενεῖτε ἐν τῇ ἀγάπῃ μου, καθὼς ἐγὼ τὰς ἐντολάς τοῦ πατρός μου τηρήκα καὶ μένω αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ»· *Ρμ.* 13,10: «ἡ ἀγάπη τῶ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται· πλήρωμα οὖν νόμου ἡ ἀγάπη»· *Α' Κρ.* 8,1: «Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων, οἶδαμεν ὅτι πάντες γινώσκοντες ἔχομεν. ἡ γνῶσις φυσιοῦ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ»· *Γλ.* 5,6: «ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομὴ τι ἰσχύει οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη»· *Εφ.* 3,19: «γινῶναι τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ, ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ θεοῦ». κ.α.

313. Βλ. *Ιω.* 21,15-17: «Ὅτε οὖν ἠρίστησαν, λέγει τῷ Σίμωνι Πέτρῳ ὁ Ἰησοῦς· Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με πλεῖον τούτων; λέγει αὐτῷ· ναί, Κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. λέγει αὐτῷ· βόσκει τὰ ἀρνία μου. 16 λέγει αὐτῷ πάλιν δεύτερον· Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με; λέγει αὐτῷ· ναί, Κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. λέγει αὐτῷ· ποιῶμαι τὰ πρόβατά μου. 17 λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον· Σίμων Ἰωνᾶ, φιλεῖς με; ἐλυπήθη ὁ Πέτρος ὅτι εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον, φιλεῖς με, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Κύριε, σὺ πάντα οἶδας, σὺ γινώσκεις ὅτι φιλῶ σε. λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· βόσκει τὰ πρόβατά μου».

314. Βλ. *Ιω.* 21,15-17· βλ. Π. Τρεμπέλας, *Η Καινή Διαθήκη μετά συντόμου ερμηνείας*, Αθήνα 2009⁵³, 473· βλ. Ι. Κολιτσάρας, *Η Καινή Διαθήκη: Κείμενο και Ερμηνευτική Απόδοση*, Αθήνα 2005³¹, 419· *Καινή Διαθήκη: Το πρωτότυπο κείμενο με μετάφραση στη δημοτική*. (Μτφρ. Π. Βασιλειάδης- Ι. Γαλάνης- Γ. Γαλίτης- Ι. Καραβιδόπουλος, Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, Αθήνα 2008), 264.

(matmon), η οποία σημαίνει “θησαυρός”. Επιπλέον, στο *Ησ.* 33,6 υπάρχει η όμοια λέξη *מַמּוֹן* (emuna) η οποία μεταφράζεται από τους Ο΄, και αυτή, ως “θησαυρός”³¹⁵. Όλες οι σηmitικές λέξεις έχουν κοινές ρίζες και σε συνδυασμό με το νόημα της Παραβολής φρονούμε ότι η ετυμολογία της λέξης αυτής είναι προφανής. Η λέξη αυτή αναφέρεται τέσσερις φορές μέσα στην *Καινή Διαθήκη*, εκ των οποίων οι τρεις αναφορές αυτής βρίσκονται στο *κατά Λουκάν* (16,9· 16,11· 16,13) και η μία στο *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον* (Μτ. 6,24)³¹⁶. Ο F. Βονον εικάζει ότι η φράση “μαμωνᾶς τῆς ἀδικίας” δεν χρησιμοποιείται ώστε να δαιμονοποιήσει τον πλούτο, αλλά για καταδείξει την κακή (εγωκεντρική) χρήση του³¹⁷. Σύμφωνα με τον Π. Τρεμπέλα, ο Λουκάς υπονοεί ότι οι μεγάλες περιουσίες επισωρεύονται με μεγάλη αδικία, και αδικία διαπράττει αυτός, ο οποίος συσσωρεύει πλούτο για τον εαυτό του, γιατί στερεί από τους αναξιοπαθούντες συνανθρώπους του τα αναγκαία, προς επιβίωση, οικονομικά αγαθά³¹⁸. Το μήνυμα περί χρήσης του πλούτου διαχέεται σε όλη την ατμόσφαιρα του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου* (Λκ. 1,53, 8,14· 12,21· 12,33-34· 18,22). Ο Λουκάς αντιτάσσεται σε όλο αυτό το σύστημα της πλουτοκρατίας και επιδιώκει να μεταστρέψει την κακή χρήση του πλούτου σε καλή, προς όφελος της σωτηρίας του ανθρώπου.

«Ἴνα ὅταν ἐκλίπη δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς»: Το ερμηνευτικό πρόβλημα που παρουσιάζεται εδώ σχετίζεται με το ερώτημα σε ποιόν αναφέρεται το ρήμα «ἐκλίπη» (=αποθάνει), βρισκόμενο σε χρόνο αόριστο υποτακτικής ἐγκλισης και ενεργητικής φωνής. Σύμφωνα με τον Π. Τρεμπέλα, όταν πεθαίνει ο άνθρωπος, τότε παραδίδει τη διαχείριση που του είχε εμπιστευτεί ο Θεός πίσω σε αυτόν, όπως και ο οικονόμος αναγκάστηκε να παραδώσει τη διαχείριση πίσω στο αφεντικό του³¹⁹. Το ρήμα «ἐκλίπη»³²⁰ φαίνεται ότι έχει σαν υποκείμενο τον «μαμωνᾶ», όπως αναφέρει και ο A. Plummer³²¹. Κατά τον F. Βονον, ο Λουκάς θεωρεί ότι τη στιγμή του θανάτου μας δεν έχει αξία για εμάς ούτε το ελάχιστο σεντ, διότι δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί πλέον.

315. Συγκεντρωμένες μελέτες των J. Buxtof, W. Gesenius, A. Edersheim, βλ. “Strong's Greek: 3126. μαμωνᾶς (mamónas)”, *Biblehub.Com*, 2017, στον ιστότοπο: <http://biblehub.com/greek/3126.htm>. Επίσης, βλ. Θ. Ιωαννίδης, *Η γλώσσα της Καινής Διαθήκης*, 234.

316. Επίσης, έχει διατυπωθεί η υπόθεση ότι ο “μαμωνᾶς” ήταν κάποιο χαναανίτικο είδωλο, όμως ο Καθηγητής Παναγιώτης Μπρατσιώτης αντέκρουσε αυτή τη εικασία, βλ. Π. Μπρατσιώτης, “Μαμωνᾶς”, *ΘΗΕ* 8(1962) 546.

317. Βλ. F. Βονον, *A Commentary on the Gospel of Luke 9:51-19:27*, 450.

318. Βλ. Π. Τρεμπέλας, *Η Καινή Διαθήκη μετά συντόμου ερμηνείας*, Αθήνα 2009⁵³, 316.

319. Βλ. Π. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 471.

320. Η αρχαιότερη γραφή που έχει βρεθεί είναι σε ενικό αριθμό, όπως πιστοποιεί και το κριτικό κείμενο· πρβλ. A. T. Robertson, *A translation of Luke Gospel with grammatical notes*, 207.

321. Βλ. A. Plummer, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel to St. Luke*, 385.

Αυτό που έχει σημασία είναι η αγαθοεργία, δηλαδή, το καλό το οποίο πράξαμε σε κάποιον “φίλο”, τον οποίο αποκτήσαμε με την καλή χρήση του χρήματος, όσο καιρό ζούσαμε εδώ πάνω στη Γη, και το οποίο καλό θα έχει αιώνια μισθαποδοσία για εμάς στη μέλλουσα ζωή³²². Ορισμένοι μελετητές ερμήνευσαν το ρήμα «ἐκλίπη», σαν “ἐκλίπητε” με υποκείμενο τους ακροατές των λόγων του Ιησού, βασιζόμενοι ίσως στο βυζαντινό κείμενο όπου εμφανίζεται το συγκεκριμένο ρήμα σε τρίτο πληθυντικό πρόσωπο (ἐκλίπητε) αντί για δεύτερο. Για τον βιβλικό θεολόγο Daniel Whitby (1638-1726) αυτή η ερμηνεία, εφόσον ήταν ορθή, τότε θα αναφερόταν στο τέλος της ζωής των μαθητών. Ο D. Whitby στηρίζει αυτή τη θέση βάσει άλλων χωρίων της *Αγίας Γραφής* (Γν. 25,8· Ιρ. 42,17,22), όπου υπάρχει η χρήση αυτού του ρήματος³²³. Ωστόσο, αν και εικάζουμε ότι το ρήμα «ἐκλίπη» αποτελεί την αρχαιότερη γραφή, ακόμα και με τη χρήση του “ἐκλίπητε”, το μήνυμα δεν αλλοιώνεται³²⁴. Ο άνθρωπος είναι παροδικός διαχειριστής μιας περιουσίας που δεν θα είναι αιώνια δική του, γιατί αυτή η περιουσία ανήκει στον Θεό. Με το πέρας της διαχείρισης, ο άνθρωπος θα πρέπει να επιστρέψει αυτήν την περιουσία πίσω σε αυτόν.

«Δέξονται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς»: Η λέξη “αἰώνιος” προσδιορίζει κάτι το οποίο είναι ατελείωτη χρονικής διάρκειας, όπως είναι και ο “αἰώνιος Θεός” (Ησ. 40,28). Ο Λουκάς εξηγεί, μέσα από το *Ευαγγέλιο* του, ότι η “αιώνια ζωή” είναι η ανταμοιβή στους ενάρετους, σε αυτούς που πράττουν το θέλημα του Θεού³²⁵. Μετά από τον διάλογο του Ιησού με τον νομικό (Λκ. 10,25-29), ακολουθεί, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, η Παραβολή του Καλού Σαμαρείτη (Λκ. 10,30-37), κατά την οποία ο Ιησούς ερμηνεύει στον νομικό και στους μαθητές, την έννοια του “πλησίον”. Η προσφορά προς τον “πλησίον” είναι υψίστης σημασίας στον Λουκά και σχετίζεται άμεσα με την απόκτηση της “αιώνιου ζωής”, όπως φαίνεται και μέσα από την Παραβολή του Καλού Σαμαρείτη. Επίσης, σύμφωνα με τη μετέπειτα συνομιλία του Ιησού με τον πλούσιο άρχοντα (Λκ. 18,18-29), ο Λουκάς συνδέει την τελειότητα της “αιώνιου ζωής” με την ακτημοσύνη της εγκόσμιας ζωής, δηλαδή, με τη διάθεση της προσωπικής περιουσίας προς τους φτωχούς και τους απόρους με σκοπό τη βοήθεια τους, σαν αντίβαρο στην αδυναμία τους. Αυτά είναι κάποια στοιχεία του Λουκά, τα

322. Βλ. F. Bovon, *A Commentary on the Gospel of Luke 9:51-19:27*, 451.

323. Βλ. D. Whitby, *A Critical Commentary and Paraphrase on the Old and New Testament and the Apocrypha: Patrick- Lowth- κ.α.*, Τόμ. Ε', London 1822, 359.

324. Βλ. W. Manson, *The Moffatt New Testament Commentary: The Gospel of Luke*, 184.

325. Βλ. Λκ.10,25: «Καὶ ἰδοὺ νομικός τις ἀνέστη ἐκπειράζων αὐτὸν λέγων, Διδάσκαλε, τί ποιήσας ζῶν αἰώνιον κληρονομήσω;»

οποία δείχνουν ότι η χρήση του πλούτου προς όφελος αυτών των οποίων έχουν ανάγκη βοήθειας, είναι το “κλειδί” για την είσοδο στον ουρανό (Λκ. 18,22: ..καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν [τοῖς] οὐρανοῖς..).

Ο Β. Utley εκτιμά ότι σχετικά με το υποκείμενο του ρήματος «δέξονται»³²⁶ μπορούμε να δεχτούμε δυο εκδοχές, 1) τους ανθρώπους του παρόντος κόσμου (το ίδιο ρήμα αναφέρεται και στο Λκ. 16,4, το οποίο, όπως είδαμε, έχει σαν υποκείμενο τους χρεοφειλέτες του πλούσιου), οι οποίοι είναι, κατά πάσα πιθανότητα, άνθρωποι του παρόντος κόσμου, 2) οντότητες της “αιώνιου ζωής”, λ.χ. αγγέλους, ανθρώπους πιστούς της νέας ζωής, τον Θεό τον ίδιο. Άλλωστε, φαίνεται πως οι Φαρισαίοι πίστευαν σε μια νέα ζωή μετά θάνατον (στηριζόμενοι ίσως στα χωρία: *Ιώβ* 14,14-15· 19,25-27· *Ησ.* 25,8· 26,19· *Αν.* 12,2 κ.ά.)³²⁷ και αυτοί, οι Φαρισαίοι (Λκ. 16,14), ήταν παρόντες σε αυτούς τους λόγους των Παραβολών του Ιησού, όπου ο Ιησούς, μάλιστα, τους χαρακτηρίζει ως φιλάργυρους.

Ο Ρ. Coghlan ισχυρίζεται πως στη νέα μελλοντική και αιώνια ζωή οι ευεργετηθέντες θα υποδεχθούν αυτούς που τους ευεργέτησαν, όπως ακριβώς επεδίωκε ο οικονόμος να πράξουν για εκείνον οι οφειλέτες που βοήθησε. Παρόλο που σκέφτεται ιδιοτελώς, ο οικονόμος επιθυμεί να συνάψει με τους οφειλέτες φιλικές σχέσεις, για να διαφυλάξει το μέλλον του³²⁸. Η φράση “αιώνιες σκηνές” αποτελεί ένα οξύμωρο σχήμα του Λουκά, το οποίο χρησιμοποιείται, για να τονίσει τη διάκριση μεταξύ παροδικών και αιώνιων αγαθών. Ίσως να είναι ένα σχήμα λόγου το οποίο περιέχει μια μορφή αστεϊσμού, καθότι γνωρίζουμε ότι οι σκηνές αποτελούσαν μια παροδική ανθρώπινη κατοικία και όχι μόνιμη. Η “σκηνή”, επί της ουσίας, ήταν μια παράγκα κατασκευασμένη από κλαριά δέντρου, η οποία προσέφερε μια σχετική προστασία από ήλιο, ψύχος και βροχή και αποτελούσε έναν προσωρινό τόπο κατοικίας. Κατά τον W. Trollope, ίσως, αυτό το οξύμωρο σχήμα να χρησιμοποιείται από τον Ιησού, για να τονίσει την παροδικότητα του ανθρώπου³²⁹. Ενδιαφέρον θα είχε αν σε αυτή την παρατήρηση του W. Trollope παραθέταμε το χωρίο *Εβρ.* 11,8-10³³⁰, το οποίο μας

326. Βλ. J. White, *St. Luke's Gospel with a Vocabulary*, London 1875, 163· αόριστος χρόνος, τρίτου προσώπου, πληθυντικού αριθμού του ρήματος δέχομαι.

327. Βλ. B. Utley, *Luke the Historian: The Gospel of Luke*, 231-232.

328. Βλ. Ρ. Coghlan, *The Parables of Jesus*, 218.

329. Βλ. W. Trollope, *A Commentary on the Gospel of St. Luke with examination questions*, 165.

330. «Πίστει καλούμενος Ἄβραάμ ὑπήκουσεν ἐξελθεῖν εἰς τόπον ὃν ἠμελλεν λαμβάνειν εἰς κληρονομίαν, καὶ ἐξῆλθεν ἐπιστάμενος ποῦ ἔρχεται. 9 Πίστει παρῳκήσεν εἰς γῆν τῆς ἐπαγγελίας ὡς ἄλλοτρίαν, ἐν σκηναῖς κατοικήσας μετὰ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ τῶν συγκληρονόμων τῆς ἐπαγγελίας τῆς αὐτῆς· 10 ἐξεδέχετο γὰρ τὴν τοὺς θεμελίους ἔχουσαν πόλιν, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ θεός».

υπενθυμίζει ότι ο Αβραάμ κατοικούσε σε σκηνές, διότι επιθυμούσε η μόνιμη κατοικία του να μην είναι κάποιος τόπος που διέμενε, αλλά ο μελλοντικός τόπος, η πόλη της οποίας «ἦς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ θεός». Ίσως να μην είναι τυχαίο το γεγονός ότι η αμέσως επόμενη Παραβολή του Ιησού είναι αυτή του Λάζαρου και του Πλούσιου³³¹, όπου εμφανίζεται το πρόσωπο του Αβραάμ (Λκ. 16,16-31)³³². Τέλος, ας μη λησμονήσουμε την παρόμοια αναφορά του Ιωάννη (Ιω. 14,2), «ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρὸς μου μοναὶ πολλαὶ εἰσιν· εἰ δὲ μή, εἶπον ἂν ὑμῖν· πορεύομαι ἐτοιμάσαι τόπον ὑμῖν». Ἄλλωστε, ο Ιωάννης φαίνεται να γνώριζε τη Συνοπτική Παράδοση.

“10 Ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ καὶ ἐν πολλῷ πιστὸς ἐστίν, καὶ ὁ ἐν ἐλαχίστῳ ἄδικος καὶ ἐν πολλῷ ἄδικός ἐστιν.”: Ο F. Bovon υποστηρίζει ότι το συγκεκριμένο χωρίο αποτελεί παροιμία της εποχής, την οποία δανείστηκε ο Ιησούς του Λουκά για τους δικούς του κατηγοητικούς σκοπούς³³³. Ορισμένοι υπομνηματιστές εικάζουν ότι το συγκεκριμένο χωρίο αποτελεί προσθήκη του Λουκά, επειδή θεωρούν πως δεν ταιριάζει καλά με το προηγούμενο³³⁴, αλλά η συγκεκριμένη θέση δεν έχει βρει έως τώρα ικανό αριθμό υποστηρικτών. Η λέξη «ἄδικος» προσδιορίζει την έννοια του μαμωνά του προηγούμενου χωρίου Λκ. 16,9. Ο Ιησούς φαίνεται να ερμηνεύει το προηγούμενο χωρίο³³⁵. Η “πίστη” στο συγκεκριμένο χωρίο προϋποθέτει την ορθή διαχείριση των αγαθών του Θεού. Κατά τον G. Bliss, η συνετή διαχείριση ενός οικονομικού αγαθού, ακόμα και μικρής αξίας, είναι μια μορφή εμπιστοσύνης στον Θεό, η οποία θα έχει σαν ανταμοιβή αιώνια ανταπόδοση, Λκ. 19,17. Το συγκεκριμένο χωρίο ενισχύει το δίδαγμα του προηγούμενου χωρίου περί άδικης χρήσης του πλούτου³³⁶. Σύμφωνα με τον Μητροπολίτη Πενταπόλεως Νεκτάριο Κεφαλά (1846-1920), ο Ιησούς αιτιολογεί την καταδίκη αυτών που δεν διαχειρίστηκαν με αρετή και σύνεση τον “άδικο μαμωνά”, αλλά τον κατασπατάλησαν, ώστε να ικανοποιήσουν τη ματαιοδοξία τους. Αν ο ανελεήμων θνητός δεν εκμεταλλεύτηκε μια μικρή οικονομική ευκαιρία που του δόθηκε

331. Σύμφωνα με τον θεολόγο Alan Farnes, η Παραβολή του Πλούσιου και του Λαζάρου αποτελεί την κατακλείδα των δύο προηγούμενων Παραβολών, του Ασώτου Υιού και του Οικονόμου της Αδικίας, οι οποίες δεν έχουν επίλογο. Συνεπώς, η ιστορία της Παραβολής του Πλούσιου και του Λαζάρου συνδέεται με την εσχατολογία του Λουκά· βλ. A. Farnes, “A New Interpretation of Luke’s Prodigal Manager (Luke 16:1–8a)”, *All Student Publications* 65(2011) 22.

332. Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι, ο Λουκάς αναφέρεται στο πρόσωπο του Αβραάμ 14 φορές μέσα στο *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο*, περισσότερες από κάθε άλλο βιβλίο της *Καινής Διαθήκης*.

333. Βλ. F. Bovon, *A Commentary on the Gospel of Luke 9:51-19:27*, 461.

334. Βλ. G. Doughty, *A Commentary on the Gospel of Luke*, χ.τ. 2013, 100.

335. Βλ. D. R. Palmer, *The Gospel of Luke: A translation From the Greek*, χ.τ. 2016²(2000), 39.

336. Βλ. G. Bliss, *Commentary on the Gospel of Luke*, 251.

από τον Θεό, ώστε να πράξει σπλαχνικά προς τον συνάνθρωπό του, αυτόν που χρειαζόταν βοήθεια, τότε είναι αδύνατον να πράξει το ίδιο σε μια μεγαλύτερη ευκαιρία που ενδέχεται να του παρουσιαστεί στο μέλλον, επειδή θα προσπαθήσει να ικανοποιήσει ξανά την ματαιοδοξία του³³⁷.

Ο βιβλικός υπομνηματιστής Frederic William Farrar (1831-1903) θεώρησε ότι το πολυτιμότερο επίγειο αγαθό που μπορεί να έχει κάποιος στην κατοχή του είναι το ελάχιστο σε σύγκριση με το μικρότερο “δώρο” της αιώνιου ζωής και για στηρίζει αυτή τη θέση παρέθεσε, όπως και ο G. Bliss, το χωρίο *Λκ. 19,17*, «Εὔγε, ἀγαθὲ δούλε, ὅτι ἐν ἐλαχίστῳ πιστὸς ἐγένου, ἴσθι ἐξουσίαν ἔχων ἐπάνω δέκα πόλεων»³³⁸. Ο D. Flemming υποστήριξε ότι αν οι πιστοὶ φανούν γενναῖοι σε αυτό που τους έχει εμπιστευτεί ο Θεός να διαχειριστούν ἐδῶ πάνω στη γη, τότε ο δίκαιος Θεός θα τους δωρίσει, σαν ανταπόδοση, ἀφθάρτα πνευματικά και πραγματικά πλούτη³³⁹. Πάντως, εἰν ἐξετάσουμε προσεκτικὰ ολόκληρο το *Κατὰ Λουκᾶν Ευαγγέλιον*, θα δούμε ότι για τον Ιησὺ του Λουκά, το μέγιστο πνευματικὸ δῶρο που μπορεί να δωρίσει ο Θεός στον ἄνθρωπο εἶναι το Ἅγιο Πνεῦμα (*Λκ. 11,13*), το οποίο τελικῶς δωρίζει την ἡμέρα της Πεντηκοστής στους μαθητὲς (*Πρ. 2*).

Φαίνεται, λοιπόν, ότι το συγκεκριμένο χωρίο που μελετάμε αντικρούει τις εικασίες αυτῶν που εντοπίζουν ἀνηθικότητα μέσα στη Παραβολή του Οικονόμου, διότι διαπιστώνεται ότι ο Ιησὺς κηρύττει για ἠθικὴ και ἐμπιστοσύνη ἀκόμα και σε κάτι ελάχιστο. Συνεπῶς, ο Ιησὺς δεν δέχεται για κανένα λόγο την ἀνηθικότητα.

«11 Εἰ οὖν ἐν τῷ ἀδίκῳ μαμωνᾷ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ἀληθινὸν τίς ὑμῖν πιστεῦσει; 12 καὶ εἰ ἐν τῷ ἄλλοτρίῳ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ὑμέτερον τίς δώσει ὑμῖν;»:

Ο Ιησὺς του Λουκά φαίνεται να ἀποκαλύπτει στους ἀκροατὲς του, περί της ευτελοῦς ἀξίας του ἀδίκου πλούτου. Εἰν ο ἄνθρωπος δεν σταθεῖ ἰκανός στη διαχείριση του ευτελοῦς, τότε πῶς θα μπορέσει να διαχειριστεῖ με σύνεση κάτι το οποίο εἶναι γνήσιο; Ἀκόμα, ποιος θα ἦταν αὐτός, ο οποίος θα ἐμπιστευόταν κάτι το οποίο ἦταν ἀνυπολόγιστης ἀξίας σε κάποιον που χειρίζεται χωρὶς σύνεση κάτι το ευτελές; Ο J. Bengel ἐρμηνεύει τα λόγια του Ιησὺ σε ἐλεύθερη μετάφραση (ὅπως ἀναπαράγει ο

337. Βλ. Ν. Κεφαλᾶς (=Μητροπολίτης Πενταπόλεως), *Ευαγγελικὴ Ἱστορία δι' ἀρμονίας των Κειμένων των Ἱερῶν Ευαγγελιστῶν: Μαθαίου, Μάρκου, Λουκά και Ἰωάννου*, Ἀθήνα 1903, 370.

338. Βλ. F. Farrar, *The Gospel according to St Luke*, London 1890, 266.

339. Βλ. D. Flemming, *Bridgeway Bible Commentary*, 467.

Τρεμπέλας): «*Αν δεν σταθείτε πιστοί στον άδικο μαμωνά ούτε εγώ, αλλά ούτε ο Πατέρας μου πρόκειται να σας εμπιστευτούμε τα αληθινά πνευματικά πλούτη*»³⁴⁰. Άλλωστε, ο Λουκάς, όπως είδαμε, ταυτίζεται με τη θέση της *Παλαιάς Διαθήκης* ότι τα πάντα ανήκαν και ανήκουν στον Θεό³⁴¹. Ο Ι. Κολιτσάρας ερμηνεύει τα λόγια τα Ιησού στο χωρίο 12 ως εξής: «*Και εάν, στον υλικό και ξένο προς την πνευματική σας φύση άδικο μαμωνά δεν φανήκατε αξιόπιστοι, τον αληθινό και αιώνιον πλούτο τον οποίον ο Θεός προόρισε ως δικό σας κτήμα, ποιος θα σας τον δώσει;*»³⁴². Ο Καθηγητής Thomas Constable υποστηρίζει ότι η λέξη “μαμωνᾶς”, σαν έννοια, περικλείει οτιδήποτε ευτελές, το οποίο έχει τη δύναμη να υποδουλώσει τον άνθρωπο σε μια κατάσταση πλεονεξίας και ματαιοδοξίας, χωρίς αυτό να περιλαμβάνει αποκλειστικά και μόνο τον πλούτο³⁴³. Ο J. Fitzmyer, στα τρία τελευταία χωρία που μελετάμε (10-12), εντοπίζει τρεις αντιθέσεις που αποτελούν για αυτόν, την πιστότητα του χριστιανισμού. Πρώτον, εντοπίζει την αντίθεση μεταξύ των μικρών και των μεγάλων πραγμάτων της ζωής, δεύτερον, την αντίθεση της διαχείρισης ευτελών και μη ευτελών πραγμάτων, αντικειμένων και τρίτον, την αντίθεση του αισθήματος ευθύνης για κάτι το οποίο αλλάζει ιδιοκτησία από τα χέρια κάποιου στα χέρια κάποιου άλλου («*άλλοτρίω*»)³⁴⁴. Ορισμένοι ερευνητές υποστήριζαν ότι η σύγκριση του κάλπικου (μαμωνά) και του γνήσιου πλούτου κλιμακώνεται από το χωρίο 10 έως το χωρίο 12³⁴⁵. Σύμφωνα με τον σύγχρονο βιβλικό υπομνηματιστή Jonathan Knight, τα χωρία 16,10-12 αποτελούν προσπάθειες του Λουκά να ερμηνεύσει τη γνήσια Παραβολή του Ιησού για τον άδικο οικονόμο, το νόημα της οποίας, ίσως, είχε παρερμηνευτεί, πριν από τη συγγραφή του τρίτου *Ευαγγελίου*³⁴⁶. Συνεπώς, ο Λουκάς, ως, διαπιστωμένα, καλός ιστορικός και ερμηνευτής (Λκ. 1,1-4), προσπαθεί να διορθώσει οποιαδήποτε παρερμηνεία αποκλίνει από την ορθή διδασκαλία του Ιησού, γι αυτό και επιμένει σε αυτά τα παραδείγματα. Μέσα από αυτά τα χωρία, ο Λουκάς ξεκαθαρίζει απόλυτα κάθε θολό σημείο που υπέκρυπτε υπόνοιες περί ανηθικότητας των λόγων του Ιησού.

340. Βλ. Π. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 473.

341. Βλ. *Α' Χρν.* 29,14: «καὶ τίς εἰμι ἐγὼ καὶ τίς ὁ λαὸς μου, ὅτι ἰσχύσαμεν προθυμηθῆναί σοι κατὰ ταῦτα; ὅτι σὰ τὰ πάντα, καὶ ἐκ τῶν σῶν δεδώκαμέν σοι».

342. Βλ. Ι. Κολιτσάρας, *Η Καινή Διαθήκη: Κείμενο και Ερμηνευτική Απόδοση*, Αθήνα 2005³¹, 282.

343. Βλ. T. Constable, *Notes on Luke*, χ.τ. 2017, 251.

344. Βλ. J. Fitzmyer, *The Gospel according to Luke (x-xxiv)*, 1107.

345. Βλ. M. L. Soads, *The New Oxford Annotated Bible*, 1861.

346. Βλ. J. Knight, *Luke's Gospel*, London & New York 1998, 122.

«13 Οὐδείς οἰκέτης δύναται δυσι κυρίοις δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἓνα μισήσει καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ ἑνὸς ἀνθέξεται καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. οὐ δύνασθε θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ.»:

Το χωρίο *Λκ.16,13* αποτελεί το πόρισμα της Παραβολής, μέσα από το οποίο ο Ιησούς, όχι μόνο διδάσκει τους μαθητές του περί ορθής διαχείρισης των αγαθών, αλλά καταφέρεται, εμμέσως πλην σαφώς, εναντίον των φιλάργυρων Φαρισαίων (*Λκ. 16,14*). Τα δεδομένα σε αυτό το χωρίο φαίνεται να είναι ξεκάθαρα, άσπρο και μαύρο, από τη μια μεριά υπάρχει ο Θεός, και από την άλλη υπάρχει ο μαμωνάς. Δεν θα μπορούσε κανένας και ποτέ να συμβιβάσει αυτές της δυο έννοιες, επειδή εδώ ο Λουκάς, τις ορίζει σαν εκ δια μέτρου αντίθετες. Εάν ο άνθρωπος επιθυμεί να ευαρεστήσει τον Θεό, τότε δεν μπορεί να “εργάζεται” για τον άδικο μαμωνά και εάν εργάζεται για τον μαμωνά τότε δεν μπορεί να αρέσει στον Θεό³⁴⁷. Το συγκεκριμένο χωρίο προέρχεται από την πηγή Q και είναι παράλληλο με το χωρίο *Μτ. 6,24* (Οὐδείς δύναται δυσι κυρίοις δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἓνα μισήσει καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ ἑνὸς ἀνθέξεται καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει· οὐ δύνασθε θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ). Στην περίπτωση του *Κατά Ματθαίον Ευαγγελίου* εντοπίζουμε αυτό το χωρίο στην “επί του όρους ομιλία” του Ιησού, ενώ στη περίπτωση του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*, το χωρίο αυτό είναι ένας λόγος του Ιησού μέσα από μια σειρά Παραβολών, γεγονότων και ηθικών λόγων του Ιησού στην πορεία προς την Ιερουσαλήμ. Η μοναδική διαφοροποίηση σε αυτά τα δυο χωρία είναι η προσθήκη της λέξης «οἰκέτης» από τον Λουκά. Φρονούμε πως η κοινή ετυμολογική των λέξεων «οἰκέτης» και “οἰκονόμος” αποκαλύπτουν την προσπάθεια του Λουκά να προσαρμόσει το συγκεκριμένο χωρίο της πηγής Q στην Παραβολή του Οικονόμου της Αδικίας³⁴⁸.

Κατά τον υπομνηματιστή Theodore Robinson (1881-1964) δύναται κάποιος να είναι «οἰκέτης», τουτέστιν απλός υπηρέτης, οικονόμος (*Πρ.10,7· Α΄ Πτ. 2,18*), μεταξύ δυο αφεντικών, ωστόσο δεν μπορεί να βρίσκεται ποτέ στην απόλυτη διάθεση και των

347. Νοηματικά αυτό το χωρίο μας θυμίζει το *Ικ. 4,4*: «ὃς ἂν οὖν βουληθῆ φίλος εἶναι τοῦ κόσμου, ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ καθίσταται», αλλά και το χωρίο από το ίδιο το *Κατά Λουκάν, Λκ.11,23*: «Ὁ μὴ ὦν μετ’ ἐμοῦ κατ’ ἐμοῦ ἐστίν, καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ’ ἐμοῦ σκορπίζει».

348. Έχει διατυπωθεί επίσης η άποψη ότι γνησίως το χωρίο αυτό χρησιμοποιήθηκε από τον Ιησού στην περιγραφή των γεγονότων του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου* και ότι ο Ματθαίος “δανείστηκε” αυτό το χωρίο από την πηγή Q για τη συγγραφή του έργου του. Ο Willoughby Allen (1867-1953) πιστεύει ότι μάρτυρας αυτής της υπόθεσης είναι ο μεθοδικός τρόπος με τον οποίο γράφει ο Ματθαίος, ο οποίος Ματθαίος συμπληρώνει με δικά του επεξηγηματικά σχόλια, όπου χρειάζεται. Ωστόσο, η εικασία του Allen, δεν παύει να είναι απλά μια υπόθεση, χωρίς περισσότερα ερείσματα, πρβλ. W. Allen, *A Critical and Exegetical Commentary: The Gospel of St. Matthew*, Edinburgh 1907², 63 (= ICC).

δυο³⁴⁹, πόσο μάλλον όταν το θέλημα του ενός αφεντικού αντιτίθεται πλήρως με το θέλημα του άλλου. Επομένως, για να βρίσκεται ένας υπηρέτης στην απόλυτη διάθεση του αφεντικού του θα πρέπει να είναι δούλος (=σκλάβος) αυτού και όχι ένας απλός υπάλληλος. Οι “δυο κύριοι”, σύμφωνα με τον Βονον, αποτελούν σχήμα λόγου της εποχής του Ιησού. Οι διδάσκαλοι του νόμου αστεϊζόμενοι, καυτηριάζοντας την πνευματική αδιαφορία των πιστών, ανέφεραν στους πνευματικούς κύκλους τους ότι, οι πιστοί είχαν δυο αφέντες, έναν ουράνιο που ασχολείται με τα πνευματικά τους θέματα και έναν επίγειο, ο οποίος ασχολείται με τα υλικά³⁵⁰. Αυτό το γεγονός ίσως να το είχαν υπόψιν τους ο Ματθαίος και ο Λουκάς.

Τέλος, ο Λουκάς χρησιμοποιώντας αυτόν τον ερμηνευτικό επίλογο της Παραβολής υπενθυμίζει, εμμέσως, τις εντολές της *Παλαιάς Διαθήκης* περί αγάπης προς τον Θεό (*Λκ. 10,25· Δτ. 6,5*). Δεν μπορεί να επιτυγχανθεί η απόλυτη υπακοή στον Θεό χωρίς την αγάπη. Ο Ιησούς του Λουκά δείχνει ότι η αγάπη προς τον Θεό δεικνύεται και επιτυγχάνεται μέσα από πράξεις και όχι από τα λόγια³⁵¹. Η Παραβολή του Οικονόμου της Αδικίας αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της ηθικής διδασκαλίας του Ιησού. Μάλιστα, η σωτηριολογία του Λουκά φαίνεται να φιλτράρεται μέσα από τη διαχείριση των επίγειων οικονομικών αγαθών.

4. Η Παραβολή του “Οικονόμου της Αδικίας” μέσα από την ερμηνεία των Πατέρων

Είναι γνωστή η επίδραση που άσκησε στην ερμηνευτική σκέψη των Πατέρων της Εκκλησίας το ρεύμα των δυο κύριων σχολών της εποχής, δηλαδή, της Αντιόχειας και της Αλεξάνδρειας (τυπολογική σχολή, αλληγορική και οι παραλλαγές αυτών). Ωστόσο, όποια και αν ήταν η επιρροή που δέχτηκαν οι Πατέρες από τις σχολές της εποχής, αυτό που φαίνεται μέσα από έργα τους είναι το γεγονός ότι όλοι τους είχαν σαν θεμέλιο στην ερμηνευτική τους διδασκαλία την ισχυρή βιβλική γνώση που κατείχαν³⁵².

349. Βλ. T. Robinson, *The Moffatt New Testament Commentary: The Gospel of Matthew*, Cardiff 1927, 56.

350. Βλ. F. Bovon, *A Commentary on the Gospel of Luke 9:51-19:27*, 462.

351. Για παράδειγμα, βλ. Η Παραβολή του Καλού Σαμαρείτη: *Λκ.10,27-37*· οι ηθικές ομιλίες του Ιησού: *6,27-35*· οι δύο χρεοφειλέτες: *7,40-42*· η γυναίκα η οποία υπηρέτησε τον Ιησού: *7,44-47*· ο Πλούσιος Άρχοντας: *18, 18-24*.

352. Βλ. I. Παναγόπουλος, *Η Ερμηνεία της Αγίας Γραφής στην Εκκλησία των Πατέρων*, Τόμ. Α', Αθήνα 2010, 31,37.

Επίσης, πριν διαμορφωθούν πλήρως οι δυο κύριες θεολογικές ερμηνευτικές τάσεις, υπήρχαν τα έργα των Αποστολικών Πατέρων, τα οποία είχαν κυρίως απολογητικό χαρακτήρα, μέσα σε μια εποχή όπου η διαμόρφωση του χριστιανικού δόγματος βρισκόταν ακόμα σε αρχικό στάδιο³⁵³.

Εμείς, μέσα από αυτήν την ενότητα, επιδιώκουμε να εντοπίσουμε το νόημα της Παραβολής του Οικονόμου της Αδικίας, μέσα από τα έργα των σπουδαιότερων ερμηνευτών της αρχαιότητας, λαμβάνοντας υπόψιν τις φιλολογικές επιρροές που αυτοί δέχτηκαν. Με αυτόν τον τρόπο, προσπαθούμε να εντοπίσουμε πως διαμορφώνεται το μήνυμα της Παραβολής σε σχέση με τις σύγχρονες μεθόδους έρευνας των νεότερων θεολόγων που είδαμε παραπάνω. Δεν θα σταθούμε στην αναλυτική παρουσίαση κάθε μεθόδου που χρησιμοποίησε ο κάθε ερμηνευτής ή Πατέρας, αλλά θα εστιάσουμε στο συμπέρασμα που εξήγαγε κατά την ερμηνεία της Παραβολής. Τέλος, θα συγκρίνουμε τα συμπεράσματα αυτά, με τις ερμηνείες και τα συμπεράσματα των σύγχρονων ερμηνευτών και θα διακρίνουμε τις ομοιότητες και τις διαφορές που εντοπίσαμε.

α) Αποστολικοί Πατέρες.

Όπως ήδη αναφέραμε, οι Αποστολικοί Πατέρες ήταν κυρίως απολογητές και στα ερμηνευτικά τους έργα ορισμένοι (όπως ο Κλήμης Ρώμης) εστίαζαν στην ηθική³⁵⁴. Συνεπώς, δεν μπορούμε να εντάξουμε αυτούς ξεκάθαρα σε κάποια ερμηνευτική σχολή, όπως πράττουμε με τους μεταγενέστερους. Σε ό,τι αφορά τη μελέτη μας, εντοπίσαμε μια σημαντική αναφορά σχετικά με τον άδικο μαμωνά στη δεύτερη *Επιστολή προς Κορινθίους*, η οποία αποδίδεται από αρκετούς μελετητές στον Κλήμεντα Ρώμης (1^{ος} αιώνας μ.Χ.), της οποίας ο συγγραφέας, εκτός από τις αναφορές του σχετικά με συνετή διαχείριση του πλούτου, προσθέτει σε αυτήν την αναφορά και εσχατολογικά σχόλια. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, εάν ο άνθρωπος πράττει σύμφωνα με το θέλημα του Θεού, τότε θα βρει την ειρήνη μέσα στη ψυχή του, διαφορετικά τίποτα δεν θα τον διασώσει από την αιώνια τιμωρία. Ο παροντικός αιώνας είναι πονηρός και γεμάτος αμαρτία και διαφθορά, για αυτόν τον λόγο ο πιστός άνθρωπος χρειάζεται να διάγει με σωφροσύνη την επίγεια ζωή του και να επενδύει στον πνευματικό πλούτο³⁵⁵.

353. Βλ. Σ. Αγουρίδης, *Ερμηνευτική των ιερών κειμένων*, Αθήνα 2002³(2000), 146-147.

354. Βλ. Κ. Σκουτέρης, *Ιστορία Δογμάτων*, Τόμ. Α', Αθήνα 1998, 211

355. Βλ. Κλήμης Ρώμης, *Β' Επιστολή προς Κορινθίους*, PG 1, 336-337· «Λέγει δὲ ὁ κύριος· Οὐδεὶς οἰκέτης δύναται δυοὶ κυρίοις δουλεύειν. ἐὰν ἡμεῖς θέλωμεν καὶ θεῶ δουλεύειν καὶ μαμωνᾶ, ἀσύμφορον ἡμῖν ἐστίν. τί γὰρ τὸ ὄφελος, ἐὰν τις τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν ζημιωθῆ; ἔστιν δὲ οὗτος ὁ

β) Αλεξανδρινοί εκκλησιαστικοί συγγραφείς.

Οι Αλεξανδρινοί εκκλησιαστικοί συγγραφείς και Πατέρες χρησιμοποίησαν την αλληγορική μέθοδο ερμηνείας, προσπαθώντας να εντοπίσουν τα κρυφά νοήματα πίσω από το κείμενο της *Καινής Διαθήκης*. Η αλληγορία ήταν γνωστή ήδη από την εποχή των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων. Ο Ωριγένης και ο Κλήμης με τον τρόπο που χρησιμοποίησαν την αλληγορία, την κατέστησαν ως ένα νέο ερμηνευτικό εργαλείο μελέτης της *Αγίας Γραφής*³⁵⁶.

Ο Ωριγένης (περ. 185- 251 μ.Χ.), ο θεμελιωτής της βιβλικής ερμηνευτικής, κατά τον Ιωάννη Παναγόπουλο³⁵⁷, μέσα από λατινικά χειρόγραφα των έργων που αποδίδονται σε αυτόν, φρονεί ότι ο οικονόμος εμπιστεύεται τον εαυτό του στη χάρη και το έλεος του Θεού, τον οποίο Θεό συμβολίζει ο πλούσιος κύριος του. Ο Ιησούς διέγραψε τις αμαρτίες των ανθρώπων δια του βαπτίσματος, του σταυρού και του Αγίου Πνεύματος. Συνεπώς, δεν θα πρέπει να ξαναγράφεται από τον άνθρωπο ό,τι ήδη έχει διαγραφεί από τον Θεό³⁵⁸.

αἰὼν καὶ ὁ μέλλων δύο ἐχθροί. οὗτος λέγει μοιχείαν καὶ φθορὰν καὶ φιλαργυρίαν καὶ ἀπάτην, ἐκεῖνος δὲ τούτοις ἀποτάσσεται. οὐ δυνάμεθα οὖν τῶν δύο φίλοι εἶναι· δεῖ δὲ ἡμᾶς τούτῳ ἀποταξαμένους ἐκεῖνον χρᾶσθαι. οἴομεθα, ὅτι βέλτιόν ἐστιν τὰ ἐνθάδε μισῆσαι, ὅτι μικρὰ καὶ ὀλιγοχρόνια καὶ φθαρτὰ, ἐκεῖνα δὲ ἀγαπῆσαι, τὰ ἀγαθὰ τὰ ἄφθαρτα. ποιῶντες γὰρ τὸ θέλημα τοῦ Χριστοῦ εὐρήσομεν ἀνάπαυσιν· εἰ δὲ μήγε, οὐδὲν ἡμᾶς ῥύσεται ἐκ τῆς αἰωνίου κολάσεως, ἐὰν παρακούσωμεν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ. λέγει δὲ καὶ ἡ γραφή ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ, ὅτι ἐὰν ἀναστῇ Νῶε καὶ Ἰωβ καὶ Δανιήλ, οὐ ῥύσονται τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ. εἰ δὲ καὶ οἱ τοιοῦτοι δίκαιοι οὐ δύνανται ταῖς ἑαυτῶν δικαιοσύναις ῥύσασθαι τὰ τέκνα αὐτῶν, ἡμεῖς, ἐὰν μὴ τηρήσωμεν τὸ βάπτισμα ἀγνὸν καὶ ἀμίαντον, ποῖα πεποιθήσει εἰσελευσόμεθα εἰς τὸ βασίλειον τοῦ θεοῦ; ἢ τίς ἡμῶν παράκλητος ἔσται, ἐὰν μὴ εὐρεθῶμεν ἔργα ἔχοντες ὅσια καὶ δίκαια;

356. Βλ. Ι. Παναγόπουλος, *Η Ερμηνεία της Αγίας Γραφής στην Εκκλησία των Πατέρων*, 313-315.

357. Βλ. Ι. Παναγόπουλος, *Η Ερμηνεία της Αγίας Γραφής στην Εκκλησία των Πατέρων*, 266-267· ο Ωριγένης εισήγαγε στη βιβλική ερμηνευτική τρία βασικά στοιχεία, τα οποία αποτέλεσαν εργαλείο στα χέρια των μεταγενέστερων ερμηνευτών, α) τα σχόλια σε δυσνόητες έννοιες, β) τις ομιλίες επάνω σε βιβλικές περικοπές και γ) τα υπομνήματα κεφαλαίων της *Αγίας Γραφής*.

358. Βλ. Origenes, *In Genesim: Homilia xiii*, PG 12, 235· «Hujus enim rei et illa imago est, quæ in Evangelio dicitur de villico iniquitatis, qui ad unumquemque debitorem dicit: Accipe litteras tuas, et sedens scribe octoginta, et cætera quæ referuntur. Vides ergo, quia unicuique dicitur, accipe litteras tuas. Unde constat nostras litteras peccato, litteras autem Dei justitia scribi. Ita enim dieit Apostolus: Vos enim estis epistola scripta non alramento, sed Spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Habes ergo in te litteras Dei, et litteras Spiritus sancti. Si vero delinquas, ipse tibi conscribit peccati chirographum. Sed vide quia cum semel accessisti ad crucem Christi et as gratiam baptismi, chirographum tuum cruci affixum, et in fonte baptismi deletum est. Non rescribas ultra quæ deleta sunt, nee repares quæ abolita sunt, solas in te serva litteras Dei, sola in te permaneat Scriptura Spiritus sancti»· ο R. Heine επιχείρησε να μεταφράσει στα αγγλικά τα λόγια του Ωριγένη καταλήγοντας σε μια πολύ δημοφιλή μετάφραση που χρησιμοποιείται από πολλούς μελετητές ακόμα και σαν πηγή· πρβλ. Origen, *Homily xiii in Genesis*. (Μτφρ., από τα λατινικά, Ronald E. Heine), FC 71,194. Μτφρ. στα ελληνικά (=Ο οικονόμος λέει σε κάθε οφειλέτη, "πάρε τα γραμμάτια, κάθισε κάτω και γράψε ογδόντα", και τα άλλα που αναφέρονται [στην παραβολή]. Λοιπόν, βλέπετε ότι είπε σε κάθε οφειλέτη: "Πάρε τα γράμματα". Αυτό που είναι προφανές, είναι ότι τα δικά μας γράμματα είναι έγγραφα της αμαρτίας, αλλά ο Θεός

Ο Κλήμης ο Αλεξανδρεύς (2^{ος}-3^{ος} αιώνας μ.Χ.) χρησιμοποίησε ευρύτατα τη διαλεκτική μέθοδο στην *Καινή Διαθήκη*, ενώ στην *Παλαιά Διαθήκη* χρησιμοποίησε την τυπολογική ερμηνεία³⁵⁹. Στη συγκεκριμένη Παραβολή ταυτίζει την έννοια του μαμωνά με την έννοια της φιλαργυρίας³⁶⁰, χωρίς ωστόσο να δαιμονοποιήσει το χρήμα από μόνο του. Αυτό που καυτηριάζει ο Κλήμης είναι τη φιλήδονη χρήση του χρήματος, προς κάλυψη των εγωιστικών αναγκών του ανθρώπου³⁶¹. Ο Αλεξανδρινός εκκλησιαστικός συγγραφέας υποστηρίζει ότι η ορθή και δίκαιη χρήση του πλούτου αποτελεί ένα σημαντικό βήμα του ανθρώπου προς τη Βασιλεία του Θεού και δεν παραλείπει να αναφέρει βιβλικά παραδείγματα συνετής διαχείρισης του πλούτου, όπως ήταν οι οικονομικά εύρωστοι τελώνες Ζακχαίος και Ματθαίος, οι οποίοι δέχτηκαν να ακολουθήσουν τον Ιησού και τη διδασκαλία του³⁶².

γράφει έγγραφα δικαιοσύνης. Έτσι λοιπόν, ο Απόστολος [=Παύλος] λέει: "Επειδή είστε επιστολή γραμμένη όχι με μελάνι, αλλά με το Πνεύμα του ζωντανού Θεού, όχι σε πέτρινη πλάκα, αλλά στη σάρκινη πλάκα της καρδιάς", έχετε, λοιπόν, μέσα σας έγγραφα του Θεού και έγγραφα του Αγίου Πνεύματος. Όμως, εάν αμαρτάνεται, τότε εσείς οι ίδιοι γράφετε στον εαυτό σας το χειρόγραφο της αμαρτίας. Αλλά, παρατηρήστε ότι οποιαδήποτε φορά έχετε πλησιάσει τον σταυρό του Χριστού και τη χάρη του βαπτίσματος, το έγγραφο σας τοποθετείται πάνω στο σταυρό και καθαρίζεται με τη βρύση του βαπτίσματος. Μην ξαναγράφετε αυτό που έχει εξαγιστεί αφαιρεθεί από πάνω σας και μην επισκευάζετε αυτό που έχει ήδη καταστραφεί).

359. Βλ. Ι. Παναγόπουλος, *Η Ερμηνεία της Αγίας Γραφής στην Εκκλησία των Πατέρων*, 244.

360. Βλ. Κλήμης ο Αλεξανδρεύς, *Στρωματεῖς*, Λόγος Δ', 6,19-23· *ΕΠΕ* 127, 471· «Τί δὲ "οὐδεις δύναται δυσι δουλεύειν κυρίοις, θεῷ καὶ μαμωνᾷ", τὴν φιλαργυρίαν οὕτως ὀνομάσαντος τοῦ κυρίου; αὐτίκα εἰς τὴν κλήσιν τοῦ δεῖπνου οἱ φιλοκτῆμονες κληθέντες οὐκ ἀπαντῶσιν, οὐ διὰ τὸ κεκτῆσθαι, ἀλλὰ διὰ τὸ προσπαθῶς κεκτῆσθαι».

361. Βλ. Κλήμης ο Αλεξανδρεύς, *Στρωματεῖς*, Λόγος Ζ', 12,3-7· *ΕΠΕ* 129, 428· «οὐδεις γὰρ δύναται δυσι κυρίοις δουλεύειν, θεῷ καὶ μαμωνᾷ.» οὐ τὸ ἀργύριον λέγων φησὶ ψιλῶς οὕτως, ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ ἀργυρίου εἰς τὰς ποικίλας ἡδονὰς χορηγίαν· τῷ ὄντι οὐχ οἶόν τε τὸν θεὸν ἐγνωκότα μεγαλοφρόνως καὶ ἀληθῶς ταῖς ἀντικειμέναις δουλεύειν ἡδοναῖς».

362. Βλ. Κλήμης ο Αλεξανδρεύς, *Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος*, PG 9, 637· «Ποιήσατε ἑαυτοῖς φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας ἵν' ὅταν ἐκλίπη, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς» «κτησασθε θησαυροὺς ἐν οὐρανῷ, ὅπου μήτε σῆς μήτε βρῶσις ἀφανίζει μήτε κλέπται διορύσουσι.» πῶς ἂν τις πεινῶντα τρέφει καὶ διψῶντα ποτίζει καὶ γυμνὸν σκεπάζει καὶ ἄστεγον συνάγει, ἃ τοῖς μὴ ποιήσασιν ἀπειλεῖ πῦρ καὶ σκότος τὸ ἐξώτερον, εἰ πάντων αὐτὸς ἕκαστος φθάσει τούτων ὑστερῶν; ἀλλὰ μὴν αὐτὸς τε ἐπιξενούται Ζακχαῖω καὶ Λευεὶ καὶ Ματθαίω τοῖς πλουσίοις καὶ τελώναις, καὶ τὰ μὲν χρήματα αὐτοὺς οὐ κελεύει μεθεῖναι, τὴν δὲ δικαίαν χρῆσιν ἐπιθεῖς καὶ τὴν ἄδικον ἀφελὼν καταγγέλλει· «σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ.» οὕτω τὴν χρεῖαν αὐτῶν ἐπαινεῖ, ὥστε καὶ μετὰ τῆς προσθήκης ταύτης τὴν κοινωνίαν ἐπιτάσσει, ποτίζει τὸν διψῶντα, ἄρτον διδόναι τῷ πεινῶντι, ὑποδέχεσθαι τὸν ἄστεγον, ἀμφιεννῶναι τὸν γυμνόν. εἰ δὲ τὰς χρεῖας οὐχ οἶόν τε ἐκπληροῦν ταύτας μὴ ἀπὸ χρημάτων, τῶν δὲ χρημάτων ἀφίστασθαι κελεύει, τί ἂν ἕτερον εἴη ποιῶν ὁ κύριος <ἦ> τὰ αὐτὰ διδόναι τε καὶ μὴ διδόναι παραινῶν, τρέφειν καὶ μὴ τρέφειν, ὑποδέχεσθαι καὶ ἀποκλείειν, κοινωνεῖν καὶ μὴ κοινωνεῖν, ὅπερ πάντων ἀλογώτατον. Οὐκ ἄρα ἀπορριπτέον τὰ καὶ τοὺς πέλας ὠφελοῦντα χρήματα· κτήματα γὰρ ἐστὶ κτητὰ ὄντα καὶ χρήματα χρῆσιμα ὄντα καὶ εἰς χρῆσιν ἀνθρώπων ὑπὸ τοῦ θεοῦ παρεσκευασμένα, ἃ δὴ παράκειται καὶ ὑποβέβληται καθάπερ ὕλη τις καὶ ὄργανα πρὸς χρῆσιν ἀγαθὴν τοῖς εἰδοσί. τὸ ὄργανον, ἐὰν χρῆ τεχνικῶς, τεχνικόν ἐστίν, ἐὰν ὑστερῆς τῆς τέχνης, ἀπολαύει τῆς σῆς ἀμουσίας, ὃν ἀναίτιον. τοιοῦτον καὶ ὁ πλοῦτος ὄργανόν ἐστι. δύνασαι χρῆσθαι δικαίως αὐτῷ· πρὸς δικαιοσύνην καθυπηρετεῖ·

Ο Κύριλλος Αλεξανδρείας (περ. 378-444 μ.Χ.) θεωρείται ως ο τελευταίος που ακολούθησε την εξηγητική αλεξανδρινή παράδοση, που άφησε ο Ωριγένης³⁶³. Στο *Κατά Λουκάν* ερμηνευτικό του υπόμνημα, μνημονεύοντας το χωρίο *Α' Τμ. 6,7 (οὐδὲν γὰρ εἰσηνέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον, δῆλον ὅτι οὐδὲ ἐξενεγκεῖν τι δυνάμεθα)* προτρέπει τους χριστιανούς αναγνώστες, αυτούς που τυγχάνει να απολαμβάνουν κάποιας οικονομικής ευχέρειας, να βοηθούν αυτούς που δεν είναι εξίσου τυχεροί στα βιοποριστικά τους ζητήματα. Τίποτα δεν ανήκει στον άνθρωπο, διότι όλα είναι του Θεού, επομένως ο άνθρωπος δεν στερείται σε τίποτα βοηθώντας τον συνάνθρωπό του, γιατί προσφέρει κάτι το οποίο, ουσιαστικά, δεν είναι δικό του, αλλά είναι του Θεού. Εάν ο άνθρωπος, διαχειριστεί σωστά και όχι εγωκεντρικά αυτό το οποίο δεν είναι δικό, αλλά του έχει δανειστεί για λίγο του από τον Θεό, τότε ίσως καταφέρει να αποκτήσει αυτό που πραγματικά του ανήκει σαν ανταμοιβή από τον Θεό και αυτό είναι η απόλαυση της ομορφιάς της ψυχής, την οποία ο Θεός έχει εμφυσήσει σε αυτόν, κάνοντας τον να ομοιάζει με εκείνον³⁶⁴.

Την αλληγορική μέθοδο χρησιμοποίησε ευρύτατα και ο Αστέριος Αμασειάς (περ. 340-420/425 μ.Χ.), επηρεασμένος, ίσως, από τον Ωριγένη³⁶⁵. Το κεντρικό μήνυμα της ερμηνείας του Αστερίου πάνω στην Παραβολή του Οικονόμου της Αδικίας είναι το εξής: Ο άνθρωπος δεν γεννήθηκε έχοντας κατοχή ιδιοκτησίας, επομένως δεν πρέπει να συμπεριφέρεται σαν να του ανήκουν όλα όσα έχει (αν έχει κάτι), γιατί πολύ απλά δεν του ανήκουν. Αντιθέτως, θα πρέπει να διαθέσει την περιουσία του για κοινωφελείς

ἀδίκως τις αὐτῶ χρηταί· πάλιν ὑπηρετής ἀδικίας εὐρίσκεται· πέφυκε γὰρ ὑπηρετεῖν, ἀλλ' οὐκ ἄρχειν.»· Κλήμης ο Αλεξανδρεύς, *Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος*, PG 9, 616-617· «ποιήσατε ἑαυτοῖς φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα ὅταν ἐκλίπῃ, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνας φύσει μὲν ἅπασαν κτήσιν, ἦν αὐτός τις ἐφ' ἑαυτοῦ κέκτηται ὡς ἰδίαν οὐσαν καὶ οὐκ εἰς κοινὸν τοῖς δεομένοις κατατίθῃσιν, ἄδικον οὐσαν ἀποφαίνων, ἐκ δὲ ταύτης τῆς ἀδικίας ἐνὸν καὶ πρᾶγμα δίκαιον ἐργάσασθαι καὶ σωτήριον, ἀναπαῦσαι τινὰ τῶν ἐχόντων αἰώνιον· σκηνήν παρὰ τῷ πατρὶ.»

363. Βλ. Ι. Παναγόπουλος, *Η Ερμηνεία της Αγίας Γραφής στην Εκκλησία των Πατέρων*, 364.

364. Βλ. Κύριλλος Αλεξανδρείας, *Εξήγησις εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον*, PG 72, 813· ««Ο πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ, καὶ ἐν πολλῷ πιστὸς ἐστι,» καὶ τὰ ἐξῆς. Λῦσον ἡμῖν, Δέσποτα, τὸ ζητούμενον, ἀνοιξὸν ἡμῶν τῆς καρδίας τὸν ὀφθαλμόν. Ἄκουε τοίνυν σαφῶς τε καὶ ἀκριβῶς, ὅπερ ἔφη· Εἰ ἐν τῷ ἀδίκῳ μαμωνᾷ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, φησὶ, τὸ ἀληθινὸν τίς δώσει ὑμῖν; Ἔστι δὴ οὖν τὸ ἐλάχιστον, ὁ ἀδικὸς μαμωνᾶς, τουτέστιν ὁ ἐπίγειος πλοῦτος, ἐξ ἀρπαγῆς ἔσθ' ὅτε καὶ πλεονεξίας συνειλεγμένος· τοῖς γε μὴν εὖ εἰδόσι βιοῦν, καὶ ἀποφέρουσι μὲν τῶν ἐπιγείων τὸν νοῦν, φρονοῦσι δὲ μᾶλλον τὰ ἄνω, καταλογισθεῖ ἂν παντελῶς οὐδὲν ὁ ἐπίγειος πλοῦτος, ἀλλ' εἰς τοὺς ἐνδεεῖς ὅλον δαπανήσουσι, καλῶς αὐτὸν οικονομοῦντες. Τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ τὸ ἐν ὀλίγῳ γενέσθαι τινὰ πιστὸν, τὸ τοῖς ἐν ἐσχάτῃ ταλαιπωρίᾳ τὴν ἀπό γε τῶν ὄντων διανέμειν ἐπικουρίαν. Εἰ οὖν ἐν ὀλίγῳ γεγόναμεν ἄπιστοι, πῶς ἂν λάβοιμεν παρ' αὐτοῦ τὸ ἀληθινόν, τουτέστι τῶν θεῶν χαρισμάτων ἀμφιλαφῆ χορηγίαν, ψυχὴν ἀνθρώπου κατακαλλύνουσαν, καὶ τὸ θεῖον αὐτῇ κάλλος ἐγγράφουσαν;»

365. Βλ. Ε. Πονηρός, *Η Συμβολή του Θεοφύλακτου Αρχιεπισκόπου Αχρίδος εις την Ερμηνεία του Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*, Αθήνα 2000, 61 (διδασκαρική διατριβή).

σκοπούς έχοντας σαν στόχο την απόκτηση της μελλούσης ευλογίας. Ο Αστέριος ανάγει την ερμηνεία του και στις συμπεριφορές μεταξύ ανθρώπων, τονίζοντας τη σημασία της συγχωρητικότητας. Τέλος, αναφέρει σαν παράδειγμα προς αποφυγήν τον ασύνετο εκείνο οικονόμο (εννοεί τον Άφρονα Πλούσιο), ο οποίος φρόντισε να πλουτίσει για τον εαυτό γκρεμίζοντας τις αποθήκες του, ώστε να κατασκευάσει μεγαλύτερες (Ακ. 12,18), αντί να φροντίσει να βοηθήσει τους αναξιοπαθούντες συνανθρώπους του και τονίζει το άδοξο τέλος αυτού³⁶⁶.

Ο Αμβρόσιος Μεδιολάνων (περ. 340- 397 μ.Χ.), ο οποίος ασχολήθηκε αρκετά με το *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, στηρίζει τη θέση ότι κανένας δούλος δεν μπορεί να δουλεύει για δύο κυρίους, επειδή ο Κύριος είναι μόνο ένας. Επιπλέον, γράφει ότι υπάρχουν πολλοί άνθρωποι, οι οποίοι υπηρετούν τον “μαμωνά”. Αυτοί οι ασύνετοι υπηρέτες, επί της ουσίας, είναι δέσμιοι του μαμωνά, γιατί δεν έχουν κυριότητα πάνω σε αυτόν, εφόσον όλα είναι του Κυρίου. Ο Αμβρόσιος εξαίρει την οξυδέρκεια του οικονόμου, ο οποίος αν και έπραξε εσφαλμένα κατά τα χρόνια της διαχείρισης του, την τελευταία στιγμή εφευρίσκει τον τρόπο να διορθώσει το λάθος του και να διασφαλίσει το μέλλον του. Έτσι και ο πιστός άνθρωπος θα πρέπει να προσέξει να μην καταστήσει τον εαυτό του δέσμιος του πλούτου, αλλά να ενεργήσει έξυπνα, όπως ενήργησε ο οικονόμος, και να διαχειριστεί με σύνεση τον επίγειο πλούτο, ώστε να δημιουργήσει φιλίες μέσω του άδικου μαμωνά με τους φτωχούς και τους άπορους³⁶⁷.

366. Βλ. Αστέριος Αμασειάς, *Εκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου, εἰς τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας*, PG 40, 188· επίσης, μερικά σημαντικά σημεία που παρατηρήσαμε στην ερμηνεία του Αστερίου είναι τα ακόλουθα: «Ἐγὼ δὲ θαυμάζω τοὺς λέγοντας· τὸ χωρίον μου· καί, ἡ οἰκία μου· ὅπως ματαίῳ συλλαβῇ ἐξοικειοῦνται τὰ μὴ προσήκοντα καὶ τρισὶ στοιχείοις ἀπατηλοῖς ἐναγκαλίζονται τὰ ἀλλότρια.. Ἐδειξεν ἡμῖν ὁ λόγος, ὡς καὶ αὐτοὶ ἑαυτῶν οὐ δεσπῶται ἐσμέν, ἀλλ' οἰκονόμοι.», βλ. Αστέριος Αμασειάς, *Εκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου, εἰς τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας*, PG 40, 192-193. «Εἰ δὲ ἀλληγορικῶς τὴν παραβολὴν ἐπὶ τὸ νοητὸν ἐκλάβομεν, μετὰ τὴν ἐνθὲνδε μετάστασιν οὔτε τοῦ ἐργάζεσθαι οὔτε τοῦ προσαιτεῖν καιρὸ καὶ διὰ τοῦτο μηδεὶς λεγέτω· Σκάπτειν οὐκ ἰσχύω. Κἂν γὰρ δύνηται, οὐδεὶς συγχωρεῖ. Ὁ βίος οὗτος ἔχει τῶν ἐντολῶν τὴν γεωργίαν, ὁ δὲ μέλλων τὴν ἀπόλαυσιν. Ὡστε εἰ μηδὲν εἰργάσω ἐνταῦθα, ἀπέμειναν αἱ ἄμπελοι καὶ περιττῶς φροντίζεις περὶ τῆς σκαπάνης· οὔτε δὲ προσαιτῶν ὠφελήσεις τι σαυτὸν.» βλ. PG 40, 180-193, ολόκληρη ἡ ερμηνεία του Αστερίου, σχετικά με την Παραβολή του Οικονόμου της Αδικίας.

367. Βλ. Sancti Ambrosii, *Opera Omnia*, Τόμ. Δ', Paris 1836, 82· «Quia non duo, sed unus est Dominus. Nam etsi sunt qui mammonæ serviant; tamen non ille movit aliqua jura dominatus : sed ipsi sibi jugum servitutis imponunt; neque enim justa potestas, sed injusta est servitus, Et ideo ait: Ut largiendo pauperibus, Angelorum nobis cæterorumque sanctorum gratiam comparemus. Nec reprehenditur villicus, in quo discimus non ipsi esse Domini, sed potius alienarum vilici facultatum. Et ideo licet peccaverit, tamen quia sibi in posterum ex indulgentia Domini quæsitivæ auxilia, prædicatur. Pulcre autem iniquum malimona dixit ; quia variis divitiarum illecebris nostros avaritia tentabat affec tus, ut velimus servire divitiis. Unde ait:» Ο Ι. Νι Ριαίν επιχείρησε να μεταφράσει στα αγγλικά το λατινικό πρωτότυπο

γ) *Καππαδόκες Πατέρες.*

Η μεγάλη μόρφωση, οι λαμπρές σπουδές σε διάφορα σπουδαία κέντρα γνώσης της εποχής, καθώς επίσης και η πείρα της εκκλησιαστικής ζωής των Πατέρων της Καππαδοκίας δεν μας επιτρέπει να τους εντάξουμε σε κάποια συγκεκριμένη ερμηνευτική σχολή, αν και εικάζεται ότι όλοι τους επηρεάστηκαν και από τις δυο μεγάλες ερμηνευτικές σχολές της εποχής. Αυτή η επίδραση των διαφόρων ερμηνευτικών σχολών στη σκέψη των Πατέρων της Καππαδοκίας, ίσως, να ήταν αναγκαία, γιατί έδωσε σε αυτούς τα εφόδια, ώστε να αντικρούσουν τις θεολογικές αιρέσεις της εποχής τους. Οι αιρέσεις της εποχής, όπου έδρασαν οι Καππαδόκες, είχαν και αυτές διάφορες ερμηνευτικές αρχές που είχαν επίσης υιοθετηθεί από τα μεγάλα πνευματικά κέντρα της εποχής. Οι Καππαδόκες δεν έγραψαν ερμηνευτικά σχόλια για την Παραβολή του Οικονόμου της Αδικίας, αλλά καυτηρίασαν έντονα το φαινόμενο της φιλαργυρίας και της φίλαυτης χρήσης του “μαμωνά της αδικίας”.

Ο Βασίλειος Καισαρείας (330-378 μ.Χ.), ο οποίος διέθεσε ανιδιοτελώς την αμύθητη περιουσία του στους απόρους³⁶⁸, σχολιάζοντας το χωρίο *Λκ.* 16,8 ονομάζει “οικονόμους της αδικίας” αυτούς που χρησιμοποιούν τον επίγειο πλούτο, για να αυξήσουν της περιουσίες τους, όπως έπραξε και ο Άφρων Πλούσιος (*Λκ.* 12,20)³⁶⁹. Ο

κείμενο, μετάφραση που λάβαμε υπόψη μας κατά την δική μας ερμηνεία από τα λατινικά στα ελληνικά· πρβλ. St. Ambrose, *Commentary of St. Ambrose on The Gospel according to St. Luke* [7,244-245], (Μτφρ. I. M. Ni Riaín, Ireland 2001), 268. Μτφρ. στα ελληνικά: (=Κανένας υπηρέτης δεν μπορεί να υπηρετεί δύο κυρίους. Δεν υπάρχουν δύο κύριοι. Υπάρχει μόνο ένας κύριος. Διότι, παρόλο που υπάρχουν άνθρωποι που υπηρετούν τον θεό των χρημάτων, αυτοί δεν γνωρίζουν την εξουσία αυτού του θεού πάνω τους. Είναι αυτοί, οι ίδιοι οι άνθρωποι, που βάζουν τους τράχηλούς τους κάτω από το ζυγό της δουλείας. Έτσι ο Κύριος παραγγέλλει: "Κάντε για τους εαυτούς σου φίλους μέσω αυτού του ανόητου πράγματος που είναι τα χρήματα". Ο Κύριος δεν εντοπίζει σφάλμα στον οικονόμο. Μέσα από αυτήν την Παραβολή μπορούμε να μάθουμε ότι δεν είμαστε ιδιοκτήτες, αλλά απλώς διαχειριστές του πλούτου κάποιου άλλου. Παρόλο που είχε κάνει λάθος πράγματα αυτός ο διαχειριστής επαινήθηκε, διότι φρόντισε τα δικά του συμφέροντα, μειώνοντας τα χρέη στο όνομα του κυρίου του. Τα χρήματα, εύστοχα, περιγράφονται σαν άδικα, διότι εξαιτίας της φιλαργυρίας που προκύπτει από το δέλεαρ του πλούτου διεγείρουμε τις επιθυμίες μας και γινόμαστε σκλάβοι του πλούτου).

368. Βλ. Σ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία: Ο Τέταρτος αιώνας*, Τόμ. Β', Αθήνα 1990, 386-389.

369. Βλ. Βασίλειος Καισαρείας, *Όμιλεις εις τό βιβλίον τῶν Ψαλμῶν: Ψαλμός μη*, PG 29β, 445· «Ἐπί τὸ αὐτὸ ἄφρων καὶ ἄνους ἀπολοῦνται, καὶ καταλείψουσιν ἄλλοτρίους τὸν πλοῦτον αὐτῶν. Καὶ οἱ τάφοι αὐτῶν οἰκία αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα. Σκηνώματα αὐτῶν εἰς γενεὰν καὶ γενεάν. Ἐπεκαλέσαντο τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν γαιῶν. Ἄνω ἐνὶ ὀνόματι τῶ γενικῶ προσηγόρευσε σοφοὺς, οὓς νῦν ὑποδιαϊρῶν, ἄφρονας καὶ ἄνους λέγει. Δῆλον ὅτι σοφοὺς μὲν αὐτοὺς εἶπεν, ἀπὸ τῆς οἰήσεως τῆς ἐκείνων συγχερσάμενος τῶ ὀνόματι. Ὡς καὶ θεοὺς ὀνομάζει τοὺς μὴ φύσει ὄντας, τῆ συνηθείᾳ τῶν ἠπατημένων ἐπόμενος, οὕτω καὶ σοφοὺς εἶπε τοὺς ἄφρονας καὶ ἀνοήτου Δυνατὸν οὖν τῆ ἐπινοίᾳ διελεῖν τὸν ἄφρονα ἀπὸ τοῦ ἀνοήτου. Ἄφρων μὲν γάρ ἐστιν ὁ ἐστερημένος φρονήσεως, καὶ ὁ πρὸς τὰ κοινὰ καὶ ἀνθρώπινα διορατικῶς μὴ ἔχων. Οὕτω καὶ ἡ συνήθεια φρονίμους καλεῖ τοὺς ἐν τοῖς κατὰ τὸν βίον πράγμασι τὸ ὠφέλιμον καὶ βλαβερὸν διακρίνοντας· καθὸ εἶρηται καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου φρονιμώτεροι

Γρηγόριος ο Θεολόγος (329- 390 μ.Χ.), μέσα από το έργο του «*Περί φιλοπτωχίας*», αντιτάσσεται και αυτός, όπως και ο καλός του φίλος Βασίλειος, στη συσσώρευση του πλούτου³⁷⁰ και στον τοκισμό και τονίζει τη σημασία της ελεημοσύνης προς τους άπορους³⁷¹. Ο Γρηγόριος Νύσσης (335-394 μ.Χ.), ο οποίος στον τρόπο ερμηνείας του φαίνεται να επηρεάστηκε από τον Ωριγένη³⁷², φρονεί ότι η έννοια του “μαμωνά”, εκτός του γεγονότος ότι αναφέρεται στη φιλαργυρία, αποτελεί, επίσης, ένα ακόμα προσωνύμιο για το “κακό” (όπως επίσης συνώνυμο του κακού αποτελεί και η έννοια-το πρόσωπο του “διαβόλου”) και συστήνει χρήση αλλά όχι κατάχρηση των οικονομικών αγαθών³⁷³.

δ) *Αντιοχειανοί εκκλησιαστικοί συγγραφείς- Ιωάννης ο Χρυσόστομος.*

Η Αντιοχειανή ερμηνευτική σχολή έδινε έμφαση στο γράμμα και την ιστορία. Ο κυριότερος βιβλικός εκπρόσωπος αυτής της σχολής ήταν ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος, ο οποίος είχε σαν ερμηνευτική αρχή ότι η Γραφή ερμηνεύει την ίδια τη Γραφή, («*Η άγια γραφή έρμηνεύει εαυτήν*»)³⁷⁴.

Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος (περ. 350-407 μ.Χ.), σαν γνήσιος Αντιοχειανός, χρησιμοποιεί σαν βάση στην ερμηνεία της Γραφής την ιστορικό-γραμματική μέθοδο (τυπολογική) της εποχής του, την οποία καλλωπίζει με τη μόρφωση και την εκκλησιαστική του πείρα³⁷⁵. Η ιστορικό-γραμματική μέθοδος του Χρυσόστομου

ὕπερ τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτὸς εἰς τὴν γενεὰν τὴν ἑαυτῶν εἰσιν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς φρονιμώτεροι, ἀλλ' εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῆς ζωῆς ταύτης τῆς ἐν τῇ σαρκί. Οὗτοι δὲ καὶ οἰκονόμοι ἀδικίας λέγονται, διὰ τὸ φρόνιμον τῆς περὶ τὸν ἑαυτῶν βίον οἰκονομίας. Κατὰ τοῦτο τὸ σημαίνον, φρόνιμοί εἰσιν καὶ οἱ ὄφεις, καταδύσεις ἑαυτοῖς εὐτρεπίζοντες, καὶ ἐν τοῖς κινδύνοις παντὶ τρόπῳ τὰς ἐπὶ τὴν κεφαλὴν πληγὰς ἀποφεύγοντες».

370. Βλ. Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός, *Περί φιλοπτωχίας: Ὁμιλία ιδ'*, PG 35, 881· «Εἰ δὲ καὶ ἀποθήκας οἰκοδομήσαιμι ἐκ τῶν μαμωνᾶ θησαυρίζων, καὶ μαμωνᾶ, ταύτη τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν ἀπαιτηθεῖην, λόγον ὑφέξων, ὧν κακῶς ἐθησαύρισα».

371. Βλ. Ν. Μπουγάτσος, *Κοινωνική διδασκαλία Ελλήνων Πατέρων*, Τόμ. 1^{ος}, Αθήνα 1988, 304.

372. Βλ. Ι. Παναγόπουλος, *Η Ερμηνεία της Αγίας Γραφής στην Εκκλησία των Πατέρων*, Τόμ. Β', Αθήνα 2003, 11.

373. Βλ. Γρηγόριος Νύσσης, *Περί Εὐποιΐας, ΕΠΕ 103*, Θεσσαλονίκη 1990, 209, «*Νηστεύσατε τοῖνον ἀπὸ κακίας· ἐγκρατεύσαθε ἀπὸ τῆς τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίας· ἀπόσχεσθε κέρδους ἀδίκου· λιμοκτονήσατε τοῦ μαμωνᾶ τὴν φιλαργυρίαν*», βλ. Γρηγόριος Νύσσης, *Εἰς τὴν προσευχὴν: Λόγος Ε'*, PG 44, 1192· «*Δοκεῖ μοι πολυτρόπως τε καὶ διαφόρως ὁ κύριος τὸ κακὸν ὀνομάζειν, κατὰ τὰς τῶν πονηρῶν ἐνεργειῶν διαφορὰς πολυπλῶμος αὐτὸν ἀποκαλῶν διάβολον, Βεελζεβούλ, μαμωνᾶν, ἄρχοντα τοῦ κόσμου, ἀνθρωποκτόνον, πονηρὸν, πατέρα ψεύδους, καὶ ἄλλα τοιαῦτα*». Επίσης, πρβλ. Ν. Μπουγάτσος, *Κοινωνική διδασκαλία Ελλήνων Πατέρων*, Τόμ. 1^{ος}, 336-343.

374. Βλ. Κ. Μπελέζος, *Χρυσόστομος και Απόστολος Παύλος*, 215-216.

375. Ο.π., 79-82, 184.

φαίνεται ότι αποτέλεσε τον πρόδρομο της σύγχρονης ιστορικοκριτικής μεθόδου που, σήμερα, χρησιμοποιείται από πολλούς σύγχρονοι ερμηνευτές³⁷⁶.

Ο Χρυσόστομος δεν έγραψε κάποιο υπόμνημα αποκλειστικά για την Παραβολή του Οικονόμου της Αδικίας, όμως παρατηρείται ότι τη μνημονεύει σε κάποια έργα του. Συγκεκριμένα, αναφέρει πως κάθε ευεργετική ενέργεια προς τον πλησίον, δηλαδή, τον έχοντα χρεία βοήθειας, θα απολάβει τη μισθαποδοσία που της αναλογεί από τον Κύριο σε μια νέα μελλοντική και αιώνια ζωή, ενθυμούμενος, ίσως, τα χωρία *Μτ.* 19,29 και *Μκ.* 10,30. Ο Χρυσόστομος, μάλιστα, χρησιμοποιεί και οικονομικούς όρους στα έργα του, παρομοιάζοντας την ελεημοσύνη σαν ένα προσωρινό δάνειο που παρέχει ο άνθρωπος στον Θεό, το οποίο ο δίκαιος Θεός θα ανταποδώσει (στο χρόνο του) στον δανειστή άνθρωπο με πολλαπλάσιο κέρδος. Εάν ο άνθρωπος δεν κλειδαμπαρώσει τα πλούτη του, αλλά τα διαθέσει για το καλό των συνανθρώπων του, τότε θα επενδύσει πνευματικά σε πλούτη ευλογίας. Μάλιστα ο Χρυσόστομος αναφέρει ότι τα πλούτη που θα απολαύσει ο πιστός θα είναι αιώνια και άφθαρτα³⁷⁷. Γενικότερα η θεωρία ότι όλα

376. Ό.π., 112-113.

377. Βλ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος, *Όμιλεις εις την Γένεσιν: Τρίτη Όμιλία*, PG 53, 38-39· «Πανταχόθεν τοίνυν όπλιζόμεν έαυτούς, και ρημάτων φειδόμενοι, και πραγμάτων απέχόμενοι τών βλάπτειν ήμās δυναμένων, και μετά τής άποχής τών βρωμάτων, και τής άλλης άρετής, και τήν περι τούς πένητας δαψίλειαν έπιδεικνύόμεθα, ειδότες όση τής περι τούτους θεραπείας ήμίν κείσεται ή ανταπόδοσις. *Ό γάρ έλεων*, φησι, *παυχόν, δανείζει Θεός*. Όρα δανείου φύσιν ξένην και παράδοξον. Έτερός έστιν ό λαμβάνων, και έτερος ό τω δανειφ έαυτόν υπεύθυνον καθιστάς· και ού τούτο μόνον, άλλ' ότι επί τούτου τού δανείου ούκ έστιν άγνωμοσύνην ύποστήναι, ούδė έτέραν τινά ζημίαν. Ούδė γάρ, καθάπερ ένταύθα, έκατοστήν μόνον ύπισχνείται δώσειν, άλλά έκατονταπλασίονα τών διδομένων, και ούδė μέχρι τούτου ίσταται, άλλά ταύτα μέν έν τω παρόντι, και έν τω μέλλοντι δė ζωήν αιώνιον. Και επί μέν τού παρόντος βίου ει τις ήμίν υπέσχετο διπλασίονα μόνον τών διδομένων ύφ' ήμών παρασχείν, προθύμως άν άπασαν ήμών τήν ύπαρξιν προσηκάμεθα, όπου πολλή πολλάκις ή άγνωμοσύνη, πολλαί τών πλεονεκτούντων αι ύπερβολαι. Και γάρ και τών σφόδρα γνησίων πολλοί ούδė αυτό τò δανεισθέν τοίς δεδωκόσι παρέσχον, ή δι' άγνωμοσύνην τούτο ύπομείναντες, ή και πολλάκις ύπό πενίας κωλυθέντες. Επί δė τού τών άπάντων Δεσπότου ούδέν τούτων έστι λογίσασθαι, άλλά και τò δάνειον άκέραιον μένει, και υπέρ τών καταβαλλομένων έκατονταπλασίονα παρασχείν ύπισχνείται μετά τούτο, και τήν έν τω μέλλοντι ζωήν ήμίν ταμιεύεται. Τίς ούν ήμίν λοιπόν άπολογία λείπεται μη σπεύδουσι και έπειγομένοις άντι τών όλίγων έκατονταπλασίονα λαβείν, και άντι τών παρόντων τά μέλλοντα, και άντι τών προσκαίρων τά αιώνια, άλλ' ήδέως θύραις και μογλοίς έναποκλείουσι τά χρήματα, και ού βουλομένοις αυτά νύν προσέσθαι τοίς δεομένοις τά άπλως και ειική κείμενα, ίνα έν τω μέλλοντι αιώνι τής παρ' αυτών προστασίας άπολαύσωμεν; Ποιήσατε γάρ μίμιν φίλους εκ τού μαμωνά τής άδικίας, ίνα, όταν εκλείπητε, δέξωνται ήμās εις τās αιωνίους αυτών σκηνάς. Και οίδα, ότι πολλοί ού μόνον ού προσίενται τά παρ' ήμών λεγόμενα, άλλά και ως λήρόν τινα και μύθον άκούοντες, ού προσέχουσι τοίς ήμετέροις λόγοι. Αλλ' έγώ και δια τούτο δάκνομαι, και όδυνώμαι, ότι ούτε τών πραγμάτων ή πείρα, ούτε ή τοσαύτη τού Θεού ύπόσχεσις, ούτε ό φόβος τών μελλόντων, ούτε αι καθ' έκάστην ήμέραν παρ' ήμών παραινέσεις τών τοιούτων καθικέσθαι ήδυνήθησαν, και ού παύσομαι ούδė ούτω τής τοιαύτης συμβουλής, μέχρις άν τή πολλή συνεχεία περιγενέσθαι δυνηθώ, και εις νήψιν αυτούς άγαγείν, και εκ τού κάρου και τής μέθης, ήν ή τών χρημάτων επιθυμία ήνεγκε σκοτώσασα τόν λογισμόν, άνενεγκείν· βλ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος, *Εις την αυτήν ρήσιν έχοντες τò αυτό Πνεύμα τής πίστεως: Τρίτος λόγος*, PG 51, 299· «Ποιήσατε γάρ ήμίν

τα αγαθά ανήκουν στον Θεό ήταν κοινή σε όλους τους Πατέρες που ασχολήθηκαν με κοινωνικά ζητήματα και φυσικά αποτελούσε μια από τις βασικές αρχές του Χρυσόστομου³⁷⁸.

Η ασκητική ζωή του Χρυσόστομου αποτέλεσε ένα λαμπρό παράδειγμα λιτού βίου χριστιανού για λαϊκούς και κληρικούς. Συγκεκριμένα, ο Χρυσόστομος απομάκρυνε από το επισκοπείο, με την εξουσία που είχε ως Αρχιεπίσκοπος της Πόλης, πολυτελή σκεύη και έπιπλα τα οποία τα πούλησε για να βοηθήσει οικονομικά τις ευπαθείς ομάδες της εποχής του³⁷⁹. Επιπλέον, τάχθηκε υπέρ της εργασίας γιατί, κατ' εκείνον, η εργασία αποτελούσε νουθεσία και φάρμακο για τα τραύματα που προκαλούνται στον άνθρωπο από την αμαρτία. Μάλιστα, με την εργασία ο άνθρωπος γίνεται σκεύος εύχρηστο για τον πλησίον του. Επίσης, θεώρησε ότι η μέριμνα δεν προέρχεται από την ανάγκη του ανθρώπου να εργαστεί («Οὐ γὰρ ταῦτόν ἐστι μέριμνα καὶ ἐργασία, Οὐδὲ γὰρ ὡς τῷ ἔργῳ θαρρῶν ἐργάζεται τις, ἀλλ' ἵνα μεταδῷ τῷ χρεῖαν ἔχοντι»· PG 59, 240) αλλά από τον ματαιόδοξο σκοπό του ανθρώπου να πλουτίσει, επομένως συσχέτισε τις έννοιες της μέριμνας και του πλούτου μεταξύ τους. Η χρήση των αγαθών είναι αυτή που θα καθορίσει τους πλούσιους ως ενάρετους ή μη³⁸⁰. Επιπροσθέτως, ενώ καταδίκαιζε τον υπέρμετρο πλούτο, παράλληλα, ενδιαφερόταν για την σωτηρία της ψυχής του πλουσίου (κάθε πλουσίου), ο οποίος πλούσιος ανεξάρτητα με το πώς απέκτησε τα πλούτη του, θα έπρεπε να τα μεταχειριστεί πλέον για να καλύψει τις ανάγκες των αδελφών του³⁸¹. Επιπλέον, τάχθηκε υπέρ της κοινοκτημοσύνης και

φίλους ἐκ τοῦ μαμμωνᾶ τῆς ἀδικίας, φησὶν, ἵν' ὅταν ἐκλίπῃτε, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους αὐτῶν σκηνάς. Καλῶς εἶπεν, Αἰωνίου Ἐνταῦθα μὲν γὰρ κἂν λαμπρὰν ἔχῃς οἰκίαν, ἀπολεῖται πάντως φθειρομένη τῷ χρόνῳ· μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ τῆς κατὰ τὸν χρόνον φθορᾶς, θάνατος ἐμπεσὼν ἐκβάλλει σε τῆς λαμπρᾶς ταύτης οἰκίσεως· πολλάκις δὲ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου πραγμάτων τινῶν δυσκολία καὶ συκοφαντῶν ἔφοδοι καὶ ἐπιβουλαὶ ἐκπεσεῖν αὐτῆς παρεσκεύασαν. Ἐκεῖ δὲ οὐδὲν τούτων ἐστὶν ὑποπτεῦσαι, οὐ φθορὰν, οὐ θάνατον, οὐ κατάπτωσιν, οὐ συκοφαντῶν ἐπήρεια, οὐκ ἄλλο οὐδὲν, ἀλλ' ἀκίνητος καὶ ἀθάνατός ἐστιν ἡ οἰκίσις. Διὰ τοῦτο αἰωνίους αὐτὰς ἐκάλεσε. Ποίησατε ὑμῖν φίλους, φησὶν, ἐκ τοῦ μαμμωνᾶ τῆς ἀδικίας». Επίσης, βλ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος, *Εἰς τὸν Ματθαῖον: Πέμπτη Ομιλία*, PG 57, 60· βλ. Π. Χρήστου, “Ιωάννης ο Χρυσόστομος” *ΘΗΕ* 6(1965) 1189.

378. Βλ. Π. Χρήστου, *Εκκλησιαστική Γραμματολογία, Πατέρες και Θεολόγοι του Χριστιανισμού*, Τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 2005², 218.

379. Βλ. Σ. Παπαδόπουλος, *Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος*, Τόμ. Α', Αθήνα 1999, 31-32.

380. Βλ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος, *Εἰς τοὺς Ἀνδριάντας: Ὁμιλία ΙΕ'*, 3, PG 49, 158· «Μὴ τοίνυν μῆτε τοῦτον μῆτε ἐκείνην διαβάλλωμεν· πενία γὰρ καὶ πλοῦτος ὅπλα ἐστὶ πρὸς ἀρετὴν ἐκάτερα φέροντα, ἂν ἐθέλωμεν».

381. Βλ. Σ. Παπαδόπουλος, *Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος*, Τόμ. Β', Αθήνα 1999, 357-364. Επίσης, βλ. *Εἰς τὸ Ἀσπάσασθε Πρίσκαν καὶ Ἀκύλαν: Ὁμιλία Α', ε'*, PG 51, 193· «Ταῦτα δὴ καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τῆς προσρήσεως ταύτης μαθόντες, διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐπιδειξόμεθα· καὶ μῆτε τοὺς πλουτοῦντας ἀπλῶς μακαρίζωμεν, μῆτε τοὺς πτωχοὺς ἐξευτελίζωμεν, μηδὲ ἐπαισχνώμεθα τέχναις, μηδὲ ὄνειδος εἶναι

μάλιστα ονομάζει αυτούς που βιώνουν την κατάσταση της κοινοκτημοσύνης «τέλειους». Όσοι βέβαια δεν μπορούν να ακολουθήσουν την κοινοκτημοσύνη ο Χρυσόστομος τους παρότρυνε να ακολουθήσουν την ελεημοσύνη, βοηθώντας τους άπορους συνανθρώπους τους³⁸² εργαζόμενοι παράλληλα την αγάπη³⁸³.

Το πολύ μεγάλο φιλανθρωπικό έργο του Χρυσόστομου φαντάζει ακόμα μεγαλύτερο αν αναλογιστούμε τις δυσκολίες που αντιμετώπισε ο χριστιανισμός κατά την εποχή του Χρυσόστομου, όπου ήρθε αντιμέτωπος με τους διωγμούς του παγανιστή Ιουλιανού (361-363 μ.Χ.) και του Ουάλη (364-375), με τα φιλοαρειανικά αισθήματα του Κωνσταντίου και φυσικά με το περίφημο αντιοχειανό σχίσμα (που διήρκεσε πολλά χρόνια). Όλη αυτή η κοινωνική και πολιτική κατάσταση της Ανατολής είχε επηρεάσει τους χριστιανούς της Αντιόχειας οι οποίοι δεν είχαν συνείδηση της πίστης τους και είχαν στραφεί σε έναν μεγάλο βαθμό προς τα εγκόσμια. Σε αυτό συνετέλεσε, κατά τον Χρυσόστομο, και το παράδοξο γεγονός ότι οι χριστιανοί της εποχής στην Αντιόχεια ήταν πλουσιότεροι από τους άλλους κατοίκους και έτσι σπαταλούσαν την περιουσία τους αφειδώς σε μάταιες απολαύσεις.

Ο Χρυσόστομος, λοιπόν, αποτελώντας ο ίδιος παράδειγμα ενάρετου βίου προσπάθησε να διορθώσει της κοινωνικές ανισότητες και να λύσει και τα κοινωνικά προβλήματα της εποχής του³⁸⁴.

ε) Δυτικοί εκκλησιαστικοί συγγραφείς.

Οι Πατέρες της Δύσης ερμήνευσαν τα βιβλικά κείμενα χρησιμοποιώντας την ερμηνευτική τεχνική της αλληγορίας. Σε αυτό το γεγονός συνέβαλλε και η περιοδεία του Ωριγένη στη Ρώμη, ο οποίος με τις γνώσεις του και την ισχυρή προσωπικότητα του, επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο σκέψης των δυτικών³⁸⁵.

νομίζωμεν έργασίαν, ἀλλὰ ἀργίαν, καὶ τὸ μὴ ἔχειν τι ποιεῖν»· βλ. *Εἰς Α΄ Κορινθίους: Πέμπτη Ὁμιλία, στ΄*, PG 61, 47 κ.α.

382. Βλ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος, *Εἰς Πράξεις: Ενδέκατη Ὁμιλία*, PG 60, 97· «Οὐκ ἔστιν ἀμάρτημα, ὃ μὴ δύναται καθαρίσαι ἐλεημοσύνη, ὃ μὴ δύναται σβέσαι· πᾶσα ἀμαρτία κατωτέρα ταύτης ἔστηκε· φάρμακόν ἐστι πρὸς πᾶν τραῦμα ἐπιτήδειον», επίσης, βλ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος, *Εἰς Α΄ Κορινθίους: Ὁμιλία 16, στ΄*, PG 61, 129 κ.α.

383. Ιωάννης ο Χρυσόστομος, *Εἰς Ματθαῖον: Ὁμιλία ΚΑ΄, δ΄*, PG 57, 299-300.

384. Βλ. Σ. Παπαδόπουλος, *Ἅγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος*, 9-20. Περισσότερα για την κοινωνική κατάσταση της εποχής του Χρυσόστομου, βλ. J. Maxwell, *Christianization and Communication in late Antiquity: John Chrysostom and his Congregation in Antioch*, Cambridge 2006, 65-87.

385. Βλ. Σ. Δεσπότης, *Ο Κώδικας των Ευαγγελίων*, Αθήνα 2007, 296-299.

Σε ό,τι αφορά την Παραβολή του Οικονόμου της Αδικίας, ο Αυγουστίνος Ιππώνος (περ. 354-430 μ.Χ.) αναφέρει ότι μέσα από την Παραβολή αυτή ο Ιησούς δεν επιδοκιμάζει την αδικία και την ανηθικότητα, αλλά εξάρει την οξυδέρκεια, την προνοητικότητα και τη σύνεση του οικονόμου, ο οποίος για να διασφαλίσει το μέλλον του σε μια πρόσκαιρη επίγεια ζωή, πράττει ότι περνάει από το χέρι του, με όποιον τρόπο μπορεί. Επίσης, οι ακροατές και οι αναγνώστες της Παραβολής, οι οποίοι αποσκοπούν την απόκτηση αιώνιας ζωής θα πρέπει να ενεργούν με τον ίδιο τρόπο, που ενεργεί ο οικονόμος στα πνευματικά ζητήματα, τα οποία είναι αιώνια και αποσκοπούν στην εξασφάλιση της αιώνιας ζωής³⁸⁶. Επιπλέον, ο Αυγουστίνος στα διδακτικά του κηρύγματα, αναφέρει πρακτικά παραδείγματα ερμηνείας των χωρίων *Λκ. 16,9-13*. Οι χριστιανοί πρέπει να βοηθούν ανεξαιρέτως όλους εκείνους που έχουν ανάγκη βοήθειας και δεν πρέπει να επιλέγουν ποιόν θα υπηρετήσουν και ποιόν θα αποκλείσουν. Αν, για παράδειγμα, ένας άνθρωπος έχει οικονομική επιφάνεια και δύναται να είναι φιλόξενος, τότε ας μην είναι επιλεκτικά φιλόξενος, αλλά ας έχει “ανοιχτή αγκαλιά” για όλους τους ανθρώπους ανεξαιρέτως, γιατί αν αποκλείσει από τη φιλοξενία κάποιους, χρησιμοποιώντας την ανθρώπινη λογική του και τα ανθρώπινα συναισθήματά του, τότε

386. Βλ. Augustinus, “Sermo 359. A.10”, *Documenta Catholica Omnia*, χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 30 Μαΐου 2017] Διαθέσιμο στον ιστότοπο: http://www.documentacatholicaomnia.eu/20_40_0354-0430-_Augustinus,_Sanctus.html. «Dominus Iesus Christus quare istam similitudinem proposuit? Non enim fraudator servus illi placuit, fraudem fecit domino suo; tulit nec de suo fecit. Insuper et subripuit, domino suo damnum intulit ut sibi post actum praeparet quietis et securitatis locum. Quare hoc Dominus proposuit? Non quia servus ille fraudem fecit, sed quia in posterum praevidit, ut erubescat Christianus cui deest consilium, si laudatur et fraudatoris ingenium. Namque sic addidit: *Ecce filii saeculi huius prudentiores sunt filiis lucis*. Fraudes faciunt ut sibi in posterum consulant. In qua enim vita sibi consuluit ille villicus? De qua erat obtemperando migraturus. Consuluit ille in vitam finiendam, tu non consules propter aeternam? Nolite ergo fraudem amare, sed, ait, *facite vobis amicos, de mammona iniquitatis facite amicos*». Στη προσπάθεια να μας να ερμηνεύσουμε τα λόγια του Αυγουστίνου, συμβουλευτήκαμε και την αγγλική μετάφραση του Rotelle· βλ. Augustine, *Sermon 359 A.10*. (Μτφρ. J. Rotelle), WSA 3·10,216· (=Τι μας δίδαξε ο Κύριος Ιησούς Χριστός μέσα αυτήν την παραβολή; Ο ίδιος δεν ενέκρινε, σίγουρα, την εξαπάτηση του οικονόμου, ο οποίος όχι μόνο έκλεψε από τον κύριό του, αλλά δεν επανόρθωσε από τα υπάρχοντά του. Πέραν τούτου, ο οικονόμος διέπραξε, επίσης, μια επιπλέον κλοπή και εξαπάτησε ακόμα περισσότερο τον κύριό του, προκειμένου να προετοιμάσει μια μικρή φωλιά ησυχίας και ασφάλειας για τον εαυτό του, εφόσον έχασε τη δουλειά του. Γιατί ο Κύριος το έθεσε αυτό το παράδειγμα μπροστά μας; Όχι επειδή ο δούλος εξαπάτησε, αλλά επειδή προέβλεψε για το μέλλον του, με τέτοιο οξυδερκή τρόπο, ώστε να παραδειγματιστούν οι Χριστιανοί, οι οποίοι δεν είναι εξίσου προνοητικοί. Θέλω να πω ότι αυτό εννοούσε: Ίδού, τα παιδιά αυτής της γενεάς είναι πιο συνετά από τα παιδιά του φωτός, δηλαδή, πράττουν απάτες, για να εξασφαλίσουν το μέλλον τους. Σε ποια ζωή, σε τελική ανάλυση, ο διαχειριστής ασφάλισε το μέλλον του; Ποιος είναι αυτός που θα πήγαινε να παραιτηθεί δείχνοντας υποταγή στο αφεντικό του; Ασφάλισε τον εαυτό του για μια ζωή που επρόκειτο να τελειώσει. Εσείς δεν θα ασφαλίσετε τον εαυτό σας για μία ζωή που είναι αιώνια; Όμως, μην κυνηγάτε την εξαπάτηση, αλλά όπως είπε ο κύριος, κάνετε φίλους για τον εαυτό σας, χρησιμοποιώντας τον μαμωνά της αδικίας-κάνετε φίλους).

ενδέχεται να αποκλείσει τους πραγματικά ενάρετους. Επιπλέον, στο πρόσωπο του άπορου και του φτωχού ο Αυγουστίνος αντικρύζει το πρόσωπο του Χριστού³⁸⁷, ο οποίος είναι αυτός που χρειάζεται αλλά και δέχεται τη βοήθεια από άλλους ανθρώπους, (μεταφορικά στο πρόσωπο κάποιου άπορου) κατά τις ευαγγελικές διηγήσεις³⁸⁸.

στ) *Ανατολικοί εκκλησιαστικοί συγγραφείς - Εφραίμ ο Σύρος.*

Ο Καθηγητής Παναγιώτης Χρήστου (1917-1996) ενέταξε την συριακή και την αρμενική γραμματεία στη γραμματεία της Ανατολής. Μάλιστα επισήμανε ότι οι Σύροι και οι Αρμένιοι Πατέρες και συγγραφείς δεν αρκέστηκαν μονάχα σε μεταφράσεις, όπως έπραξαν οι Κόπτες, οι Αιθίοπες, οι Άραβες και οι Γεωργιανοί, αλλά παρήγαγαν και διάφορα άλλα αξιόλογα θεολογικά έργα, όπως έπραξε ο Εφραίμ ο Σύρος³⁸⁹.

Ο Εφραίμ ο Σύρος (306-373 μ.Χ.), ο σπουδαίος και πολυγραφότατος Σύρος ερμηνευτής, στην ερμηνευτική του χρησιμοποιεί εκτεταμένα τα σύμβολα και τους

387. Όπως αναφέρει και ο Ματθαίος στο 25,40: «καὶ ἀποκριθεὶς ὁ βασιλεὺς ἐρεῖ αὐτοῖς, Ἄμην λέγω ὑμῖν, ἐφ’ ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε.» *Mt.* 25,45: «τότε ἀποκριθήσεται αὐτοῖς λέγων, Ἄμην λέγω ὑμῖν, ἐφ’ ὅσον οὐκ ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε».

388. Βλ. Augustinus, “Sermo 359. A.11”, *Documenta Catholica Omnia* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 30 Μαΐου 2017] Διαθέσιμο στον ιστότοπο: http://www.documentacatholicaomnia.eu/20_40_0354-0430-Augustinus_Sanctus.html. «Mammona divitiarum dicitur nomine hebraeo, unde et punice mammona lucrum dicitur. Quid ergo facimus? Quid iussit Dominus? *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis ut et ipsi, cum deficiente coeperitis, recipiant vos in aeterna tabernacula.* Facile est quidem intellegere eleemosynas esse faciendas, tribuendum esse egentibus, quia in eis Christus accipit. Hoc ipse dixit: *Quando uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.* Item alio loco dixit: *Quicumque uni ex discipulis meis dederit calicem aquae frigidae tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam. Quando facis cum omnibus, tunc pervenies ad paucos qui digni sunt. Hospitalis es, domum tuam praeparas peregrinis: admittatur et indignus, ne excludatur dignus. Cordis enim iudex et discussor esse non potes.*» Η μετάφραση από τα λατινικά στα ελληνικά πραγματοποιήθηκε και με την συμβουλή της αγγλικής μετάφρασης του J. Rotelle, βλ. Augustine, *Sermon 359 A.11.* (Μτφρ. J. Rotelle) WSA 3·10,216. Μτφρ. στα ελληνικά: (=Ο Μαμωνάς είναι η εβραϊκή λέξη για τον πλούτο, όπως, επίσης, μαμωνάς είναι και στην Καρχηδόνα η λέξη για το κέρδος. Τι πρέπει λοιπόν να κάνουμε; Τι παρήγγειλε ο Κύριος; Κάνετε φίλους από τον μαμωνά της ανομίας, ώστε όταν εκλείψετε να σας δεχτούν στις αιώνιες σκηνές [*Ακ.* 16,9]. Είναι εύκολο να καταλάβουμε ότι πρέπει να δώσουμε ελεημοσύνη και ένα χέρι βοήθειας στους άπορους, επειδή είναι ο Χριστός αυτός που λαμβάνει βοήθεια μέσα από αυτούς τους ανθρώπους. Είναι αυτό που είπε ο ίδιος: Όταν το κάνατε για έναν από τους ελάχιστους, το κάνατε για μένα [*Mt.* 25,40]. Επίσης, πάλι είπε κάπου αλλού: Όποιος δίνει ένα απλό ποτήρι με κρύο νερό στο όνομα ενός μαθητή μου, αμὴν σαν λέγω, δεν θα χάσει την ανταμοιβή του [*Mt.* 10,42]. Πρέπει να κατανοήσουμε ότι πρέπει να δώσουμε ελεημοσύνη και ότι δεν πρέπει να επιλέγουμε ποιους να βοηθάμε, επειδή δεν μπορούμε να εξετάσουμε λεπτομερώς μέσα τις καρδιές των ανθρώπων. Όταν δίνετε ελεημοσύνη σε όλους, τότε θα φτάσετε σε λίγους, αυτούς τους λίγους που πραγματικά το αξίζουν. Εάν, είστε φιλόξενοι κρατάτε το σπίτι σας έτοιμο για τους ξένους, αφήστε να μπουν μέσα οι ανάξιοι ακόμα και αν οι άξιοι πρέπει να αποκλειστούν. Σε τελική ανάλυση, δεν μπορείτε να είστε δικαστές και εξεταστές των καρδιών).

389. Βλ. Π. Χρήστου, *Εκκλησιαστική Γραμματολογία, Πατέρες και Θεολόγοι του Χριστιανισμού*, 276.

παραλληλισμούς³⁹⁰. Από λατινικά χειρόγραφα που διέσωσαν την ερμηνεία του πάνω στην Παραβολή που μελετάμε, παρατηρείται ότι χρησιμοποιεί σαν παράδειγμα προς αποφυγήν τον Αδάμ, ο οποίος χρησιμοποίησε λανθασμένα κάτι το οποίο δεν ήταν δικό του, δηλαδή, την κληρονομιά του Θεού και “κληρονόμησε” κάτι το οποίο δεν ήταν προορισμένος να αποκτήσει, δηλαδή, πόνους και θλίψεις (Γν. 3,17-19). Έτσι, ο Εφραίμ προτρέπει τους πιστούς, ονομάζοντας τους “τέκνα του Αδάμ”, να αγοράσουν για τον εαυτό τους πράγματα τα οποία είναι άφθαρτα, χρησιμοποιώντας φθαρτά μέσα τα οποία δεν ανήκουν στην ιδιοκτησία τους, κατά τον τρόπο που έπραξε και ο οικονόμος³⁹¹.

ζ) Η περίοδος του Μεσαίωνα σε Δύση και Ανατολή έως και τη Μεταρρύθμιση.

Όσον αφορά την περίοδο του Μεσαίωνα, γνωρίζουμε ότι δεν υπήρχαν ισχυρές ερμηνευτικές αυθεντίες όπως του Ωριγένη, του Κύριλλου, του Χρυσόστομου κ.ά. ούτε στην Ανατολή ούτε στη Δύση, αλλά συλλογή των έργων των μεγάλων ερμηνευτών της αρχαιότητας (Σειρές) και ο πενιχρός σχολιασμός τους. Μεγάλο ρόλο σε αυτό διαδραμάτισε το γεγονός ότι το δόγμα της Εκκλησίας είχε διαμορφωθεί πλήρως, έτσι δεν υπήρξε έντονη ανάγκη για την πολεμική κατά των αιρέσεων, όπως τους πρώτους αιώνες.

Λίγα σχόλια για την Παραβολή του Οικονόμου έγραψαν οι Βενέδικτος και Θεοφύλακτος, οι οποίοι ήταν ορισμένοι από τους ελάχιστους μεσαιωνικούς

390. Βλ. Σ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία: Ο Τέταρτος αιώνας*, Τόμ. Β', Αθήνα 1990, 328.

391. Χρησιμοποιούμε τη μετάφραση του C. McCarthy πάνω στο συριακό χειρόγραφο του υπομνήματος του Εφραίμ (MS 709) της *Καινής Διαθήκης* με την ονομασία “Δια Τεσσάρων”. βλ. Ephrem the Syrian, *Commentary on Tatian's Diatessaron* [14,21] (T. Oden, *Ancient Christian Commentary on Scriptures*. Μτφρ. J.Scandrett, Illinois 2003) [=New Testament III: Luke], 255· αναδημοσίευση από το βιβλίο: *Saint's Ephrem's Commentary on Tatian's Diatessaron: An English translation of Chester Beatty Syriac MS709*. (Μτφρ. C. McCarthy, Oxford 1993)· «He told another parable of the steward, who was accused in the presence of his master. The shrewdness of this unjust steward was praised in the presence of his master. He unjustly wasted the initial treasures and then unjustly and cunningly cancelled the later debts. He was praised because he acquired what was to be his by what was not his, namely, his friends and supporters. Through what was not his, Adam got something that was not his, namely, thorns and pains. O children of Adam, buy for yourselves those things that do not pass away, by means of those temporary things that are not yours.», μτφρ. στα ελληνικά: (=Είπε μια Παραβολή ακόμα, αυτή του διαχειριστή, ο οποίος κατηγορήθηκε από τον κύριο του. Η οξυδέρκεια αυτού του άδικου διαχειριστή εγκωμιάστηκε από αυτόν τον κύριο του. Ο οικονόμος αυτός σπαταλούσε αδικαιολόγητα την περιουσία του πλουσίου κυρίου του και έπειτα, άδικα, αλλά έξυπνα, ακύρωσε κάποια χρέη των οφειλετών του αφεντικού του. Εγκωμιάστηκε, επειδή απέκτησε αυτό που έπρεπε να είναι δικό του μέσα από κάτι το οποίο δεν ήταν δικό του και συγκεκριμένα φίλους και υποστηρικτές. Μέσα από αυτό που δεν ήταν δικό του, ο Αδάμ απέκτησε κάτι που δεν του άνηκε, δηλαδή, αγκάθια και πόνους. Ω! Τέκνα του Αδάμ, αγοράστε για τον εαυτό σας εκείνα τα πράγματα που είναι άφθαρτα, μέσα από εκείνα τα πράγματα που είναι πρόσκαιρα και δεν σας ανήκουν).

συγγραφείς, που ξέφυγαν από την ερμηνευτική ξηρασία του Μεσαίωνα³⁹².

Ο άγιος Βενέδικτος, στη Δύση (672-735 μ.Χ.), παρατηρεί ότι στη συγκεκριμένη Παραβολή ο Ιησούς εστιάζει στην ελεημοσύνη και τη λιτότητα που αποτελούν το αμέσως επόμενο βήμα μετά τη μετάνοια³⁹³.

Ο Θεοφύλακτος Αχρίδος (1055-1107 μ.Χ.), θεωρεί πως θα πρέπει να παρατηρηθεί το γενικό μήνυμα της Παραβολής. Αυτό το μήνυμα είναι ότι ο άνθρωπος δεν είναι ιδιοκτήτης καμίας ιδιοκτησίας πάνω στη Γη, αλλά είναι ένας απλός διαχειριστής αυτής, διότι η γήινη ύπαρξή του δεν είναι μόνιμη, αλλά προσωρινή. Μέσα από τη διαχείριση αυτή, την οποία έχει εμπιστευτεί σε αυτόν ο Θεός, ο άνθρωπος θα πρέπει να πράξει έξυπνα, όπως ο οικονόμος, και να διαχειριστεί την περιουσία που του εμπιστεύτηκε ο Θεός προς όφελος της ψυχής του, μέσα από την αγαθοεργία και την ελεημοσύνη. Επιπλέον, ο Θεοφύλακτος συστήνει στο πιστό αναγνωστικό κοινό του να αποκτήσει σαν φίλους τους φτωχούς, μέσα από τον άδικο πλούτο, βοηθώντας αυτούς στις βιοτικές τους ανάγκες. Αυτές οι ενέργειες του ανθρώπου θα του εξασφαλίσουν μια θέση στη Βασιλεία του Θεού³⁹⁴.

Το ίδιο νόημα διακρίνεται και μέσα από τα κείμενα του μεταρρυθμιστή Ιωάννη Καλβίνου (1509-1564 μ.Χ.), ο οποίος φρονεί ότι ο οικονόμος είναι αρκετά ικανός, ώστε

392. Βλ. Σ. Αγουρίδης, *Ερμηνευτική των ιερών κειμένων*, Αθήνα 2002³(2000), 179-192.

393. Βλ. Beda, όπως διασώζει ο Θωμάς Ακινάτης, “Lectio 4”, Thomas Aquinas, *Catena Aurea: Luke* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 25 Ιουλίου 2017] Διαθέσιμο : <http://dhsprory.org/thomas/CALuke.htm>. «Postquam murmurantes de poenitentium receptione tribus parabolis salvator redarguit, quartam mox quintamque de eleemosyna danda et parsimonia sequenda subiungit; quia et ordo praedicandi aptissimus est ut post poenitentiam eleemosyna subiungatur; unde dicitur dicebat autem ad discipulos suos: homo quidam erat dives, qui habebat villicum.» για τη μετάφραση αυτή, όπως και για κάθε μετάφραση από τα λατινικά στα ελληνικά, χρησιμοποιήσαμε το εγχειρίδιο λατινικής γραμματικής του Α. Τζαρτζάνου (*Λατινική Γραμματική*, Αθήνα 2010²⁵) και συμβουλευτήκαμε και την αγγλική μετάφραση του συγκεκριμένου χωρίου· βλ. Thomas Aquinas, *Commentary on the Four Gospels: Collected out of the works of the Fathers*, Τόμ. Γ΄. (Μτφρ. Α γνώστου, εκδ. J. H. Parker, Oxford 1843) 548-549 [=Catena Aurea: Luke III]· (=Έχοντας ήδη επιπλήξει στις τρεις προηγούμενες Παραβολές εκείνους που γόγγυζαν διαμαρτυρόμενοι για τους μεταννοούντες, ο σωτήρας μας σύντομα προσθέτει μια τέταρτη και μια πέμπτη Παραβολή, οι οποίες αφορούν την ελεημοσύνη και τη λιτότητα. Οι εντολές αυτές ταιριάζουν τέλεια στη σειρά των λόγων του Ιησού, στο να κηρυχθεί, τελικά, ότι η μετάνοια θα πρέπει να προηγηθεί της ελεημοσύνης. Έτσι λοιπόν συνεχίζει ο Κύριος λέγοντας στους μαθητές του: Ήταν ένας πλούσιος άνθρωπος...).

394. Βλ. Θεοφύλακτος Αχρίδος, *Ερμηνεία εις τα Τέσσαρα Ιερά Ευαγγέλια*, (Μτφρ. Ανωνύμου Τόμ. Α', Αθήνα 1973), 379-380, βλ. Θεοφύλακτος Αχρίδος, *Περὶ τοῦ οικονόμου τῆς ἀδικίας*, Κεφ. ις, PG 123, 964. «Διὸ οὐδὲ χρῆ πάντα τὰ μέρη τῶν παραβολῶν λεπτῶς πολυπραγμονεῖσθαι ἀλλ' ὅσον ἔοικε τῷ προκειμένῳ καρπουμένους, τὰ λοιπὰ ἔῃν, ὡς τῇ παραβολῇ συνυφιστάμενα, καὶ μηδὲν πρὸς τὸ προκείμενον συμβαλλόμενα, οἷον δὴ καὶ ἐπὶ τῆς προτεθείσης παραβολῆς, χρῆ ποιῆσαι. ἔοικυῖα τοῖς πράγμασιν... Οἷον τι φημι· ὁ Κύριος ἐνταῦθα βούλεται ἡμᾶς διδάξαι περὶ τοῦ τὸν δοθέντα ἡμῖν πλοῦτον καλῶς διατίθεσθαι.» πρβλ. Ὁλη ἡ ἐρμηνεία του Θεοφύλακτου: *Περὶ τοῦ οικονόμου τῆς ἀδικίας*, κεφ.ις, PG 123, 964-972.

να διακρίνει ότι η σωστή διαχείριση των υλικών αγαθών είναι αρκετή, για να του εξασφαλίσει το μέλλον και με τον ίδιο τρόπο θα πρέπει και ο άνθρωπος να διαχειριστεί τα επίγεια αγαθά³⁹⁵. Ο Καλβίνος επιχείρησε να ερμηνεύσει τα κείμενα της Γραφής, με βάση τη δική του χριστοκεντρική πίστη και των δικών του θεοπτικών εμπειριών και όχι με βάση κάποιο συγκεκριμένο ερμηνευτικό σύστημα³⁹⁶.

Ο Μαρτίνος Λούθηρος (1483-1546) δεν θα λησμονήσει, προφανώς προς αποφυγήν παρερμηνειών, να επισημάνει πως ο πιστός δεν θα πρέπει να παραδειγματιστεί από την εξαπάτηση του οικονόμου και να εξαπατήσει αντίστοιχα τον Κύριό του. Ο Λούθηρος εστίασε, και αυτός, στο κεντρικό μήνυμα της παραβολής, τονίζοντας ότι ο Ιησούς εκθέτει την προνοητικότητα και τη σοφία του διαχειριστή, ο οποίος προγραμματίσει το επίλοιπο του βίου με τον καλύτερο δυνατό τρόπο για αυτόν. Σύμφωνα με τον Λούθηρο, δεν θα πρέπει ο αναγνώστης της παραβολής να επικεντρωθεί σε οποιοδήποτε άλλο στοιχείο της παραβολής, γιατί η παραβολή εκφράζει μια γενική ιδέα και έτσι οποιαδήποτε άλλη προσπάθεια ερμηνείας των προσώπων και των πραγμάτων που εμφανίζονται μέσα σε αυτήν την παραβολή θα οδηγήσει τον αναγνώστη στο να απωλέσει την πραγματική της σημασία³⁹⁷.

Συνοψίζοντας, θεωρούμε πως κατά τη μελέτη ενός αποσπάσματος μέσα από την *Αγία Γραφή*, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και η ερμηνεία των Πατέρων πάνω σε αυτό, διότι, όπως αναφέρει και ο Καθηγητής Ulrich Luz (1938~), οι αρχαιότεροι ερμηνευτές βρίσκονταν γλωσσικά, γεωγραφικά και χρονικά πιο κοντά στους συγγραφείς της *Καινής Διαθήκης*, αυτούς τους συγγραφείς που εμείς οι νεότεροι

395. Βλ. Ioannis Calvini, *In Novum Testamentum Commentarii*, Τόμ.2, Berolini 1833, 45 [=in Harmoniam ex Matthaео, Marco et Luca]. «Neque enim hic fraudes, rapinas prodicam dissipationem et aha malae dispensationis peccata largitionibus redimere Christus iubet: sed quum bonorum omnium, quae nobis confert, dispensationi nos praeficiat Deus, hic nobis ratio praescribitur, quae olim quum ad reddendam rationem ventum fuerit, a summo rigore nos subleuet.», για τη μετάφραση χρησιμοποιήσαμε το εγχειρίδιο λατινικής γραμματικής του Α. Τζαρτζάνου (*Λατινική Γραμματική*, Αθήνα 2010²⁵) και συμβουλευτήκαμε και την αγγλική μετάφραση του συγκεκριμένου χωρίου· βλ. John Calvin, *Commentary on Matthew, Mark, Luke*. (Μτφρ. Μεταφραστική ομάδα του Grand Rapids, Τόμ. Β': Grand Rapids 1999), 108. (=Ο Χριστός δεν μας συμβουλεύει να εξαγοράζουμε, με μεγάλες δωρεές, τη συγχώρεση της απάτης, του εκβιασμού, των ανούσιων δαπανών και των άλλων παραπτώματων που σχετίζονται με την άπιστη διοίκηση [=διαχείριση]. Αλλά, όπως μας χορηγεί ο Θεός όλες τις ευλογίες του, θέτοντας αυτές στη διάθεση μας, ο Κύριος μας καθορίζει τώρα έναν τρόπο, ο οποίος θα μας προστατεύσει από το κριθούμε αυστηρά, όταν έρθει η δική μας ώρα να αποδώσουμε λογαριασμό).

396. Βλ. M. Terry, *Biblical Hermeneutics*, New York 1883, 677.

397. Βλ. Martin Luther, *Sermons by Martin Luther: Sermons on Gospel texts for Epiphany, Lent, and Easter*, επιμ. J. N. Lenker. (Μτφρ. J. N. Lenker κ.ά.) Τόμ.2, Grand Rapids 1904, 86.

προσπαθούμε να προσεγγίσουμε, και έδειχναν μέσα από τα έργα τους τη δυναμικότητα της Εκκλησίας, η οποία δρούσε, προόδευε και αγωνιζόταν ανά τους αιώνες³⁹⁸.

5. Συμπεράσματα Β' κεφαλαίου

Μέσα από την αναλυτική μελέτη των ερευνητών του Λουκά πάνω στην Παραβολή αυτή του Οικονόμου της Αδικίας, από την αρχαιότητα έως τη σημερινή σύγχρονη εποχή, συμπεραίνουμε τα εξής:

Η συγκεκριμένη αφήγηση ανήκει στο φιλολογικό είδος της Παραβολής. Κατά το συγκεκριμένο είδος, αυτό που έχει άρχουσα σημασία είναι το κεντρικό μήνυμα της Παραβολής και όχι τα στοιχεία που περιβάλλουν την Παραβολή (λ.χ. ερωτήματα, όπως γιατί οι βάτοι μειώθηκαν από εκατό σε πενήντα και γιατί, επίσης, οι κόροι από εκατό σε ογδόντα κλπ.), γιατί αυτά αποπροσανατολίζουν τον αναγνώστη από την εύρεση της ουσίας του μηνύματος. Επομένως, δεν θα πρέπει να παγιδευτούμε σε μια αλληγορική προσπάθεια ερμηνείας αυτής της Παραβολής, η οποία ενδέχεται να αποπροσανατολίσει τον αναγνώστη, κάνοντας τον να παρατηρεί το δέντρο και όχι το δάσος, αν και ορισμένοι ερμηνευτές έχουν αποδεχτεί ότι ο Λουκάς σε πολλές παραβολικές του αφηγήσεις χρησιμοποιεί και αλληγορικές τεχνικές. Πράγματι, εξαιτίας του ελληνιστικού του υποβάθρου, όπως είδαμε και προηγουμένως, ο Λουκάς ενδέχεται να χρησιμοποιεί αλληγορικά στοιχεία μέσα στις αφηγήσεις του, αλλά στη συγκεκριμένη παραβολή, την οποία ερμηνεύει ο ίδιος ο Λουκάς, θεωρούμε ότι δεν συμβαίνει το ίδιο, διότι τα στοιχεία της Παραβολής δεν δέχονται αλληγορική εξήγηση από τον ίδιο τον Ευαγγελιστή, παρά μόνο, ίσως, τη γενικά αποδεκτή ερμηνευτική θέση ότι ο πλούσιος ομοιάζει με τον Θεό, ο οικονόμος με τον άνθρωπο διαχειριστή και ο πλούτος με τον μαμωνά (Λκ. 16,9-13).

Η συγκεκριμένη Παραβολή αποτελεί ένα ακόμα παράδειγμα της ηθικής σωτηριολογίας του Λουκά. Ο τρόπος διαχείρισης του πλούτου (ή μαμωνά) σε αυτή τη Γη αποτελεί κριτήριο εισόδου του ανθρώπου στη Βασιλεία του Θεού. Φρονούμε ότι ο Ιησούς του Λουκά ανέρχεται κλιμακωτά, από τη διαχείριση του πλούτου εδώ στη Γη, στη μελλοντική αιώνια ζωή, χρησιμοποιώντας διαδοχικά παραδείγματα που στηρίζουν αυτή τη διδασκαλία. Όπως παρατηρούμε στην αμέσως επόμενη Παραβολή του Λουκά, αυτή του Πλούσιου και του Λάζαρου (Λκ. 16,19-26), ο Λουκάς αναφέρει ότι ο

398. Βλ. U. Luz, "Η σημασία των Πατέρων της Εκκλησίας για την ερμηνεία της Αγίας Γραφής", *ΔΒΜ* 17 (Μτφρ. Κ. Μπελέζος, Αθήνα 1999) 14,28.

πλούσιος, μετά θάνατον, βασανιζόταν σε ένα φρικτό μέρος (πιθανώς την κόλαση), την ίδια ώρα που ο ταλαίπωρος, στην επίγεια ζωή του, Λάζαρος, απολάμβανε την αιώνια ζωή στους κόλπους του Αβραάμ. Οι κόλποι του Αβραάμ, όπως και οι “αιώνιες σκηνές”, στην Παραβολή του Οικονόμου της Αδικίας, αποτελούν την επιβράβευση του Θεού προς τον άνθρωπο, για την ενάρετη διαχείριση του επίγειου πλούτου. Ο Λουκάς, με αυτά τα παραδείγματα, τονίζει την παροδικότητα της ανθρώπινης ιδιοκτησίας. Όλα ανήκουν στον Θεό και τίποτα δεν ανήκει στον άνθρωπο. Η ανθρώπινη ζωή παρέρχεται, τα υλικά και άψυχα πράγματα παραμένουν εδώ στη Γη, επομένως όσο καιρό ο άνθρωπος κατοικεί εδώ πάνω στη γη, ας προσπαθήσει να διαχειρίζεται αυτά με σοφία και σύνεση, για να καταξιωθεί να μετέχει στην ουράνια Βασιλεία του Θεού.

Επίσης, θεωρούμε ότι παρόλο που το μήνυμα της Παραβολής ενδέχεται να παρεξηγήθηκε από πολλούς, σαν επιδοκιμασία της εξαπάτησης του οικονόμου, η εξήγηση του Ιησού, *Λκ.* 16,9-13, τοποθετεί τα πράγματα στη θέση τους και δεν αφήνει κανένα περιθώριο παρερμηνείας ούτε από τους μαθητές του ούτε από τους Φαρισαίους, οι οποίοι έψαχναν την παραμικρή αφορμή, για να κατηγορήσουν τον Ιησού ως πλάνο, διότι δεν τον αναγνώριζαν σαν Μεσσία. Ενδεχομένως, αυτό να οφείλεται στην αναλυτική εξήγηση του Ιησού ή στην αναλυτική γραφίδα του Λουκά ή ακόμα και σε έναν συνδυασμό αυτών των δύο δεδομένων. Πάντως, παρατηρείται ότι ακόμα και οι Φαρισαίοι συνειδητοποίησαν πως το μήνυμα της Παραβολής στρεφόταν ενάντια στα φιλάργυρα τους συμφέροντα, αλλά και γενικότερα, ενάντια στη φιλαργυρία *Λκ.* 16,14, έτσι, οι ίδιοι οι Φαρισαίοι δεν κατηγορήσαν τον Ιησού περί ανήθικης διδαχής, όπως προσπαθήσουν να πράξουν σε άλλα περιστατικά (11,54· 20,20). Άλλωστε, όπως ήδη αναφέραμε, το μοτίβο περιγραφής ενός θετικού μηνύματος μέσα από μια αρνητική ιστορία υφίσταται και σε μια ακόμα Παραβολή του Λουκά, αυτής της Χήρας με τον Άδικο Κριτή (*Λκ.* 18,1-8) γεγονός που θεωρούμε πως στηρίζει, σε κάποιο βαθμό, την παραδοσιακή ερμηνεία της Παραβολής.

Όσον αφορά την ερμηνεία της Παραβολής από την αρχαία Εκκλησία, εντοπίζουμε απόλυτη ομοφωνία μεταξύ των Πατέρων της Εκκλησίας, οι οποίοι εξήγαγαν τα ίδια συμπεράσματα μεταξύ τους, ως προς το μήνυμα της Παραβολής, άσχετα με το γεγονός ότι δεν προέρχονταν όλοι από την ίδια ερμηνευτική σχολή. Η συγκεκριμένη Παραβολή, κατά τους Πατέρες της Εκκλησίας, αφορά την ενάρετη διαχείριση του πλούτου, την προσφορά αγαθών προς τους φτωχούς, τη φιλοξενία και γενικότερα την οικονομική, αλλά και πάσης φύσεως, βοήθεια προς τους άπορους. Όλες αυτές οι φιλάδελφες πράξεις ελεημοσύνης έχουν σαν αποτέλεσμα την απόκτηση και

την απόλαυση της αιώνιας ζωής. Επίσης, ούτε οι σπουδαιότεροι μεσαιωνικοί ερμηνευτές αναίρεσαν το κεντρικό αυτό μήνυμα της Παραβολής, αλλά φαίνεται ότι συμφώνησαν και αυτοί με τα γραφόμενα των προγενέστερων, φιλτράροντας, ωστόσο, το μήνυμα αυτό, μέσα από τις δικές τους θεολογικές, ιστορικές και φιλολογικές προϋποθέσεις. Επιπλέον, οι σύγχρονοι υπομνηματιστές, στην πλειοψηφία τους, συμφωνούν με τους αρχαίους ερμηνευτές, ως προς το μήνυμα της Παραβολής. Εκεί όπου υπάρχουν διαφοροποιήσεις είναι σε μικρολεπτομέρειες, π.χ. τα μέτρα και τα σταθμά που χρησιμοποιεί ο Ιησούς στην αφήγηση του ή διαφωνίες σχετικά με το ποιος από τους Ματθαίο-Λουκά έχει χρησιμοποιήσει πρώτος το χωρίο *Λκ. 16,13* της πηγής Q κλπ., λογικό επακόλουθο, σαν αποτέλεσμα των συγχρόνων μεθόδων ερμηνείας που χρησιμοποίησε ο κάθε ερμηνευτής, αλλά και της ενδεχόμενης προσπάθειας (και ζήλου συνάμα) αυτών να ανακαλύψουν κάποιο στοιχείο της Παραβολής που δεν είχε μελετηθεί αρκετά τα προηγούμενα χρόνια. Αυτές οι ερμηνευτικές μικροδιαφορές των σύγχρονων ερμηνευτών δεν μπορούν να αλλοιώσουν, σε καμία περίπτωση, το μήνυμα της Παραβολής το οποίο αφορά, όπως και στους Πατέρες, τη συνετή διαχείριση του πλούτου, απλά αποτελούν στοιχεία για περαιτέρω ιστορική έρευνα.

Ωστόσο, το μεγάλο ερμηνευτικό ερώτημα της Παραβολής παραμένει. Γιατί ο πλούσιος αυτός κύριος επαινεί τον οικονόμο της αδικίας; Ο έπαινος, λοιπόν, του πλούσιου ταυτίζεται με τον έπαινο τον Ιησού, αν τελικά θεωρηθεί ότι η λέξη «κύριος» και το χωρίο *Λκ. 16,8* δεν απευθύνεται αποκλειστικά και μόνο στον Ιησού, αλλά και στον πλούσιο. Σε αυτή την περίπτωση θα πρέπει να υποθέσουμε ότι ο πλούσιος τελικά συνέλαβε επ' αυτοφώρω τον οικονόμο να αλλοιώνει αυτά τα έγγραφα και επιδοκιμάζει την οξυδέρκεια του, γιατί χρησιμοποίησε έξυπνα τα οικονομικά αγαθά, ώστε να διασφαλίσει το μέλλον του, παρόλο που ήταν αδιαμφισβήτητα άδικος. Στην περίπτωση που το χωρίο *Λκ. 16,8* απευθύνεται αποκλειστικά και μόνο στον Ιησού, τότε θα πρέπει να υποθέσουμε ότι ο πλούσιος δεν κατάλαβε ποτέ πως ο οικονόμος παραποίησε τα έγγραφα/συμβόλαια μεταξύ αυτού και των ενοικιαστών, συνεπώς, ο Ιησούς επαινεί εξ αρχής τον οικονόμο, γιατί, αν και άδικος, χρησιμοποίησε έξυπνα τα οικονομικά αγαθά με σκοπό να εξασφαλίσει το αβέβαιο μέλλον του. Σε κάθε περίπτωση αυτό που ο Ιησούς του Λουκά θέλει να πει στους αναγνώστες (16,9-13) είναι να μεταχειρίζονται έξυπνα τα υλικά αγαθά, για να διασφαλίσουν το αιώνιο μέλλον τους (συσχετισμός εγκόσμιας και Θείας Οικονομίας) και αυτό φαίνεται μέσα από την εσωτερική μαρτυρία ολόκληρου του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*, όπως επισημαίνουμε στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας μας.

Όσον αφορά τον τρόπο συγγραφής της Παραβολής από τον Λουκά, παρατηρούμε ότι ο Λουκάς επεξεργάζεται την Παραβολή αυτή χρησιμοποιώντας τις δικές του θεολογικές και φιλολογικές προϋποθέσεις. 1) Χρησιμοποιεί άρτια την ελληνιστική κοινή στις αφηγήσεις του, συγκεκριμένα στην Παραβολή αυτή χρησιμοποιεί παρατατικό και αόριστο, καθώς επίσης και επίσημα γλωσσικά λήμματα (λέξεις, προθέσεις κλπ.), δείγμα της ανώτερης μόρφωσης του. 2) Χρησιμοποιεί μια συγκεκριμένη φόρμα αφήγησης, η οποία φαίνεται να είναι δική του επινόηση, καθώς παρατηρείται και σε άλλες Παραβολές του (π.χ. Άσωτος Υιός κ.α.) αλλά δεν εμφανίζεται στους άλλους δύο Συνοπτικούς. Συγκεκριμένα, α) εισάγει τους πρωταγωνιστές της Παραβολής (Λκ. 16,1), β) περιγράφει σύντομα το θέμα ή το πρόβλημα της πλοκής (Λκ. 16,1-2), γ) περιγράφει έναν σύντομο εσωτερικό μονόλογο του πρωταγωνιστή που βοηθά τον αναγνώστη να κατανοήσει την ψυχοσύνθεση και τη γενικότερη κατάσταση του ήρωα της Παραβολής, μέσα στην προσπάθεια αυτού να ανταπεξέλθει στο πρόβλημα που του παρουσιάζεται (Λκ. 16,3-4), δ) αναφέρεται σε μια προσπάθεια λύσης προβλήματος που έχει αρχικά προσδιοριστεί (Λκ. 16,5-8), ε) αναφέρει το ηθικό δίδαγμα, το οποίο προκύπτει από την Παραβολή (Λκ. 16,9-13). Γενικότερα, συναγάγεται ότι ο Λουκάς είχε στο νου ένα συγγραφικό μοντέλο αφήγησης και προσαρμόζει πολλές από τις Παραβολές του Ιησού σε αυτό (βλ. πίνακας Α', 163). 3) Ο Λουκάς ξεκινάει από την οικονομία των αγαθών στη Γη και καταλήγει με την ουράνια οικονομία. Αυτές οι δύο οικονομίες έχουν εκ διαμέτρου αντίθετη σχέση μεταξύ τους, μάλιστα, η ουράνια οικονομία είναι αυτή που θα καθορίσει τη σωτηρία του ανθρώπου. Ωστόσο, και οι δύο αυτές οικονομίες σχετίζονται με τον τρόπο διαχείρισης του πλούτου εδώ στη Γη (βλ. εκτενέστερα 27-28). 4) Στη σκέψη του Λουκά, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει, μαζί με την ανθρώπινη ενέργεια και η απόφαση του ανθρώπου (Λκ. 16,4), ίσως σε μεγαλύτερο βαθμό από τη σκέψη των άλλων Συνοπτικών, οι οποίοι ακολουθούν και αυτοί έναν τύπο ηθικής σωτηριολογίας, πράγμα το οποίο όμως δεν συμβαίνει στο *Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, κατά το οποίο τον κυρίαρχο ρόλο της σωτηρίας του ανθρώπου, διαδραματίζει η πίστη (λ.χ. *Ιω.* 3,36).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

**ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΗΣ
ΠΑΡΑΒΟΛΗΣ.**

**Η ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ *ΚΑΙΝΗΣ*
ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΑΥΤΗΣ ΜΕ ΤΙΣ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΕΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ**

Όπως αναφέραμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, η Παραβολή του Οικονόμου της Αδικίας δέχτηκε και άλλες ερμηνείες πέραν της παραδοσιακής, της οποίας κύριος εκπρόσωπος είναι ο Ευαγγελιστής Λουκάς³⁹⁹. Οι αξιολογότερες ερμηνευτικές προσπάθειες πραγματοποιήθηκαν μέσω της κοινωνικοοικονομικής (ή κοινωνικοπολιτικής) έρευνας, η οποία μελετά την καταπίεση και τις εφαρμογές της εξουσίας (ο συγκεκριμένος τρόπος έρευνας αναπτύχθηκε και συστηματοποιήθηκε, κυρίως, μέσα σε συνθήκες φτώχειας⁴⁰⁰) και της κοινωνικής κριτικής, με κύριο εκπρόσωπο τον θεολόγο Bruce Malina (1933-2017). Η κοινωνική κριτική ερευνά το κοινωνικό και πολιτισμικό ιστορικό πλαίσιο της εποχής που γράφτηκε κάθε κείμενο της *Καινής Διαθήκης*, έχοντας σαν δεδομένο ότι οι συγγραφείς των βιβλίων αυτής έγραψαν με βάση τις δικές τους θεολογικές προϋποθέσεις, εντός του περιβάλλοντος που γνώριζαν, γεννήθηκαν και ανατράφηκαν⁴⁰¹.

Οι θεολόγοι Dennis Ireland, Dave Mathewson και David Landy κατηγοριοποίησαν όλες τις ερμηνευτικές προσεγγίσεις που έχει δεχθεί, κατά καιρούς, η συγκεκριμένη Παραβολή, ο καθένας σύμφωνα με τα κριτήρια του. Ο Καθηγητής D. Ireland αναφέρει ότι υφίσταται 1) η παραδοσιακή ερμηνεία της Παραβολής κατά την οποία οι ερμηνευτές δίνουν έμφαση στον ρόλο της διαχείρισης του χρήματος και στην άδικη συμπεριφορά του οικονόμου, η οποία υποκινείται από την πλεονεξία του. Ορισμένοι μελετητές ερμήνευσαν τη συγκεκριμένη Παραβολή, όπως και άλλες

399. Βλ. Το σχετικά νέο σύγγραμμα (Αύγουστος 2017) «Ομιλίες στο Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο» που εκδόθηκε από τον εκδοτικό οίκο «Το περιβόλι της Παναγιάς», διασώζει τις ομιλίες του πρωτοπρεσβύτερου Κωνσταντίνου Παπαγιάννη πάνω σε ολόκληρο το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο, καθώς επίσης και την ταύτιση του ομιλητή με την παραδοσιακή ερμηνεία της παραβολής, αυτής που είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, πρβλ. Κ. Παπαγιάννης, *Ομιλίες στο Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο*, Θεσσαλονίκη 2017, 466-470.

400. Βλ. P. Gooder, *Αναζητώντας το Νόημα: Μία Εισαγωγή στην Ερμηνεία της Καινής Διαθήκης*, 271.
401. Ο.π., 19.

Παραβολές των Συνοπτικών, δια της αναλογίας, δηλαδή σαν μια παραβολική επίγεια ιστορία, η οποία έχει ανταπόκριση στον πνευματικό κόσμο. Άλλοι ερμηνευτές αρνήθηκαν αυτή τη θέση, θεωρώντας ότι ο Ιησούς δεν θα χρησιμοποιούσε ποτέ ένα αρνητικό παράδειγμα προς μίμηση για τους μαθητές του, εστιάζοντας αποκλειστικά στον οξυδερκή τρόπο με τον οποίο δρα ο οικονόμος, χωρίς να παρακάμπτουν την υπόθεση (δεδομένο για αυτούς) πως αυτός ήταν άδικος. 2) Η δεύτερη ερμηνεία δεν σχετίζεται με τον τρόπο διαχείρισης των χρημάτων και έχει δύο παρακλάδια, α) την εσχατολογική προοπτική, η οποία προκαθορίζεται από τις συνετές πράξεις των πιστών και όχι απαραίτητα με τη διαχείριση των χρημάτων. Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη προοπτική, ο οικονόμος αποτελεί ένα παράδειγμα συνετού τρόπου δράσης, χωρίς να παρακάμπτεται η παραδοχή ότι είναι άδικος. β) Το δεύτερο παρακλάδι αυτής της ερμηνευτικής προσέγγισης σχετίζεται με διάφορα διδάγματα, τα οποία δεν σχετίζονται ούτε με τη χρήση των αγαθών ούτε με την εσχατολογική προοπτική, λ.χ. η προτροπή του Ιησού προς τους πιστούς ώστε να διαχειρίζονται με σύνεση και σταθερότητα δύσκολες επίγειες καταστάσεις. 3) Η τρίτη ερμηνεία της παραβολής, κατά την οποία ορισμένοι ερμηνευτές θεωρούν τον οικονόμο σαν παράδειγμα προς αποφυγήν αποκόπτοντας την Παραβολή από το υπόλοιπο βιβλίο και μελετώντας αυτήν καθαρά φιλολογικά. Ορισμένοι πράττοντας με αυτόν τον τρόπο, εντοπίζουν ειρωνικά σχόλια του Ιησού του Λουκά στην Παραβολή, ενώ κάποιοι άλλοι όχι. Πάντως, το κεντρικό μήνυμα προς τους αναγνώστες είναι η αποφυγή οποιασδήποτε προσπάθειας μίμησης του οικονόμου αυτού. Άλλοι μελετητές ερευνώντας, επίσης, φιλολογικά το κείμενο της Παραβολής θεώρησαν ότι υφίσταται ουσιαστική διαφορά στα αρχικά λόγια του Ιησού (16,1-8^α)⁴⁰² και στο τελικό κείμενο του Λουκά, το οποίο αλλοιώνει το αρχικό μήνυμα της Παραβολής (16,8^β-13) και κάνει τα λόγια του Ιησού να φαίνονται ειρωνικά ή μη. 4) Τέλος, υπάρχουν και οι ερευνητές που υποστηρίζουν ότι ο οικονόμος ήταν δίκαιος και ζούσε έτσι όπως του επέτασσε το κοινωνικό-οικονομικό του περιβάλλον. Μόλις, ο οικονόμος αντιλαμβάνεται το πρόβλημα που έχει δημιουργηθεί, σπεύδει άμεσα να το διορθώσει, δωρίζοντας τον μισθό του σε ασθενέστερες οικονομικές ομάδες⁴⁰³.

402. Το Λκ. 16,8^β, ξεκινάει από το δεύτερο ότι, το οποίο διχοτομεί, σύμφωνα με ορισμένους ερμηνευτές, το χωρίο 16,8 σε δύο διαφορετικές ερμηνευτικές περιόδους, βλ. στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσης εργασίας, 78-80.

403. Βλ. D. Ireland, "A History of Recent Interpretation of the Parable of the Unjust Steward (Luke 16:1-13)", *Westminster Theological Journal* 51, Pennsylvania 1989 293-318.

Ο Καθηγητής David Landry (1934~) φρονεί ότι για να ερμηνευτεί η συγκεκριμένη Παραβολή θα πρέπει πρώτα από όλα να οριοθετηθεί, δηλαδή, θα πρέπει να εντοπίσουμε, εάν το τέλος της Παραβολής είναι το χωρίο 16,7, το 16,8^α ή τα χωρία 16,8^β-13, τα οποία αναφέρονται σαν παρερμηνεία των πραγματικών λόγων του Ιησού από τον Λουκά, από ορισμένους μελετητές. Έπειτα, ο D. Landry αναφέρει πως η συγκεκριμένη Παραβολή έχει δεχθεί 1) οικονομικές προσεγγίσεις (J. Derrett, J. Fitzmyer, J. Kloppenborg), 2) φιλολογικές προσεγγίσεις, με κύριο εκφραστή τον θεολόγο John Dominic Crossan (1934~), ο οποίος προσπάθησε να εντοπίσει παρόμοια φιλολογικά μοτίβα ιστοριών της κοντινής εποχής του Ιησού και να ερμηνεύσει τη συγκεκριμένη Παραβολή με βάση αυτά, 3) εσχατολογικές προσεγγίσεις, κατά τις οποίες, πράγματι, ο οικονόμος πράττει άδικα, άλλα μόλις συνειδητοποιεί ότι η κρίση βρίσκεται πλησίον, τότε, επίσης, συνειδητοποιεί πως πρέπει με κάποιον τρόπο να αντιδράσει και έτσι μεταστρέφει τον τρόπο σκέψης και δράσης του, και 4) κοινωνιολογικές προσεγγίσεις, δηλαδή, ο οικονόμος επηρεάζεται από τον κοινωνικό του περίγυρο και πράττει έχοντας σαν απώτερο σκοπό να μην αμαυρώσει το όνομα και τη φήμη του⁴⁰⁴.

Τέλος, ο Καθηγητής *Καινής Διαθήκης* Dave Mathewson αναφέρεται εκτενώς στους πιο σύγχρονους τρόπους ερμηνείας της συγκεκριμένης Παραβολής, αλλά ακολουθεί έναν πιο λιτό διαχωρισμό του τρόπου ερμηνείας αυτής. Σύμφωνα με τον Mathewson, υπάρχουν τρεις κύριες και νέες ερμηνευτικές τάσεις της συγκεκριμένης Παραβολής, κατά τις οποίες, οι υποστηρικτές της πρώτης δεν συμφωνούν ότι η συγκεκριμένη Παραβολή σχετίζεται με κατοχή περιουσίας, απομονώνοντας την Παραβολή από το υπόλοιπο κείμενο και μελετώντας αυτήν ξεχωριστά. Οι υποστηρικτές της δεύτερης τάσης προσπαθούν να εντοπίσουν γλωσσικά λάθη στην Παραβολή και οι υποστηρικτές της τρίτης προσπαθούν να επανερμηνεύσουν το μήνυμα της Παραβολής, σχετικά με την κατοχή αγαθών. Ο Mathewson, παρότι εξετάζει αρκετά όλες αυτές τις θεωρίες, πιστεύει ότι τα επιχειρήματα των ερμηνευτών δεν είναι αρκετά, ώστε να αντικαταστήσουν το παραδοσιακό νόημα της Παραβολής⁴⁰⁵.

404. Βλ. D. Landry-B. May, "Honor Restored: New Light on the Parable of the Prudent Steward (Luke 16:1-8a)", *Journal of Biblical Literature* 119/2(2000) 287-309.

405. Βλ. D. Mathewson, "The Parable of the Unjust Steward [Luke 16:1-13]: A Reexamination of the Traditional View in Light of Recent Challenges", *JETS* 38.1(1995) 29-39.

1 . Κοινωνική και κοινωνικό-οικονομική προσέγγιση της Παραβολής

Σύμφωνα με τον βιβλικό ερμηνευτή Dennis Ireland, ο μόνος τρόπος που θα μπορούσαμε να δικαιολογήσουμε τις πράξεις του οικονόμου είναι μέσα από τα συμπεράσματα που θα εξάγουμε, εξετάζοντας το κοινωνικό-οικονομικό περίγραμμα της συγκεκριμένης Παραβολής. Ο Καθηγητής Jan Jacob van Oosterzee (1817-1882) θεωρεί πως ο οικονόμος ζητούσε (τον καιρό της οικονομίας του) περισσότερα οικονομικά αγαθά από τους οφειλέτες, για να καλύψει τις ακριβές του ανάγκες. Η μείωση στις οφειλές που πραγματοποιεί, μόλις συνειδητοποιεί ότι ο εργοδότης του είναι έξαλλος μαζί του, δεν αποτελούν παραποίηση των εγγράφων, αλλά διόρθωση αυτών στη σωστή τους “δίκαιη τιμή” (θα συναντήσουμε τον οικονομικό αυτόν όρο πιο κάτω, βλ. υποσημείωση 453), επομένως, κατά τον Oosterzee, ο οικονόμος πλέον παύει να είναι άδικος⁴⁰⁶. Τη συγκεκριμένη θέση εισήγαγε αρχικά η θεολόγος Margaret Dunlop Gibson (1843–1920) στο άρθρο της «*On the Parable of the Unjust Steward, 1904*». Η M. Gibson έγραψε ότι ο οικονόμος έπραξε μια εμπορική κίνηση που συνέβαινε συχνά στις ανατολικές κοινωνίες⁴⁰⁷ και αυτή δεν είναι άλλη από την “υπερφόρτωση” των ενοικίων, έτσι ώστε ο οικονόμος να αποκομίσει τη διαφορά που προκύπτει από αυτά αν αφαιρεθεί το πραγματικό ποσοστό του ενοικίου που προορίζεται για τον ιδιοκτήτη, δηλαδή, με απλά λόγια, ο οικονόμος τοκίζει τους ένοικους του πλουσίου για λογαριασμό του⁴⁰⁸. Η θεωρία αυτή της Gibson βρήκε αρκετούς υποστηρικτές, ένας εκ των οποίων ήταν ο W. Miller, ο οποίος επέκτεινε την αρχική σκέψη της Gibson προάγοντας τη θέση ότι ο οικονόμος έπρεπε όχι μόνο να δώσει στον εργοδότη του πίσω τα έσοδα του αλλά ταυτόχρονα να κρύψει από αυτόν τον πονηρό τρόπο με τον οποίο δρούσε. Επομένως, από τη στιγμή που ο εργοδότης θα λάμβανε πίσω αυτό που του αναλογούσε, δεν θα νοιαζόταν να ερευνήσει τα συμβόλαια του οικονόμου. Μειώνοντας, λοιπόν, τα χρέη στους οφειλέτες, ο οικονόμος αυξάνει τις πιθανότητες να πληρωθεί γρηγορότερα το χρέος των οφειλετών και ταυτόχρονα μειώνει τις πιθανότητες εμπλοκής του πλουσίου με τα συμβόλαια.

406. Βλ. D. Ireland, “A History of Recent Interpretation of the Parable of the Unjust Steward (Luke 16:1-13)” 312-313.

407. Βλ. D. Clines- S. Fowl- S. Porter, *The Bible in Three Dimensions*, Sheffield 1990, 132.

408. Βλ. D. Ireland, *Stewardship & the Kingdom of God: A Historical, Exegetical, & Contextual Study of the Parable of the Unjust Steward in Luke 16:1-13*, New York 1992, 42.

Επίσης, ο θεολόγος Earnest Hampden-Cook μελετώντας την οικονομική ιστορία της Ανατολής ταυτίστηκε με τη θέση της M. Gibson ισχυριζόμενος, και αυτός, ότι ο τρόπος με τον οποίο έδρασε ο οικονόμος ήταν απόλυτα διαδεδομένος στην Ανατολή. Μάλιστα, ο E. H. Cook μνημονεύει μια συνομιλία του με έναν ιεραπόστολο, ο οποίος είχε κάποτε βρεθεί στην Ινδία και σύμφωνα με εκείνον τον ιεραπόστολο, η ανάγνωση και ακρόαση της συγκεκριμένης Παραβολής έγινε απόλυτα κατανοητή στο ινδικό λαϊκό κοινό, γιατί ο τρόπος που έδρασε ο οικονόμος δεν ήταν άγνωστος στον κοινωνικό περίγυρο της Ινδίας. Επιπλέον, ο ιστορικός Ιώσηπος, στο έργο του *Ιουδαϊκή Αρχαιολογία* 8,6,3 (151-160), αναφέρει ότι γύρω στο 33-34 μ.Χ. ο Ηρώδης αναγκάστηκε να πάρει δάνειο από έναν ανατολίτη τραπεζίτη για το οποίο υπεγράφη συμβόλαιο 20.000 δραχμών, αλλά ο Ηρώδης έλαβε μόλις 17.500 δραχμές⁴⁰⁹. Αυτή η πληροφορία του Ιώσηπου δείχνει, κάπως, τον εμπορικό τρόπο σκέψης και συναλλαγής των ανατολιτών και ενισχύει τη θεωρία της M. Gibson.

Ο θεολόγος Paul Gaetcher (1893-1983), υποστηρικτής και αυτός της θεωρίας της M. Gibson, αναφέρει πως ο Λουκάς επισημαίνει μέσα από αυτή την Παραβολή στους ακροατές-αναγνώστες, τον τρόπο με τον οποίο εκείνοι θα πρέπει να διαχωρίσουν τον εαυτό τους από τους πλούσιους και να αποκτήσουν μόνο τα αναγκαία, δηλαδή αυτά που θα τους εξασφαλίσουν την είσοδο τους στη Βασιλεία του Θεού. Επίσης, επισημαίνει ότι το πρόβλημα κατανόησης της συγκεκριμένης Παραβολής προέρχεται από την προσπάθεια των ερμηνευτών να εξηγήσουν την Παραβολή μέσω του δυτικού εμπορικού τρόπου ζωής που φυσικά είναι διαφορετικός από τον ανατολικό⁴¹⁰.

Ο κοινωνιολόγος Gerhard Lenski (1924-2015) θεώρησε ότι μέσα από τη συγκεκριμένη Παραβολή, ο Ιησούς αποκαλύπτει τον αγροτικό κοινωνικό περίγυρο της περιοχής όπου έδρασε. Αυτός ο περίγυρος, στη συγκεκριμένη Παραβολή, φανερώνει τον πλούσιο, ο οποίος πλούσιος, αν εξετάσουμε όλες τις αναφορές του Λουκά περί πλουσίων (Λκ. 12,16· 16,19-22· 18,23-25· 21,1), θα μπορούσαμε να πούμε ότι άνηκε στη μειονότητα των εύπορων του πληθυσμού (2% κατά τον Lenski). Επιπλέον, το γεγονός ότι αυτός ο πλούσιος είχε οφειλέτες και οικονόμο, δείχνει ότι ενδεχομένως είχε και άλλους ανθρώπους που εργάζονταν για αυτόν (δούλους, εργάτες κλπ.). Ο οικονόμος θα πρέπει να ήταν κοντά σε αυτή την κοινωνική τάξη του πλούσιου, που

409. Βλ. P. Gaechter, "The Parable of the Dishonest Steward after Oriental Conceptions" *CBQ* 12 (1950) 125-126.

410. Ο.π., 131.

αποτελούσε τον συνδυαστικό κρίκο ανάμεσα στις υψηλές και τις χαμηλότερες κοινωνικές τάξεις, επίσης ο οικονόμος δεν θέλησε να υποβαθμίσει τη θέση του (16,3) στην υποτιμημένη τάξη του εργάτη ή του ζητιάνου, όπου αποτελούσαν (όπως επισημάναμε νωρίτερα) τους περιθωριακούς της κοινωνίας⁴¹¹. Με την έξυπνη αυτή μείωση που πράττει, ο οικονόμος, δημιουργεί νέες σχέσεις μεταξύ όλων αυτών των κοινωνικών ομάδων που αναφέρονται στην Παραβολή. Συγκεκριμένα, ο οικονόμος μεσολαβεί ώστε να επαναπροσδιοριστούν οι σχέσεις μεταξύ 1) του πλούσιου με τους οφειλέτες, οι οποίοι χρωστούν πλέον λιγότερα σε αυτόν, 2) του οικονόμου με τους οφειλέτες, οι οποίοι χρωστάνε ευγνωμοσύνη σε αυτόν, επειδή εξαιτίας των ενεργειών του μειώθηκε το χρέος τους, 3) του πλούσιου προς τον οικονόμο, επειδή ο πλούσιος θα λάβει γρηγορότερα αυτό που του αναλογεί, 4) του πλούσιου, του οικονόμου και των οφειλετών προς τους εργάτες (που λογικά υπάρχουν), γιατί αυτοί θα πιεστούν από τους ανωτέρους τους λιγότερο ώστε να παράγουν τα χρωστούμενα οικονομικά αγαθά, μετά τη σημαντική μείωση που επέτυχε ο οικονόμος, χωρίς να πληρωθούν λιγότερο. Έτσι, με μια έξυπνη κίνηση, ο οικονόμος καταφέρνει να δημιουργήσει κλίμα ευφορίας σε όλες τις εργατικές τάξεις που εμπλέκονται στην Παραβολή, για αυτό και επαινείται από τον Ιησού. Σύμφωνα με τον θεολόγο L. Mills, η Παραβολή του Οικονόμου της Αδικίας δείχνει έναν τρόπο αντιμετώπισης της κοινωνικής ανισότητας που προκαλεί η άνιση κατανομή του πλούτου στις διάφορες κοινωνικές ομάδες⁴¹².

Ο Καθηγητής John Duncan Martin Derrett (1922-2012) θεωρεί ότι το κλειδί της ερμηνείας της Παραβολής βρίσκεται στους ραβινικούς νόμους περί τοκισμού του 1^{ου} μ.Χ αιώνα, οι οποίοι άφηναν ένα παράθυρο ανοικτό στον τοκισμό. Ο J. Fitzmyer συμφωνεί με τον Derrett, αλλά ο πρώτος θεωρεί ότι η μείωση του οικονόμου είναι οι δικές του απολαβές, ενώ ο δεύτερος πιστεύει ότι η μείωση που πραγματοποιεί ο οικονόμος σχετίζεται με τον τόκο που θα έπρεπε να πληρώσουν οι οφειλέτες στον πλούσιο. Ο Derrett πιστεύει πως ο οικονόμος δρα με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποτρέψει τον πλούσιο από το να επιβάλλει τον άδικο, κατά το θέλημα του Θεού, τόκο (στους Ιουδαίους υποτελείς συνεργάτες του). Επίσης, ο Fitzmyer δεν θα παραλείψει να επισημάνει ότι στους ραβινικούς κύκλους υπήρχαν τρόποι να αποφευχθεί η έννοια του

411. Βλ. G. Lenski, *Power and Privilege: A Theory of Social Stratification*, New York, 1966, 219, 245-246.

412. Βλ. L. Mills, *Jesus, Social Reform and Virtuoso Religion: A Study of Jesus, Practice and Teaching Concerning Wealth and Poverty on the Basis of Selected Gospel Passages and Social-Scientific Approaches*, England 2014, 130-136 (διδασκαρική διατριβή).

τόκου με ένα έξυπνα γραμμένο συμβόλαιο μεταξύ δανειστή και δανειζόμενο που, επί της ουσίας, αποτελούσε τόκο, άσχετα με το γεγονός ότι κάποιιοι το ονόμαζαν συμβόλαιο και όχι τόκο⁴¹³. Όποιο ενδεχόμενο και να ισχύει από τα δύο, το γεγονός είναι πώς ο οικονόμος δεν είναι άδικος, γιατί στην πρώτη περίπτωση στερείται τις απολαβές του, ενώ στη δεύτερη δρα κατά του τοκισμού, πράττοντας άδικα μεν, όμως με σκοπό να εναρμονίσει το πλούσιο αφεντικό του με το θέλημα του Θεού, για αυτό και επαινείται τελικά από τον κύριο του (16,8^α)⁴¹⁴.

Ο Καθηγητής John Kloppenborg (1951~) μέσα από το άρθρο του με τίτλο «*The Dishonored Master*, 1989», απορρίπτει τη θέση των Derrett και Fitzmyer, οι οποίοι υποστηρίζουν πως οικονόμος εξάλειψε τους τόκους ή τον μισθό του, διότι ο ίδιος ο οικονόμος ρωτάει τους οφειλέτες σχετικά με το ποσό της οφειλής τους (Λκ. 16,5,7), στοιχείο που δείχνει ότι ο οικονόμος δεν γνώριζε την ακριβή συμφωνία περί των συναλλαγών. Επίσης, θεωρεί πως η συγκεκριμένη θέση που στηρίζεται με παραλλαγές από τους Derrett και Fitzmyer, προϋποθέτει την ιουδαϊκή καταγωγή των πρωταγωνιστών της Παραβολής, γεγονός που δεν προκύπτει από κάποιο σημείο εντός του κειμένου (άλλωστε, ο Λουκάς μεταχειρίζεται πολλές ιστορίες με αλλογενείς)⁴¹⁵. Επιπλέον, ο Kloppenborg φρονεί ότι ο μέσος Παλαιστίνιος αναγνώστης ή ακροατής της Παραβολής δεν θα εστίαζε ούτε στον τόκο, γιατί πολύ απλά δεν είχε τις εμπορικές γνώσεις που χρειαζόταν ώστε να κατανοήσει τη σκέψη του οικονόμου⁴¹⁶, ούτε στον μισθό του οικονόμου. Ακόμα, θεωρεί σαν δεδομένο ότι οι οφειλέτες ήταν και αυτοί μεγαλογαιοκτήμονες και όχι απλοί αγρότες. Τέλος, επισημαίνει ότι η ίδια η αφηγηματική ροή της Παραβολής αποκαλύπτει το γεγονός πως ο οικονόμος είναι άδικος απέναντι στο πλούσιο αφεντικό του⁴¹⁷. Ωστόσο, αν και απορρίπτει τις θεωρίες

413. Αν για παράδειγμα, αναφέρει ο J. Fitzmyer, κάποιος υπέγραφε ένα συμβόλαιο ότι την πρώτη του μηνός Νισάν θα απέδιδε ένα δηνάριο στον δανειστή του και δεν το έπραττε, τότε θα πλήρωνε επιπλέον το ¼ του δηναρίου. Συνεπώς, είναι κατανοητό πως αυτή η ποινή είναι μια μορφή τόκου, η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει οφειλέτη και τον οφειλόμενο στα ραβινικά δικαστήρια, με την κατηγορία του τοκισμού. Αλλά, εάν ο οφειλέτης χρώσταγε σε είδος, λ.χ. 10 κόρους σίτου, αν απέδιδε στον οφειλέτη 5 ή 8 τότε, σύμφωνα με τις επικρατούσες διατάξεις, ο διαμεσολαβητής θα μπορούσε να κρατήσει για τον εαυτό του τη διαφορά. Ο Fitzmyer εννοεί ότι δεν υπήρχε η έννοια και η διαδικασία του τοκισμού, όταν οι ανταλλαγές γίνονταν σε είδος· βλ. J. Fitzmyer, *The Semitic Background of the New Testament*, Michigan 1997, 175-178.

414. Βλ. J. Fitzmyer, *The Semitic Background of the New Testament*, Michigan 1997, 174-180.

415. Βλ. J. S. Kloppenborg, “The Dishonored Master (Luke 16, 1-8a)”, *Biblica* 70(1989) 484.

416. Τη θεωρία αυτή στηρίζει και ο Ireland· βλ. D. Ireland, “A History of Recent Interpretation of the Parable of the Unjust Steward (Luke 16:1-13)” 317.

417. Ο.π., 486.

των Derrett και Fitzmyer, δέχεται ότι η αφετηρία της προσπάθειας αυτών να εξερευνήσουν το κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο της συγκεκριμένης Παραβολής έχει σημαντικό έρεισμα. Μάλιστα, φρονεί πως η αρχαία μεσαιωνική κοινωνία ήταν μια κοινωνία, κατά την οποία η επιδοκιμασία ή αποδοκιμασία του όχλου ασκούσε σημαντική, θετική ή αρνητική, επιρροή σε πρόσωπα και ενέργειες προσώπων. Υφιστάμενοι σημαντικών προσώπων, όπως ο οικονόμος, έπρεπε να είναι πολύ προσεκτικοί στις πράξεις τους, γιατί οι πράξεις τους μπορούσαν να αποτελέσουν παράδειγμα στις μικρότερες κοινωνικές ομάδες⁴¹⁸. Αν αυτό το παράδειγμα, λοιπόν, δεν ήταν θετικό, τότε ήταν πολύ πιθανόν αυτά τα σημαντικά πρόσωπα να αντιμετωπίζουν λαϊκή κατακραυγή, όπως ήταν έτοιμος να αντιμετωπίσει και ο οικονόμος (Λκ. 16,1).

Ο Καθήμενος Σωτήριος Δεσπότης, μέσα από μια άκρως ενδιαφέρουσα έρευνα, έγραψε πως ο οικονόμος δεν θα πρέπει να χαρακτηρίζεται ως άδικος αλλά ως έξυπνος οικονόμος, διότι ο χαρακτηρισμός του ως 'Οικονόμος της Αδικίας' συγχέεται λανθασμένα με τον χαρακτήρα του, ενώ θα έπρεπε να συγχέεται με το ότι διαχειρίζεται «το κατεξοχήν προϊόν της αδικίας», δηλαδή τον Μαμωνά-πλούτο. Επιπροθέτως, διαπιστώνεται, κατά τον Καθηγητή, πως οι ενέργειες του Οικονόμου της Αδικίας και του πρωταγωνιστή της επόμενης Παραβολής, του Πλουσίου (Πλούσιος και Λάζαρος), είναι αντίθετες μεταξύ τους, μάλιστα ο Οικονόμος ενεργεί την κατάλληλη στιγμή ακολουθώντας τον Νόμο που απαγόρευε τον τοκισμό στους ομοεθνείς (βλ. υποσημείωση 164). Ο Σ. Δεσπότης παραθέτει έναν πίνακα στον οποίο φαίνονται οι ενέργειες αυτών των δύο πρωταγωνιστών των δύο Παραβολών, μέσα από τις οποίες συμπεραίνεται πως ο Οικονόμος εφαρμόζει τον Νόμο την κατάλληλη στιγμή και κάνει φίλους από τον Μαμωνά της αδικίας, ενέργεια που δεν πρόλαβε να πράξει ο Πλούσιος με τον φτωχό Λάζαρο και έτσι καταδικάζεται⁴¹⁹.

Οι κοινωνικοί τρόποι προσέγγισης της συγκεκριμένης Παραβολής, εκτός από κοινωνικό, παρουσιάζουν και ιστορικό ενδιαφέρον. Για να προσεγγιστεί το κοινωνικό και οικονομικό περίγραμμα της Παραβολής, θα πρέπει να μελετηθεί εκτενώς το ιστορικό πλαίσιο της εποχής του συγγραφέα. Βέβαια, θεωρούμε ότι είναι ξεκάθαρος ο τρόπος με τον οποίο ερμηνεύει ο Λουκάς, έτσι ώστε να μην χρειάζεται περαιτέρω ανάλυση το μήνυμα της Παραβολής. Όπως είδαμε στους παραπάνω τρόπους προσέγγισης της Παραβολής, ενώ αρχικά υφίσταται μια ενδιαφέρουσα ερμηνευτική

418. Ο.π., 488, 496.

419 Σ. Δεσπότης, *Βίβλος και Παιδαγωγικές Εφαρμογές: Η Ιστορική Πορεία του Ιησού ως Μοντέλο Ζωής*, Αθήνα 2017, 132.

θεωρία, κατά τη συνέχεια της προσπάθειας αυτής, οι υπερασπιστές αυτών των θεωριών είτε προσθέτουν δικά τους στοιχεία αδικαιολογήτως (π.χ. ο δίκαιος οικονόμος) είτε αφαιρούν (π.χ. την ερμηνεία του Ιησού του Λουκά 16,8^β-13) και έτσι θεωρούμε ότι η Παραβολή δεν μπορεί να ερμηνευτεί με πλήρη επιστημονική αντικειμενικότητα, αλλά μπορεί σίγουρα να ερμηνευτεί στα πλαίσια μιας ηθικής οικονομικής διδασκαλίας, αυτής που προάγει το *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*.

2. Η γενική οικονομική θεωρία της *Καινής Διαθήκης*

Η γενικότερη οικονομική θεωρία της *Καινής Διαθήκης* προϋποθέτει, μέσα από τα λόγια του Ιησού, την υποταγή του ανθρώπου στις επίγειες εξουσίες (*Μτ.* 22,21· *Μκ.* 12,17· *Ακ.* 20,25⁴²⁰), γιατί όπως, άλλωστε, τονίζει και ο Παύλος «οὐ γὰρ ἔστιν ἐξουσία εἰ μὴ ὑπὸ θεοῦ, αἱ δὲ οὗσαι ὑπὸ θεοῦ τεταγμέναι εἰσὶν·» (*Ρμ.* 13,1-3), θέση που υφίσταται και στις *δευτεροπαύλειες Επιστολές* (*Ττ.* 3,1· *Κλ.* 1,16)⁴²¹ καθώς και σε άλλες *Επιστολές* (*Α΄ Πτ.* 2,13 κ.α.) της *Καινής Διαθήκης*.

Ο Ιησούς ενδιαφέρεται για τον βιοπορισμό του ανθρώπου (βλ. πολλαπλασιασμός των άρτων⁴²²). Το χρήμα φαίνεται ότι χρησιμοποιείται μόνο για να καλύψει τις βιοποριστικές ανάγκες του ανθρώπου (*Μτ.* 6,19· *Ακ.* 12,33-34 κ.α.) και όχι σαν μέσο πλουτισμού, μάλιστα ο Ιησούς καταφέρεται συχνά κατά της πλεονεξίας (*Ακ.* 12, 14-15 κ.α.).

Στις *Πράξεις των Αποστόλων* παρατηρούμε διάφορες ενέργειες φροντίδας από τους Αποστόλους προς τους ασθενέστερους οικονομικά (π.χ. εκλογή διακόνων, βλ. *Πρ.* 6,5). Επίσης, σε όλα τα βιβλία της *Καινής Διαθήκης*, παρατηρείται έντονα η κοινωνική δράση όλων των λειτουργών της εκκλησίας⁴²³ με έμπρακτες ενέργειες (λ.χ. λογία)⁴²⁴, οι οποίες καλύπτουν τις ανάγκες των ασθενέστερων κοινωνικά ομάδων και εκκλησιαστικών κοινοτήτων⁴²⁵. Οι Ευαγγελιστές, στις διηγήσεις τους, χρησιμοποιούν

420. «Τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ».

421. «Υπομίμησκε αὐτοὺς ἀρχαῖς ἐξουσίαις ὑποτάσσεσθαι».

422. Βλ. *Μκ.* 7,5-8· *Μτ.* 14,16-20· *Ακ.* 8,16-17· *Ιω.* 6,11-13.

423. Βλ. *Α΄ Τμ.* 5,16: «εἰ τις πιστὸς ἢ πιστὴ ἔχει χήρας, ἐπαρκείτω αὐταῖς, καὶ μὴ βαρεῖσθω ἡ ἐκκλησία, ἵνα ταῖς ὄντως χήραις ἐπαρκέσῃ» βλ. *Ικ.* 1,27: «θηρσκειά καθαρὰ καὶ ἀμίαντος παρὰ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ αὕτη ἐστίν, ἐπισκέπτεσθαι ὀρφανούς καὶ χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν, ἄσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου».

424. Βλ. *Α΄ Κρ.* 16,1: «Περὶ δὲ τῆς λογείας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους, ὥσπερ διέταξα ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὕτως καὶ ὑμεῖς ποιήσατε».

425. Βλ. *Γλ.* 6,10: «ἄρα οὖν ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως».

πολλές φορές οικονομικούς όρους και παρομοιώσεις από τον νομισματικό τομέα (π.χ. Παραβολή των Μύριων Ταλάντων: *Μτ.* 18,24 κ.α.) και τον εμπορικό τομέα (*Μτ.* 13,45· 22,5 κ.α.), ώστε να αποδώσουν πνευματικά παραδείγματα στους αναγνώστες τους (*Λκ.* 18, 12-24, *Μτ.* 17, 24-34· *Μτ.* 13,44 κ.α.)⁴²⁶, όπως είδαμε στα δύο προηγούμενα κεφάλαια. Η καταδίκη της συσσώρευσης του πλούτου είναι εμφανής και στους άλλους δύο Συνοπτικούς πέραν του Λουκά (*Μτ.* 5,42· 6,24-34· 19,16-26· *Μκ.* 10,17-31· 12,41-44).

Ο Ιωάννης, ο τέταρτος Ευαγγελιστής, γράφει το δικό του Ευαγγέλιο γνωρίζοντας τη Συνοπτική παράδοση και συμπληρώνοντας τα κενά των Συνοπτικών, έτσι θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι συμφωνεί με τους Συνοπτικούς στα οικονομικά ζητήματα, εφόσον δεν τα θίγει άμεσα. Η ελεημοσύνη, δια της αγαθοποιίας, τονίζεται ιδιαίτερα⁴²⁷, όχι μόνο στα Συνοπτικά *Ευαγγέλια* και στις *Παύλειες Επιστολές*, αλλά και στις *Επιστολές του Ιωάννη*. Μάλιστα, κατά τις *Επιστολές του Ιωάννη*, η ελεημοσύνη προς τους οικονομικά ανίσχυρους σχετίζεται με την αγάπη (*Α' Ιω.* 3,17· *Γ' Ιω.* 5). Η *Α' Επιστολή Πέτρου* καταδικάζει την αισχροκέρδεια (5,3), ενθαρρύνει την αγαθοποιία (4,19), ενώ παράλληλα εργάζεται την κοινωνική συσπείρωση της κοινότητας των πιστών (3-5). Η *Β' Επιστολή Πέτρου* υπονοεί και καταδικάζει την ανταγωνιστική συνύπαρξη των χριστιανών μέσα στις κοινότητες όπου απευθύνεται, καθώς επίσης και τις βιοποριστικές δυσκολίες που υπάρχουν μέσα σε αυτές και έτσι τάσσεται κατά της πλεονεξίας (2,3,14). Ο συγγραφέας της *Β' Πέτρου* “χτίζει” όλη τη διδασκαλία του εν αναμονή της μέλλουσας ουράνιας δικαιοσύνης που θα επιφέρει η εσχατολογική Κρίση του Ιησού, διορθώνοντας τις αδικίες της επίγειας ζωής⁴²⁸. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η *Επιστολή του Ιούδα*, άλλωστε οι δύο αυτές *Επιστολές* έχουν κοινή ορολογία (ίσως και προέλευση) και αναφέρονται σε προσπάθειες αιρετικών να εισέλθουν στους κόλπους των εκκλησιαστικών κοινοτήτων διαδίδοντας αιρετικές διδασκαλίες. Ο Ιούδας στέκεται ιδιαίτερα στην αγάπη και στο έλεος προς τους πλανημένους αμαρτωλούς (20-24)⁴²⁹.

426. Βλ. Ν. Χιωτέλλης, *Οικονομία, Εκκλησία και Πολιτεία*, Θεσσαλονίκη 2013, 14-40 (εργασία για την απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου ειδίκευσης).

427. Βλ. *Εβρ.* 13,16: «τῆς δὲ εὐπορίας καὶ κοινωνίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε, τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ θεός»· *Α' Πτ.* 2,20.

428. Βλ. G. Gotsis- S. Drakopoulos, “The Economics of the Early Christian Rhetoric: The Case of the Second Petrine Epistle of the New Testament”, *History of Economic Ideas*, Roma IXI/2011/1 48.

429. Βλ. M. Keown, *New Testament Introduction* 491-492.

Η εργασία αποτελεί σημαντικότατο μέρος της ζωής του χριστιανού, μάλιστα ο ίδιος ο Παύλος τόνισε, δια των *Επιστολών* του, ότι εργαζόταν με τα ίδια του τα χέρια (την τέχνη του σκηνοποιού, *Πρ.* 18,3), καθότι δεν συντηρούσε τον εαυτό του από τη λογία της εκκλησίας⁴³⁰. Επίσης, ο Παύλος αντιτάσσεται στην εργασιακή στάση των χριστιανών της Θεσσαλονίκης, οι οποίοι αναμένοντας της δεύτερη έλευση του Χριστού, είχαν εγκαταλείψει τις εργασίες τους (*Β΄ Θσ.* 3,6-13). Ακόμα, δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός ότι ο ίδιος ο Ιησούς εξέλεξε αρκετούς μαθητές του μέσα από εργατικές τάξεις (λ.χ. αλιείς), γεγονός που δείχνει πως σεβόταν την εργασία⁴³¹. Επιπλέον, ο Ιησούς φαίνεται να είχε εργαστεί δίπλα στον Ιωσήφ, τον ξυλουργό, τον επίγειο πατέρα του (*Μκ.* 6,3).

Σε όλη την *Καινή Διαθήκη* υπάρχει η τάξη των πλουσίων και αυτή των φτωχών (λ.χ. *Επιστολή προς Φιλήμονα* κ.α.). Η οικονομική θεωρία του Λουκά, (βλ. 1^ο κεφάλαιο, 5^η ενότητα, 45-60) μέσα από τα βιβλία των *Πράξεων* και του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*, είναι περισσότερο ιδιαίτερη σε σχέση με αυτή των υπόλοιπων βιβλίων της *Καινής Διαθήκης*, καθότι επικεντρώνεται, επιπλέον, στην κοινοκτημοσύνη, την ακτημοσύνη και την αυταπάρνηση, θέσεις που είδαμε ότι συστήνουν τη βιβλική οικονομική τελειότητα, αλλά που δεν τονίζονται ιδιαίτερα στις *Επιστολές*. Συγκεκριμένα, μέσα από τις *Επιστολές* παρατηρούμε ότι υπάρχουν και εύποροι πιστοί, οι οποίοι έχουν σαν χρέος να βοηθούν τους οικονομικά ασθενέστερους. Η ελεημοσύνη, από την άλλη είναι μια έννοια που συστήνεται σε όλο το μήκος πλάτος της *Καινής Διαθήκης* (*Μτ.* 6,1· *Εφ.* 4,28· *Πρ.* 11,29· *Φλ.* 4,10-17).

Οι *Επιστολές* δίνουν πάσης φύσεως οικονομικές κατευθύνσεις σε δούλους και ελεύθερους, σε ανδρόγυνα, σε οικογένειες, σε κληρικούς και σε εκκλησίες⁴³². Μάλιστα, ο Παύλος, δια των *Επιστολών* του, δεν θα διστάσει να δώσει συγκεκριμένες εντολές (ή να απευθύνει ευχαριστίες) σε συνεργάτες του, οι οποίοι φαίνεται ότι κατείχαν σημαντική θέση στην οργάνωση και διοίκηση των εκκλησιαστικών κοινοτήτων που αυτός είχε ιδρύσει. Ορισμένοι από αυτούς τους συνεργάτες του Παύλου φαίνεται πως εμπλέκονταν και με τα οικονομικά της εκκλησίας. Αναφέρουμε τη Φοίβη (*Ρμ.* 16,1-2), τη Χλόη (*Α΄ Κρ.* 1,11), τον Ακύλα και την Πρίσκιλλα (*Πρ.* 18,2· *Ρμ.* 16,3· *Α΄ Κρ.* 16,19), τον Γάϊο και τον Κρίσπο (*Α΄ Κρ.* 1,14), τον Στεφανά (*Α΄ Κρ.*

430. Βλ. *Α΄ Κρ.* 4,12: «καὶ κοπιῶμεν ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσίν· λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα»· *Β΄ Κρ.* 11,9· *Α΄ Θσ.* 2,9· *Β΄ Θσ.* 3,7-9.

431. Βλ. *Μτ.* 4,18· *Μκ.* 1,17· *Λκ.* 5,2.

432. Βλ. *Εφ.* 5,21-6,9· *Κλ.* 3,18-4,1· *Γλ.* 3,28.

16,15-16) και τον Έραστο (Ρμ. 16,23)⁴³³. Ο Παύλος επιθυμούσε να υπάρχει οργάνωση και διοίκηση μέσα στην εκκλησία και μάλιστα αναφέρει ονομαστικά στους συνεργάτες του, ώστε να τους συστήσει στους πιστούς των εκκλησιών. Γενικότερα, η οικονομική θεωρία των ποιμαντορικών Επιστολών περιλαμβάνει την αυτάρκεια- αυτοσυντήρηση (Α΄ Τμ. 6,8), την οργάνωση του οίκου και της εκκλησίας, την αλληλοβοήθεια των εκκλησιαστικών κοινοτήτων, τη φιλανθρωπία, αλλά δεν υπερτονίζει την ακτημοσύνη, όπως πράττουν οι Συνοπτικοί Ευαγγελιστές και ιδιαίτερα ο Λουκάς⁴³⁴.

Η *Επιστολή Ιακώβου*, όσον αφορά την ιουδαϊκή επιρροή που διαπιστωμένα υφίσταται, ομοιάζει με το *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, καθότι φαίνεται να είναι γραμμένη μέσα σε ένα ιουδαϊκό περίγραμμα (Ικ. 1,1), αλλά όσον αφορά τις οικονομικές της αναφορές θυμίζει τα έργα του Λουκά (*Πράξεις- Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*). Συγκεκριμένα, παρατηρούμε ότι η *Επιστολή Ιακώβου* είναι μεστή οικονομικών αναφορών. Ο Ιάκωβος δείχνει το ενδιαφέρον του για τους φτωχούς, τα ορφανά και τις χήρες (Ικ. 1,27· 2,5) και αντιτάσσεται φίλαυτο στον τρόπο ζωής των πλουσίων (1,10-11), οι οποίοι θα τιμωρηθούν από τον Θεό γιατί καταπιέζουν τους φτωχούς (5,1-10). Επίσης, τάσσεται κατά των εμπορικών δραστηριοτήτων και των μακροχρόνιων επιχειρηματικών σχεδίων (όπως η Παραβολή του Άφρονος Πλούσιου, Λκ. 12,16-20), διότι το αύριο δεν ανήκει στον άνθρωπο (4,13-17), ώστε να το καθορίζει και, επιπλέον, δεν συμφωνεί με τη συσσώρευση του πλούτου (5,1-10). Κατά τον Ιάκωβο, τα πλούτη οδηγούν στην αλαζονεία του ανθρώπου (4,13· 3,16), ωστόσο λίγα οικονομικά αγαθά είναι θεμιτό να υπάρχουν, ώστε να επιτυγχάνεται οικονομική αλληλοβοήθεια μεταξύ των πιστών (2,15-16).

Ο συγγραφέας της *Επιστολής προς Εβραίους* συμβουλεύει τους πιστούς να είναι αυτάρκεις και αφιλάργυροι (Εβρ. 13,5), δηλαδή να μην αγαπούν τα χρήματα (είδαμε πιο πάνω τον συσχετισμό φιλίας και αγάπης) ώστε να γίνουν δούλοι του μαμωνά⁴³⁵.

Το προφητικό βιβλίο της *Αποκάλυψης* χρησιμοποιεί έντονα εικόνες κρίσης που σχετίζονται με καταστροφή της οικονομίας, του εμπορίου, των αγαθών και που, τελικώς, οδηγούν στην εξαθλίωση των ανθρώπων της Γης (6,8· 18,8). Ολοκληρώνεται με τη νίκη των δικαίων κατά του κακού και την επιβράβευση τους από τον Θεό για την

433. Βλ. G. Gotsis- G. Merianos, "Early Christian Representations of the Economy: Evidence from New Testament Texts", *History and Anthropology* 23/4(2012) 481.

434. Ο.π., 480-489.

435. Βλ. X. Βούλγαρης, *Υπόμνημα εις την προς Εβραίους Επιστολήν*, Αθήνα 2005²(1993), 348.

αντίσταση τους ενάντια στις σκοτεινές δυνάμεις της Γης αλλά και με την ίδρυση μια νέας ουράνιας και δίκαιης κοινωνίας, όπου θα βασιλεύσουν οι πιστοί (21,1-5)⁴³⁶.

3. Η σχέση της οικονομικής θεωρίας της *Καινής Διαθήκης* με τα διάφορα οικονομικά συστήματα που αναπτύχθηκαν ανά τους αιώνες στα χριστιανικά κράτη

Όπως είναι γνωστό, ο χριστιανισμός εξαπλώθηκε αρχικά σε Ανατολή και Δύση και μετέπειτα, αργά αλλά σταθερά, εξαπλώθηκε σε όλο τον κόσμο⁴³⁷. Η οικονομική θεωρία της *Καινής Διαθήκης* σχετιζόταν (όπως θα δούμε στη συνέχεια) όχι μόνο με την επίγεια ηθική αλλά και με την σωτηρία της ψυχής του ανθρώπου, γεγονός που φαίνεται από τον τρόπο λειτουργίας της οικονομίας των χριστιανικών κρατών σε Ανατολή και Δύση. Μάλιστα, σε κάποιες περιπτώσεις επιχειρήθηκε η δημιουργία οικονομικών συστημάτων που δεν θα έπρεπε να αντιτάσσονται στις ευαγγελικές οικονομικές αρχές (π.χ. Βυζάντιο, Σχολαστικοί κλπ.), ενώ σε κάποιες άλλες περιπτώσεις παρατηρήθηκε απλά η παρέμβαση μεγάλων εκκλησιαστικών προσωπικοτήτων στις επικρατούσες κοινωνικοπολιτικές καταστάσεις διαφόρων χωρών, οι οποίες παρεμβάσεις, τελικά, επίδρασαν καταλυτικά στην πολιτική και τη δημόσια οικονομία διαφόρων χριστιανικών κρατών (π.χ. Λούθηρος και Μερκαντισμός κ.ά.).

Η θεολογία καθίσταται σαν την μητέρα των επιστημών, τουλάχιστον μέχρι τον 17^ο αιώνα. Όλοι οι επιστήμονες της μεγάλης περιόδου του Μεσαίωνα (φιλόσοφοι, ιστορικοί, φυσιοδίφες, οικονομολόγοι κ.ά.), αλλά και μεταγενέστεροι, φαίνεται να έχουν επηρεαστεί ή απλά να γνωρίζουν την *Καινή Διαθήκη* γεγονός που θεωρούμε πως αποκαλύπτεται από τα α) έργα τους, β) τον βίο τους (σπουδές, οικογενειακό περιβάλλον κλπ.) και γ) από το ιστορικό, θρησκευτικό και κοινωνικό περίγραμμα της εποχής όπου έζησαν. Εμείς, βασιζόμενοι στα τρία αυτά δεδομένα επιθυμούμε να δείξουμε ότι τα μεγάλα οικονομικά συστήματα και μυαλά που υπήρξαν στα χριστιανικά κράτη επηρεάστηκαν σε κάποιον βαθμό, μικρό ή μεγάλο, θετικά ή αρνητικά, από την οικονομική θεωρία της *Καινής Διαθήκης*, τουλάχιστον έως την εποχή του Adam Smith και μετέπειτα του J. Keynes, όπου η οικονομία σταματά να

436. Βλ. Γ. Γαλίτης, “Η Οικολογική κρίση μέσα από την Αποκάλυψη του Ιωάννη” *Πεμπτουσία*, τχ 8(2002) 37-43.

437. Βλ. Αρχ. Λ. Διαμαντόπουλος, *Ιησούς ο Χριστός ως ιστορική προσωπικότητα*, Αθήνα 1980³, 20-59.

σχετίζεται με την ηθική και ξεκινάει, ως επιστήμη πλέον, να χρησιμοποιεί το μυαλό, τη λογική και τα μαθηματικά.

Σε ό,τι αφορά τις αναπτυσσόμενες χριστιανικές χώρες, οι ιεραπόστολοι παρείχαν εκεί πάσης φύσεως βοήθεια (οικονομική, ιατροφαρμακευτική, εκπαίδευση κλπ.) και έτσι πιστοποίησαν σε μεγάλο βαθμό την οικονομική θέση της *Καινής Διαθήκης* περί αγάπης, ελεημοσύνης και ελέους (Ακ. 11,41· 12,33-34 κ.α.) κερδίζοντας παράλληλα πιστούς χριστιανούς, που βίωναν αυτήν την πραγματικότητα, στους κόλπους του χριστιανισμού⁴³⁸.

Μετά το τέλος του 1^{ου} αιώνα μ.Χ. και ενώ η Εκκλησία διωκόταν, έχοντας εγκαταλείψει τη διδασκαλία των Επιστολών του Παύλου περί άμεσης ελεύσεως του Ιησού, οι Αποστολικοί, Μεταποστολικοί, οι Εκκλησιαστικοί Πατέρες και συγγραφείς (2^{ος} -4^{ος} αιώνας), διατύπωσαν οικονομικές θέσεις που ομοίαζαν με τη διδασκαλία των διαφόρων βιβλίων της μετέπειτα *Καινής Διαθήκης*, που κυκλοφορούσαν μεμονομένα εκείνη την περίοδο σε διάφορες χριστιανικές κοινότητες (υπενθυμίζουμε ότι ο κανόνας της *Καινής Διαθήκης* έκλεισε κατά τα τέλη του 4^{ου} αιώνα⁴³⁹). Έτσι, κατά εκείνη την περίοδο, τα περί οικονομίας κείμενα των εκκλησιαστικών συγγραφέων συνιστούσαν λιτό αλλά αυτάρκη βίο, χωρίς, ωστόσο, να καταδικάζουν το χρήμα από μόνο του (είδαμε ήδη αυτή τη θέση κατά την ερμηνεία των Πατέρων πάνω στην Παραβολή του Οικονόμου της Αδικίας). Αυτό που καυτηριάζουν οι Πατέρες είναι την άδικη απόκτηση του πλούτου⁴⁴⁰ με δόλια μέσα σε βάρος άλλων ανθρώπων (λ.χ. η οικουμενική σύνοδος της Νίκαιας το 325 μ.Χ. απαγόρευσε στους κληρικούς να επιδιώκουν κέρδος από έντοκους δανεισμούς σε άλλους). Οι Πατέρες της Εκκλησίας, μέσα από τα έργα τους, έκριναν τα οικονομικά αγαθά απαραίτητα μόνο για να καλύπτουν τις βιοποριστικές ανάγκες του ανθρώπου, καθώς επίσης και τις ανάγκες της κοινωνίας⁴⁴¹. Ο πλούτος που

438. Βλ. R. Woodberry, “Conclusion: World Christianity its History, Spread, and Social Influence”, *Introducing World Christianity*(2012) 259-271.

439. Βλ. Γ. Χατζηαντωνίου, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, 26.

440. Ο Βασίλειος Καισαρείας τονίζει πως ο πλούσιος πρέπει να χρησιμοποιεί τον πλούτο με αγάπη και σύνεση και όχι ιδιοτελώς: «Οικονομικήν τοῦ πλοῦτου την χρῆσιν, ἀλλ’ οὐκ ἀπολαυστικὴν τους σωφρόνως λογιζομένους νομίζειν προσῆκε, και ἀποτιθέμενους, χαίρειν ὡς ἀλλότριων χωριζομένους, ἀλλ’ οὐχι δυσχεραίνειν ὡς τῶν οἰκειῶν ἐκπίπτοντας», βλ. Βασίλειος Καισαρείας, *Προς τους πλουτοῦντας*, PG 31, 288. Επίσης, ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος επισημαίνει την ανάγκη του πλούτου ώστε να λειτουργήσει εύρυθμα η κοινωνία, αλλά η χρήση του πλούτου θα πρέπει να ωφελεί όλα τα μέλη της κοινωνίας και όχι μόνο λίγους, βλ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος, *Εἰς Πλούσιον καὶ εἰς Λάζαρον*, PG 48, 1052.

441. Βλ. A. Karayiannis-S. Drakopoulou-Dodd, “The Greek Christian Fathers”, *Ancient and Medieval economic ideas and concepts of Social justice*, Leiden-New York-Köln 1998 183. Περισσότερα για την κοινωνική διδασκαλία των Πατέρων της Εκκλησίας, πρβλ. Ν. Μπουγάτσος, *Κοινωνική διδασκαλία Ελλήνων Πατέρων*, Τόμ. 1^{ος}, Αθήνα 1988.

χρησιμοποιείται από τους πλούσιους θα μπορούσε να διατεθεί στους φτωχούς, ώστε να δώσει λύσεις στα βιοποριστικά τους προβλήματα⁴⁴². Μάλιστα, ο Αυγουστίνος, ο οποίος είδε την πτώση Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, τάχθηκε υπέρ του εμπορίου, γιατί έκρινε ότι οι έμποροι πράττουν ένα σημαντικό έργο, διακινώντας αγαθά σε απομακρυσμένες περιοχές, όπου οι συνάνθρωποι τους τα έχουν ανάγκη⁴⁴³. Συναγάζεται, λοιπόν, ότι η πλειοψηφία των Πατέρων μίλησε για αυτάρκεια και αυτοκυριαρχία, όσον αφορά τη διαχείριση των οικονομικών αγαθών⁴⁴⁴, ακολουθώντας την οικονομική κατεύθυνση της *Καινής Διαθήκης*.

Επίσης, κατά τα μέσα του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. ξεκίνησε μια πνευματική προσπάθεια πιστών ανθρώπων να εφαρμόσουν τις οικονομικές οδηγίες της *Καινής Διαθήκης* (κοινοκτημοσύνη, ακτημοσύνη, αλληλοβοήθεια, εγκράτεια, προτεραιότητα των πνευματικών έναντι των υλικών, ελεημοσύνη κλπ.)⁴⁴⁵, γνωστή ως μοναχισμός. Στην Αίγυπτο, όπου και ξεκίνησε το κίνημα του μοναχισμού, ήταν ευρέως διαδεδομένος ο αναχωρητικός μοναχισμός, που έπειτα διαδόθηκε στη Παλαιστίνη, τη Συρία, τη Μεσοποταμία, την Κύπρο και τη Μικρά Ασία. Ο Βασίλειος Καισαρείας εισήγαγε, επιπλέον, τον κοινοβιακό μοναχισμό, ιδρύοντας και ανδρικές και γυναικείες μονές, έτσι ώστε να μοιράζονται όλοι οι ασκούμενοι μοναχοί την εμπειρία του ασκητισμού. Ο ασκητισμός διαδόθηκε και στη Δύση με κύριο εκπρόσωπο τον Ιερώνυμο⁴⁴⁶. Από εκείνη την περίοδο έως και σήμερα, ο μοναχισμός αποτέλεσε σημείο αναφοράς στην πνευματική ζωή του πιστού (ορισμένοι δογματολόγοι μάλιστα θεώρησαν τη μοναχική κουρά, ως μυστήριο της Εκκλησίας⁴⁴⁷). Βέβαια, δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός, ότι επειδή ανά τους αιώνες τα μοναστήρια συγκέντρωναν πλούτο από δωρεές, έκαναν την εμφάνιση τους καταδικαστέες τεχνικές διοίκησης των μονών (π.χ. πορισμός χρημάτων από τόκους κλπ.)⁴⁴⁸, όμως αυτό που θα πρέπει να κρατήσουμε είναι ότι αρχικά ο μοναχισμός δημιουργήθηκε έχοντας σαν βάση τις οικονομικές αρχές της *Καινής Διαθήκης* και ότι αυτή θα πρέπει να είναι η ιδεολογία του υγιούς μοναχισμού.

442. Ο.π., βλ. A. Karayiannis-S. Drakopoulou-Dodd, "The Greek Christian Fathers", *Ancient and Medieval economic ideas and concepts of Social justice* 194.

443. βλ. M. Rothbart, *Economy Thought before Adam Smith*, Alabama 2006, 31-51.

444. Ο.π., 191.

445. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος επισημαίνει: «Εἶπέ δε μοι, ἡ ἀγάπη τὴν κοινοκτῆμοσύνην ἔτεκεν ἢ ἡ κοινοκτῆμοσύνη τὴν ἀγάπην. Ἐμοὶ δοκεῖ ἡ ἀγάπη τὴν ἀκτημοσύνην»· βλ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος, *Εἰς τὰς Πράξεις*, PG 60, 94.

446. βλ. Β. Φειδάς, *Βυζάντιο*, Αθήνα 1994⁴, 309-317.

447. βλ. Ν. Ματσούκας, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία*, Τόμ. Γ', 222.

448. βλ. Δ. Μόσχος, "Οικονομικές Σχέσεις στον Μοναχισμό της Αιγύπτου", *Θεολογία* 83/1(2012) 141.

Από τον πέμπτο έως και τον δέκατο αιώνα, εξαιτίας της περιόδου των σκοτεινών χρόνων που βίωσε η ανθρωπότητα, δεν υπήρξε τόπος για πολιτικές ή οικονομικές δραστηριότητες στη Δύση, με εξαίρεση τον Καρλομάγνο, ο οποίος πραγματοποιούσε μεν εμπορικές συναλλαγές στη δυτική Ευρώπη, αλλά τάχθηκε και κατά του δανεισμού που είχε σαν σκοπό το κέρδος⁴⁴⁹. Στο Βυζάντιο, από την άλλη, σύμφωνα με τον Καθηγητή Βλάσιο Φειδά, η κοινωνία ζούσε την ουσία του χριστιανικού μηνύματος, κάθε πολίτης είχε συναίσθηση ότι ήταν χριστιανός και έτσι οι προσωπικές και κοινωνικές επιλογές των πολιτών επηρεάζονταν, σε κάποιο βαθμό, από αυτήν την πεποίθηση. Σε αυτό βέβαια συνέβαλε, όπως ήδη εκθέσαμε, και η χριστιανική διδασκαλία των μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας, η οποία είχε επιρροή όχι μόνο στον μοναχισμό αλλά και στην κοινωνία του Βυζαντίου γενικότερα. Σε αυτό το σημείο, θεωρούμε σημαντικό να τονίσουμε πως οι βασικές οικονομικές πηγές της βυζαντινής αυτοκρατορίας ήταν η γεωργία και το εμπόριο, το οποίο εμπόριο έλεγχε το κράτος με ισχυρούς μηχανισμούς, ώστε να αποτρέψει την αισχροκέρδεια και την τοκογλυφία⁴⁵⁰.

Τον 12^ο αιώνα, στη Δύση, ο μοναχός Άνσελμος Καντερβουρίας δήλωσε πως ο τόκος είναι ανάλογος της κλοπής και ότι η απόκτηση κέρδους μέσω του τόκου παραβιάζει τις εντολές του Θεού. Ο πάπας Αλέξανδρος ο τρίτος καταδίκασε τους τοκογλύφους με εξορία και μάλιστα απαγόρευσε την ταφή τους. Ο επόμενος πάπας, ο Ουρβάνος ο τρίτος, χρησιμοποίησε τα λόγια του Ιησού («δανίζετε μηδὲν ἀπελπίζοντες» Ακ. 6,35), γεγονός που καταδίκασε έντονα την τοκογλυφία στη συνείδηση των πιστών. Από την άλλη, οι νομικοί της εποχής προσπαθούσαν να εντοπίσουν “παραθυράκια” σε αυτές τις απαγορεύσεις των παπών, ώστε να επιτευχθεί δανεισμός σε μια εμπορική συναλλαγή χωρίς να θεωρηθεί σαν τοκογλυφία. Ο Χουγκούτσιο (Huguccio), ένας οξυδερκής Ιταλός νομικός, εισήγαγε τη θέση του “*commodatum*” (=δάνειο). Με το *commodatum* μπορούσαν να υπογραφούν συμβόλαια δανεισμού, με σκοπό μόνο τη χρήση κάποιου αγαθού και όχι την απολαβή κέρδους. Το αγαθό αυτό έπρεπε να επιστραφεί στον δανειστή, έτσι όπως ακριβώς το είχε δάνεισε αυτός αρχικά.

Στη Γαλλία, η θεολογία άρχισε να ανθεί στις αρχές του 12^{ου} αιώνα από το πανεπιστήμιο του Παρισίου. Γενικότερα, η θεολογία ήταν επιστήμη που περιλάμβανε

449. Βλ. M. Rothbart, *Economy Thought before Adam Smith*, Alabama 2006, 31-51.

450. Βλ. Β. Φειδάς, *Βυζάντιο*, Αθήνα 1994⁴, 57, 197, 207, 251.

μεγάλο εύρος γνώσης και θεωρούνταν, όπως ήδη αναφέραμε, σαν τη βασίλισσα όλων των επιστημών, διότι καταπιανόταν με όλες τις επιστήμες. Ωστόσο, κατ' εκείνο τον καιρό, τέθηκαν ζητήματα για το αν θα πρέπει η θεολογία, εκτός από μεταφυσικά και οντολογικά θέματα, να ασχολείται και με κοινωνικά και οικονομικά θέματα. Πολλοί θεολόγοι της εποχής αρνήθηκαν αυτή την περιθωριοποίηση της θεολογίας, και έτσι η διαφωνία μεταξύ θεολόγων και νομικών, για το εάν το κέρδος του εμπορίου και ο δανεισμός με έντοκη ανταπόδοση θα πρέπει να υπάρχουν, συνεχίστηκε. Στις αρχές του 13^{ου} αιώνα ο νομικός Αλάνους (Alanus) δήλωσε ότι από τη στιγμή που υπάρχει συμφωνία μεταξύ δανειστή και δανειζόμενου, δεν υφίσταται τοκογλυφία⁴⁵¹.

Από εκεί και έπειτα, εξαιτίας διαφόρων κοινωνικών και πολιτικών παραγόντων, ξεκινούν να εμφανίζονται νέα οικονομικά κινήματα-συστήματα, τα οποία είχαν, επίσης, ένα ηθικό θεωρητικό υπόβαθρο. Τα κυριότερα από αυτά ήταν:

α) Οι σχολαστικοί (13^{ος}-16^{ος} αιώνας). Ένα θεολογικό-φιλοσοφικό σύστημα⁴⁵² με οικονομικές προεκτάσεις, το οποίο βασιζόταν, κυρίως, στην ηθική έχοντας σαν κύριο εκπρόσωπο τον Ιταλό ρωμαιοκαθολικό ιερέα Θωμά Ακινάτη (1225-1274), ο οποίος ήταν επηρεασμένος από τις οικονομικές αρχές του Αριστοτέλη και προσπάθησε να εφαρμόσει αυτές στον χριστιανισμό της εποχής του. Κατά τον Ακινάτη, οι ενέργειες των πολιτών θα έπρεπε να στρέφονται προς το κοινό καλό της κοινωνίας. Επίσης, ο πολίτης θα πρέπει να εφοδιάζεται με τα οικονομικά αγαθά που καθιστούν άνετη τη διαβίωσή του σε επίπεδο αυτάρκειας και όχι σε επίπεδο συσσώρευσης πλούτου. Κατά τον Ακινάτη, το κέρδος ενός ανθρώπου από την παραγωγική διαδικασία πρέπει να είναι πρώτα από όλα τίμιο και σε δεύτερη φάση να εξασφαλίζει τις ανάγκες της οικογένειάς του. Το περίσσειμα του κέρδους θα πρέπει να δωρίζεται για φιλανθρωπικούς σκοπούς και όχι να συσσωρεύεται. Το χρήμα πρέπει να αποτελεί ένα μέσο εκτίμησης της αξίας των προϊόντων και ένα μέσο διευκόλυνσης των εμπορικών συναλλαγών. Επιπλέον, το χρήμα, κατά τον Ακινάτη, έχει ανταλλακτική αξία, η οποία χάνεται, όταν αυτό

451. Βλ. M. Rothbart, *Economy Thought before Adam Smith*, 31-51.

452. Ο θεολογικός στόχος της σχολαστικής σχολής ήταν η ερμηνεία των χριστιανικών δογμάτων με βάση τη λογική. Κατά τον Ακινάτη, ο χριστιανισμός περιλαμβάνει φυσικές και υπερφυσικές αλήθειες. Συγκεκριμένα, οι φυσικές αλήθειες (π.χ. η ύπαρξη του Θεού κλπ.) μπορούν να αποδειχθούν φυσικώς, ενώ οι υπερφυσικές αλήθειες (π.χ. σάρκωση του λόγου κλπ.) δεν μπορούν να αποδειχθούν με τη λογική, αλλά δεν μπορούν να απορριφθούν και ως παράλογες· βλ. Σ. Γκίκας, “Σχολαστικοί”, *ΘΗΕ* 11(1967) 615-616.

ανταλλαχθεί για κάποιο προϊόν. Για αυτόν τον λόγο ο Ακινάτης τάχθηκε κατά της τοκογλυφίας, επειδή η τοκογλυφία επιζητά περισσότερη ανταλλακτική αξία ενός προϊόντος για τη χρήση του από την πραγματική, δηλαδή, αυτή που πρέπει να επιζητά. Βέβαια, δικαιολόγησε την είσπραξη τόκου στην περίπτωση όπου ο δανειζόμενος χρησιμοποιήσει το κεφάλαιο για να αυξήσει τα εισοδήματα του καθυστερώντας να επιστρέψει στον δανειστή το δανειζόμενο κεφάλαιο. Επίσης, ο Ακινάτης επισήμανε ότι εάν ένας άνθρωπος χρειάζεται κάποιο αγαθό απεγνωσμένα και βρεθεί κάποιος άλλος, ώστε να το προσπορίσει σε αυτόν σε καλή και “δίκαιη τιμή”, τότε δεν θεωρείται αδίκημα, αν ο πρώτος επιβραβεύσει τον δεύτερο, με κάτι παραπάνω από την τιμή που αγόρασε το προϊόν αυτό. Επιπροσθέτως, ο Ακινάτης, έξυπνα πάλι, τάχθηκε υπέρ της ατομικής ιδιοκτησίας, υπό την προϋπόθεση αυτή να χρησιμοποιείται για το καλό της κοινωνίας, διότι η ιδιοκτησία αποτελεί παραχώρηση της κοινωνίας και αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας του ανθρώπου. Συνεπώς, η ιδιοκτησία θα πρέπει να χρησιμοποιείται, επίσης, για το κοινό καλό (φιλοξενία, κλπ.) και όχι για καταχρήσεις. Η βασική αρχή του Ακινάτη σχετικά με την ιδιοκτησία ήταν ταυτόσημη με τη θέση της *Παλαιάς* και της *Καινής Διαθήκης*, δηλαδή ότι ο Θεός έφτιαξε τα πάντα και σε εκείνον ανήκουν τα πάντα⁴⁵³.

Η επίσης σχολαστική σχολή της Σαλαμάνκας, με εκπρόσωπο τον Luis Savaria de la Calle (1544), εισάγει τη θέση ότι η έννοια της “δίκαιης τιμής” ενός προϊόντος είναι σχετική, καθότι η τιμή επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες (π.χ. κόστος εργασίας, τόπος παραγωγής, κλπ.), επομένως δεν μπορεί να καθοριστεί η έννοια της “δίκαιης τιμής” από μια απλή εικασία, αλλά πρέπει να γίνει εκτεταμένη μελέτη όλων των παραγόντων που συμβάλλουν στη δημιουργία του τελικού προϊόντος⁴⁵⁴.

β) Οι μερκαντιλιστές (16^{ος}-18^{ος} αιώνας). Το οικονομικό μερκαντιλιστικό (=εμποροκρατικό) σύστημα το οποίο αναπτύχθηκε στην Αγγλία, τη Γερμανία, την Αυστρία και την Ιταλία είχε σαν στόχο την ευημερία του κράτους, η οποία, κατά τους μερκαντιλιστές, επιτυγχάνεται μέσα από την απόκτηση κέρδους που πραγματοποιείται από την παραγωγή και εξαγωγή εγχώριων προϊόντων σε άλλα κράτη, δηλαδή το εμπόριο. Επίσης, το κράτος θα πρέπει να δέχεται σαν εισαγόμενα προϊόντα μόνο αυτά

453. Βλ. E. Screpanti- S. Zamagni, *An Outline of the History of Economic Thought*, Oxford 2005, 19-22. Η δίκαιη τιμή, κατά τον Ακινάτη, θα πρέπει να περιλαμβάνει: α) Τις δαπάνες παραγωγής ή βελτίωσης του αγαθού, β) το κόστος μεταφοράς και συντήρησης του αγαθού και γ) ένα αντιστάθμισμα για τους κινδύνους αλλοίωσης του αγαθού· βλ. Σ. Δρακόπουλος- Α. Καραγιάννης, *Ιστορία της οικονομικής σκέψης: Μία επισκόπηση*, 34-35.

454. Βλ. M. Rothbard, *Economic Controversies*, Alabama 2011, 142. Επίσης, βλ. υποσημείωση 453.

που δεν μπορεί να παράγει, τα οποία όμως είναι απολύτως απαραίτητα για τη βιωσιμότητα του. Το συγκεκριμένο οικονομικό σύστημα οδήγησε, όπως ήταν λογικό, στη συσσώρευση του πλούτου, διότι μόνο ο εθνικός πλούτος έχει τη δύναμη (κατά την ιδεολογία του μερκαντισμού) να εγγυηθεί την εθνική ασφάλεια. Η δύναμη ενός κράτους είναι ανάλογη της οικονομικής του ισχύος, επομένως όσο περισσότερο πλούτο κατείχε ένα κράτος, τόσο ανεξάρτητο είναι από άλλα κράτη. Μάλιστα, το οικονομικό συμφέρον του κράτους πρέπει να βρίσκεται σε μεγαλύτερη θέση από το οικονομικό συμφέρον του πολίτη, θεωρία που οδήγησε ορισμένους στο να χαρακτηρίσουν τον μερκαντισμό, ως οικονομικό εθνικισμό. Οι μερκαντιστές απέρριψαν τις ιδέες των σχολαστικών, οι οποίες απέρρεαν από μέσα από τη θρησκεία, κρίνοντας ότι ο άνθρωπος θα πρέπει να είναι χαρούμενος στη παρούσα ζωή και αυτό συμβαίνει, όταν ο άνθρωπος έχει πολλά οικονομικά αγαθά στην κατοχή του, ώστε να τα απολαμβάνει. Έτσι η έννοια υλισμού προσιδιάσε με την έννοια του μερκαντισμού. Την άνοδο του μερκαντισμού ευνόησε 1) η πτώση του φεουδαλιστικού συστήματος⁴⁵⁵, το οποίο έλεγχαν λίγοι μεγαλογαιοκτήμονες έχοντας συγκεντρώσει τον αγροτικό πλούτο, 2) το κίνημα της μεταρρύθμισης, κατά το οποίο ο Λούθηρος⁴⁵⁶ στη Γερμανία και ο Ερρίκος Η΄ στην Αγγλία αντιτάχθηκαν σθεναρά στην απόλυτη εξουσία του πάπα, ο οποίος θα έπρεπε, κατά αυτούς, να ασχολείται μόνο με εκκλησιαστικά ζητήματα και όχι με

455. Το φεουδαλιστικό σύστημα, το οποίο είχε θέσει τις βάσεις του από την περίοδο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, είχε αναπτυχθεί πλήρως κατά τον 16^ο αιώνα. Στο φεουδαλισμό, το κεφάλαιο είναι η γη και η εκμετάλλευσή της, επομένως όποιος κατέχει ικανό αριθμό αγροτεμαχίων είναι ισχυρότερος από κάποιον άλλο που κατέχει λιγότερα. Αυτό το δεδομένο δημιούργησε σχέσεις υποτέλειας και χωροδеспοτείας. Οι μεγαλογαιοκτήμονες εκμεταλλεύονταν τους οικονομικά ασθενέστερους χωρικούς, τους οποίους χρησιμοποιούσαν σαν δουλοπάροικους και εισέπρατταν φόρους και πρόστιμα από αυτούς. Από την άλλη, οι δουλοπάροικοι ανέχονταν αυτήν την κατάσταση λόγω της οικονομικής αβεβαιότητας που υπήρχε στις χαμηλές τάξεις· βλ. R. Holton, *The Transition from Feudalism to Capitalism*, New York 1985, 18-28. Την πτώση του φεουδαλιστικού συστήματος ευνόησε σε μεγάλο βαθμό η κατασκευή νέων γεωργικών μηχανημάτων, τα οποία συνετέλεσαν ώστε να καταργηθεί η δουλοπαροικία και έτσι οι πρώην δουλοπάροικοι μπόρεσαν να αυτονομηθούν· βλ. Κ. Γαγανάκης, *Κοινωνική και Οικονομική Ιστορία της Ευρώπης*, Πάτρα 1999, 48-50.

456. Ο Λούθηρος μπορεί να ήταν αναθρεμμένος μέσα σε ένα μερκαντιστικό περιβάλλον, όμως είχε τις δικές του οικονομικές ιδέες. Συγκεκριμένα, πρότεινε να υπάρχει ένα ταμείο σε κάθε γερμανική πόλη, το οποίο θα κάλυπτε της ανάγκες των απόρων με τη χορήγηση δανείων. Ο κάθε δανειζόμενος που ήταν αποδέκτης αυτού του δανείου, αναλάμβανε την ευθύνη για την αποπλήρωση του δανείου αυτού, αλλά και του δανείου του γείτονά του. Αυτή η ενέργεια του Λουθήρου δημιούργησε το αίσθημα της κοινωνικής αλληλεγγύης, βλ. S. Ozment, “Προτεσταντισμός και γερμανική οικονομία”, *kathimerini.gr*. (Μτφρ. Αγνώστου, Αύγουστος 2012) χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 6 Οκτωβρίου 2017] Διαθέσιμο: <http://www.kathimerini.gr/731488/opinion/epikairothta/arxeio-monimes-sthles/protestantismos-kai-germanikh-oikonomia>

πολιτικά και οικονομικά⁴⁵⁷, 3) το τραπεζικό σύστημα της εποχής, το οποίο είχε αρχίσει να ανθεί, μέσα σε μια σχέση εξάρτησης με το διεθνές εμπόριο, που επίσης ανθούσε, 4) οι νέες γεωγραφικές ανακαλύψεις (Μαγγελάνος, Κολόμβος κ.ά.) και 5) οι μεγάλες εφευρέσεις της εποχής (π.χ. πυξίδα) που άνοιξαν νέες εμπορικές προοπτικές⁴⁵⁸.

Ο Καλβίνος, ο άλλος διάσημος μεταρρυθμιστής, δεν αντιτάχθηκε στον τόκο, όπως έπραξαν οι Πατέρες, αλλά τάχθηκε φανερά υπέρ αυτού. Αρκούσε, κατά αυτόν, το ποσό του τόκου να εντάσσεται μέσα στα συνειδησιακά πλαίσια του δανειστή (θέση που αφήνει αναπάντητα πολλά ερωτήματα). Κατά τη μεταπτυχιακή διατριβή της Κατερίνας Σίνη, «ο Καλβίνος αντιμετώπισε την ηθική του δανεισμού σαν μια ιδιαίτερη περίπτωση του γενικότερου προβλήματος των κοινωνικών σχέσεων» (ίσως και των εμπορικών) και επί της ουσίας νομιμοποίησε την τοκογλυφία⁴⁵⁹, αν και δεν την ενέκρινε για φτωχούς οφειλέτες. Ο Καλβίνος, όπως και ο Λούθηρος, συμφώνησε με τη θέση, ότι κάθε εργασία, ακόμα και η πιο ταπεινή, αποτελεί αποστολή του Θεού για κάθε χριστιανό που παρευρίσκεται εντός μιας κοινωνίας, γιατί συνδέεται με κάποιο θείο σκοπό που ο πιστός πρέπει να εκπληρώσει⁴⁶⁰. Επίσης, είναι γεγονός ότι κατά τη διδασκαλία του Καλβίνου, η συντηρητική ζωή δημιουργούσε πνεύμα αποταμίευσης στον χριστιανό που θεωρούνταν δείγμα αρετής. Για τον Καλβίνο, καλός χριστιανός ήταν αυτός, ο οποίος ήταν τίμιος, ηθικός, φιλάνθρωπος καθώς επίσης και πειθαρχημένος οικογενειάρχης. Ορισμένοι ιστορικοί θεώρησαν πως η θεωρία του Καλβίνου, περί έντιμη συσσώρευσης πλούτου που πραγματοποιούνταν από την

457. Οι αγροτικές ομάδες, κατά την περίοδο του Λουθήρου, βρίσκονταν σε άθλια οικονομική κατάσταση, εξαιτίας του εξασθενημένου φεουδαρχικού συστήματος και σαν μην έφτανε αυτό, πλήρωναν και φόρους στον πάπα. Η μεταρρύθμιση αποτελούσε για αυτούς μια ευκαιρία να ανασάνουν οικονομικά από αυτούς τους φόρους αλλά και από την οικονομική επιπόνηση του παπικού κλήρου, τα συγχωροχάρτια· βλ. J. Berenger- P. Contamine- F. Rapp, *Γενική Ιστορία της Ευρώπης: Η Ευρώπη από το 1300 μέχρι το 1660*. (Μτφρ. Π. Παπαδόπουλος) Τόμ. Γ', Αθήνα 1990, 319-323. Μετά την αγγλικανική μεταρρύθμιση που έλαβε χώρα γύρω στο 1534, έδρασαν στην περιοχή της Βρετανίας πολλοί γνωστοί επιστήμονες που ασχολήθηκαν και με τα οικονομικά όπως ο Thomas Hobbs, ο Sir William Petty, ο John Lock, ο David Hume, ο Richard Cantillon και ο Sir James Steuart, που οι ιδέες τους επηρέασαν την οικονομική σκέψη· βλ. Σ. Δρακόπουλος- Α. Καραγιάννης, *Ιστορία της οικονομικής σκέψης: Μία επισκόπηση*, 51-62.

458. Βλ. B. Gosh, "Mercantilism: Meaning, Causes and Characteristics of Mercantilism", *historydiscussion.net* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 6 Οκτωβρίου 2017] Διαθέσιμο: <http://www.historydiscussion.net/world-history/mercantilism-meaning-causes-and-characteristics-of-mercantilism/1876>

459. Βλ. Α. Σίνη, *Πολιτική Οικονομία και Χριστιανισμός*, Θεσσαλονίκη 2013, 93 (εργασία για την απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου ειδίκευσης).

460. Βλ. W. Gaston- P. Wolfe κ.ά., "Κοινωνική και Πολιτική Σκέψη (1500-1775)" *Ιστορία της Ανθρωπότητας* 6(1970) 2819.

προσωπική εργασία του χριστιανού, οδήγησε σε εύνοια του καλβινισμού από τις καπιταλιστικές⁴⁶¹ τάξεις⁴⁶².

Ο John Law (1671-1729), ο διάσημος σκωτσέζος οικονομολόγος και υπέρμαχος του μερκαντιλισμού, λίγο αργότερα από την εποχή της Μεταρρύθμισης, προσπάθησε να προσδιορίσει την πραγματική αξία των αγαθών. Το νερό, για παράδειγμα, αποτελεί πολύ σημαντικό αγαθό για τον άνθρωπο, αλλά έχει μικρή αγοραστική αξία, διότι μπορεί να βρεθεί ακόμα και ελεύθερο στη φύση, συνεπώς η ποσότητα νερού που βρίσκεται στη φύση είναι μεγαλύτερη από τη ζήτησή του. Η τιμή ενός προϊόντος μπορεί να διαμορφωθεί από πολλούς παράγοντες, όπως για παράδειγμα την ποιότητα, την προσφορά και τη ζήτηση του προϊόντος αυτού. Από την άλλη, αν η παραγόμενη ποσότητα ενός προϊόντος είναι μικρότερη από τη ζήτηση, τότε η τιμή αγοράς θα μπορούσε να είναι μεγαλύτερη⁴⁶³.

γ) Οι φυσιοκράτες (18^{ος} αιώνας). Η ιδεολογία της φυσιοκρατίας στηρίζει την ύπαρξη ως μοναδικό τρόπο του «αληθώς είναι» και την επικοινωνία Θεού και ανθρώπου ως αυταπάτη. Τη φυσιοκρατία ευνόησε το κίνημα του διαφωτισμού, όπου θεωρούνταν ως μια περίοδος απελευθέρωσης από την καταπίεση του θρησκευτικού φανατισμού⁴⁶⁴.

Παράλληλα, λοιπόν, με το κίνημα του μερκαντιλισμού, αναπτύχθηκε και το κίνημα της φυσιοκρατίας (με ρίζες στη Γαλλία) με θεμελιωτή τον Γάλλο Francois Quesnay (1694-1774), ο οποίος πίστευε ότι η γεωργική παραγωγή από μόνη της θα μπορούσε να αποτελέσει πηγή πλούτου για ένα κράτος. Ο Quesnay, στον περίφημο πίνακα του, επισημαίνει τρεις κοινωνικοοικονομικές τάξεις, τους γαιοκτήμονες, τους καλλιεργητές και τους βιοτέχνες, των οποίων οι σχέσεις σχετίζονται ως ακολούθως: Οι αγρότες δίνουν το περίσσειμα των αποθεμάτων που έχουν συγκεντρώσει από τη γη στους γαιοκτήμονες, οι οποίοι εφόσον καταναλώσουν αυτό που χρειάζονται για αυτούς και τις οικογένειες τους, δίνουν το περίσσειμα τους στους βιοτέχνες. Στη συνέχεια, οι

461. Ο καπιταλισμός είναι το οικονομικό σύστημα οργάνωσης της παραγωγικής διαδικασίας που χρησιμοποιεί την επιδίωξη του οικονομικού κέρδους σαν την κινητήρια δύναμή του· βλ. Κ. Γιοκαρίνης, *Οι θέσεις και ο ρόλος της Εκκλησίας για μια Δίκαιη και βιώσιμη Οικονομία*, 115.

462. Βλ. W. Gaston- P. Wolfe, κ.ά., “Καθολικοί και Προτεστάντες στην Ευρώπη (1500-1775)” *Ιστορία της Ανθρωπότητας* 6(1970) 2632.

463. Βλ. J. Law, *Money and Trade*, Glasgow 1750, 2-3. Άλλοι διάσημοι φυσιοκράτες ήταν ο D. Bernoulli (1700-1782), ο R. Candillon (1680-1734), ο B. Mandeville (1670-1833), πρβλ. M. Rothbart, *Economy Thought before Adam Smith*, 80-129.

464. Βλ. Αγνώστου, “Φυσιοκρατία”, *ΘΗΕ* 12(1968) 6· επίσης, βλ. υποσημείωση 465.

βιοτέχνες διανέμουν τα έσοδα τους από τους γαιοκτήμονες με δύο τρόπους, δηλαδή, α) την αγορά πρώτων υλών και β) την επισκευή μηχανημάτων που χρησιμοποιούν στις εργασίες τους και την κάλυψη των βιοποριστικών τους αναγκών. Επομένως, κατά τον Quesnay, οι μόνοι που παράγουν πλούτο είναι οι καλλιεργητές, για αυτό και βρίσκονται στην κορυφή της οικονομικής του πυραμίδας. Συνεπώς, θα πρέπει να υπάρξει αύξηση των τιμών των αγροτικών προϊόντων και μείωση των βιομηχανικών, ώστε να αυξηθεί το εισόδημα των καλλιεργητών και κατ' επέκταση του εθνικού πλούτου.

Η φράση των υπέρμαχων του φυσιοκρατισμού “laissez faire, laissez passer” [=αφήστε τους να περάσουν] δήλωνε την επιθυμία αυτών, ώστε να επιτευχθεί η ελεύθερη διακίνηση των αγαθών. Το 1774, όταν ανέλαβε υπουργός οικονομικών της Γαλλίας ο φυσιοκράτης Anne Robert Jacques Turgot (1727-1781), τότε ξεκίνησαν να εφαρμόζονται διάφορες μεταρρυθμίσεις, οι οποίες βασίζονταν στη φυσιοκρατική θεωρία. Έτσι ο Turgot δημιούργησε ένα ενιαίο φορολογικό σύστημα και για τις τρεις οικονομικές τάξεις του F. Quesnay. Επίσης, έδωσε το δικαίωμα σε όλους τους Γάλλους να εμπορεύονται δημητριακά⁴⁶⁵.

δ) Οικονομικός φιλελευθερισμός- Adam Smith κ.ά.

Λίγο πιο μετά από την εποχή του J. Law, ο σκωτσέζος οικονομολόγος Adam Smith (1723-1790) επηρεασμένος από τις ιδέες του σκωτσέζικου διαφωτισμού⁴⁶⁶, οι οποίες είχαν φθάσει και στη χώρα του (δεν είναι τυχαίο πως μεγαλύτερα οικονομικά μυαλά της κλασικής οικονομικής περιόδου ή ήταν Βρετανοί ή έδρασαν στην περιοχή της Βρετανίας), με το έργο του «*An Inquire into the Nature and the Causes of the Wealth*

465. Βλ. S. G. Medema- W. J. Samuels, *The History of Economic Thought: A Reader*, Routledge 2003, 95-119.

466. Το κίνημα του διαφωτισμού προσπάθησε να επιλύσει όλα τα θεωρητικά της διανόησης, αλλά και τα πρακτικά προβλήματα της ζωής, με τη χρήση της λογικής. Ο διαφωτισμός επεκτάθηκε, κυρίως, στην Αγγλία, τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιταλία, αλλά και στην Ελλάδα. Οι περισσότεροι διαφωτιστές, ενώ δέχονταν τον Θεό, απέρριπταν το προπατορικό αμάρτημα και αναζητούσαν την ουσία της θρησκείας στην ηθική. Οι διαφωτιστές υποστήριζαν την παιδεία, τα ατομικά δικαιώματα του πολίτη, και ως προς τη διοίκηση του κράτους, υποστήριζαν τον διαχωρισμό των εξουσιών κατά τον Montesquie. Το κίνημα του διαφωτισμού ευνόησε, επίσης, την ανάπτυξη των επιστημών και τη διαμόρφωση της πολιτικής οικονομίας· βλ. Κ. Γεωργούλης, “Διαφωτισμός” *ΘΗΕ* 4(1964) 1188-1190. Βέβαια, εδώ θα πρέπει να επισημάνουμε ότι το κίνημα του σκωτσέζικου διαφωτισμού διαφοροποιήθηκε αρκετά από το κίνημα του ακραϊνού διαφωτισμού. Το κίνημα του σκωτσέζικου διαφωτισμού κινήθηκε προς τον εμπειρισμό, με κύριο εκφραστή του κινήματος τον John Lock και τη θεωρία ότι, η ψυχή του ανθρώπου αποτελεί έναν άγραφο πίνακα (tabula rasa), δηλαδή, δέχεται εμπειρικά τη γνώση· βλ. J. Dune, *John Lock*. (Μτφρ. Ι. Δελλής- Β. Δελλή, Πάτρα 2000, 140).

of Nations, 1776» [=Μια Έρευνα στη Φύση και στις Αιτίες του Πλούτου των Εθνών] εξέφρασε αντίθετη άποψη σχετικά με τις θεμελιώδεις αρχές του μερκαντισμού και της φυσιοκρατίας, δηλώνοντας ότι ο κρατικός πλούτος εξαρτάται πρωτίστως από την εργασία και το επιχειρηματικό πνεύμα και δευτερευόντως από τα περισσεύματα πολύτιμων λίθων και άλλων πόρων⁴⁶⁷. Ο A. Smith, παρόλο που αναγνώριζε πως για την παραγωγή πλούτου ήταν αναγκαία και τα φυσικά αγαθά, έμεινε στη θέση ότι το κεφάλαιο και η εργασία αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες της παραγωγικής διαδικασίας, θέτοντας έτσι τα θεμέλια για τη βάση της κλασικής οικονομικής θεωρίας⁴⁶⁸. Ο A. Smith, μαθητής του εμπειριστή David Hume (1711-1776)⁴⁶⁹, εισήγαγε μια νέα οικονομική έννοια στη θέση του Θεού, δηλαδή, “το αόρατο χέρι της αγοράς”⁴⁷⁰, το οποίο είναι υπεύθυνο για την παγκόσμια οικονομική αρμονία και μετατρέπει το προσωπικό όφελος του καθενός σε όφελος της κοινωνίας.

Ορισμένοι εξέφρασαν διάφορες σκέψεις σχετικά με το εάν ο A. Smith ήταν χριστιανός ή όχι (δηλαδή, εάν με την λέξη Θεός αναφερόταν στον ίδιο τον Θεό ή σε κάποια αυθύπαρκτη αρχή ή στην φύση), ωστόσο, χωρίς να είμαστε σε θέση να δώσουμε απάντηση σε αυτό το ερώτημα, μπορούμε να πούμε με σιγουριά ότι τα έργα του είναι εμπροσθίως με θεολογικούς όρους και ιδέες. Εδώ, θα πρέπει να επισημάνουμε το γεγονός ότι πριν αναλάβει την έδρα του στο πανεπιστήμιο της Γλασκόβης (1751), ο A. Smith υπέγραψε την ομολογία πίστεως του Westminster. Επίσης, ο Smith μεγάλωσε

467. Βλ. S. Berstein- P. Milzza, *Από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα Ευρωπαϊκά Κράτη*. (Μτφρ. Α. Δημητρακόπουλος, Αθήνα 1997), 463 [= *Historie de l' Europe. De l' Empire Romain a l' Europe*, Paris 1994].

468. Βλ. W. Gaston- P. Wolfe κ.ά., “Κοινωνική και Πολιτική Σκέψη (1500-1775)” *Ιστορία της Ανθρωπότητας* 6(1970) 2823. Αυτό που χαρακτηρίζει την περίοδο της κλασικής οικονομικής σκέψης είναι: α) Το ατομικό κίνητρο, β) η αξία και η κατανομή των παραγωγικών πόρων, γ) η ύπαρξη ελευθερίας του εμπορίου, δ) γενικότερα, η μακροχρόνια πορεία της οικονομίας ως σύνολο, βλ. Σ. Δρακόπουλος- Α. Καραγιάννης, *Ιστορία της οικονομικής σκέψης: Μία επισκόπηση*, 69.

469. Ο D. Hume πίστευε ότι ο πλούτος δεν πρέπει να σχετίζεται με τα πολύτιμα μέταλλα, διότι η συσσώρευση αυτών διαταράσσει τις εμπορικές συναλλαγές προκαλώντας άνοδο των τιμών, βλ. M. Beaud, *Η Ιστορία του Καπιταλισμού*. (Μτφρ. Μ. Βερέτας, Θεσσαλονίκη 1987), 107 [= *Historine du Capitalism*, Editions du Seuil, 1981].

470. They led by an invisible hand to make nearly the same distribution of the necessaries of life, which would have been made, had the earth been divided into equal portions among all its inhabitants, and thus without intending it, without knowing it, advance the interest of the society, and afford means to the multiplication of the species: Βλ. Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, εκδ. R. Campbell- A. Skinner, Τόμ.1, Oxford 1976, 181. (Μτφρ. στα ελληνικά: Αυτοί, [=οι εύποροι] καθοδηγούνται από ένα αόρατο χέρι, το οποίο κατανέμει ισόποσα τα αναγκαία αγαθά του βιοπορισμού, έτσι όπως θα έπρεπε να έχει γίνει, χωρίζοντας ισόποσα μεταξύ όλων των κατοίκων της Γης, και έτσι, χωρίς να το έχουν σαν κίνητρο και χωρίς να ξέρουν, οι εύποροι, προνοούν για το κοινωνικό συμφέρον, προσφέροντας τα αναγκαία για τον πολλαπλασιασμό των ειδών).

μαζί με τη μητέρα του, η οποία ήταν μέλος πρεσβυτεριανής εκκλησίας, γεγονός που δείχνει ότι η θρησκεία είχε διαδραματίσει κάποιον ρόλο, μικρό ή μεγάλο, στη ζωή του⁴⁷¹. Κατά την περίοδο του σκωτσέζικου διαφωτισμού (16^{ος}-19^{ος} αιώνας), η θεολογία που είχε διαμορφωθεί στη Σκωτία ήταν ένα μείγμα καλβινισμού και διαφωτισμού⁴⁷², το οποίο, όπως φαίνεται, επηρέασε τη γραφίδα του Smith⁴⁷³. Μέσα από το σύγγραμμα του «*The Theory of Moral Sentiments, 1759*» [=Η Θεωρία των Ηθικών Συναισθημάτων], ο A. Smith εκφράζει τον θαυμασμό του για τον δημιουργό του σύμπαντος⁴⁷⁴ και κρίνει ότι η υποταγή του ανθρώπου στις ηθικές του διδαχές διευκολύνει τον Θεό να συνεργαστεί μαζί του στο έργο της θείας πρόνοιας⁴⁷⁵. Επιπλέον, χρησιμοποιεί τη λέξη “deity” (=θεότητα) 13 φορές, χαρακτηρίζει τον Θεό σαν “author of the universe” (=δημιουργό του σύμπαντος) 7 φορές και χρησιμοποιεί 41 φορές τη λέξη “God” (=Θεός).

Ο Thomas Robert Malthus (1766-1836), ένας Άγγλος κληρικός και διάσημος οικονομολόγος, εξέφρασε μια διαφορετική γνώμη πάνω στο έργο του A. Smith, θεωρώντας ότι ενώ ο πλούτος της γης αυξάνεται με αριθμητική πρόοδο, ο πληθυσμός

471. Βλ. P. Oslington, *Adam Smith as Theologian*, New York 2011, 4.

472. Βασική θεωρία της θεολογίας την εποχή του σκωτσέζικου διαφωτισμού ήταν η θέση ότι ο Θεός είναι ο απόλυτος δημιουργός του σύμπαντος και ότι τα σημάδια της παρουσίας του είναι εμφανή μέσα από τον ορατό κόσμο, δηλαδή, τη φύση. Επίσης, η θρησκεία συνεισφέρει στην αρμονική λειτουργία της κοινωνίας, γιατί η σοφία του Θεού προνόησε μέσω των ηθικών και επιστημονικών νόμων που υπάρχουν την εύρυθμη λειτουργία του κράτους. Τέλος, η εσχατολογική προσδοκία της θρησκείας δίνει περισσότερα κίνητρα στον άνθρωπο, ώστε να βελτιώνεται σε όλους τους τομείς ακόμα περισσότερο· βλ. P. Oslington, *Adam Smith as Theologian*, 7.

473. Ορισμένοι μελετητές έχουν παρατηρήσει στα έργα του A. Smith, επίσης, επιδράσεις και από τον στωικισμό, αλλά και από τον Αριστοτέλη· βλ. L. Hill, “The hidden Theology of Adam Smith”, *European Journal of the History of Economic Thought*, Canberra 2001 4.

474. In fact, when we look carefully into any part of nature we find this sort of evidence of the providential care of its Author—we can admire the wisdom and goodness of God even in the weakness and folly of man: Βλ. A. Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, εκδ. J. Bennett, Canada 2017, 59. Μτφρ. (=Στην πραγματικότητα, όταν κοιτάζουμε προσεκτικά, σε οποιοδήποτε σημείο της φύσης, τότε βρίσκουμε αποδείξεις για την προνοητική φροντίδα του δημιουργού της. Μπορούμε να θαυμάσουμε τη σοφία και την καλοσύνη του Θεού, ακόμη και στην αδυναμία και την ανυπαρξία του ανθρώπου).

475. In acting according to the dictates of our moral faculties, we necessarily pursue the most efficient means for promoting the happiness of mankind. Therefore: When we act in accordance with the dictates of our moral faculties, we are in a sense cooperating with the Deity and advancing as far as we can the plan of Providence: Βλ. A. Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, εκδ. J. Bennett, Canada 2017, 87. Μτφρ. (=Λειτουργώντας σύμφωνα με τις επιταγές των ηθικών μας νόμων, επιδιώκουμε, αναγκαστικά, να αποκτήσουμε τα αποτελεσματικότερα μέσα για την προώθηση της ευτυχίας της ανθρωπότητας. Επομένως, όταν ενεργούμε σύμφωνα με τις επιταγές των ηθικών μας νόμων, κατά κάποιο τρόπο συνεργαζόμαστε με τη θεότητα και ενισχύουμε στο μέτρο που μπορούμε το σχέδιο της (Θείας;) Πρόνοιας).

της γης αυξάνεται με γεωμετρική πρόοδο⁴⁷⁶. Επομένως, ο έλεγχος του υπερπληθυσμού της Γης μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο μέσω του αυτοπεριορισμού του ανθρώπου και δια της εξόντωσης ενός μέρους της ανθρωπότητας, μέσω των πολέμων, των λιμών και των επιδημιών⁴⁷⁷. Αποτέλεσμα του υπερπληθυσμού της γης αποτελεί η αυξημένη ζήτηση των αγαθών και μειωμένη προσφορά αυτών. Ό,τι και να επιχειρήσει να πράξει ο άνθρωπος, ακόμα και τροφή να προσφέρει στον πλησίον του, η ίδια η φύση επιτάσσει κάποιους να μείνουν χωρίς τροφή⁴⁷⁸. Ακόμη, θεώρησε ότι η πρόνοια του κράτους για τους άπορους είναι ανούσια, γιατί η περίθαλψη των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων στερεί τα αναγκαία από αυτούς που τα αξίζουν πραγματικά⁴⁷⁹. Επιπλέον, τάχθηκε υπέρ της ατομικής ιδιοκτησίας⁴⁸⁰ και συμπέρανε ότι η ζωή είναι ευλογία από τον Θεό, συνεπώς ο άνθρωπος θα πρέπει να ευχαριστεί τον Θεό, ακόμα και αν ζει μέσα στη δυστυχία⁴⁸¹. Η οικονομική λύση που προτείνει ο T. Malthus, για να αντιμετωπιστεί το δυσανάλογο πρόβλημα της προσφοράς και της ζήτησης είναι η δημιουργία της “ενεργούς ζήτησης”, η οποία θα πραγματοποιηθεί με δημόσια έργα και ταυτόχρονα, βελτίωση της οικονομικής κατάστασης των γαιοκτημόνων, η οποία θα δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας για τις μικρότερες κοινωνικές ομάδες⁴⁸². Αν και απαισιόδοξη, ίσως και αστήριχτη, η οικονομική θεωρία του Malthus περί υπερπληθυσμού της γης, ωστόσο ενέπνευσε τον Άγγλο φυσιοδίφη Charles Darwin, όπως ομολογεί ο ίδιος ο Darwin, ώστε να συγγράψει το πασίγνωστο έργο του περί καταγωγής των ειδών, το οποίο έγειρε έμμεσα και ερωτήματα θρησκευτικής χριστιανικής πίστης (λ.χ. εφόσον ο άνθρωπος αποτελεί εξέλιξη κάποιου ζώου, έχει ψυχή τελικά; Διότι ήταν αποδεκτό πως τα ζώα δεν έχουν ψυχή κ.ο.κ.)⁴⁸³.

Ο Γάλλος Jean Batiste Say (1767-1832), ο οποίος γνώριζε προσωπικά τον T. Malthus, υποστήριξε στο σύγγραμμά του «*Traité d'économie politique*, 1803»

476. Βλ. T. R. Malthus, *An Essay on the Principle of Population*, London 1798, 13,15.

477. Ο.π., 66.

478. Ο.π., 100.

479. Ο.π., 43.

480. Ο.π., 138.

481. Ο.π., 189.

482. Βλ. T. Malthus, *An Essay on the Principle of Population*, Τόμ. 1^{ος}, Cambridge 1989[1820], 107-108.

483. Βλ. G. Allen, *Charles Darwin*, London 2013[1883], 16. Ορισμένοι ιστορικοί θεώρησαν πως επιστήμονες όπως ο T. H. Huxley τάχθηκαν υπέρ του δαρβινισμού, γιατί το επιστημονικό υπόβαθρο του δαρβινισμού ήταν καλύτερο από το θρησκευτικό υπόβαθρο της συγκεκριμένης εποχής και αυτό θα βοηθούσε την οικονομία τη δεδομένη χρονική στιγμή, βλ. P. J. Bowler- I. W. Morus, *Η ιστορία της νεότερης επιστήμης: Μια Επισκόπηση*. (Μτφρ. Β. Σπυροπούλου) Κρήτη 2012, 123.

[=Διατριβή επάνω στην Πολιτική Οικονομία] ότι για να δημιουργηθεί ανάπτυξη θα πρέπει να αυξάνεται συνεχώς η προσφορά των προϊόντων, διότι η προσφορά δημιουργεί το εισόδημα, το οποίο οι καταναλωτές θα χρησιμοποιήσουν στις αγορές τους⁴⁸⁴. Ο φιλόσοφος-συγγραφέας William Godwin (1756–1836) έκανε λόγο για ένα σύστημα οικονομίας με μια απλούστερη μορφή διακυβέρνησης⁴⁸⁵, τάχθηκε εναντίον της ατομικής ιδιοκτησίας και εναντίον του κράτους, κατηγορώντας αυτά ότι επιφέρουν στην ανθρωπότητα την κοινωνική αδικία⁴⁸⁶, θεώρησε σαν πολιτική δικαιοσύνη την εφαρμογή των αρετών του ήθους και της αλήθειας εντός μια κοινότητας⁴⁸⁷ και τάχθηκε υπέρ της ατομικής μόρφωσης, γιατί πίστευε πως οι μορφωμένοι άνθρωποι συνεισφέρουν σε μια κοινότητα⁴⁸⁸. Τα κείμενα του W. Godwin χρησιμοποιήθηκαν αργότερα από τον κομμουνισμό. Έτσι ο Godwin θεωρήθηκε σαν τον πρώτο αναρχικό, μάλιστα οι θέσεις του δείχνουν ότι είχε έντονη κλίση προς τον αθεϊσμό^{489 490}.

Ο David Ricardo (1772-1823), μέσω του οικονομικού μυθιστορήματος «*Principles of Political Economy and Taxation*, 1817» [=Βασικές αρχές της Πολιτικής Οικονομίας και της φορολογίας]⁴⁹¹, εισάγει τη θέση πως το κόστος μιας εργασίας για την παραγωγή ενός αγαθού είναι σχετικό (και όχι απόλυτο όπως πίστευε ο A. Smith⁴⁹²) και διαμορφώνεται από πολλούς παράγοντες, όπως τη φύση της εργασίας, την ικανότητα του εργάτη, τις τάσεις της μόδας (αν το προϊόν είναι, για παράδειγμα, ρούχο,

484. Βλ. G. Lotha- G. Young- κ.ά., “J.-B. Say”, *Encyclopædia Britannica*, χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 16 Οκτωβρίου 2017] Από: <https://www.britannica.com/biography/J-B-Say>

485. Βλ. W. Godwin, *Political Justice*, εκδ. H.Salt, London 1890, 36.

486. Ο.π., 37-38.

487. Ο.π., 5.

488. Ο.π., 130.

489. Βλ. G. Lotha, “William Godwin”, *Encyclopædia Britannica*, χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 17 Οκτωβρίου 2017] Από: <https://www.britannica.com/biography/William-Godwin>

490. Θεωρούμε ιδιαίτερα ενδιαφέρον το γεγονός πως ενώ ο κληρικός T. Malthus διαχωρίζει τους ανθρώπους σε πρώτης και δεύτερης διαλογής, και μάλιστα απορρίπτει τους ανθρώπους της δεύτερης κατηγορίας, ο δηλωμένος άθεος W. Godwin, από την άλλη, εκφράζει την πίστη του στην ομαδικότητα της κοινότητας, θέση που αποτελεί μια κατ’ εξοχήν χριστιανική αρχή, από τα πρώτα κιόλας χρόνια της χριστιανικής ζωής. Μάλιστα, ο Malthus και ο Godwin, στα έργα τους, εξέφραζαν τις διαφωνίες τους, ο ένας ως προς τον άλλο, στηρίζοντας ο καθένας τις αρχές του με διάφορα συγγράμματα· βλ. T. R. Malthus, *An Essay on the Principle of Population*, 2,8,9,41,84, κ.εξ.· βλ. W. Godwin, *Political Justice*, 26.

491. Το έργο αυτό του David Ricardo δίνει βάση στους θεσμούς και αναφέρεται σε μια κοινωνία, όπου το μόνο που υπάρχει είναι οι νόμοι (οι οποίοι ακολουθούνται μηχανοποιημένα από τους ανθρώπους) το κίνητρο των οποίων είναι καθαρά οικονομικό. Οι πρωταγωνιστές του μυθιστορήματος του Ricardo είναι οι πλούσιοι κεφαλαιούχοι, οι οποίοι συσσωρεύουν τον πλούτο και επενδύουν συνεχώς και οι εργάτες, οι οποίοι προσπαθούν να επιβιώσουν μέσα στη κοινωνία τους.

492. Βλ. Ν. Ρικάρντο, *Αρχαί Πολιτικής Οικονομίας και Φορολογίας*. (Μτφρ. Ν. Κωνσταντινίδης, Αθήνα χ.χ.) [=Principles of Political Economy and Taxation, 1817] 13.

κ.ο.κ.)⁴⁹³. Τάχθηκε υπέρ του διεθνούς εμπορίου και κατά της συσσώρευσης των εγχώριων αγαθών⁴⁹⁴. Εβραϊκής καταγωγής ο Ricardo, ασπάσθηκε στη συνέχεια τον προτεσταντισμό (κουακέρος) εγκαταλείποντας τον ιουδαϊσμό και εξελίχθηκε, μετέπειτα, σε έναν από τους πιο επιτυχημένους τραπεζίτες⁴⁹⁵.

ε) Κομμουνισμός και καπιταλισμός.

Η Βιομηχανική Επανάσταση (1760-1860) είχε σαν οικονομική συνέπεια την άνοδο της μεσαίας τάξης που είχε, με τη σειρά της, σαν αποτέλεσμα την άνιση κατανομή πλούτου στις κατώτερες τάξεις, όπου ο εργάτης ήταν ουσιαστικά δούλος του κεφαλαιοκρατικού μηχανισμού. Μέσα σε αυτήν την κοινωνική-οικονομική κατάσταση αναπτύχθηκαν διάφορες σοσιαλιστικές ιδέες⁴⁹⁶ οι οποίες στράφηκαν κατά αυτής της οικονομικής δυσμένειας που αντιμετώπιζε η εργατική τάξη. Η γνωστότερη οικονομική θεωρία από αυτές τις σοσιαλιστικές τάσεις ήταν αυτή του Karl Marx⁴⁹⁷.

Ο εβραϊκής καταγωγής Γερμανός φιλόσοφος, κοινωνιολόγος, δημοσιογράφος, ιστορικός, πολιτικός και οικονομολόγος Karl Marx (1818-1883) μαζί με τον φίλο, ένθερμο υποστηρικτή και χρηματοδότη του, τον εύπορο επιχειρηματία Friedrich Engels (1820-1895) ίδρυσαν το 1848 τον σύνδεσμο των κομμουνιστών και δημιούργησαν την κομμουνιστική ιδεολογία που υφίσταται έως και σήμερα. Κατά τον K. Marx, αυτό που υφίσταται σε μια κοινωνία είναι η οικονομική ζωή της κοινωνίας που αφορά τον τρόπο με τον οποίο παράγονται τα αγαθά. Ο τρόπος παραγωγής των αγαθών καθορίζει, κατά τον Marx, την ιδεολογία ολόκληρης της κοινωνίας. Ο Marx διαχώρισε την οικονομία σε παραγωγικές δυνάμεις και παραγωγικές σχέσεις. Οι παραγωγικές δυνάμεις αφορούν οτιδήποτε συμβάλει στην παραγωγή των οικονομικών

493. Ο.π., 13, 99, 196.

494. Ο.π., 248.

495. Βλ. Δ. Καλιτσουνάκης, *Ντ. Ρικάρντο: Αρχαί Πολιτικής Οικονομίας και Φορολογίας*. (Μτφρ. Ν. Κωνσταντινίδης, Αθήνα χ.χ.), 15 [=Principles of Political Economy and Taxation, 1817].

496. Βλ. Γ. Κορρές, *Επιχειρηματικότητα και Ανάπτυξη*, Αθήνα 2015, 65-66· συγκεκριμένα: α) Ουτοπικός σοσιαλισμός (η αδελφική αγάπη θα πρέπει να υπερνικά την πάλη των τάξεων), β) χριστιανικός σοσιαλισμός (προσπάθεια εφαρμογής των βιβλικών αρχών στην εργατική ζωή), γ) κρατικός σοσιαλισμός (το κράτος θα πρέπει να κρατικοποιήσει όλες τις ιδιωτικές επιχειρήσεις και να αποτελέσει τον μόνο εργοδότη), δ) επιστημονικός σοσιαλισμός (Marx, δύναμη κεφαλαίου έναντι της εργατικής τάξης) και ε) δημοκρατικός σοσιαλισμός (τα μέσα παραγωγής, οι επιχειρηματικές και παραγωγικές δραστηριότητες θα πρέπει να ανήκουν στο δημόσιο και ο έλεγχος της λειτουργίας τους να ασκείται από τους εργαζομένους μέσω, δημοκρατικά εκλεγμένων, εκπροσώπων.

497. Σ. Δρακόπουλος- Α. Καραγιάννης, *Ιστορία της οικονομικής σκέψης: Μία επισκόπηση*, 155.

αγαθών (π.χ. μηχανήματα κλπ.), ενώ οι παραγωγικές σχέσεις αφορούν σχέσεις ανθρώπων κατά την παραγωγική διαδικασία αλλά και σχέσεις ιδιοκτησίας επί των μέσων παραγωγής. Οι παραγωγικές δυνάμεις και οι παραγωγικές σχέσεις σχετίζονται μεταξύ τους και οποιαδήποτε μεταβολή της μιας κατηγορίας επηρεάζει και την άλλη. Οι παραγωγικές δυνάμεις στην ιστορία της ανθρωπότητας αφορούσαν 1) τη δουλεία κατά τους αρχαίους χρόνους, 2) το σύστημα του φεουδαλισμού και 3) τον καπιταλισμό. Επιπλέον, ο Marx αναφέρεται στη σύγκρουση των οικονομικών τάξεων, που προκύπτει μέσα από τις παραγωγικές σχέσεις (π.χ. δούλοι και ελεύθεροι, κεφαλαιοκράτες και εργάτες κλπ.) και προτείνει σαν λύση την εξέλιξη των παραγωγικών δυνάμεων, ώστε να κλείσει η οικονομική ψαλίδα μεταξύ των οικονομικών τάξεων. Ακόμα, θεωρεί ότι η ιδεολογία μια κοινωνίας δεν αποτελεί την ιδεολογία του συνόλου της κοινωνίας, αλλά την ιδεολογία των κεφαλαιοκρατών, η οποία επιβάλλει τους δικούς της κανόνες στην κοινωνία. Οι αξίες και τα ήθη μιας κοινωνίας μεταβάλλονται σύμφωνα με το οικονομικό σύστημα της εποχής (ιστορικός υλισμός). Η θρησκεία, κατά τον Marx, έχει σαν σκοπό να αποσπάσει από τις μικρές τάξεις την προσοχή από τα κοινωνικά δρώμενα και στη συνέχεια να τις υπνωτίζει, ώστε να μην αντιδρούν στη κεφαλαιοκρατία (όπιο του λαού⁴⁹⁸). Επιπλέον, ο Marx θεωρεί ότι ο κομμουνισμός θα φέρει τον άνθρωπο πίσω από κει που ξεκίνησε, δηλαδή, στον ιστορικά πρώτο κοινοτισμό και θα απαλλάξει τις ασθενείς οικονομικές τάξεις από την καταπίεση των κεφαλαιοκρατών^{499 500}. Συνεπώς, ο Marx κρίνει τη θρησκεία σαν αποκόρημα της φαντασίας του ανθρώπου που λειτουργεί σαν βαλβίδα εκτόνωσης του απλού λαού ενάντια στην καταπίεση του κεφαλαίου. Ο Καθηγητής κλασικής φιλοσοφίας Μιχάλης Κοπιδάκης υποστηρίζει ότι τα συγγράμματα του Marx έχουν επηρεαστεί πολύ από εικόνες της Βίβλου, ειδικά στο κομμουνιστικό μανιφέστο όπου «μιμείται συνειδητά τη Βίβλο, χρησιμοποιώντας βιβλική

498. Βλ. K. Marx, *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840: Μια ανθολογία*. (Μτφρ. Θ. Γκιούρας, Αθήνα 2014), 148: «η θρησκεία είναι ο στεναγμός του καταπιεσμένου δημιουργήματος, το θυμικό ενός άκαρδου κόσμου, όπως είναι το πνεύμα μη πνευματικών καταστάσεων. Είναι το όπιο του λαού. Η άρση της θρησκείας, ως της ουτοπικής ευτυχίας του λαού είναι η απαίτηση της πραγματικής ευτυχίας του. Η απαίτηση να εγκαταλειφθούν οι ψευδαισθήσεις μιας κατάστασης είναι η απαίτηση να εγκαταλειφθεί μια κατάσταση, η οποία χρειάζεται τις ψευδαισθήσεις».

499. Βλ. Σ. Γκίκας, “Κάρολος Μάρξ”, *ΘΗΕ* 8(1966) 773-777.

500. Ο K. Marx χρησιμοποιεί, επίσης, στο οικονομικό του μοτίβο την έννοια της υπεραξίας κατά την οποία ο κεφαλαιούχος-παραγωγός καρπώνεται σημαντικό μερίδιο κέρδους από την εργασία του υπαλλήλου του, χωρίς ο υπάλληλος αυτός να το πληρωθεί. Ουσιαστικά ο εργαζόμενος παράγει πολλαπλάσιο έργο από αυτό για το οποίο πληρώνεται, βλ. Σ. Δρακόπουλος- Α. Καραγιάννης, *Ιστορία της οικονομικής σκέψης: Μία επισκόπηση*, 165-170.

μεγαληγορία, δηλαδή συνδυασμό προφητικού και υψηλού λόγου»⁵⁰¹, άλλωστε, κατά τον Καθηγητή Σ. Αγουρίδη, οι εβραϊκές ρίζες του Marx δεν ήταν άσχετες με τις αντιλήψεις του⁵⁰².

Ο καλός φίλος του Marx, ο Γερμανός φιλόσοφος F. Engels σπούδασε δυο χρόνια φιλοσοφία και τρία χρόνια θεολογία στο πανεπιστήμιο της Τυβίγγης (1788-1793), εργάστηκε τρία χρόνια σαν οικοδιδάσκαλος στη Βέρνη της Ελβετίας και άλλα τρία στη Φρανκφούρτη. Στον επικήδειο του Marx, ο Engels είπε ότι ο Marx ανακάλυψε τον νόμο της εξέλιξης της ανθρώπινης ιστορίας, όπως ο C. Darwin ανακάλυψε τον νόμο της εξέλιξης στην οργανική φύση. Ο νόμος αυτός προϋποθέτει πως ο άνθρωπος χρειάζεται πρώτα φαγητό, νερό, στέγαση, ρουχισμό και μετά να ασχοληθεί με τη θρησκεία, την πολιτική, την τέχνη κλπ.⁵⁰³ Κατά τον Engels, ο μισθωτός μόνο κατά τη διάρκεια ενός μέρος του χρόνου του εργάζεται για τον εαυτό του, ενώ τον υπόλοιπο χρόνο του εργάζεται αποκλειστικά και μόνο για κάποιον καπιταλιστή, έτσι δημιουργείται η συσσώρευση του πλούτου⁵⁰⁴. Οι Engels και Marx αντιτάχθηκαν πολύ στον τύπο της θρησκείας, διότι έτσι όπως είχε διαμορφωθεί μέσα στο (προτεσταντικό) περιβάλλον όπου ζούσαν φαίνεται ότι συνέφερε τη δράση των καπιταλιστών.

Το αυτό συμπέρασμα φαίνεται πως εξήγαγε και ο Γερμανός κοινωνιολόγος Max Weber (1864-1921), ο οποίος συμπέρανε ότι οι καπιταλιστικές τάσεις μιας κοινωνίας (ο Weber αναφέρθηκε κυρίως στον προτεσταντικό καλβινισμό⁵⁰⁵) προέρχονται από την προτεσταντική τάση του λαού να συσσωρεύει τον πλούτο (ζώντας ασκητικά) που θα έπρεπε να δαπανήσει για άλλες βιοτικές δραστηριότητες (π.χ. διασκέδαση). Συνεπώς, η συσσώρευση του πλούτου δημιουργεί κεφάλαιο και η συσσώρευση του κεφαλαίου δημιουργεί το φαινόμενο του καπιταλισμού. Το κέρδος για τους προτεστάντες αποτελεί ευλογία από τον Θεό, συνεπώς οι καπιταλιστικές τάσεις φιλτράρονται μέσα από το φίλτρο της προτεσταντικής ιδεολογίας, που συστήνει

501. Βλ. Μ. Κοπιδάκης, “Ο Μάρξ επηρεάστηκε κυρίως από τη Βίβλο”, *tovima.gr*, Μάιος 2011 χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 24 Οκτωβρίου 2017] Από: <http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=402033>

502. Πρβλ. Σ. Αγουρίδης, “Το νόημα της ιστορίας κατά τον Μαρξισμό”, *Ορθόδοξος Πνευματικότης: Χριστιανισμός-Μαρξισμός*, Θεσσαλονίκη 1968 115(=Σεμινάριο Θεολόγων Θεσσαλονίκης:2).

503. Βλ. C. Morazé- κ.ά., “Η Υλιστική Σκέψη στον Δέκατο Ένατο Αιώνα: Μάρξ και Ένγκελς” *Ιστορία της Ανθρωπότητας*, Τόμ. 8^{ος}, Αθήνα 1970, 3855.

504. Βλ. A. Arbatov- A. Beliakov- κ.ά., *Οι Βάσεις του Μαρξισμού-Λενισμού*. (Μτφρ. Χ. Σ. Πετριδής, Αθήνα 1964), 28.

505. Βλ. N. Behnegar, “Max Weber”, *The Encyclopedia of Political Science*, Washington 2011 1761.

έναν τίμιο, ασκητικό και συνετό τρόπο διαχείρισης των χρημάτων, δηλαδή επενδύσεις που θα αποφέρουν νέο κέρδος στους πιστούς επενδυτές⁵⁰⁶.

Ο Αυστριακός κοινωνιολόγος Joseph Schumpeter (1883-1950) τόνισε ότι το καπιταλιστικό σύστημα περιβάλλεται από ένα θεσμικό πλαίσιο που ονομάζεται καπιταλιστική τάξη. Οι δημοκρατικές ιδεολογίες είναι διαμορφωμένες με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην επιδρούν επάνω στην καπιταλιστική τάξη αλλά και να μην επιδέχονται λαϊκές παρεμβολές, μάλιστα ευνοούν την ανάπτυξή της⁵⁰⁷. Η δημοκρατία⁵⁰⁸ αποτελούσε για τον Schumpeter, μόνο ένα μέρος μιας ευρείας επιστήμης της κοινωνικής ανάπτυξης.

Έως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο (1914-1918), οι κυρίαρχες οικονομικές σκέψεις ήταν δύο, του μαρξισμού και του οικονομικού φιλελευθερισμού (A. Smith)⁵⁰⁹. Έπειτα, εμφανίζεται ο βρετανός οικονομολόγος John Maynard Keynes (1883–1946) ο οποίος εισάγει τη θέση, ότι το κράτος πρέπει να ασκεί βασικό έλεγχο στην κίνηση του κεφαλαίου και όχι στοιχειώδη όπως πρότεινε ο A. Smith⁵¹⁰. Από την εποχή του Keynes και έπειτα η οικονομία χωρίζεται σε μακροοικονομία και μικροοικονομία, όπου η πρώτη μελετά τα συνολικά μεγέθη μέσα σε μία οικονομία όπως συνολικό εισόδημα, συνολική απασχόληση κ.ά.⁵¹¹, ενώ η δεύτερη μελετά τα επιμέρους οικονομικά μεγέθη, μισθούς, τιμές κ.ά.⁵¹². Η οικονομία γίνεται πλέον επιστήμη ανεξάρτητη της ηθικής αλλά και αντικείμενο μελέτης, έχοντας πολλούς διαπρεπείς επιστήμονες οικονομολόγους ως εκπροσώπους (Alfred Marshall, Vilfredo Federico Damaso Pareto, Friedrich von Wieser, κ.ά.).

506. Βλ. F. Ferrarotti, “Max Weber”, *Οι Κλασικοί της Κοινωνιολογίας*. (Μτφρ. Κ. Κατηφόρης- Δ. Κουνελάκης- κ.ά., Αθήνα χ.χ.) 99-110.

507. Βλ. J. Medearis, “Schumpeter, Joseph Alois”, *The Encyclopedia of Political Science* 1516.

508. Το πολίτευμα που κυριαρχεί στην Ευρώπη τα τελευταία χρόνια, κατά το οποίο, αποφασίζουν οι πολλοί (ο λαός) ποιοι είναι οι λίγοι που θα κυβερνούν (πολιτικοί) ένα κράτος· πρβλ. C. Göbel- J. Leininger, “Democracy”, *The Encyclopedia of Political Science* 387-390.

509. Βλ. Α. Σίνη, *Πολιτική Οικονομία και Χριστιανισμός*, Θεσσαλονίκη 2013, 11 (εργασία για την απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου ειδίκευσης). Υπήρξαν σαφώς και άλλες οικονομικές ιδέες εκείνη την εποχή, μικρότερου βεληνεκούς, π.χ. η οριακή σχολή που εισήγαγε τα μαθηματικά στην οικονομία, η νεοκλασική σχολή που ασχολήθηκε με την διανομή των παραγωγικών συντελεστών, η θεσμική σχολή, η γερμανική σχολή κ.ά., βλ. Σ. Δρακόπουλος- Α. Καραγιάννης, *Ιστορία της οικονομικής σκέψης: Μία επισκόπηση*, 197, 231, 269.

510. Βλ. E. Purdy, “Keynes, John Maynard”, *The Encyclopedia of Political Science* 892-893.

511. Βλ. T. Vashchilko, “Macroeconomics”, *The Encyclopedia of Political Science* 989-990.

512. Βλ. S. Opp, “Microeconomics”, *The Encyclopedia of Political Science* 1027.

4. Η σύγχρονη αγορά και ο «μαμωνάς»

Ο Καθηγητής του Harvard Harvey Cox (1929~), στα τέλη της δεκαετίας του 90, λίγα χρόνια πριν το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης το 2007-2008, έγραψε το “αποκαλυπτικό” οικονομικό-θεολογικό άρθρο με τίτλο «*The Market as God, 1999*» [=Η Αγορά ως Θεός] και ενώ περίμενε, όπως αναφέρει στον πρόλογο του άρθρου αυτού, ότι θα ερχόταν αντιμέτωπος με ένα πεδίο άγνωστων γνώσεων και ορολογιών προς αυτόν, προς έκπληξή του, διαπίστωσε ότι τα οικονομικά έντυπα της εποχής του είχαν πολλά κοινά στοιχεία με βιβλία της *Αγίας Γραφής* και των πατερικών κειμένων. Συμπέρανε, λοιπόν, ότι η οικονομία της αγοράς, οι νομισματικές πολιτικές, καθώς επίσης και οι διακυμάνσεις των δεικτών του χρηματιστηριακού συστήματος (Dow Jones) κρύβουν τα χαρακτηριστικά μια μεγάλης θεολογικής αφήγησης. Η θεολογική αυτή αφήγηση αφορά το απόκρυφο μήνυμα της ιστορίας (μύθοι περί καταγωγής), τα αίτια της οικονομικής παρακμής (τους θρύλους περί πτώσεως του ανθρώπου) και τους τρόπους εξαγνισμού της οικονομίας (δόγματα περί αμαρτίας και λύτρωσης), ακόμα και την ύπαρξη προφητών-οικονομολόγων που προσπαθούν να προβλέψουν τις τάσεις της αγοράς. Ο H. Cox, στο άρθρο του, ανέφερε όλα εκείνα τα στοιχεία που σχετίζουν την αγορά με τις γλαφυρές αφηγήσεις της *Αγίας Γραφής*. Συγκεκριμένα, αναφέρθηκε στις αφηγήσεις σχετικά με τους τρόπους δημιουργίας του πλούτου, τον εγκλωβισμό του ανθρώπου και της κοινωνίας σε διάφορους οικονομικούς κύκλους και τη σωτηρία που επέρχεται από την έλευση των ελεύθερων αγαθών με τη βοήθεια της λιτότητας (αυτοπεριορισμός του ανθρώπου).

Στη συνέχεια, ο H. Cox αποδίδει χαρακτηριστικά των βιβλικών αφηγήσεων στην οικονομική κατάσταση που βίωσε η παγκόσμια κοινωνία των οικονομικών αγαθών, όταν έγραφε το συγκεκριμένο άρθρο, λ.χ. οι “αιρετικοί” Ασιάτες της ανατολικής πλευράς (Κινέζοι ή Ιάπωνες), οι οποίοι ξέφυγαν από την ορθή πίστη του οικονομικού φιλελευθερισμού και τάχθηκαν υπέρ του εθνοκαπιταλισμού ή του στατικού καπιταλισμού. Επίσης, παρατηρεί ότι τα ίδια χαρακτηριστικά που αποδίδονται στον Θεό, δηλαδή, πανταχού παρόν (αν και αόρατος), παντοδύναμος και παντογνώστης, παρουσιάζει και η παγκόσμια αγορά. Στη συνέχεια εξετάζει κάθε μια από αυτές τις έννοιες από τη σκοπιά της αγοράς. Η αγορά ομοιάζει με τον Θεό της *Παλαιάς Διαθήκης*, η παντοδυναμία του οποίου θα πρέπει να γίνει αποδεκτή από όλους του αντιπάλους του.

Όταν, ο Ιησούς λέει στους μαθητές «τουτό ἐστιν τὸ σῶμά μου» (Μτ. 26,26), διακηρύσσει την ενότητα όλων των πιστών στο πρόσωπο του Χριστού, θέση που στηρίζεται και στον ιουδαϊσμό, αλλά και στον χριστιανισμό, δηλαδή, ότι ο Θεός έφτιαξε τον άνθρωπο «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσίν» αυτού. Σήμερα, κάθε όργανο του σώματος του ανθρώπου μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο αγοραπωλησίας και όχι μόνο το όργανο του ανθρώπου, αλλά και χωριά ολόκληρα με κατοίκους ανθρώπους έχει τη δύναμη να χειραγωγήσει την αγορά, όπως τον Οκτώβριο του 1996 όταν η γερμανική κυβέρνηση πρόσφερε για πώληση ένα χωριό της ανατολικής Γερμανίας, χωρίς να λάβει υπόψιν της, τη βούληση των 350 κατοίκων της. Βέβαια, η πώληση αυτή δεν πραγματοποιήθηκε εξαιτίας της αντίδρασης των κατοίκων της, διότι όπως σημειώνει ο Cox, “η Αγορά, όπως ο Θεός (Γιαχβέ), μπορεί να χάσει μια μάχη, αλλά στον πόλεμο της μετάνοιας θα κερδίζει πάντα”.

Η αγορά, επιπλέον, έχει τη δύναμη της παντογνωσίας, γιατί μπορεί να προβλέψει τις ανάγκες του ανθρώπου, που πριν από κάποια χρόνια δεν καλύπτονταν άμεσα ή δεν καλύπτονταν καθόλου. Επίσης, η αγορά ορίζει την τιμή για το κάθε προϊόν της αγοράς. Τέλος, η πανταχού παρουσία της αγοράς είναι δεδομένη σε κάθε έκφανση της ζωής του ανθρώπου, γέννηση, γάμος, οικογενειακή ζωή κλπ.⁵¹³.

Αυτό που θα μπορούσε να σταματήσει την επεκτατική τάση της αγοράς είναι ο θάνατός της, πράγμα αδύνατο για εποχές που ζούμε⁵¹⁴, λόγω της συνεχούς δημιουργίας νέων αναγκών του καταναλωτικού κοινού από την αγορά η οποία συνεχώς επεκτείνεται.

Βασιζόμενοι σε αυτό το ενδιαφέρον άρθρο του H. Cox, (και αφού παρουσιάσαμε συνοπτικά τις βασικές του θέσεις) επεκτείνοντας τη σκέψη του, θα μπορούσαμε να ταυτίσουμε τον μαμωνά της *Καινής Διαθήκης* με την αγορά της σύγχρονης εποχής. Όπως είδαμε, ο μαμωνάς, κατά τον Ματθαίο και τον Λουκά, είναι το αντίπαλο δέος του Θεού. Ο Cox προσδίδει στην έννοια της αγοράς στοιχεία ενός

513. Βασικό στοιχείο της οικονομίας των αναπτυγμένων χωρών κατά τα τέλη του 20^{ου} αιώνα και κατά τις αρχές του 21^{ου}, ήταν και είναι η αόρατη δύναμη της αγοράς, η οποία υποκινούσε και υποκινεί τον υπερκαταναλωτισμό των καταναλωτών, εγκλωβίζοντας τις επιλογές τους σε ουτοπικές ανάγκες, που δεν μπορούν να καλυφθούν, και εστιάζοντας παράλληλα στο συναίσθημα του ανθρώπου, καθιστώντας τον δέσμιος των χρεών του, βλ. Α. Λασδάς, “Το φαινόμενο του καταναλωτισμού”, Το Βήμα, Απρίλιος 2009, χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 29 Οκτωβρίου 2017] Διαθέσιμο: www.tanea.gr/relatedarticles/article/4513923/?iid=2

514. Βλ. H. Cox, “The Market as God: Living in the new dispensation”, *Atlantic*, Μάρτιος 1999 χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 29 Οκτωβρίου 2017] Διαθέσιμο: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1999/03/the-market-as-god/306397/>

παντοδύναμου οικονομικού θεού, ο οποίος εγκλωβίζει τον άνθρωπο μέσα στις ανάγκες του, όπως ακριβώς δρούσε και ο μαμωνάς κατά την αρχαία εποχή, σύμφωνα με τα ευαγγελικά συγγράμματα. Παρόλο που ο Cox δεν αναφέρει τη λέξη μαμωνάς πουθενά μέσα στο άρθρο του, βασιζόμενοι στη αρχική του θεωρία, θα μπορούσαμε να πούμε, ότι ο μαμωνάς, με την έννοια που υπήρχε από τους Ευαγγελιστές, δεν έπαψε να υφίσταται ούτε τη σύγχρονη εποχή, δείγμα του πόσο διαχρονικά είναι τα ευαγγελικά κείμενα.

5. Η Ελλάδα σήμερα

Σύμφωνα με τον αείμνηστο θεολόγο Κωνσταντίνο Γιοκαρίνη, όσον αφορά την παρούσα ευρωπαϊκή πραγματικότητα θα πρέπει να σημειώσουμε το γεγονός ότι διανύουμε τις εποχές του οικονομικού φιλελευθερισμού που, όπως είδαμε, θεμελιώθηκε από τον Adam Smith. Ο *οικονομικός φιλελευθερισμός* έχει σαν κέντρο τον άνθρωπο, αλλά αποκλίνει σημαντικά από τις βιβλικές και πατερικές αρχές που αρχικά συνέστησε η *Καινή Διαθήκη*. Ο Κ. Γιοκαρίνης διακρίνει τον οικονομικό φιλελευθερισμό σε τρεις κατηγορίες: α) Τον *κοινωνικό φιλελευθερισμό* που δραστηριοποιήθηκε στον χώρο της ευρωπαϊκής ένωσης και ασχολήθηκε με ποικίλα θέματα πλέον της οικονομίας, όπως η ισότητα (π.χ. σύμφωνο συμβίωσης, προάσπιση πολιτικών δικαιωμάτων κλπ.), β) τον *νεοφιλελευθερισμό* που στηρίζει τον έντονο καπιταλισμό μέσα από την επίβλεψη του κράτους, όπου το κράτος θα πρέπει να ενισχύει τις επιχειρήσεις με επιδοτήσεις που έχει συλλέξει μέσα από τη φορολογία των πολιτών και γ) τον *κλασσικό φιλελευθερισμό*, η θεωρία του οποίου σχετίζεται με τις αρχικές ιδέες του A. Smith περί ελευθερίας του εμπορίου και του ατόμου, αλλά αναγνωρίζει, παράλληλα, την αυθεντία του κράτους στην αντιμετώπιση των κοινωνικών δυσμενείων (ανεργία κλπ.)⁵¹⁵.

Η Ελλάδα, αυτή τη στιγμή, θεωρείται, από τους κοινωνιολόγους και τους οικονομολόγους, ότι ανήκει στον μεσογειακό τύπο καπιταλισμού⁵¹⁶, ο οποίος ευδοκimeί μέσα στην αγκάλη του οικονομικού (μικτού) φιλελευθερισμού⁵¹⁷. Ο

515. Βλ. Κ. Γιοκαρίνης, *Οι θέσεις και ο ρόλος της Εκκλησίας για μια Δίκαιη και βιώσιμη Οικονομία*, 114-116.

516. Βλ. G. Meardi, "Mediterranean Capitalism under EU Pressure: Labour Market Reforms in Spain and Italy, 2010–2012", *Warsaw Forum of Economic Sociology* 3:1(5)(2012) 59.

517. Βλ. Ν. Δεξανάς, *Καπιταλιστική Κρίση και Χριστιανισμός-Κοινωνιολογική Διερεύνηση*, Θεσσαλονίκη 2016, 229 (διδασκαρική διατριβή).

μεσογειακός τύπος καπιταλισμού περιλαμβάνει χαμηλές δημόσιες δαπάνες για την παιδεία (ευδοκιμεί η παραπαιδεία), προστασία των μεγάλων επιχειρήσεων σε αντίθεση με την ελάχιστη προστασία στις υπόλοιπες αγορές, περιορισμένη κοινωνική πρόνοια, αγορές προϊόντων με τη βοήθεια του κρατικού παρεμβατισμού, χωρίς, ωστόσο, οι αγορές αυτές να εστιάζουν στην ποιότητα των προϊόντων, αλλά στην ποσότητα αυτών. Επίσης, ο μεσογειακός καπιταλισμός χαρακτηρίζεται από έλλειψη μονιμότητας του εργαζομένου, προβληματικές σχέσεις μεταξύ διοίκησης και εργαζομένων⁵¹⁸, διαφθορά και μειωμένες βιομηχανικές δραστηριότητες που έχουν σαν αποτέλεσμα μειωμένα ποσοστά ευημερίας των μελών της κοινωνίας (χαμηλοί μισθοί)⁵¹⁹.

Ο Καθηγητής Θεόδωρος Πελαγίδης χαρακτηρίζει το οικονομικό σύστημα της Ελλάδος ως «ληστρικό μικροκαπιταλισμό»⁵²⁰ που έχει σαν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ότι είναι ένα σύστημα αναποτελεσματικό κοινωνικά, αλλά και οικονομικά. Μάλιστα, επικεντρώνεται σε «προσοδοθηρικές ομάδες» (δανειστές), όπως τις ονομάζει, οι οποίες έχουν σαν σκοπό να ληστέψουν τον εθνικό πλούτο της χώρας με τον ίδιο τρόπο που δρούσαν παλαιότερα οι Βίκινγκς, πουλώντας προστασία σε άλλα κράτη⁵²¹. Επιπροσθέτως, η δράση των δανειστών έχει συστηματοποιηθεί περισσότερο από το 2010 και έπειτα, όπου η χώρα μας βρίσκεται υπό οικονομική κατοχή, η οποία έχει επιφέρει τη γνωστή σε όλους μας δημοσιονομική λιτότητα, η οποία, με τη σειρά της, έχει αποσταθεροποιήσει το μακροοικονομικό και χρηματοπιστωτικό σύστημα της οικονομίας⁵²².

Η ωμή αλήθεια είναι ότι η χώρα μας αυτή τη στιγμή βρίσκεται σε μια πολύ δύσκολη οικονομική κατάσταση, η οποία είναι ιδιαίτερα δυσμενής για τις μεσαίες και τις μικρές τάξεις⁵²³. Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, του έτους 2016, το 21,4% των Ελλήνων ζει κάτω από τα όρια της φτώχειας⁵²⁴, ενώ η πραγματική

518. Βλ. G. Meardi, “Mediterranean Capitalism under EU Pressure: Labour Market Reforms in Spain and Italy, 2010–2012”, *Warsaw Forum of Economic Sociology* 3:1(5)(2012) 59.

519. Βλ. Θ. Πελαγίδης, *Ανάλυση της Ελληνικής Οικονομίας*, Αθήνα 2015, 35, 92, 104, 117, 119.

520. Ο.π., 13,14,27.

521. Ο.π., 3-33.

522. Βλ. Γ. Αργεΐτης, *Η ελληνική Οικονομία και η Απασχόληση*, Αθήνα 2015, 13.

523. Βλ. Π. Χατζηνικολάου, “Σοκ και δέος για τους φορολογουμένους από τους φόρους στα εκκαθαριστικά”, *kathimerini.gr*, Δημοσιεύθηκε: 16 Ιουνίου 2017, χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 30 Οκτωβρίου 2017] Διαθέσιμο: <http://www.kathimerini.gr/918557/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/sok-kai-deos-gia-toys-forologoymenoys-apo-toys-foroys-sta-ekkaθaristika>

524. Βλ. Σ. Νίκας, “Κάτω από το όριο της φτώχειας το 21,4 % των Ελλήνων” *kathimerini.gr*, Δημοσιεύθηκε: 23 Ιουνίου 2016, χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 30 Οκτωβρίου 2017] Διαθέσιμο: <http://www.kathimerini.gr/864673/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/elstat-katw-apo-to-orio-ths-ftwxeias-to-214--tw-n-ellhnwn>. Βέβαια, οι αριθμοί πολλές φορές δεν λένε την αλήθεια, διότι η φτώχεια

ανεργία (με στοιχεία του 2018) της χώρας αγγίζει το 18,6% σε μία χώρα, όπου οι οικονομικά ανενεργοί υπολογίζονται στα 3.843.979⁵²⁵.

Ο Κ. Γιοκαρίνης εντοπίζει τη ρίζα του οικονομικού προβλήματος της χώρας μας στο γεγονός ότι η οικονομία διαχωρίστηκε από τις βιβλικές αρχές και πρότεινε σαν λύση τον ενοριακό κοινοτισμό⁵²⁶. Μάλιστα, ο ενοριακός κοινοτισμός συνδυαζόμενος με το πνεύμα του ελληνικού ορθόδοξου κοινοτισμού θα μπορούσε να συμβάλει σημαντικά στην αναζωογόνηση της οικονομικής κατάστασης της χώρας. Για παράδειγμα η Εκκλησία θα μπορούσε να συμβάλει στον ενοριακό κοινοτισμό προσφέροντας σε άνεργους νέους, προς καλλιέργεια, γεωργικές εκτάσεις, ώστε να τις εκμεταλλευτούν, διδάσκοντας παράλληλα αυτούς τις οικονομικές βιβλικές αρχές (ελεημοσύνη, αλληλοβοήθεια κλπ) και έτσι δεν θα δημιουργούνται σχέσεις εκμετάλλευσης. Ο κοινοτισμός σε τοπικό επίπεδο προάγει την ανάπτυξη τοπικών πηγών οι οποίες μπορούν να αποτελέσουν τη βάση και για άλλες δραστηριότητες οι οποίες θα καταπολεμήσουν την ανεργία (λ.χ. ανάπτυξη τοπικών βιοτεχνιών, σύσταση συνεταιριστικών επιχειρήσεων κλπ)⁵²⁷.

Η εκκλησία έχοντας ως επίκεντρο της τη σωτηρία του ανθρώπου και όλης της δημιουργίας αυτή τη δύσκολη περίοδο οφείλει, όπως αναφέρει ο Μητροπολίτης Δημητριάδος, Ιγνάτιος, να αναδείξει την ελευθερία και την αξιοπρέπεια του ανθρώπου ενάντια σε αυτό το άδικο οικονομικό σύστημα που καθιστά τον άνθρωπο ως αναλώσιμη οικονομική μονάδα. Αυτό θα το επιτύχει αγωνιζόμενη κατά αυτής της οικονομικής αδικίας δημιουργώντας νέες ισορροπίες μεταξύ του ατόμου και της

σε μια χώρα ορίζεται σε σχέση με τον μέσο μισθό του εργαζόμενου. Αν για παράδειγμα ο μέσος μηνιαίος μισθός κάποιου εργαζομένου είναι 600 ευρώ το τρέχον έτος, τότε κάποιος που έχει μηνιαίο εισόδημα κάτω από 500 ευρώ θεωρείται φτωχός. Όμως, παλαιότερα, που η χώρα μας βίωνε οικονομικά καλύτερες εποχές και ο μέσος μηνιαίος μισθός ήταν υψηλότερος, π.χ. 800 ευρώ, τότε κάποιος που είχε ετήσιες απολαβές κάτω των 800 ευρώ (λ.χ. 700) θεωρούνταν φτωχός άσχετα με το αν στη σημερινή εποχή, με τα σύγχρονα οικονομικά δεδομένα θα βρισκόταν πάνω από τον μέσο μισθό. Συνεπώς, η πραγματική φτώχεια στη χώρα μας είναι πολύ μεγαλύτερη από αυτή που δείχνουν οι αριθμοί. Το ερώτημα είναι αν κάποιος μισθωτός λαμβάνει εισφορές ελαχίστως άνω του ορίου φτώχειας, αν αυτός/ή μπορεί να επιβιώσει. Βλ. Α. Ντούνης, “Ορισμός της φτώχειας”, *socialpolicy.gr*. Δημοσιεύθηκε: 8 Νοεμβρίου 2012, χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 30 Οκτωβρίου 2017] Διαθέσιμο: <http://socialpolicy.gr/>

525. Βλ. Δ. Βατικιώτης, “Δελτίο τύπου: Έρευνα εργατικού δυναμικού”, *ΕΛΣΤΑΤ* 1-8. Δημοσιεύθηκε: 10 Ιανουαρίου 2019, [Ανασύρθηκε στις 28 Ιανουαρίου 2019] Διαθέσιμο: <http://www.statistics.gr/el>

526. Ο κοινοτισμός προτείνει ένα δημοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης, εντός κάποιου συγκεκριμένου γεωγραφικού χώρου, βασισμένο στη λήψη αποφάσεων μέσα από θεσμούς που έχουν δημιουργηθεί από τους ίδιους τους πολίτες. Ο γεωγραφικός χώρος αφετηρίας του ενοριακού κοινοτισμού είναι οι εκκλησία και οι θεσμοί του απορρέουν από τις βιβλικές αρχές· βλ. Κ. Γιοκαρίνης, *Οι θέσεις και ο ρόλος της Εκκλησίας για μια Δίκαιη και βιώσιμη Οικονομία*, 359-362, 375.

527. Ο.π., 376.

κοινωνίας μέσα από την εφαρμογή των βιβλικών αρχών της αλληλεγγύης και της αγάπης⁵²⁸.

6. Συμπεράσματα τρίτου κεφαλαίου

Συνολικά, μέσα από όλα τα κείμενα της *Καινής Διαθήκης* συμπεραίνουμε ότι όλη η οικονομική θεωρία της *Καινής Διαθήκης* έχει ως αφετηρία τη δόξα του Θεού σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής του ανθρώπου (*Α' Κορ.* 10,31 “εἴτε οὖν ἐσθίετε εἴτε πίνετε εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν θεοῦ ποιεῖτε.”), αποβλέπει στην εσχατολογική προοπτική της σωτηρίας του ανθρώπου και πιστοποιείται α) δια της αποφυγής της αμαρτίας και δια β) των ενάρσεων έργων του ανθρώπου μέσω της εγκόσμιας οικονομικής διαχείρισης των αγαθών. Σε αυτή την πορεία προς την εσχατολογική τελείωση της εκκλησίας και του ανθρώπου, η οικονομική θεωρία της *Καινής Διαθήκης*, όπως είδαμε, σέβεται την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, την κοινωνία, την ιδιοκτησία, την εργασία, την οικογένεια (ας μην λησμονούμε πως ο Αδάμ και η Εύα αποτέλεσαν, κατά τα πρώτα τέσσερα κεφάλαια της Γένεσης, ιδεοτυπικά τη θεμελίωση και αρχέγονη οικονομική δομή της ανθρωπότητας), το κράτος, ανταμείβει την δίκαιη κρίση και την ελεημοσύνη και φυσικά επιδοκιμάζει την ακτημοσύνη και την κοινοκτημοσύνη, χωρίς όμως να τις επιτάσσει.

Βασιζόμενοι στην κοινωνική έρευνα των μεταγενέστερων οικονομικών συστημάτων, καθώς επίσης και στον βίο και τα συγγράμματα των μεγάλων οικονομολόγων που άφησαν το στίγμα τους στην ανθρωπότητα, θεωρούμε πως υπάρχει ο δανεισμός κάποιων εκ των παραπάνω ιδεών της *Καινής Διαθήκης* (ή της *Παλαιάς Διαθήκης*) στην λογική αυτών των διαφορών οικονομικών θεωριών που αναπτύχθηκαν εντός διαφόρων χριστιανικών κρατών. Η μεγάλη διαφορά, ωστόσο, αυτών των οικονομικών συστημάτων με την οικονομική θεωρία της *Καινής Διαθήκης* είναι ότι τα μεταγενέστερα (σύγχρονα και μη) οικονομικά συστήματα έχουν σαν σημείο εκκίνησης αποκλειστικά τον άνθρωπο, και όχι τη δόξα του Θεού, και διαφορετικούς στόχους (κέρδος, αύξηση περιουσίας, εξουσία) που αφορούν την εγκόσμια ευημερία του ανθρώπου.

528. Βλ. Ιγνάτιος (=Μητροπολίτης Δημητριάδος και Αλμυρού), *Η Εκκλησία και η οικονομική κρίση*, Βόλος 2017, 71-76.

Ο «μαμωνάς της αδικίας» δεν έπαψε να υφίσταται ποτέ και μάλιστα στις μέρες μας έχει την μορφή του υπερκαταναλωτισμού και της αγοράς (όπως έγραψε και ο Η. Κοχ) και αποτελεί έναν πανίσχυρο οικονομικό θεό ο οποίος κυριεύσε και την χώρα μας. Γεγονός είναι πως η δύναμη της αγοράς δένει τον άνθρωπο, αλλά το οικονομικό σύστημα της *Καινής Διαθήκης* προτείνει μια αλλαγή νοοτροπίας στους ανθρώπους που απευθύνθηκε αρχικά και σε όσους τη διάβασαν (και τη διαβάζουν) αργότερα. Ο πλούσιος ας βοηθάει τον φτωχό συνάνθρωπο του και ο φτωχός ας μάθει να είναι λιτός και αυτάρκης σε αυτά που έχει. Αυτό είναι το πιο απλό συμπέρασμα της οικονομικής διδασκαλίας της *Καινής Διαθήκης*. Όποιος, βέβαια, επιθυμεί να επιδιώξει την οικονομική τελειότητα θα μπορούσε να το επιτύχει ακολουθώντας την ακτημοσύνη και την κοινοκτημοσύνη. Η Παραβολή του Οικονόμου της Αδικίας ερμηνευμένη μέσα στο κοινωνικό ή κοινωνικό-οικονομικό της πλαίσιο, πάλι αφήνει ερωτηματικά ως προς το ακριβές νόημα της, ωστόσο η πλήρης οικονομική θεωρία που συνάγεται από το *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον* είναι προφανής, μέσα από τις συνεχείς επαναλήψεις των οικονομικών διδασκαλιών του Ιησού του Λουκά, και μέσα από αυτή την οικονομική θεωρία, θεωρούμε ότι, θα πρέπει να ερμηνευτεί και η συγκεκριμένη Παραβολή.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1. Η οικονομική θεωρία της *Καινής Διαθήκης* είναι εκ διαμέτρου αντίθετη από την εγκόσμια οικονομική θεωρία. Ο άνθρωπος της *Καινής Διαθήκης* για να κερδίσει την αιώνια ζωή θα πρέπει σε αυτήν την επίγεια-εγκόσμια ζωή να χάσει, να δαπανήσει για τον πλησίον του, να στερηθεί. Η κατά κόσμον οικονομία, από την άλλη, έχει σαν πρωταρχικό σκοπό το επίγιο, πάσης μορφής, κέρδος του ανθρώπου. Μάλιστα, είδαμε πώς από την αρχαιότητα έως και σήμερα οι ανώτερες κοινωνικές τάξεις καρπώνονται το έργο των μικρότερων. Ο άνθρωπος, σύμφωνα με την εγκόσμια οικονομία, πρέπει να πράξει ό,τι καλύτερο μπορεί ώστε να κερδίσει οτιδήποτε (φθαρτό-υλικό) ο ίδιος για τον εαυτό του, ακόμα και αν αυτό που θα πράξει δεν είναι απόλυτα θεμιτό για το κοινό καλό (λ.χ. οικονομικό σύστημα μερκαντισμού).
2. Το *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, εκτός των πολλών κοινωνικών μηνυμάτων που περιέχει, είναι επίσης μεστό οικονομικών διδασκαλιών (Παραβολές, ηθικοί λόγοι, παραδείγματα μέσα από την καθημερινή οικονομική ζωή της τότε εποχής κ.ά.). Συνολικά, καταμετρήσαμε 38 τέτοιες αναφορές (βλ. πίνακας Β', 164) εντός του Ευαγγελίου, οι οποίες είναι περισσότερες από κάθε άλλο βιβλίο της *Καινής Διαθήκης*. Μάλιστα, παρατηρώντας ότι το *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον* αποτελείται από 24 κεφάλαια, μπορούμε εύκολα να διαπιστώσουμε πως η αναλογία οικονομικών αναφορών ανά κεφάλαιο είναι τουλάχιστον μία αναφορά προς ένα κεφάλαιο. Θεωρούμε, βασιζόμενοι στον πρόλογο του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*, πως αυτό συμβαίνει διότι ο Λουκάς απευθύνεται σε ένα οικονομικά εύρωστο κοινό το οποίο έχει τη δυνατότητα να καλύψει κάποιες από τις ανάγκες των υπεράριθμων ευπαθών κοινωνικών ομάδων της περιοχής που ο Ευαγγελιστής αποστέλλει το έργο αυτό. Ο τίτλος “κράτιστε”, με τον οποίο ο Λουκάς προσφωνεί τον Θεόφιλο, ίσως να αποκαλύπτει τον οικονομικό περίγυρο του παραλήπτη. Δεν θα ήταν υπερβολή να χαρακτηρίσουμε το *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον* ως το ‘Ευαγγέλιο της Οικονομίας’.
3. Η Παραβολή του Οικονόμου της Αδικίας (16,1-8) αποτελεί ένα μικρό τμήμα της οικονομικής θεωρίας του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου* και κατ’ επέκτασιν της οικονομικής θεωρίας της *Καινής Διαθήκης*. Η συγκεκριμένη Παραβολή θα πρέπει να ερμηνευτεί με βάση ολόκληρη την οικονομική θεωρία του τρίτου Ευαγγελίου και όχι μεμονωμένα, δηλαδή, αποκομμένη από το υπόλοιπο Ευαγγέλιο, διότι διαφορετικά παγιδεύει τον αναγνώστη σε διάφορα άλυτα ερωτήματα. Άλλωστε

- πρώτος ο Ιησούς, δια του Λουκά, είναι αυτός ο οποίος ερμηνεύει την παραβολή (16,9-13) δίνοντας βάση στην συνετή διαχείριση των υλικών πραγμάτων εδώ πάνω στη Γη. Την ίδια ερμηνεία, με αυτή του Ευαγγελιστή, τη λεγόμενη παραδοσιακή, αποδέχονται στην πλειοψηφία τους οι Πατέρες, οι Εκκλησιαστικοί συγγραφείς και οι μεταγενέστεροι σύγχρονοι ερμηνευτές,
4. Θα πρέπει να επισημάνουμε εδώ πως η συγκεκριμένη Παραβολή τιτλοφορείται στην πλειοψηφία των θεολογικών υπομνημάτων του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου* (ελληνικών και ξενόγλωσσων), ως “Η Παραβολή του Άδικου Οικονόμου” και έτσι έχει καθιερωθεί στη συνείδησή μας αλλά και στην επιστημονική κοινότητα. Αυτό πιθανολογούμε ότι συμβαίνει εκ παραδρομής, εξαιτίας της δυσκολίας μετάφρασης της αρχαίας ελληνικής γενικής προσδιοριστικής σε άλλη γλώσσα (λ.χ. *The Dishonored Steward, The Unjust Steward* κλπ.) η οποία καθιστά ‘τον Οικονόμο **της Αδικίας**’ ως Άδικο Οικονόμο. Ωστόσο, μία προσεκτική ματιά στο κείμενο της Παραβολής μας αποκαλύπτει πως η Παραβολή αυτή θα πρέπει να ονομάζεται “Η Παραβολή του Οικονόμου **της Αδικίας**” όπως διασώζεται ακριβώς από τον Λουκά. Η γενική αντικειμενική (της Αδικίας) ενδεχομένως να αποφορτίζει, σε κάποιο βαθμό, τον χαρακτηρισμό του οικονόμου ως άδικο, οδηγώντας μας παράλληλα να βρούμε το νόημα του κειμένου στις πράξεις αυτού και όχι στον χαρακτήρα του. Θεωρούμε πως σε τέτοια βιβλικά κείμενα ιδιαίτερης δυσκολίας θα πρέπει να παρατηρείται και μικρότερη λεπτομέρεια η οποία ενδεχομένως να μπορέσει να μας οδηγήσει σε μία ερμηνευτική διέξοδο.
 5. Δεν μπορούμε να πούμε με σιγουριά πως η συγκεκριμένη Παραβολή έχει προέλθει από κάποια πηγή της Ανατολής (όπως υποστήριξαν ορισμένοι μελετητές στηριζόμενοι στην αρχική θεωρία της θεολόγου Margaret Gibson) που να δείχνει τον εμπορικό τρόπο συναλλαγής κάποιας ανατολικής χώρας. Αυτοί οι μελετητές προσπάθησαν να εντοπίσουν το λόγο για το οποίο ο Κύριος επαινεί τον άδικο οικονόμο, μελετώντας τον κοινωνικό περίγυρο της Παραβολής. Ωστόσο, δεν υπάρχει κάποιο ισχυρό στοιχείο που να σχετίζει την προέλευση της Παραβολής με τον χαρακτηρισμό του οικονόμου ως “άδικος” ή ως οικονόμο της αδικίας, μάλιστα μέσα από την ενδοκειμενική έρευνα του τρίτου *Ευαγγελίου* φαίνεται πως η αδικία είναι μια σοβαρή μορφή αμαρτίας (βλ. προσευχή Φαρισαίου, 18,11). Αυτό που μπορούμε να πούμε με περισσότερη βεβαιότητα είναι πως όποια πηγή και να είχε στη διάθεσή του ο Ευαγγελιστής, σχετικά με την συγκεκριμένη Παραβολή, την επεξεργάζεται με τέτοιο τρόπο ώστε να την προσαρμόσει άρτια στο ύφος και της

- ανάγκες της οικονομικής θεωρίας του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*. Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγουμε παρατηρώντας το ύφος, το λεξιλόγιο και τον τρόπο γραφής που χρησιμοποιεί ο Ευαγγελιστής στην Παραβολή αυτή και συγκρίνοντας αυτά με τις υπόλοιπες παραβολές του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*. Συνεπώς, ακόμα και αν η πηγή που προήλθε η συγκεκριμένη Παραβολή περικλείει αρχικά ένα άλλο κατηχητικό μήνυμα, ο Ευαγγελιστής είναι αυτός που διαμορφώνει το τελικό μήνυμα της Παραβολής (16,9-13) δίνοντας σε αυτήν σωτηριολογική σημασία δια της ενάρετης χρήσης του μαμωνά.
6. Κατά τη σωτηριολογία του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*, η πίστη και η μετάνοια θα πρέπει να πιστοποιούνται και με καλά έργα προς τον πλησίον (κοινωνική θεολογία). Οι πράξεις αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας που θα έπρεπε να επιτελούνταν από Ιουδαίους, κατά τον Μωσαϊκό Νόμο, κυρίως προς Ιουδαίους τώρα θα πρέπει να επιτελούνται, κατά τον Λουκά, προς όλους τους ανθρώπους ανεξαιρέτως, Ιουδαίους και μη και προς όλες τις ασθενείς κοινωνικές ομάδες της εποχής (δούλους, γυναίκες, ασθενείς, άπορους, κλπ). Φυσικά η αλληλεγγύη και αλληλοβοήθεια, σε μεγάλο βαθμό, επιτυγχάνεται μέσα από την σοφή και συνετή διαχείριση των οικονομικών αγαθών. Η παλιά μεν, αλλά οργανωμένη οικονομική διδασκαλία της Πεντατεύχου επανεμφανίζεται στο *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον* προσαρμοσμένη (και αναβαθμισμένη) στην σωτηριολογία του Ευαγγελίου και στον σκοπό του συντάκτη.
7. Οικονομικό ιδεώδες για τους Συνοπτικούς φαίνεται να είναι η ακτημοσύνη και η κοινοκτημοσύνη. Ωστόσο, στον Λουκά η θέση της ακτημοσύνης και της κοινοκτημοσύνης τονίζεται περισσότερο από ότι στους άλλους δύο Συνοπτικούς. Βέβαια και στις *Επιστολές* παρατηρούμε την ύπαρξη πολλών εντολών-παρακλήσεων των Αποστόλων προς όλες τις κοινωνικές ομάδες, δηλαδή, προς πλούσιους και προς φτωχούς, γεγονός που δείχνει ότι στις πρώτες χριστιανικές κοινότητες οι πλούσιοι είχαν σημαντικό ρόλο. Στις *Επιστολές* τονίζεται έντονα η προσφορά βοήθειας από τις ισχυρότερες κοινωνικές ομάδες προς τις ασθενέστερες. Επίσης, ο Απόστολος Παύλος πάντα απευθυνόταν, δια των *Επιστολών* του, προς στους υπεύθυνους των εκκλησιαστικών κοινοτήτων που είχε ιδρύσει, αυτούς που σχετίζονταν με τα εκκλησιαστικά, και σύστηνε αυτούς προς το ποιμνίο της εκκλησίας ως άμεσους συνεργάτες του, δείγμα του ότι επιθυμούσε να υπάρχει οργάνωση και διοίκηση μέσα στην εκκλησία. Ορισμένοι μελετητές θεώρησαν πως υπάρχουν δύο διαφορετικές οικονομικές τάσεις στα κείμενα της *Καινής Διαθήκης*. Η μια τάση δείχνει απλά έναν τρόπο διαχείρισης των οικονομικών αγαθών σε

αυτούς που έχουν κάποια οικονομική ευχέρεια και η άλλη τάση είναι υπέρ της απόλυτης αφοσίωσης (κοινοκτημοσύνη, ακτημοσύνη). Εμείς θεωρούμε πως θα πρέπει να δούμε την *Καινή Διαθήκη* και σαν συνολικό έργο, όπως μας την παρέδωσε η παράδοση και η εκκλησία από τον τέταρτο αιώνα και μετά, διότι πολλές κοινωνίες σε όλο τον κόσμο (όπως είδαμε) πορεύθηκαν ανά τους αιώνες αντιμετωπίζοντας την *Καινή Διαθήκη* ως ενιαίο θεόπνευστο σύγγραμμα. Με αυτό το σκεπτικό, λοιπόν, θεωρούμε πως η *Καινή Διαθήκη* δείχνει στον άνθρωπο έναν τρόπο διαχείρισης των αγαθών που έχει σωτηριολογικό χαρακτήρα και αυτός είναι η ελεημοσύνη. Η ελεημοσύνη είναι απλά το πρώτο βήμα του πιστού πριν φτάσει στην κοινοκτημοσύνη και την ακτημοσύνη που βίωσε η πρώτη αποστολική εκκλησία και που φυσικά αποτελεί τη βιβλική οικονομική τελειότητα.

8. Παρατηρήσαμε πως η οικονομική θεωρία της *Καινής Διαθήκης* επηρέασε σε κάποιο βαθμό, μεγάλο ή μικρό, τη διαμόρφωση νέων οικονομικών θεωριών. Καταλήξαμε σε αυτό το συμπέρασμα μελετώντας: α) Τα έργα των μεγάλων οικονομολόγων, β) το βίο αυτών και γ) παρατηρώντας το κοινωνικό πλαίσιο των περιοχών που έζησαν αυτοί οι σπουδαίοι οικονομολόγοι και που αναπτύχθηκαν αυτά τα οικονομικά συστήματα. Ενδεικτικά αναφέρουμε την προσπάθεια των Σχολαστικών να αποτρέψουν την τοκογλυφία στηριζόμενοι στις βιβλικές αρχές, τη συμβολή των μεταρρυθμιστών στην άνοδο του μερκαντισμού, τη «προφητική μεγαληγορία» του K. Marx στα έργα του, τη θεολογική ορολογία του A. Smith για τον δημιουργό του σύμπαντος, την οικονομική θεωρία του υπερπληθυσμού του T. Malthus που επηρέασε (εμμέσως δια του C. Darwin) τη θεωρία περί δημιουργίας του σύμπαντος από τον Θεό, αλλά και τις βάσεις της οικονομικής οργάνωσης του Βυζαντίου. Θεωρούμε πως αυτά είναι κάποια στοιχεία τα οποία δείχνουν την επιρροή των ιερών κειμένων στην οικονομική ζωή κάποιων χριστιανικών κρατών ανά τους αιώνες, αλλά και στην οικονομική θεωρία των σπουδαίων οικονομολόγων, άσχετα με το γεγονός ότι δεν εφαρμόστηκαν στην κοινωνία όπως ακριβώς τις παραδίδουν σε εμάς αυτά τα ιερά κείμενα. Επίσης, φρονούμε πως η οικονομική τελειότητα της ακτημοσύνης και της κοινοκτημοσύνης που διαφαίνεται μέσα από τους Συνοπτικούς και υπερτονίζεται στο *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο* εφαρμόστηκε στην Πρώτη Αποστολική Εκκλησία, στις μοναστικές κοινότητες αλλά και στις ιεραποστολές που πραγματοποιήθηκαν (και πραγματοποιούνται ακόμα) σε αναπτυσσόμενες χώρες.
9. Ο «μαμωνάς της αδικίας», για τον οποίο έγραψαν πριν χρόνια ο Λουκάς και ο Ματθαίος, υφίσταται και στις μέρες μας με την μορφή της αγοράς (που αποτελεί

κύριο μέρος της σύγχρονης οικονομίας) και αναπτύσσεται μάλιστα μέσα στα καπιταλιστικά καθεστώτα, όπως έγραψε ο Καθηγητής Harvey Cox. Ο Λουκάς παρουσιάζει τον μαμωνά ως το αντίπαλο δέος του Θεού. Ο Η. Cox, με την σειρά του, παρουσιάζει την αγορά ως ένα πανίσχυρο οικονομικό Θεό ο οποίος έχει τη δύναμη να ελέγχει τον άνθρωπο και τις ανάγκες του. Η χώρα μας δέθηκε οικονομικά τα τελευταία χρόνια από αυτόν ισχυρό οικονομικό Θεό και για να λυθεί θα πρέπει κατά τον αείμνηστο Κ. Γιοκαρίνη να επιστρέψει στις βιβλικές οικονομικές αρχές, μάλιστα ο Κ. Γιοκαρίνης προτείνει ως λύση ενάντια στην οικονομική κρίση που μαστίζει τη χώρα μας τον ενοριακό κοινοτισμό, θέση που μας βρίσκει σύμφωνους.

ΣΥΝΟΨΗ

Μέσα από αυτή την εργασία είδαμε, αρχικά, τις έννοιες της Θείας και της ανθρώπινης οικονομίας και παρατηρήσαμε ότι αυτές οι δύο έννοιες, με βάση τα κείμενα της *Καινής Διαθήκης* και ιδιαιτέρως του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*, σχετίζονται μεταξύ τους με σχέση εκ διαμέτρου αντίθετη. Συγκεκριμένα, όποιος επιθυμεί να έχει την εύνοια του Θεού, ώστε να κερδίσει τη Βασιλεία του, θα πρέπει να μεταχειρίζεται τα οικονομικά αγαθά με τέτοιο τρόπο, ώστε να καλύπτει τις βασικές ανάγκες των συνανθρώπων του και να μην συσσωρεύει τον πλούτο για τον εαυτό του.

Μελετήσαμε την περίοδο 65-105 μ.Χ. κατά την οποία θεωρήσαμε ότι γράφτηκε το *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, εξετάζοντας το ιστορικό, κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο αυτής της περιόδου στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία αλλά και πιο συγκεκριμένα στην Παλαιστίνη. Επίσης, σταθήκαμε και στις ιδεολογικές επιδράσεις (ρωμαϊκές, ελληνικές, ιουδαϊκές) που δέχονταν οι κάτοικοι της αυτοκρατορίας από τις αρχές του 1^{ου} αιώνα μ.Χ., για να δούμε πως αυτές επηρέαζαν την οικονομική τους σκέψη.

Στο πρώτο κεφάλαιο σταθήκαμε στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου* (τρόπος συγγραφής Παραβολών, πηγή L, κλπ.), τα οποία μας βοήθησαν να αναπτύξουμε, στα επόμενα κεφάλαια, το θέμα μας. Στη συνέχεια του κεφαλαίου μελετήσαμε τις οικονομικές αναφορές του Λουκά σε όλο το *Ευαγγέλιο* του. Παρατηρήσαμε ότι ο Λουκάς καταδικάζει τη συσσώρευση του πλούτου, αναφέρει τον πλούτο με αρνητική σημασία σχεδόν πάντα, τάσσεται με την θέση ότι τα οικονομικά αγαθά θα πρέπει να υπάρχουν για τον πλησίον (ο οποίος μπορεί να είναι ακόμα και κάποιος εχθρός, αλλόθρησκος ή αλλογενής), ενθαρρύνει την ελεημοσύνη προς τους φτωχούς και τους περιθωριακούς, ενθαρρύνει την αγαθοποιία, την ακτημοσύνη, την κοινοκτημοσύνη και την αλληλοβοήθεια. Μάλιστα, η οικονομία των αγαθών έχει σωτηριολογικό χαρακτήρα, καθώς ο Ιησούς του Λουκά σχετίζει πολλές φορές τη σωτηρία του ανθρώπου με την οικονομία των αγαθών, όπως στην περίπτωση της Παραβολής του Πλούσιου και του Λάζαρου (16,19-31).

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύσαμε εκτενώς την Παραβολή του Οικονόμου της Αδικίας (16,1-8), κάνοντας ιδιαίτερη μνεία στην ερμηνεία του Λουκά (16,9-13), στην ερμηνεία των Πατέρων πάνω στη συγκεκριμένη Παραβολή αλλά και στο χωρίο περί «μαμωνά της αδικίας» (16,9), το οποίο είναι παράλληλο στο *Μτ.* 6,24. Συμπεράναμε ότι η ερμηνεία αυτής της Παραβολής θα πρέπει να ερμηνευτεί μέσα από τη γενικότερη οικονομική θεωρία του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*, διότι, πράγματι, στη συγκεκριμένη

Παραβολή υφίσταται μια ερμηνευτική δυσκολία, σχετικά με το γιατί ο Ιησούς επαινεί έναν άδικο διαχειριστή, δηλαδή έναν αμαρτωλό. Η ερμηνεία του Ιησού, κατά τον Λουκά (16,9-13), θεωρούμε πως δίνει στους αποδέκτες το μήνυμα της συγκεκριμένης Παραβολής, όπου ο Ιησούς επικαλούμενος τον τρόπο με τον οποίο αντιδρά ο οικονόμος στην ακρόαση των λόγων του εργοδότη του, ζητάει εγρήγορση από τους ακροατές του στα πνευματικά ζητήματα, μέσα από τη χρήση των οικονομικών αγαθών, με την ίδια ζέση που αντιδρά και ο οικονόμος ώστε να διασφαλίσει το μέλλον του.

Στο τρίτο κεφάλαιο ασχοληθήκαμε με τις θεωρίες των μελετητών που προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν την ερμηνευτική δυσκολία της Παραβολής, μελετώντας αυστηρά τον κοινωνικό περίγυρο αυτής, εφόσον πρώτα προβήκαμε σε μια γενική αναφορά στους δημοφιλέστερους τρόπους προσέγγισης της Παραβολής. Οι μέθοδοι που ακολούθησαν οι περισσότεροι ερμηνευτές, μολονότι παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αφήνουν και πάλι αναπάντητα ερωτηματικά, τα οποία μας αναγκάζουν να επιμείνουμε στην αρχική μας εκτίμηση ότι η συγκεκριμένη Παραβολή θα πρέπει να ερμηνευτεί συνολικά, και όχι μεμονομένα, από το υπόλοιπο έργο του Λουκά. Συγκεκριμένα, οι ερευνητές οι οποίοι ασχολήθηκαν με το κοινωνικό πλαίσιο της Παραβολής, θεώρησαν ότι η Παραβολή αυτή προέρχεται από μια πηγή της Ανατολής, η οποία φανέρωνε τον εμπορικό τρόπο συναλλαγής της εποχής. Βέβαια, δεν υπάρχουν περισσότερα στοιχεία ώστε να στηριχθεί αυτή την θεωρία και δεν θα πρέπει να ξεχνάμε, από τον πρόλογο του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*, ότι το συγκεκριμένο *Ευαγγέλιο*, όπως και το περιεχόμενό του, φαίνεται να απευθύνεται σε εθνικό κοινό και μάλιστα εντός των συνόρων της αυτοκρατορίας.

Έπειτα, αναφερθήκαμε, περιληπτικά, στη συνολική οικονομική θεωρία κάθε βιβλίου της *Καινής Διαθήκης* και είδαμε πως αυτά τα βιβλία σχετίζονται με την οικονομική θεωρία του *Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*. Παρατηρήσαμε δύο τάσεις, εκ των οποίων η πρώτη τάση, του Λουκά (*Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον* και *Πράξεις των Αποστόλων*) και των υπόλοιπων Ευαγγελίων (σε μικρότερο βαθμό) τάσσονται καταφανώς υπέρ της βιβλικής οικονομικής τελειότητας που είναι η κοινοκτημοσύνη και η ακτημοσύνη, ενώ η δεύτερη τάση, αυτή των *Επιστολών*, τάσσεται υπέρ μιας περισσότερο ορθολογιστικής χρήσης των οικονομικών αγαθών, κατά την οποία πρέπει να προβλέπεται πρώτα η κάλυψη των αναγκών των αδελφών της εκκλησιαστικής κοινότητας και έπειτα των υπολοίπων ανθρώπων που βρίσκονται σε ανάγκη. Οι πλούσιοι των *Επιστολών* δεν καταδικάζονται επειδή είναι πλούσιοι αλλά πρέπει να δείχνουν την πίστη τους βοηθώντας τους φτωχούς. Επίσης, μέσα από τις *Επιστολές*,

φαίνεται η επιθυμία των συγγραφέων να υπάρχει ευρυθμία, σωστή οργάνωση και διοίκηση, μέσα στις εκκλησιαστικές κοινότητες που απευθύνονται. Ωστόσο, θεωρούμε ότι στο πλαίσιο της εσχατολογικής τελείωσης της Εκκλησίας, δεν θα πρέπει να αντιμετωπίσουμε χωριστά τις δύο αυτές οικονομικές τάσεις της *Καινής Διαθήκης*, αλλά ως μία, κλιμακωτά ανερχόμενη από την απλή ελεημοσύνη στον ομόψυχο αδελφό, έως την τελειότητα της ακτημοσύνης και της κοινοκτημοσύνης που όρισε ο ίδιος ο Ιησούς, διότι έτσι αντιμετωπίστηκε από τους πρώτους αιώνες και μετά (μέχρι την εποχή της σύγχρονης βιβλικής ερμηνευτικής), δηλαδή ως ενιαίο θεόπνευστο σύγγραμμα και έτσι επηρέασε την ανθρωπότητα.

Τέλος, είδαμε πώς η ιδιαίτερη οικονομική διδασκαλία της *Καινής Διαθήκης*, η οποία έχει άμεση σχέση με την οικονομική θεωρία της *Παλαιάς Διαθήκης*, επηρέασε την οικονομική θεωρία πολλών μεγάλων οικονομολόγων που έδρασαν στις χώρες όπου εξαπλώθηκε ο χριστιανισμός (από την εποχή των Πατέρων της Εκκλησίας μέχρι και τον K. Marx). Ορισμένοι οικονομολόγοι εισήγαγαν θέσεις από την *Καινή Διαθήκη* στη γενικότερη οικονομική θεωρία τους, ενώ άλλοι την χρησιμοποίησαν χλευαστικά. Όπως και να έχει πάντως, μέσα σε μια περίοδο περίπου 2.000 ετών, μέχρι την εποχή του J. Keynes οπότε η οικονομία παύει να σχετίζεται με την ηθική, όλοι χρησιμοποίησαν ιδέες από τα ιερά κείμενα με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Στο τελευταίο μέρος του τρίτου κεφαλαίου σταθήκαμε, κυρίως, στην ιδεολογική σχέση των εμπνευστών των διαφόρων οικονομικών συστημάτων με την οικονομική θεωρία της *Καινής Διαθήκης* και όχι στην εφαρμογή αυτών, που πολλές φορές ήταν βίαιη και υπερβολικά ακραία για την ανθρωπότητα (λ.χ. Στάλιν, κλπ.). Επίσης, είδαμε ότι ο «μαμωνάς» συνεχίζει να υφίσταται και στις μέρες μας, με τη μορφή της αγοράς, όπως έγραψε και ο Καθηγητής H. Cox, η οποία αγορά αποτελεί ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα της σύγχρονης οικονομίας.

Θεωρούμε ότι από όλα τα οικονομικά συστήματα, η πρόταση της *Καινής Διαθήκης* και η ιδιαίτερη οικονομική θεωρία των συγγραμμάτων του Λουκά, εφαρμόστηκαν, κυρίως στις μοναστικές κοινότητες και στην πρώτη αποστολική Εκκλησία. Βέβαια, αυτό που χρειάζεται ο άνθρωπος, για να ακολουθήσει αυτόν τον τρόπο ζωής, είναι πρώτα η προσωπική οικείωση του σωτήριου έργου του Θεού στη ζωή του. Για να επιτευχθεί η οικονομική τελειότητα της *Καινής Διαθήκης*, θεωρούμε πως θα πρέπει να κινηθεί υπό το πρίσμα της σωτηρίας του ανθρώπου, δηλαδή υπό το πρίσμα της αιώνιου ζωής. Ορισμένοι μεγάλοι διδάσκαλοι, όπως ο Βασίλειος, ο Χρυσόστομος, οι Απόστολοι αλλά και ο ίδιος ο Ιησούς βίωσαν αυτήν την οικονομική

τελειότητα. Αυτό, λοιπόν, είναι το στοιχείο που δίνει μεγαλύτερη αξία στα λόγια αυτών περί μιας ηθικής οικονομικής θεωρίας, δηλαδή, ότι τα έργα τους συνόδευσαν τη διδασκαλία τους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

I. Πίνακας Α΄

Συγκριτικός πίνακας εκφράσεων της παραβολής που απαντούν γενικότερα στο
Κατά Λουκάν και στα λοιπά Ευαγγέλια

Φράσεις/ λέξεις της Παραβολής του Οικονόμου της Αδικίας (Λκ.16,1-8)	Φορές που εμφανίζονται στον Λουκά (πέραν της συγκεκριμένης Παραβολής)	Φορές που εμφανίζονται στα υπόλοιπα τρία Ευαγγέλια
Ἔλεγεν δὲ,	3,7· 5,36· 9,23· 13,6· 13,18· 14,12· 18,1 (7 φορές)	Μκ.6,4· 7,20· Ιω.6,6· 6,71 (4 φορές)
καὶ πρὸς	1,55· 4,18· 4,26· 7,8· 9,36· 12,41· 12,54· 14,12· 18,9· 19,19· 24,21 (11 φορές)	Μκ.16,7, Μτ.8,9· 20,41· 23,1· 25,41· Ιω.2,16· 4,42· 13,3· 13,33· 14,23· 20,2 (11 φορές)
ἄνθρωπός τις	2,25· 8,27· 9,38· 10,30· 14,2· 14,16· 15,11· 16,19· 19,12· 20,9 (10 φορές)	Μκ.12,1, Μτ.17,14· 18,12 21,28· 21,33· Ιω.3,1· 5,5 (7 φορές)
πλούσιος	16,19· 16,22· 18,23· 18,25· 19,2 (5 φορές)	Μκ.10,25, Μτ.19,23,24· 27,57 (4 φορές)
οἰκονόμον	12,42	-
καὶ οὗτος	1,36· 19,2· 20,28· 20,30· 22,56· 22,59 (6 φορές)	-
ὑπάρχοντα	8,3· 11,21· 11,41· 12,15· 12,33· 12,44· 14,33· 15,12· 19,18 (9 φορές)	Μτ.19,21· 24,47· 25,14 (3 φορές)
ἐν ἑαυτῷ	7,39· 18,4· 18,11· 24,12· (4 φορές)	-
ὀφείλεις	6,32,33,34· 7,41· 17,10 (5 φορές)	Μτ.18,28· 19,10, Ιω.13,14 (3 φορές)

II. Πίνακας Β΄

Οι (38) οικονομικές αναφορές μέσα στο *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον* και τα παράλληλα χωρία αυτών των αναφορών στα *Ευαγγέλια Κατά Ματθαίον* και *Κατά Μάρκον*

Είδη οικονομικών αναφορών	<i>Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον</i>	<i>Κατά Ματθαίον, Κατά Μάρκον</i>
Α) Ιστορικές (κατά τον πρόλογο του Ευαγγελιστή, 1,1-4) οικονομικές αναφορές του <i>Κατά Λουκάν Ευαγγελίου</i> , μέσα από τη δράση του Ιησού, των μαθητών του, του Ιωάννη του Βαπτιστή κ.ο.κ. (διδασκαλίες, οδηγίες, προτροπές, ταλανισμοί, διάφορα περιστατικά κλπ.) και τα παράλληλα χωρία τους στους άλλους δύο Συνοπτικούς.	Η Ελισάβετ προσεύχεται υπέρ των φτωχών (1,53).	-
	Ο Ιωάννης ο Βαπτιστής απευθύνει πρακτικές οικονομικές οδηγίες προς τους Τελώνες, τους στρατιωτικούς και τον όγλο που αποδεικνύουν την έμπρακτη μετάνοια τους από τα πρότερα πονηρά τους έργα (3,10-13).	Μτ. 3,7-10· χωρίς να αναφέρονται οι οικονομικές οδηγίες του Ιωάννη.
	Οι φτωχοί (4,18· 6,20-21· 6,30· 14,13,21).	Μτ.3,20· Μτ.4,42
	Τάλανισμός του Ιησού προς τους πλούσιους (6,24).	-
	Δάνειο χωρίς την προσμονή έντοκης ανταπόδοσης (6,35-36).	-
	Γυναίκες διακονούν τον Ιησού μέσα από τα υπάρχοντά τους (8,3).	-
	Εντολές περί λιτότητας προς τους 12 μαθητές (9,3· 22,35).	Μτ.10,9· Μκ.6,8
	Η ψυχή έχει μεγαλύτερη αξία από όλο τον κόσμο (9,25).	Μτ.10,33· Μκ.8,36
	Εντολές περί λιτότητας προς τους 70 μαθητές (10,4).	-
	Πουλήστε τα υπάρχοντά σας, δώστε ελεημοσύνη (11,41· 12,33-34).	-
	Προσκαλέστε στους οίκους σας τους φτωχούς (14,13-14).	-
	Οι φιλάργυροι Φαρισαίοι (11,41· 16,14).	Μτ.23,14
	Τελική Κρίση κατά τις ημέρες οικονομικής ευημερίας (17,28).	Μτ.24,37
	Ο πλούσιος άρχοντας (18,22-25).	Μτ.19,21-22· Μκ.10,20-22
	Η έμπρακτη μετάνοια του Ζακχαίου (19,2-8).	-
	Δώστε στον Καίσαρα αυτά που του ανήκουν (20,23-26).	Μτ.22,17-21· Μκ.12,14-17
	Οι φιλάργυροι Γραμματείς (20,47).	Μτ.23,14
Τα δύο λεπτά της χήρας (21,1-4).	Μκ.12,41-44	
Ο φιλάργυρος Ιούδας (22,5).	Μτ.26,14-16· Μκ.14,10-11	
Β) Παραβολές του Ιησού που απευθύνονται κατά της κακοδιαχείρισης του πλούτου και συνδέουν την σωτηρία του ανθρώπου με την διαχείριση των εγκόσμιων οικονομικών αγαθών.	Του σπορέα, ο σπόρος που πνίγηκε από τα αγκάθια, τουτέστιν την απάτη του πλούτου (8,14).	Μτ.13,18· Μκ.4,14
	Το έλεος του Καλού Σαμαρείτη προς τον τραυματισμένο άνθρωπο, μέσα από την προσφορά των δύο δηναρίων (δηλαδή, δύο ημερομισθίων) στον πανδοχέα (10,35).	-
	Ο Οικονόμος της Αδικίας (16,1-13).	-
	Ο Άφρων Πλούσιος και οι κληρονομίες (16,13-32).	-
	Πλούσιος και Λάζαρος (16,19-32).	-
Γ) Αναφορές που σχετίζονται με την καθημερινή οικονομική ζωή της τότε εποχής.	Η Παραβολή του Δανειστή (7,41).	-
	Πόσο κοστίζουν δύο σπουργίτια; (12,6).	Μτ.10,29
	Η Παραβολή του Πιστού Οικονόμου (12,42-48).	Μτ.24.45-51
	Ο Αντίδικος (12,58-59).	Μτ.5,25-26
	Η Παραβολή της Χαμένης Δραχμής (15,8-9).	-
	Η Οικοδομή του πύργου, οι δαπάνες (14,28).	-
	Η Παραβολή του Τελώνη και του Φαρισαίου (18,11-12).	-
Η Παραβολή των 10 Μνων (19,11-27).	Η Παραβολή των Ταλάντων (Μτ. 25,14-30).	

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. ΠΗΓΕΣ

- Αριστοτέλης, “Οικονομικών δεύτερος”, *Bibliotheca Augustana- Hochschule Augsburg: University of Applied Sciences* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 30 Μαΐου 2017] Διαθέσιμο: www.hs-augsburg.de/~harsch/graeca/Chronologia/S_ante04/Aristoteles/ari_oik2.html
- Του ιδίου, *Απαντα- Πολιτικά*, Τόμ.1. (Μτφρ.-σχολιασμός-επιμ.: Συγγραφική ομάδα εκδόσεων Κάκτου, Αθήνα χ.χ.) (=Οι Έλληνες: 191).
- Του ιδίου, “Politics 7, 1329α”, *Perseus Digital Library*, (εκδ. Gregory Crane: Editor in Chief) χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 8 Μαΐου 2017] Διαθέσιμο: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0057%3Abook%3D7>
- Αστέριος Αμασειάς, *Εκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου, εἰς τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας*, PG 40, 180-193.
- Augustinus, “Sermo 359. A.10”, *Documenta Catholica Omnia* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 30 Μαΐου 2017] Διαθέσιμο: www.documentacatholicaomnia.eu/20_40_0354-0430_Augustinus,_Sanctus.html
- Του ιδίου, “Sermo 359. A.11”, *Documenta Catholica Omnia* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 30 Μαΐου 2017] Διαθέσιμο: www.documentacatholicaomnia.eu/20_40_0354-0430_Augustinus,_Sanctus.html
- Βασίλειος Καισαρείας, *Ὁμιλίες εἰς τό βιβλίον τῶν Ψαλμῶν: Ψαλμός ΜΗ'*, PG 29β, 432-460.
- Του ιδίου, *Προς τους πλουτοῦντας*, PG 31, 278-304.
- Γρηγόριος Νύσσης, *Περὶ Εὐποΐας*, *ΕΠΕ 103*, Θεσσαλονίκη 1990.
- Του ιδίου, *Εἰς τὴν προσευχὴν: Λόγος Ε'*, PG 44, 1192.
- Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός, *Περὶ φιλοποτωχίας: Ὁμιλία ΙΔ'*, PG 35, 857-909.
- Deutsche Bibelgesellschaft, *Septuaginta*, Stuttgart 1979².
- Τῶν ιδίων, *Synopsis Quattor Evangeliorum*, Stuttgart 1963¹⁰.
- Διογένης ο Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, Τόμ. Γ' (επιμ.-εκδ.: Α. Γεωργιάδης), Αθήνα 2003.
- Ευσέβιος Καισαρείας, *Εκκλησιαστική Ιστορία Γ' 4*, PG 20, 220-221.
- Του ιδίου, *Εκκλησιαστική Ιστορία Γ' 5*, PG 20, 221-224.
- Ioannis Calvinii, *In Novum Testamentum Commentarii*, επιμ.: Nabu Press, Τόμ. 2, Berolini 1833 [=in Harmoniam ex Matthaeo, Marco et Luca].

- Θεοφύλακτος Αχρίδος, *Ερμηνεία εις τα Τέσσαρα Ιερά Ευαγγέλια*. (Μτφρ. Ανωνύμου, Τόμ. Α', Αθήνα 1973).
- Ιωάννης ο Χρυσόστομος, *Εἰς Πλούσιον καί εἰς Λάζαρον*, PG 48, 1052-1054.
- Του ιδίου, *Εἰς τὰς Πράξεις*, PG 60, 94.
- Του ιδίου, *Εἰς τὴν αὐτὴν ρῆσιν ἔχοντες τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως: Τρίτος λόγος*, PG 51, 290-302.
- Του ιδίου, *Εἰς τὸ Ἀσπάσασθε Πρίσκαν καὶ Ἀκύλαν: Ὁμιλία Α', ε'*, PG 51, 193-196.
- Του ιδίου, *Εἰς τοὺς ἀνδριάντας: Ὁμιλία ΙΕ', 3*, PG 49, 153-162.
- Του ιδίου, *Εἰς Ψαλμούς: ΜΗ'*, PG 55, 222-240.
- Του ιδίου, *Ὁμιλίαι εἰς τὴν Γένεσιν: Ὁμιλία Γ'*, PG 53, 38-39.
- Καينὴ Διαθήκη: Σε Μετάφραση στη Δημοτικὴ*. (Μτφρ. Π. Βασιλειάδης,- Ι., Γαλάνης,- Γ. Γαλίτης,- Ι. Καραβιδόπουλος, εκδ. Ελληνικὴ Βιβλικὴ Ἐταιρεία, Αθήνα 2003).
- Καينὴ Διαθήκη: Το Πρωτότυπο Κείμενο με Μετάφραση στη Δημοτικὴ*. (Μτφρ. Π. Βασιλειάδης,- Ι., Γαλάνης,- Γ. Γαλίτης,- Ι. Καραβιδόπουλος, εκδ. Ελληνικὴ Βιβλικὴ Ἐταιρεία, Αθήνα 2008).
- John Calvin, *Commentary on Matthew, Mark, Luke*. (Μτφρ.-επιμ.: Pringle, W., Τόμ. Β', Grand Rapids 1999).
- Josephus Flavius, *Bellum Judaeorum*, εκδ. Benedictus Niese, Weidmann, Berlin 1895.
- Κλήμης ο Αλεξανδρεὺς, *Στρωματεῖς: Λόγος Δ', 6,19-23· ΕΠΕ 127*, Θεσσαλονίκη 1995.
- Του ιδίου, *Στρωματεῖς: Λόγος Ζ', 12,3-7· ΕΠΕ 129*, Θεσσαλονίκη 1996.
- Του ιδίου, *Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος*, PG 9, 604-652.
- Κλήμης Ρώμης, *Β' Ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους: Κεφάλαιο στ'*, PG 1, 336-337.
- Κύριλλος Αλεξανδρείας, *Ἐξήγησις εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον*, PG 72, 475-950.
- Migne J. P. , *Patrologiae Cursus Completus*, Series Graeca, Paris 1844-1869.
- Novum Testamentum Graece*, εκδ. Nestle-Aland, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 2013²⁸.
- Πλάτων, *Νόμοι Η'*, 831 c-e χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 19 Νοεμβρίου 2017] Διαθέσιμο: <http://khazarzar.skeptik.net/books/plato/nomoig.htm>
- Του ιδίου, *Πολιτεία*. (Μτφρ. Ν. Σκουτερόπουλος, Αθήνα 2002).
- Plato, *Laws*. (Μτφρ. R. Bury, London 1926) (=Loeb Classical Library: 187).
- St. Ambrose, *Commentary of St. Ambrose on The Gospel according to St. Luke* [7,244-246]. (Μτφρ. I. M. Ni Riain, Ireland 2001).
- Thomas Aquinas, *Catena Aurea: Luke*. (Μτφρ. J. Newman) χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 25 Ιουλίου 2017] Διαθέσιμο: <http://dhspriority.org/thomas/CALuke.htm>

Του ιδίου, *Commentary on the Four Gospels: Collected out of the works of the Fathers*, Τόμ. Γ', επιμ. N. J. Henry - εκδ. J. H. Parker, Oxford 1843 [=Catenae Aurea: Luke III].

Xenophon, *Oeconomicus: With Introduction Summaries-Critical and Explanatory Notes- Lexical and Other Indices*, επιμ. H. A. Holden, εκδ. Macmillan & Co, London 1889⁴ (1884).

II. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Αγγελάκης, Κ., *Το μυστήριο της Θείας Οικονομίας στη Γραμματεία του 13^{ου} αιώνα*, Θεσσαλονίκη 2013 (διδακτορική διατριβή).

Αγνώστου, "Litre to Kilos", *Endmemo* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 13 Απριλίου 2017]
Διαθέσιμο: <http://www.endmemo.com/cconvert/kg1.php>.

Αγνώστου, "Φυσιοκρατία", *ΘΗΕ* 12(1968) 1-7.

Abbott, L., *The Gospel according to Luke*, New York- Chicago and New Orleans 1878.

Αγουρίδης, Σ., "Εσσαίοι", *ΘΗΕ* 5(1964) 918-925.

Του ιδίου, *Ερμηνευτική των Ιερών Κειμένων*, Αθήνα 2002³(2000).

Του ιδίου, *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη*, Θεσσαλονίκη 2004³(1994).

Του ιδίου, *Ιστορία των Χρόνων της Καινής Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 1980.

Του ιδίου, *Ματθαίος ο Ευαγγελιστής*, Αθήνα 2000.

Του ιδίου, "Το νόημα της ιστορίας κατά τον Μαρξισμό", *Ορθόδοξος Πνευματικότητα: Χριστιανισμός-Μαρξισμός*, Θεσσαλονίκη 1968 109-123. (=Σεμινάριο Θεολόγων Θεσσαλονίκης: 2)

Αλεξανδρή, Π., "Ελαιόλαδο", *agro24* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 13 Απριλίου 2017]
Διαθέσιμο: <http://www.agro24.gr/ελαιόλαδο>

Αρχ. Διαμαντόπουλος, Λ., *Ιησούς ο Χριστός ως ιστορική προσωπικότητα*, Αθήνα 1980³.

Allen, G., *Charles Darwin*, London 2013.

Allen, W., *A Critical and Exegetical Commentary: The Gospel of St. Matthew*, Edinburgh 1907² (= ICC).

Alshich, M., (=ραβίνος) *Commentary on the book of Proverbs*, Τόμ. 1^{ος}, Jerusalem 2006.

Andrews, R., *Book of the Roman Empire*, Australia 2016.

Arbatov, A.,-Beliakov, A.,-κ.α., *Οι Βάσεις του Μαρξισμού-Λενισμού*. (Μτφρ. Πετρίδης, Χ., Αθήνα 1964).

Αργείτης, Γ., *Η ελληνική Οικονομία και η Απασχόληση*, Αθήνα 2015.

- Αργυριάδου, Α., *Η έννοια της φιλίας και του φίλου στα κείμενα του ελληνορωμαϊκού κόσμου και της Καινής Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη χ.χ. (εργασία για την απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου ειδίκευσης).
- Ατματζίδης, Χ., *Ερμηνευτικές και Θεολογικές προσεγγίσεις στην Καινή Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2014 [=Critical Approaches to the Bible, Volume 4].
- Αυγελής, Ν., *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία*, Θεσσαλονίκη 2012.
- Badenas, R., *Teaching through Parables: following Jesus*, Möckern 2003.
- Βατικιώτης, Δ., “Δελτίο τύπου: Έρευνα εργατικού δυναμικού”, *ΕΛΣΤΑΤ* 1-8, 10 Ιανουαρίου 2019, [Ανασύρθηκε στις 28 Ιανουαρίου 2019] Διαθέσιμο: <http://www.statistics.gr/el>
- Beaud, M., *Η Ιστορία του Καπιταλισμού*. (Μτφρ. Μ. Βερέττας, Θεσσαλονίκη 1987) [=Historie du Capitalism, Editions du Seuil, 1981].
- Behnegar, N., “Max Weber”, *The Encyclopedia of Political Science*, Washington 2011 1761.
- Berenger, J.,- Contamine, P.,- Rapp, F., *Γενική Ιστορία της Ευρώπης: Η Ευρώπη από το 1300 μέχρι το 1660*. (Μτφρ. Π. Παπαδόπουλος) Τόμ. Γ', Αθήνα 1990.
- Berstein, S.,- Milzza, P., *Από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα Ευρωπαϊκά Κράτη*. (Μτφρ. Α. Δημητρακόπουλος, Αθήνα 1997) [= Historie de l' Europe. De l' Empire Romain a l'Europe, Paris 1994].
- Bidnell, D., *A Cultural-Literary Reading of Luke's Parables*, Birmingham 2011 (διδακτορική διατριβή).
- Bingham, G., *The Gospel according to Mark*, Australia 1981.
- Bliss, G., *Commentary on the Gospel of Luke*, Philadelphia 1884.
- Βοντώφ, Β., “Ιωβηλαίον”, *ΘΗΕ* 7(1965) 93-94.
- Βούλγαρης, Χ., *Η περί Σωτηρίας Διδασκαλία του Ευαγγελιστού Λουκά*, Αθήνα 1971.
- Του ιδίου, *Υπόμνημα εις την προς Εβραίους Επιστολήν*, Αθήνα 2005²(1993).
- Bovon, F., *A Commentary on the Gospel of Luke 9:51-19:27*. (Μτφρ. D. S. Deer, Τόμ. Β': Luke 2, Minneapolis 2013).
- Bowler, P. J.,- Morus, I. W., *Η ιστορία της νεότερης επιστήμης: Μία Επισκόπηση*. (Μτφρ. Β. Σπυροπούλου) Κρήτη 2012. (=Making Modern Science, Chicago 2005)
- Bruce, A., *The Parabolic Teaching of Christ*, London χ.χ.
- Butler, P., *The Gospel of Luke*, Missouri 1981.
- Γαγανάκης, Κ., *Κοινωνική και Οικονομική Ιστορία της Ευρώπης*, Πάτρα 1999.

- Γαλίτης, Γ., “Η Οικολογική κρίση μέσα από την Αποκάλυψη του Ιωάννη” *Πεμπτουσία*, τχ 8(2002) 37-43.
- Του ιδίου, *Η Προς Τίτον Επιστολή του Αποστόλου Παύλου*, Θεσσαλονίκη 1992 (=ΕΚΔ:12γ).
- Του ιδίου, “Αδικώ”, *ΘΗΕ* 1(1962) 432.
- Του ιδίου, “Γλωσσόκομον”, *ΘΗΕ* 4(1964) 574.
- Carson, D.,- Moo, D.,- Morris, L., *An Introduction to the New Testament*, Michigan 1992.
- Cassidy, R., *Jesus, Politics and Society: A study of Luke's Gospel*, USA 1986⁵(1978).
- Carroll, J., *Luke: A Commentary*, Kentucky 2012.
- Γεωργούλης, Κ., “Διαφωτισμός” *ΘΗΕ* 4(1964) 1188-1190.
- Chenoweth, B., *A Critique of two recent Interpretations of the Parable of the Talents*, Victoria 2002 (διδακτορική διατριβή).
- Του ιδίου, “Identifying the Talents: Contextual clues for the interpretation of the Parable of the Talents (Matthew 25:14-30)”, *Tyndale Bulletin* 56.1(2005) 61-72.
- Γιοκαρίνης, Κ., *Οι θέσεις και ο ρόλος της Εκκλησίας για μια δίκαιη και βιώσιμη Οικονομία*, Αθήνα 2016.
- Γιούλτσης, Β., “Οικονομία, Ανθρώπινη Ύπαρξη, Ορθόδοξη Θεολογία και Εμπειρία”, *Θεολογία* 83/2(2012) 55-76.
- Γκίκας, Σ., “Κάρολος Μάρξ”, *ΘΗΕ* 8(1966) 773-777.
- Του ιδίου, “Σχολαστικοί”, *ΘΗΕ* 11(1967) 615-616.
- Γκότσης, Γ., “Πρότυπα και αρχές οικονομικής ηθικής στη σύγχρονη πρακτική της ελληνικής διοίκησης ορθόδοξης Εκκλησίας: Μια εμπειρική διερεύνηση”, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 111-112, Αθήνα 2003 291-326.
- Clines, D.,- Fowl, S.,- Porter, S., *The Bible in Three Dimensions*, Sheffield 1990.
- Coghlan, P., *The Parables of Jesus*, New York 1919.
- Constable, T., *Notes on Luke*, χ.τ. 2017.
- Cowan, D., *Economic Parables*, Illinois 2006.
- Cox, H., “The Market as God: Living in the new dispensation”, *Atlantic*, Μάρτιος 1999 χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 29 Οκτωβρίου 2017] Διαθέσιμο: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1999/03/the-market-as-god/306397/>
- Γρατσέας, Γ., “Δραχμή”, *ΘΗΕ* 5(1964) 224.
- Darby, N., *The Man of Sorrows*, London χ.χ.

- De Ambroggi, P., “Ζακχαίος”, *ΘΗΕ* 5(1964) 1186 [= εν EC. XII, 1761].
- Δεξανάς, Ν., *Καπιταλιστική Κρίση και Χριστιανισμός- Κοινωνιολογική Διερεύνηση*, Θεσσαλονίκη 2016 (διδακτορική διατριβή).
- Desilva, D., “Jews in the diaspora”, *The world of the New Testament*, Grand Rapids 2013 273-288.
- Δεσπότης, Σ., *Βίβλος και Παιδαγωγικές Εφαρμογές: Η Ιστορική Πορεία του Ιησού ως Μοντέλο Ζωής*, Αθήνα 2017.
- Του ιδίου, *Ο Κώδικας των Ευαγγελίων*, Αθήνα 2007.
- Δημητριάδου, Δ.,- Καμάρα, Α.,- κ.ά. “Ιστορία των Ελλήνων: Ελληνιστικοί χρόνοι”, *Edume.myds.me* 8-9, [Ανασύρθηκε στις 19/08/2017] Διαθέσιμο : http://edume.myds.me/00_0070_e_library/10003/1005/04_documents/t04_k15.pdf
- Δημητρόπουλος, Π., “Ιδιοκτησία”, *ΘΗΕ* 6(1965) 736-742.
- Του ιδίου, “Στωική Φιλοσοφία”, *ΘΗΕ* 11(1967) 502-512.
- Dods, M., *The Parables of our Lord*, Philadelphia 1904.
- Doughty, G., *A commentary on the Gospel of Luke*, Spokane 2013.
- Dowel, B., *The Parables of Jesus*, North America χ.χ.
- Δρακόπουλος, Σ.,- Καραγιάννης, Α., *Ιστορία της οικονομικής σκέψης: Μία επισκόπηση*, Αθήνα 2003.
- Drakopoulou- Dodd, S.,- Gotsis, G., “Enterprise values in the New Testament and antecedent works”, *Entrepreneurship and Innovation* 10/2(2009) 101-110.
- Dune, J., *John Lock*. (Μτφρ. Ι. Δελλής,- Β. Δελλή, Πάτρα 2000).
- Esler, P., *The Early Cristian World*, London 2000.
- Ζάρρας, Κ., *Ιστορία των Χρόνων της Καινής Διαθήκης 515 π.Χ.-135 μ.Χ.*, Αθήνα 2012.
- Ζούμπος, Α., “Κυρηναιΐσμός”, *ΘΗΕ* 7(1965) 1140-1141.
- Farnes, A., “A New Interpretation of Luke’s Prodigal Manager (Luke 16:1–8a)”, *All Student Publications* 65(2011) 1-26.
- Farrar, F. W., *The Gospel according to St Luke*, London 1890.
- Felix, J., *The Gospel according to Luke and the Acts of the Apostles*, *Catholic-resources.org* 3. [Ανασύρθηκε στις 28 Αυγούστου 2017] Διαθέσιμο: <http://catholic-resources.org/CBI-Orange/2013-11-02-Handouts-LukeActs.pdf>
- Ferrarotti, F., “Max Weber”, *Οι Κλασικοί της Κοινωνιολογίας*. (Μτφρ. Κ. Κατηφόρης,- Δ. Κουνελάκης,- κ.ά., Αθήνα χ.χ.) 99-110.

- Fitzmyer, J., *The Gospel according to Luke (x-xxiv)*, Τόμ. Β', New Haven & London 2005²(1985).
- Του ιδίου, *The Semitic Background of the New Testament*, Michigan 1997.
- Του ιδίου, *To Advance The Gospel*, New York, 1998²(1981).
- Flemming, D., *Bridgeway Bible Commentary*, Australia 2005³(1988).
- Frank, T., *An Economic History of Rome*, Kitchener 2004.
- Θεοδώρου, Ε., “Επικουρισμός”, *ΘΗΕ* 5(1964) 777-779.
- Του ιδίου, “Φιλία”, *ΘΗΕ* 11(1967) 1074-1076.
- Gaechter, P., “The Parable of the Dishonest Steward after Oriental Conceptions” *CBQ* 12(1950) 121-131 (=Catholic Biblical Quarterly).
- Göbel, G.,- Leininger, J., “Democracy”, *The Encyclopedia of Political Science*, Washington 2011 387-390.
- Godwin, W., *Political Justice*, εκδ. H. Salt, London 1890.
- Goldhill, S., *Ο Ναός της Ιερουσαλήμ*. (Μτφρ. Θ. Κοντάκης, Αθήνα 2006).
- Goode, P., *Αναζητώντας το Νόημα: Μία Εισαγωγή στην Ερμηνεία της Καινής Διαθήκης*, επιμ.: Α. Τσαλαμπούνη, - Χ. Ατματζίδης, Θεσσαλονίκη 2011 [= *Searching for Meaning: An Introduction to Interpreting the New Testament*, 2008].
- Gosh, B., “Mercantilism: Meaning, Causes and Characteristics of Mercantilism”, *historydiscussion.net* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 6 Οκτωβρίου 2017] Διαθέσιμο: <http://www.historydiscussion.net/world-history/mercantilism-meaning-causes-and-characteristics-of-mercantilism/1876>
- Gotsis, G.,- Merianos, G., “Early Christian Representations of the Economy: Evidence from New Testament Texts”, *History and Anthropology* 23/4(2012) 467-505.
- Gotsis, G.,- Drakopoulos, S., “The Economics of the Early Christian Rhetoric: The Case of the Second Petrine Epistle of the New Testament”, *History of Economic Ideas*, Roma IXI/2011/1 17-47.
- Gurthie, D., *New Testament Introduction*, New York, 1990⁴(1961).
- Gutwenger, E., “The Antimarkionite Prologues”, *Theological Studies* 7(1946) 393-409.
- Ιγνάτιος (=Μητροπολίτης Δημητριάδος και Αλμυρού), *Η Εκκλησία και η οικονομική κρίση*, Βόλος 2017.
- Ιορδανίδου, Α.,- Μπατζόγλου, Β.,- κ.ά. “Πόροι”, *Σύγχρονο Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα 1991 565.
- Ιωαννίδης, Β., “Γέεννα”, *ΘΗΕ* 4(1964) 244
- Του ιδίου, *Εισαγωγή εις την Καινήν Διαθήκην*, Αθήνα 1960.

- Ιωαννίδης, Θ., *Η γλώσσα της Καινής Διαθήκης*, Αθήνα 2014.
- Halley, H., *Συνοπτική Εγκυκλοπαίδεια της Αγίας Γραφής*. (Μτφρ. Α. Διαμαντόπουλου, του αγγλικού πρωτοτύπου *Bible Handbook*, USA 1924), Αθήνα 1979².
- Henry, M., *Commentary on the Whole Bible*, Τόμ. Ε', Grand Rapids 2000.
- Hill, L., "The hidden Theology of Adam Smith", *European Journal of the History of Economic Thought*, Canberra 2001 1-22.
- Holton, R., *The Transition from Feudalism to Capitalism*, New York 1985.
- Ireland, D., "A History of Recent Interpretation of the Parable of the Unjust Steward (Luke 16:1-13)", *Westminster Theological Journal* 51, Pennsylvania 1989 293-318.
- Του ιδίου, *Stewardship & the Kingdom of God: A Historical, Exegetical, & Contextual Study of the Parable of the Unjust Steward in Luke 16:1-13*, New York 1992.
- Καλιτσούνακης, Δ., "Ιστορία της Πολιτικής Οικονομίας", *Αρχείο Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών* 9(1929) 92-93.
- Καλοκαρινού, Κ., *Ιστορία Ρωμαϊκή και Μεσαιωνική*, Αθήνα 1965.
- Κανελλόπουλος, Α., "Ο Πλάτων και η οικονομία" *Ekivolos* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 30 Ιουλίου 2017] Διαθέσιμο: www.ekivolos.gr/O%20Platwn%20kai%20h%20oikonomia.htm#_ftnref4 (=Αναδημοσίευση από το βιβλίο: *Σύγχρονες οικονομικές σκέψεις των Αρχαίων Ελλήνων*, 1996).
- Καραβιδόπουλος, Ι., *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2007³(1983) (=Βιβλική βιβλιοθήκη:1).
- Του ιδίου, "Σαδδουκαίοι", *ΘΗΕ* 10(1968) 1113-1114.
- Του ιδίου, *Το Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο*, Θεσσαλονίκη 1988 (=ΕΚΔ:2).
- Του ιδίου, "Παραβολή", *ΘΗΕ* 10(1966) 19-22.
- Καρακόλης, Χ., *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο*, Θεσσαλονίκη 1996 (διδακτορική διατριβή).
- Του ιδίου, «Η Παραβολή του Ασώτου Υιού. Μια αλληγορική προσέγγιση στην ιστορία της σωτηρίας;» στη συλλογή μελετών του ιδίου, *Θέματα Ερμηνείας και Θεολογίας της Καινής Διαθήκης*. Θεσσαλονίκη: εκδ. Π. Πουρνάρας 2002 [=Βιβλική βιβλιοθήκη: 24], 131-156.
- Κεφαλάς, Ν., [=Μητροπολίτης Πενταπόλεως] *Ευαγγελική Ιστορία δι' αρμονίας των κειμένων των Ιερών Ευαγγελιστών: Ματθαίου, Μάρκου, Λουκά και Ιωάννου*, Αθήνα 1903.
- Κολιτσάρας, Ι., *Η Καινή Διαθήκη: Κείμενο και Ερμηνευτική Απόδοση*, Αθήνα 2005³¹.

- Κοπιδάκης, Μ., “Ο Μάρξ επηρεάστηκε κυρίως από τη Βίβλο”, *tonima.gr*, (Δημοσιεύτηκε: 22 Μαΐου 2011) χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 24 Οκτωβρίου 2017] Διαθέσιμο: <http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=402033>
- Κορρές, Γ., *Επιχειρηματικότητα και Ανάπτυξη*, Αθήνα 2015.
- Κυριακός, Α., *Εκκλησιαστική Ιστορία, από της ιδρύσεως της Εκκλησίας μέχρι των καθ' ημάς χρόνων*, Τόμ. 1^{ος}, Αθήνα 1881.
- Κωνσταντινίδης, Γ. Ζ., “Βαλάντιον”, *Νέον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Αγίας Γραφής*, Αθήνα 1985 127.
- Του ιδίου, “Σαμαρείται”, *Νέον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Αγίας Γραφής*, Αθήνα 1985 799.
- Του ιδίου, “Σίτος”, *Νέον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν της Αγίας Γραφής*, Αθήνα 1985 844.
- Johnston, O., *A Layman's Commentary on the Gospel of Luke*, Lake City 2006.
- Jones, A. M., “Metric Conversions”, *Iowa State University* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 21 Απριλίου 2017] Διαθέσιμο: www.extension.iastate.edu/agdm/wholefarm/html/c6-80.html.
- Karayiannis, A.,- Drakopoulou- Dodd, S., “The Greek Christian Fathers”, *Ancient and Medieval economic ideas and concepts of Social justice*, Leiden- New York- Köln 1998 163-208.
- Keown, M., *New Testament Introduction*, New Zealand χ.χ.
- Kloppenborg, J. S., “The Dishonored Master (Luke 16, 1-8a)”, *Biblica* 70(1989) 474–495.
- Knight, J., *Luke's Gospel*, London & New York 1998.
- Λασδάς, Λ., “Το φαινόμενο του καταναλωτισμού”, *Το Βήμα*, Απρίλιος 2009 χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 29 Οκτωβρίου 2017] Διαθέσιμο: <http://www.tanea.gr/relatedarticles/article/4513923/?iid=2>
- Λιανός, Θ.,- Παπαβασιλείου, Α.,- Χατζηανδρέου, Α., *Αρχές Οικονομικής Θεωρίας*, Αθήνα 2009.
- Landry, D., - May, B., “Honor Restored: New Light on the Parable of the Prudent Steward (Luke 16:1-8a)”, *Journal of Biblical Literature* 119/2(2000) 287-309.
- Law, J., *Money and Trade*, Glasgow 1750.
- Lenski, G., *Power and Privilege: A Theory of Social Stratification*, New York 1966.
- Litke, W. D., *Luke's knowledge of the Septuagint: A Study of the citations in Luke-Acts*, Ontario 1993 (διδακτορική διατριβή).

- Lohse, E., *Επίτομη Θεολογία της Καινής Διαθήκης*. (Μτφρ. Σ. Αγουρίδη, του γερμανικού πρωτοτύπου *Grundriß der neutestamentlichen Theologie*, Stuttgart 1974), Αθήνα 2010⁵.
- Lose, D., “Zacchaeus and the Reformation” *Working Preacher* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 28 Αυγούστου 2017] Διαθέσιμο: www.workingpreacher.org/dear_wp.aspx?article_id=421.
- Lotha, G., “William Godwin”, *Encyclopædia Britannica* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 17 Οκτωβρίου 2017] Διαθέσιμο: <https://www.britannica.com/biography/William-Godwin>
- Lotha, G.,- Young, G., -κ.α., “J.-B. Say”, *Encyclopædia Britannica* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 16 Οκτωβρίου 2017] Διαθέσιμο: <https://www.britannica.com/biography/J-B-Say>
- Luz, U., “Η σημασία των Πατέρων της Εκκλησίας για την ερμηνεία της Αγίας Γραφής”, *ΔΒΜ* 17 (Μτφρ. Κ. Μπελέζος, Αθήνα 1999) 7-35.
- Μαντζαρίδης, Γ., *Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού*, Θεσσαλονίκη 1999⁵.
- Ματσούκας, Ν., *Δογματική και Συμβολική Θεολογία*, Τόμ. Γ΄, Θεσσαλονίκη 2005 (=Φ.Θ.Β.:34).
- Μόσχος, Δ., “Οικονομικές Σχέσεις στον Μοναχισμό της Αιγύπτου”, *Θεολογία* 83/1(2012) 121-143.
- Μούρτζιος, Ι., *Ερμηνευτικές Μελέτες στην Παλαιά Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2000.
- Μπαγκλάνης, Δ.,(=Αρχιμανδρίτης) *Η Χλωρίδα της Καινής Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 2011 (εργασία για την απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου ειδίκευσης).
- Μπαμπινιώτης, Γ., *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα 2005²(2002).
- Μπελέζος, Κ., “Η Αμφιπρόσωπη διάσταση της συγχώρεσης στην Καινή Διαθήκη”, *Η συγχώρεση*, επιμ. Σ. Ζουμπουλάκης, εκδ. Άρτος Ζωής, Αθήνα 2014 154-206.
- Του ιδίου, *Χρυσόστομος και Απόστολος Παύλος*, Αθήνα 2008³(1998).
- Μπουγάτσος, Ν., *Κοινωνική Διδασκαλία Ελλήνων Πατέρων*, Τόμ. 1^{ος}, Αθήνα 1988.
- Μπρατσιώτης, Π., *Εισαγωγή εις την Παλαιά Διαθήκη*, Αθήνα 1989.
- Του ιδίου, “Μαμωνᾶς”, *ΘΗΕ* 8(1966) 546.
- Του ιδίου, “Μασαδά”, *ΘΗΕ* 8(1966) 811-812.
- Malthus, T., *An Essay on the Principle of Population*, London 1798.
- Του ιδίου, *An Essay on the Principle of Population*, Τόμ. 1^{ος}, Cambridge 1989[1820].
- Manson, W., *The Moffatt New Testament Commentary: The Gospel of Luke*, Edinburgh 1930.
- Marshall, I. H., *New Bible Commentary*, Michigan 1970³(1953).

- Martin Luther, *Sermons by Martin Luther: Sermons on Gospel texts for Epiphany, Lent, and Easter*, επιμ. J. N. Lenker. (Μτφρ. J. N. Lenker κ.ά.) Τόμ.2, Grand Rapids 1904.
- Marx, K., *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840: Μια ανθολογία*. (Μτφρ. Θ. Γκιούρας, Αθήνα 2014).
- Mathewson, D., “The Parable of the Unjust Steward [Luke 16:1–13]: A Reexamination of the Traditional View in Light of Recent Challenges”, *JETS* 38.1(1995) 29-39.
- Maxwell, J., *Christianization and Communication in late Antiquity: John Chrysostom and his Congregation in Antioch*, Cambridge 2006.
- McQuay, E., *Keys to Interpreting the Bible*, USA 1993.
- Meardi, G., “Mediterranean Capitalism under EU Pressure: Labour Market Reforms in Spain and Italy, 2010–2012”, *Warsaw Forum of Economic Sociology* 3:1(5)(2012) 51-81.
- Medearis, J., “Schumpeter, Joseph Alois”, *The Encyclopedia of Political Science*, Washington 2011 1516.
- Medema, S.,- Samuels, W., *The History of Economic Thought: A Reader*, Routledge 2003.
- Metzger, J., *Consumption and wealth in Luke’s Travel narrative*, Boston 2007.
- Mills, L., *Jesus, Social Reform and Virtuoso Religion: A Study of Jesus, Practice and Teaching Concerning Wealth and Poverty on the Basis of Selected Gospel Passages and Social-Scientific Approaches*, England 2014 (διδακτορική διατριβή).
- Morazé, C.- κ.ά., “Η Υλιστική Σκέψη στον Δέκατο Ένατο Αιώνα: Μάρξ και Ένγκελς ” *Ιστορία της Ανθρωπότητας*, Τόμ. 8^{ος}, Αθήνα 1970 3851-3855.
- Νικολαΐδης, Α., “Από την Οικονομία στην ειδωλολατρία”, *Θεολογία* 83/4(2012) 59-70.
- Νικολαντωνάκης, Κ.,- Αμοιρίδου, Β., “Παραγωγή ελαιόλαδου– αρχαία ελαιοτριβεία”, *Ελιά & λάδι*, Ιούνιος 2011 χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 19 Απριλίου 2017] Διαθέσιμο:<http://www.tnth.gr/sciencerelated/64-arxaia-elliniki-technology/413-paragogi-elaioladou>
- Ντούνης, Α., “Ορισμός της φτώχειας”, *socialpolicy.gr*, 8 Νοεμβρίου 2012 χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 30 Οκτωβρίου 2017] Διαθέσιμο: <http://socialpolicy.gr/>
- Oden, T., *Ancient Christian Commentary on Scriptures*. (Μτφρ. J. Scandrett, Illinois 2003) [=New Testament III: Luke].

- Opp, S., “Microeconomics”, *The Encyclopedia of Political Science*, Washington 2011 1027.
- Orton, D., *The Composition of Luke's Gospel*, Boston 1999.
- Oslington, P., *Adam Smith as Theologian*, New York 2011.
- Owen, J., *A Commentary (Critical, Expository, and Practical) on the Gospel of Luke*, New York 1859.
- Ozment, S., “Προτεσταντισμός και γερμανική οικονομία”, *kathimerini.gr*. (Μτφρ. Αγνώστου, δημοσιεύτηκε: 17 Αυγούστου 2012) χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 6 Οκτωβρίου 2017] Διαθέσιμο:<http://www.kathimerini.gr/731488/opinion/epikairothta/arxeio-monimessthles/protestantismos-kai-germanikh-oikonomia>
- Παναγόπουλος, Ι., *Η Ερμηνεία της Αγίας Γραφής στην Εκκλησία των Πατέρων*, Τόμ. Α', Αθήνα 2010[1991].
- Του ιδίου, *Η Ερμηνεία της Αγίας Γραφής στην Εκκλησία των Πατέρων*, Τόμ. Β', Αθήνα 2003.
- Παπαγιάννης, Κ., *Ομιλίες στο Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, Θεσσαλονίκη 2017.
- Παπαδόπουλος, Ν., *Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη*, Αθήνα 2008.
- Παπαδόπουλος, Σ., *Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος*, Τόμ. Α', Αθήνα 1999.
- Του ιδίου, *Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος*, Τόμ. Β', Αθήνα 1999.
- Του ιδίου, *Πατρολογία: Ο Τέταρτος αιώνας*, Τόμ. Β', Αθήνα 1990.
- Πελαγίδης, Θ., *Ανάλυση της Ελληνικής Οικονομίας*, Αθήνα 2015.
- Πονηρός, Ε., *Η συμβολή του Θεοφύλακτου Αρχιεπισκόπου Αχρίδος εις την Ερμηνεία του Κατά Λουκάν Ευαγγελίου*, Αθήνα 2000 (διδακτορική διατριβή).
- Palmer, D. R., *The Gospel of Luke: A Translation From the Greek*, χ.τ. 2016.
- Plummer, A., *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel to St. Luke*, Edinburgh 1913⁴ (= ICC).
- Purdy, E., “Keynes, John Maynard”, *The Encyclopedia of Political Science*, Washington 2011 892-893.
- Ρικάρντο, Ν., *Αρχαί Πολιτικής Οικονομίας και Φορολογίας*. (Μτφρ. Κωνσταντινίδης, Ν., Αθήνα χ.χ.) [=Principles of Political Economy and Taxation, 1817].
- Reinstorf, D., *Luke's parables and the purpose of Luke's Gospel*, Pretoria 2002.
- Ringe, M., “Luke's artistic Parables: Narratives of Subversion, Imagination and Transformation”, *Interpretation: A Journal of Bible and Theology* 68, Washington 2014 403-415.

- Robertson, A. T., *A Translation of Luke Gospel with Grammatical Notes*, New York 1923.
- Robinson, T., *The Moffatt New Testament Commentary: The Gospel of Matthew*, Cardiff 1927.
- Ross, M., *The Gospel according to St. Luke*, London χ.χ.
- Rothbard, M., *Economic Controversies*, Alabama 2011.
- Του ιδίου, *Economy Thought before Adam Smith*, Alabama 2006.
- Rouge, M., “Private sector”, *Techtarget.com* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 11 Ιουλίου 2017]
Διαθέσιμο: <http://whatis.techtarget.com/definition/private-sector>.
- Σίνη, Α., *Πολιτική Οικονομία και Χριστιανισμός*, Θεσσαλονίκη 2013 (εργασία για την απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου ειδίκευσης).
- Σκουτέρης, Κ., *Ιστορία Δογμάτων*, Τόμ. Α', Αθήνα 1998.
- Scheidel, W., “The Roman slave supply”, *Princeton/Stanford Working Papers in Classics*(2007) 1-22.
- Schultz, J., “The Gospel of Luke”, *Bible-Commentaries* 176-191, [Ανασύρθηκε στις 8 Μαΐου 2017] Διαθέσιμο: <http://www.bible-commentaries.com/>
- Screpanti, E.,- Zamagni, S., *An Outline of the History of Economic Thought*, Oxford 2005.
- Smith, A., *The Theory of Moral Sentiments*, εκδ. J. Bennett, Canada 2017.
- Snogross, K., “Prophets- Parables and Theologians”, *North park theological seminary* (2008) 45-77.
- Soads, M. L., *The New Oxford Annotated Bible*, Oxford 2001³(1965) [ανατύπωση 2010].
- Stevens, B., *The Parables of New Testament*, Philadelphia 1887.
- Stoffregen, B., “Luke 19:1-10”, *CrossMarks Christian Resources*, χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 28 Αυγούστου 2017] Από: www.crossmarks.com/brian/luke19x1.htm.
- Strong, J., “Strong's Greek: 165. αιών (αίον)”, *Biblehub.Com*. Διαθέσιμο: <http://biblehub.com/greek/165.htm>
- Τζαρτζάνου, Α., *Λατινική Γραμματική*, Αθήνα 2010²⁵.
- Τζιράκης, Ν.,- Πατάκης, Σ., *Λεξικό Ρημάτων Αρχαίας Ελληνικής*, 1984²(1974).
- Τζωρτζάκης, Κ., -Τζωρτζάκη, Α., *Οργάνωση και Διοίκηση*, Αθήνα 2002².
- Τρεμπέλας, Π., *Υπόμνημα εις το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1983³.
- Του ιδίου, *Υπόμνημα εις το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1995⁴.
- Του ιδίου, Π., *Η Καινή Διαθήκη μετά Συντόμου Ερμηνείας*, Αθήνα 2009⁵³.

- Του ιδίου, Π., *Υπόμνημα εις το Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1951.
- Terry, M., *Biblical Hermeneutics*, New York 1883.
- Trever, A. A., *A History of Greek Economical Thought*, Chicago 1916.
- Trollope, W., *A Commentary on the Gospel of St. Luke with Examination Questions*, Cambridge 1856.
- Umurhan, O.- Penner, T., “Luke and Juvenal at the crossroads: space, movement, and morality in the Roman Empire”, *Christian Origins and Greco-Roman Culture*(2013) 165-193.
- Utley, B., *Luke the Historian: The Gospel of Luke*, La Habra 2013.
- Φειδάς, Β., *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Τόμ. Α΄, Αθήνα 1994.
- Του ιδίου, *Βυζάντιο*, Αθήνα 1994⁴.
- Vashchilko, T., “Macroeconomics”, *The Encyclopedia of Political Science*, Washington 2011 989-990.
- Vegetti, M., *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*. (Μτφρ. Γ. Δημητρακόπουλος, Αθήνα 2003¹⁷).
- Χατζή, Μ., “Βασικοί όροι της επικής ποίησης”, *eposiliada* χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 28 Αυγούστου 2017] Διαθέσιμο: <http://eposiliada.blogspot.gr/2011/11/blog-post.html>
- Χατζηαντωνίου, Γ., *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, Αθήνα χ.χ.
- Χατζηνικολάου, Π., “Σοκ και δέος για τους φορολογουμένους από τους φόρους στα εκκαθαριστικά”, *kathimerini.gr*, (Δημοσιεύθηκε: 16 Ιουλίου 2017) χ.σ. [Ανασύρθηκε στις 30 Οκτωβρίου 2017] Διαθέσιμο: <http://www.kathimerini.gr/918557/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/sok-kai-deos-gia-toys-forologoymenoys-apo-toys-foroys-sta-ekkaθaristika>
- Χιωτέλλη, Ν., *Οικονομία, Εκκλησία και Πολιτεία*, Θεσσαλονίκη 2013 (εργασία για την απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου ειδίκευσης).
- Χρήστου, Π., *Εκκλησιαστική Γραμματολογία, Πατέρες και Θεολόγοι του Χριστιανισμού*, Τόμ. Α΄, Θεσσαλονίκη 2005².
- Του ιδίου, “Ιωάννης ο Χρυσόστομος” *ΘΗΕ* 6(1965) 1170-1192.
- Χριστιανίδης, Ι., *Θέματα από την Ιστορία των Μαθηματικών*, Κρήτη 2012³.
- Walsh, K., *A Study of Friendship in the Greek Novels of the Roman Period and Luke-Acts*, Queens University: Canada 1999 (εργασία για την απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου ειδίκευσης).

- Ward, B., *The Gospel according to St. Luke*, London 1897.
- Whitby, D., *A Critical Commentary and Paraphrase on the Old and New Testament and the Apocrypha*, Τόμ. Ε', London 1822. (=Patrick, Lowth, Arnald, Whitby and Lowman, αναθεώρηση από J. Pitman)
- White, J., *St. Luke's Gospel with a Vocabulary*, London 1875.
- Woodberry, R., “Conclusion: World Christianity its History, Spread, and Social Influence”, *Introducing World Christianity*(2012) 259-271.
- Wiet, G.,- Wolfe, P.,- κ.ά., “Καθολικοί και Προτεστάντες στην Ευρώπη (1500-1775)”, *Ιστορία της Ανθρωπότητας* 6(1970) 2566-2644.
- Των ιδίων, “Κοινωνική και Πολιτική Σκέψη (1500-1775)”, *Ιστορία της Ανθρωπότητας* 6(1970) 2800-2840.
- Wright, N. T., *The New Testament and the people of God*, Τόμ. Α', Minneapolis 1992.

III. ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Documenta Catholica Omnia (Λατινικές πηγές):

<http://www.documentacatholicaomnia.eu/>

Εγκυκλοπαίδεια Britannica: www.britannica.com

Ελληνική στατιστική αρχή: <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SJO02/>-

Ηλεκτρονικό αρχείο πηγών του Πανεπιστημίου Εφαρμοσμένων Επιστημών του Augsburg: <https://www.hs-augsburg.de/~harsch/graeca/Chronologia>

Ηλεκτρονική βιβλιοθήκη αρχείων και βιβλίων: <https://archive.org/>

Λεξικά και λοιπά βοηθήματα μελέτης της Βίβλου: Biblehub.com

Ορθόδοξη Θεολογική Ψηφιακή Βιβλιοθήκη: www.imdlibrary.gr

Περσέας, ψηφιακή βιβλιοθήκη πηγών: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>

Πολιτισμός-Επιστήμες-Θρησκεία: <http://www.pemptousia.gr/>

Σελίδα βιβλικών σπουδών του πανεπιστημίου της Οξφόρδης:

<http://www.oxfordbiblicalstudies.com>

Υπομνήματα Αγίας Γραφής: <http://www.bible-commentaries.com/>

Ψηφιακή βιβλιοθήκη πηγών και βοηθημάτων: khazarzar.skeptik.net